

Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков“ – Скопје

Марија Коробар-Белчева
**МАКЕДОНСКИ ОНОМАСТИЧКИ
ИСТРАЖУВАЊА**

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
L'INSTITUT DE LA LANGUE MACÉDONIENNE „KRSTE MISIRKOV“ – SKOPJE
Посебни изданија, кн. 83 * Éditions spéciales, livre 83

Марија КОРОБАР-БЕЛЧЕВА

МАКЕДОНСКИ ОНОМАСТИЧКИ ИСТРАЖУВАЊА

СКОПЈЕ 2019

Рецензенти:

проф. д-р Стојка Бојковска

проф. д-р Симон Саздов

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3'373.2

КОРОБАР-Белчева, Марија

Македонски ономастички истражувања / Марија Коробар-Белчева. – Скопје :
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2019. – 335 стр. ; 24 см. –
(Посебни изданија / Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ ; кн. 83 =
Éditions spéciales / l'institut de la langue macédonienne „Krste Misirkov“ ; 1. 83)

Фусноти кон текстот. – Библиографија кон трудовите. Регистар

ISBN 978-608-220-055-2

а) Македонски јазик - Ономастика

COBISS.MK.ID 111210762

ПРЕДГОВОР

Во оваа книга се застапени статии, објавени кај нас и во странство, и реферати прочитани на разни научни собири. На почеток размислував да ги објавам само трудовите што се печатени надвор од Македонија. Но, поради разновидноста на ономастиката и целовитоста на понудениов преглед, се одлучив да внесам прилози од неколку тематски области и да направам соодветен избор од текстови. Овие статии не може да ја опфатат целата проблематика на оваа наука. Ономастиката била интерес и преокупација на македонски ономастичари од повеќе генерации.

Првиот прилог, кој е и најобемен, е дел од големиот меѓународен проект „Словенаска ономастика/ енциклопедија“ издаден во два тома во 2002 и 2003 година во Варшава-Краков (*Słowiańska onomastyka/Encyklopedia*, Warszawa-Kraków, tom I (2002), tom II (2003). Цел на овој амбициозен проект, под редакција на Ева Фелешко и Александра Чешликова и во соработка со Жежи Дума, беше напоредно да се претстават ономастичките истражувања во сите словенски јазици (руски, полски, украински, бугарски, чешки, лужичко-српски, македонски, хрватски, словенечки, белоруски, српски, словачки). Македонската ономастика е претставена на македонски јазик на повеќе од 100 страници. Тоа не беше ниту малку лесно, бидејќи пропозициите за изработка беа многу прецизни и доста строги во ограничувањето на обемот на предложениот материјал. Секако дека ономастиката во Македонија може да се претстави многу поопширно, но правилата мораше да се почитуваат. Сепак, се надевам дека со учеството во оваа Енциклопедија нашиот македонски јазик, како рамноправен со другите словенски јазици, ја афирмира македонската лингвистика и, во овој специфичен контекст, македонската наука и култура.

Другиот дел од ономастичките истражувања што ги содржи книгава се всушност статии од областа на антропонимијата и на топонимијата.

Оние од антропонимијата ги опфаќаат именувањата на луѓето со лични имиња и со презимиња на синхрониски и дијахрониски план. Посебно се изделени проучувањата на имињата што се среќаваат во уметничката и во народната литература. Прилозите од топонимијата се всушност истражувања за именувањата на местата и тоа на населените места (ојконимите) и на другите помали, но и поголеми локации. На крајот се дадени написите од областа на ономастичката митологија.

Секако, треба да споменам дека материјалот што го обработував е преземен од големата картотека при Одделението за ономастика во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. За некои статии беа потребни теренски истражувања, а неодминливи беа ексцерпциите од нашите стари ракописи (записи, натписи, летописи и сл.). Не можам а да не го истакнам и значењето на зборниците „Турски документи за историјата на македонскиот народ“ (изданија на Архивот на Македонија), коишто пополнуваат една голема празнина во нашата историска документација.

Написите во книгава не претрпеа големи измени. Предадени се така како што беа отпечатени. Измените се главно од технички карактер, со исклучок на статијата „Презимиња образувани од имиња на места“, којашто беше несоодветно отпечатена. Сите трудови се пишувани во 90-те години на минатиот век и на почетокот на XXI век.

Се трудев да избирам и да претставам написи што ќе имаат поширока читачка публика, статии разбирливи и, по мој вкус, интересни. Дали е тоа така, ќе покаже времето.

Им благодарам на рецензентите проф. д-р Стојка Бојковска и проф. д-р Симон Саздов.

Од авторот

I. МАКЕДОНСКА ОНОМАСТИКА

ОДРЕДНИЦИ ВО ЕНЦИКЛОПЕДИЈАТА „СЛОВЕНСКА ОНОМАСТИКА“ (SŁOWIAŃSKA ONOMASTYKA, WARSZAWA-KRAKÓW), ТОМ I, 2002, ТОМ II 2003

1. Историја на македонската ономастика

Речиси два века постои постојан интерес за ономастичките истражувања во македонскиот јазик. Во XIX век тој интерес е главно ограничен на собирање на македонските оними од македонските преродбеници К. Петковиќ, браќата Миладиновци, К. Шапкарев, Ѓ. Пулевски, М. Цепенков и др. во нивните зборници на народни песни, речници и сл. Во почетокот на XX век, а особено меѓу двете светски војни, за македонската ономастика покажувале интерес и врвни слависти: А.М. Селишчев, П. Скок, С. Романски, М. Павловиќ, Л. Милетич, М. Фасмер, Ј. Иванов и др. Во нивните ономастички истражувања од македонското јазично подрачје се третираат проблемите за населувањето на Словените на Балканот, се претставува односот на македонскиот јазик наспрема другите словенски и балкански јазици и се засегнува топономастичката стратиграфија. По Втората светска војна започнува нов период во македонската ономастика, најпрвин во рамките на Семинарот за македонски јазик при Филозофскиот факултет во Скопје, а подоцна (од 1953 год.) во Институтот за македонски јазик

Крсте Мисирков, во Институтот за старословенска култура и на Катедрата за македонски јазик при Филолошкиот факултет *Блаже Конески* во Скопје.

1.1. *Сѐаѝѝусоѝ на ономасѝикаѝа во однос на друѝиѝе дисциплини*

Ономастиката денес се предава на постдипломските студии на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а преку дијалектологијата и историјата на македонскиот јазик и на редовните славистички и македонистички студии. Нема посебен предмет *Ономастика* на Филолошкиот факултет во Скопје, но постои Одделение за ономастика при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

1.2. *Најзначајни постоѝѝнувања*

Значајни се дијалектолошките и историските проучувања илустрирани со македонски ономастички материјал од Б. Конески (1949, 1951) и Б. Видоески (1958). Со нив, особено со онаа на Видоески, започнува проучувањето на македонската топонимија. Денес има неколку стотини ономастички статии и десетина монографии. Ономастичарите од Македонија објавуваат прилози во повеќе ономастички славистички списанија (*Onomastica* од Варшава, Краков и Вроцлав; *Onomastika jugoslavica* од Загреб; *Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV* од Прага итн.). Од поважните монографии можат да се изделат следниве: *Речник на презимињаѝа кај Македонциѝе*, *Месниѝе имиња во областа ѝо сливоѝ на Брегалница*, *Речник на лични имиња кај Македонциѝе*, *Тоѝономастикаѝа на Охридско-ѝресѝанскиоѝ регион*, *Македонска ономастика*, *Македонски месѝа и имиња*, *Балканолошки сѝудии*, *Личниѝе имиња во македонскоѝо народно ѝвореѝѝво* и др.

1.3. Најистакнати научници

Меѓу основоположниците на македонската ономастика спаѓаат: Божидар Видоески, Блаже Конески, Трајко Стаматоски, Олга Иванова, Љубица Станковска, Петар Илиевски и други. Тука треба да се спомене и големиот придонес на полскиот лингвист Владимир Пјанка, автор на првите македонски ономастички монографии. Придонес имаат и Маринко Митков, Марија Коробар-Белчева, Красимира Илиевска и др. помлади колеги.

2. Прејоочени ономастички теории

При истражувањата на сопствените имиња секогаш на преден план е нивниот функционално-комуникативен аспект, како многу релевантен за нивното место и улога во јазикот. Тие се јазични универзалии што природно и припаѓаат на лексичкиот систем на секој јазик. Во лексиката имињата имаат специфична функција и се сметаат за вторични типови. Се разгледуваат во социјално-историски контекст. Формата и содржината им се открива со проучување на нивната структура и семантика. Притоа се земаат предвид општите, поединечните и специфичните признаци на македонските сопствени имиња и задолжително се разгледуваат во конфронтација со апелативите и со другите номинации што произлегуваат од ономастичкиот контекст. Дополнителното маркирање на сопствените имиња ја определува опозицијата *апелатив* : *оним*, при што апелативот е немаркиран член на таа опозиција. Сопствените имиња означуваат единечни поими, а апелативите - општи со множество од референти. Основната функција на сопственото име, да идентификува и диференцира, јасно покажува дека поседува денотација, но не и конотација. Тоа подразбира дека значењето на сопственото име е всушност во неговата функција да го издели индивидуалниот предмет од низата еднородни предмети. Со

дијакрониско истражување на онимот се открива неговата апелативна содржина, а со синхрониското - онимиската. Сопствените имиња како онимиски знаци во рамките на јазичниот систем имаат своја содржина и формално-јазична структура. Тие произлегуваат од општиот јазичен систем, но се карактеризираат со свој систем како потсистем на дадениот јазик. Многу се важни и семантичките односи кај имињата како: омонимијата, полионимијата, синонимијата, антонимијата и др., кои ја искажуваат релацијата помеѓу сознанијата и денотатите. Имаат динамичен систем на организација, сличен на лексичкиот, но секогаш во зависност од општествениот контекст.

Како особеност на македонската антропонимија се изделува појавата на членувани имиња, т.е. името во однос на категоријата определеност. Се доаѓа до констатација дека членската морфема кај македонските лични имиња упатува на позитивен (галовен) или негативен (подбивен) однос кон носителот на името.

2.1. Применети типологии кај сопствениите имиња

При обработката на македонскиот ономастички материјал најчесто се користи негова класификација од *лексичко-семантички* и од *структурно-граматички аспекти*. На тој начин се претставуваат моделите на имињата според нивната содржина и според формално-јазичната структура. Се применуваат и типологии според согледби на авторите што им ги диктира самиот материјал или природот на неговото толкување. Најчесто се применува принципот на речничко претставување (по азбучен ред се даваат податоците и етимолошките толкувања).

Иако во македонската наука за јазикот нема посебни монографски трудови од областа на ономастичката теорија, треба да се споменат становиштата на оваа тема од З. Тополињска (Скопје 1974).

3. Применети методи на истражување и нивната еволуција

За да се открие формата и содржината на онимот секогаш треба да се примени методот на негова споредбена анализа со апелативот и со другите онимиски формации во јазикот. Пред тоа е потребна негова прецизна идентификација. Кога се работи за топоним, тој треба точно да се забележи на теренот (со сите одлики што ги носи од лексичкиот репертоар на дијалектот од којшто потекнува), хронолошки да се спореди со историските потврди (во старите ракописи и други пишани извори) и да се консултира целата научна литература од таа област. Дури потоа може да се прибегне кон негова обработка.

3.1. Односот на методите кон теоретските постигнувања на словенската ономастика

Основен метод со кој се служат македонските лингвисти е методот на *реконструкција*, т. е. принципот на *етимолошка анализа*. Но, основен начин на проучување е *споредбено-историскиот метод*. Тој се состои од споредба на онимите со другите јазици и воспоставување одредени законitosti во нивниот развој. Врз таа основа се прави реконструкција на прототипот. Битно е споредбите да се прават на еднакво (или приближно еднакво) хронолошко ниво.

Истражувањата на имињата се вршат и според нивната фреквенција и застапеност на одредени региони земајќи ги предвид структурните модели и нивната географска дистрибуција. И покрај тоа што досега не се направени целосни топонимиски атласи, топонимистичката стратиграфија се применува како модел на истражување на одредени области. Имињата се проучуваат во однос на историјата, религијата, културата и сл. Тоа значи се применува и социолингвистичкиот метод. При истражувањата на македонските сопствени имиња се води сметка и за начинот на нивната употреба.

Некои имаат официјален статус и поширок ареал на употреба (на пр. ојконимите, презимињата, личните имиња и сл). Кај нив моделите се познати и можат да се јават само исклучоци, кои сепак не отстапуваат од системот на именување. За разлика од нив, прекарите и микротопонимите се неофицијални именувања и нивниот систем и функција се во директна зависност од говорниот јазик (често од дијалектот) што се употребува само на ограничен ареал. Како особеност на македонскиот јазик се изделува големата употреба на деминутивно-хипокористични имиња во функција на официјални.

Се истражуваат и структурните модели во топонимијата и антропонимијата, при што се фрла посебна нагласка на зборообразувачките средства. Најчесто се обработуваат структурните форманти, нивната генеза и функција низ времето. Притоа, може да се елаборира само еден суфикс, на пр. суф. *-ишија* во македонската топонимија (О. Иванова, 1975), *-ица* (Љ. Станковска 1999-2000), *-ани/-јани* (М. Митков, 1970) итн.

3.2. Истражувачките методи што се применуваат во однос на светскиот досегнувања во ономастиката

Очекувано е македонските ономастичари да ги применуваат методите од истражувањата на поразвиените лингвистички центри, особено оние славистичките. Најмногу се користат искуствата на полскиот, чешкиот и рускиот лингвистички центар (каде што се и големите ономастичари како Роспонд, Милевски, Ташицки, Бланар, Мајтан, Суперанска, Никонов и др.).

Бидејќи монографиите на В. Пјанка (Скопје 1970; Вроцлав 1975) од областа на македонската топонимија и антропонимија се први печатени ономастички студии кај нас, тие долго време го диктираа и методот на ономастичките истражувања во македонскиот јазик, секако поради фактот што нивната примена се покажа многу успешна. Имено, најпрвин

теренскиот материјал се претставува лексичко-семантички, а потоа структурно-граматички. Се анализира и еволуцијата, т.е. генезата на онимите во рамките на дијалектот. Тој историски процес дава целосна слика за онимот и на синхрониски план.

4. Ономастичка терминологија

Познато е дека меѓународната ономастичка терминологија наречена *Основен систем и терминологија на словенската ономастика* е печатена во нашата земја, како издание на Македонската академија на науките и уметностите во Скопје 1983 години. Редакцијата беше составена од најзначајните ономастички имиња во славистиката. Таа сè уште ги задоволува нашите потреби. Во земјата не се чувствува голема потреба за некоја воедначеност бидејќи во Македонија ономастиката, главно, се истражува во Скопје, каде што се наоѓаат Институтот за македонски јазик, Македонската академија за науките и уметностите и Филолошкиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Тоа не значи дека нема потреба од дополнувања, со оглед на изминатото време. Во такви случаи македонските ономастичари посегнуваат по термините предложени од полските, руските и чешките ономастичари.

5. Состојба на досегашните истражувања

Ономастичките проучувања во секој јазик се во тесна зависност од проучувањата на историјата на јазикот и на неговата дијалектологија. За развојот на секоја наука, па и за ономастиката, е потребен научен потенцијал и собран материјал од повеќе региони што релевантно ќе ја претстават состојбата во јазикот на дијахрониско и синхрониско рамниште. Најдобро е синхрониското собирање на материјалот да биде теренско и тоа од потврдени стручни лица (лингвисти-дијалектолози). Се

користат и разни административни списоци, како оние од Заводот за статистика, од географски воени и други карти (кога се собираат топоними) и сл. Дијахрониското подразбира собирање историски (хронолошки) потврди за онимите од стари ракописи, записи, натписи и др. историски документи. Откако ќе се задоволат кадровските потреби и ќе се собере (до извесен степен) онимискиот материјал може да се каже дека се поседува истражувачка база за ономастички истражувања. Потоа се прават картотеки на ономастичка литература и библиографии за да се почне обработката.

5.1. Состојба на истражувачката база

Во Република Македонија, иако скромн, постои научен кадар за ономастички истражувања. Среќа е што ономастиката предизвикувала интерес кај познатите македонисти и кај нас и пошироко. Со формирањето на Одделението за ономастика при Институтот за македонски јазик во Скопје започна да се работи на македонската ономастика поорганизирано и на повисоко научно ниво. Најпрвин се направија три картотеки и тоа: Картотека на оними ексцерпирани од историски извори, Картотека на македонските микротопоними и Картотека на македонските презимиња. Собрани се околу 600 000 оними од коишто половината се микротопоними од целата македонска говорна територија. Микротопонимите се собираа на терен повеќе од две децении и тоа претежно од дијалектолози и ономастичари. Со оглед на фактот што Македонија (поточно Република Македонија) има релативно мала територија, тоа не беше многу тешка задача. Останаа несобрани некои пунктови од наши говорни подрачја во соседните земји: Грција, Бугарија и Албанија. За тие подрачја црпи ме материјал од пишани извори што не е секогаш лесно и целосно веродостојно. Сепак, со оваа картотека на теренски имиња можеме да бидеме задоволни.

Картотеката со оними ексцерпирани од историски извори (записи, патописи, споменици, средновековни ракописи, турски документи и др.) не е целосна од разбирливи причини. Постојано се појавува нова историска документација. Нејзината набавка во последно време (поради недостаток од средства) е доста отежната.

Картотеката на македонски презимиња, бидејќи е оформена од материјали на Заводот за статистика на Република Македонија, ги содржи главно примерите од Пописот на населението направен во 1961 година. Таа, за жал, не се дополнува со следните пописи, а би било пожелно да се прават и проверки на теренот.

Картотеката од македонски прекари е во својот почеток. Собрани се само прекари од неколку пункта и таа допрва го чека своето комплетирање. Бидејќи голем број прекари се наоѓаат во основата на македонските презимиња, во недостаток од материјал, за компаративни студии се користат тие прекари.

5.1.1. Речници

Откако се оформија споменатите картотеки и се оспособи кадар за работа се зацрта изработка на повеќе речници кои како проекти се работат во Институтот повеќе од 2 децении. Така, *Речникот на презимињата кај Македонците* (А-Љ) е отпечатен во 1994 година, а вториот том излезе во 2001 година. Речникот ги содржи современите презимиња во Републиката според пописот на населението во 1961 год. Предизвика интерес во славистиката и за него се напишани повеќе рецензии во Полска, Чешка и Македонија. Треба да се спомене дека овој Речник ги содржи само презимињата на Македонците, а не и презимињата на другите етнички групи што живеат во Македонија (албански, турски, ромски, српски и др.). Тие ќе дочекаат до поцелосно кадровско опремување на Одделението за ономастика.

Како индивидуален проект на Институтот во 1996 година се отпечати и *Речникот на топонимите во областа по сливот на Брегалница* од Олга Иванова. Иако пред Одделението сè уште стои како обврска да се изработи голем речник на македонските топоними, овој Речник дава јасна претстава на еден голем дел на топонимијата во источна Македонија. Содржи фонд од 11462 заглавни топоними, целосно етимолошки претставени и прецизно лоцирани со потребното објаснување.

Вреди да се спомене и книгата *Македонска ојконимија* од Љубица Станковска (книга прва од 1995 год. и книга втора од 1997 год.). Во неа, по азбучен ред, е претставен голем дел од ојконимите во Македонија, со нивните историски потврди и со нивната етимологија. Монографијата има речничка структура и обработува повеќе од 400 ојконими во македонскиот јазик.

Речнички профил има и монографијата *Месните имиња во областа по сливот на Брегалница* (Олга Иванова, 1982).

Постои и *Речник на лични имиња кај Македонците* (Љубица Станковска 1992). Во него се претставени 23450 лични имиња со етимолошка обработка. Во 2000 год., во Институтот за македонски јазик е пријавен и проектот *Речник на антропонимите во македонското народно творештво*. Во текот на работата неговиот наслов претрпе промени и како *Речник на лични имиња во македонското народно творештво* е отпечатен во 2008 година. Содржи 2879 лични имиња екскерпирани од 102 збирки на македонското народно творештво од целата македонска говорна територија. Речиси сите лични имиња се среќаваат и во основата на македонските топоними, што е уште една потврда за нивното долго постоење во македонскиот јазик.

Останува да се направи речник на личните имиња во Македонија со прецизни историски потврди, потоа речник на современи лични имиња и речник на прекари.

5.1.2. Извори

Прв и најважен извор при ономастичките истражувања секако е живиот народен говор. Затоа материјалот најчесто се собира на терен (микротопонимите исклучиво на терен), а напоредно се користат историските извори: записи, натписи, споменици, турски документи, правни и други административни книги од минатото. Меѓу позначајните извори се *Споменициите за средновековната и поновата историја на Македонија* (во издание на Архивот на Македонија се излезени 5 тома), *Турските документи за историјата на македонскиот народ* (7 тома), *Записи и летописи* (Скаловска 1975), *Македонските кодекси XVI-XVIII веков* (Селишчев 1933), монографии од едицијата на Институтот *Стиаријекскови* и др.

6. Етимологија на имињата

Сосема е јасно дека да се открие значењето, т.е. потеклото на онимот, значи да се открие дел од историјата на народот, неговиот духовен и материјален развој низ историјата и особено да се открие развојот на неговиот јазик. Притоа треба да се има на ум фактот дека поради својата централна положба на Балканот, Македонија има контакти со речиси сите јужнословенски и балкански народи. Тоа се одразило во сите области на животот, па и во македонската ономастика. Затоа етимолошките изведби на македонските оними покажуваат присуство на претсловенски елементи (трачко-илирски или дако-мизиски остатоци), потоа елементи од т.н. балкански латинитет што Словените го затекнале со доаѓањето на овие краишта (како на пример присуството и на Власите). Има прасловенски примери, но и примери со турски и грчки основи. Иако незначително, сепак постои и влијание и од соседните словенски јазици: од српскиот и од бугарскиот. Се разбира, има и хибридни структури. Сите немакедонски именувања со текот на времето

сосема се адаптирале на македонскиот јазик и не се чувствуваат како туѓи имиња, туку тие се интегрален дел на македонскиот онимиски систем.

И покрај сè македонскиот именски систем е стабилен и хармоничен. Во него преовладуваат имињата со словенско потекло, особено ако се има предвид топонимскиот (а најмногу микротопонимскиот) материјал. Истражувањата одат до таму што се мисли дека 90% од македонскиот микротопонимски корпус е со словенско, респ. македонско потекло, т.е. дека само 10% се резултат на несловенскиот фактор на влијание. Несловенските топоними, особено претсловенските, потоа оние што се јавуваат како антички остатоци во македонската современа ономастика, се објаснети од Петар Илиевски - класичар и експерт за оваа македонска јазична наслојка, во неговата монографија *Балканолошки лингвистички студии* (Скопје 1988). Таму наоѓаме дека за името на главниот град на Република Македонија - *Скопје* се напишани десетина студии. Сите нив Илиевски (1988; 507-509) ги дава во сублимирана форма и го констатира следново. Градот *Скопје* во римскиот период бил познат на латински јазик под името *Scupi*, *Scuporum*, *Scupos*, *Scupis*, на гр. Σοῦποι. Во средниот век основата *Scup* се преобразила во *Scor*-. Во римско време населението во него не било хомогено, туку со доселеници од Италија, Грција и од Ориентот. Тоа природно наметнало јазична интерференција. И додека формата *Scūpi*, со долг вокал ū, е без позната етимологија, се знае дека имало и форма *Skopi* со краткото *i*, кое во вулгарно латинскиот редовно се развивало во *o*. Формата *Scopi* на грчките трговци им била поприфатлива затоа што грчките зборови со *sko*- им значеле нешто. Така грч. σκοπός 'чувар' и σκοπία 'стражарница' често се употребувале како топоними со значење 'доминантни места од коишто може далеку да се гледа'. И не само во грчкиот јазик, апелативи со синонимиски значења среќаваме и во современата македонска топонимија: *Биџла*, *Сѝража*, *Вардино* и др.

Значи не може да се допушти дека Σκόποι е грцизирана форма на словенската *Скопје*. Кога Словените се населиле тука, продолжува Илиевски, постоеле две форми *Scupi* и *Scopi*, но втората форма полесно се вклопила во словенскиот јазик поради постоењето на зборовите *скопосѝ* 'крепост', *скопосѝан* 'јак, снажен', *скопѝак* 'мотика' и др. Освен тоа Словените веќе имале и топоними изведени со овие основи. Сп. *Ускопље*, село во Требинската област во Херцеговина, *Скопље Горње* и *Доње* во Босна, *Скопѝн*, град во Рјазанската губернија. Блиското созвучје на античкото име *Skopi* со која било од споменатите словенски основи можело да послужи како спона за адаптирање на стариот топоним.

Кај името на вториот по големина град во Македонија *Биѝола* Конески (1991; 89) наоѓа вкрстување од трако-илирска основа, блиска до литовското *butas* 'куќа' и словенското *byto* 'имање'. Записи за ова има во византиските извори καὶ τοῦ ἐπίσκοπὸν Βουτέλεωζ (прва грамота на Василиј II, од 1019), τὰ ἐν Βουτελίῳ Βασίλεια (кај Скилица-Кедрин XI в), Βυτέλις (Грамота на Михаил Палеолог од 1272). Во латински извори од XI-XII век е запишана формата *Butella* или *Botella* (Вилхем Тирски во 1168). Во словенските записи, како што е оној на *Биѝолскаѝа ѝлоча* од 1015-1016 г., стои *бѝтола* (во множинска форма), а во *Болонскиоѝ ѝсалиѝир* од 1218 ... сѝѝѝѝ града бѝ толи. Во средниот век називот *бѝтола*, *бѝтоле*, *бѝтолиа* се поврзувал со *обиѝел*, за кој е употребуван и општопознатиот грчки синоним *манасѝир*. Називот *Монасѝир* е подоцнежен, прво во грчкиот, а потоа во турскиот и во албанскиот јазик. Во влашкиот се чува името *Bitule*.

За да го објасни етимонот на *Биѝола*, Конески ја има предвид врската на гл. *бѝти* со личното име **Bytomz* (во партиципна форма), кое се среќава во основата на називи на населени места (во старата словенска топонимија во Грција постои ојконим Βητοῦμά во Тесалија од **Bytom-jъ*). Но, притоа истакнува дека од тој корен се познати и старите апелативи *бѝто*, *бѝтѝ* во старорускиот со значење 'имот' и во

старополскиот *bidlo* 'жилиште' (истото значење го има *bidlo* и денес во чешкиот и лужичкиот). Со тие сознанија ја поставува хипотезата дека кај ова име имаме старо вкрстување на илирското или трачкото **Butel-* со словенското **Byto-* (што спаѓа во истата значенска сфера 'дом, жилиште'). На тој начин полесно се објаснува присуството на вокалите *z* и *o* во словенската варијанта на името *Биџола* (вџитола засведочено 1015-1016 г.). Можеби од таква контаминација произлегол завршетокот на *-a* во старата словенска форма и отаде сфаќањето на името како множинско. Суштествувањето на две варијанти на месни имиња во области со мешан етнички состав е сосема обична појава. На крајот Конески заклучува: „Во изведувањето на етимологијата на името *Биџола* постојано бил присутен во свеста фактот што во ново време Грците го викаат тој град *μαναστήι*. Тоа име е забележано во турскиот период, но изгледа најверојатно дека тоа се јавило пред идењето на Турците кои го усвоиле. Меѓутоа, и нашата хипотеза оперира со елементи што не одат надвор од значенскиот круг во кој спаѓа и стсл. *овитѣль* 'дом, жилиште, мови'. Од друга страна ништо не може да ја наложи како задолжителна најтесната врска по значење меѓу едно постаро и поново име за исто место. Не е исклучено дури постарото име (*Βουτέλις, Βουτέλιον, вџитола*) да се сврзувало повеќе со значењето 'жилишта, куќишта' (можеби и 'урнатини' - со оглед на старата Хераклеа), а новото да се јавило независно од тоа во врска со некој познат манастир во ова место во Средниот век“.

Станковска (1995, 17-23), пак, името на градот *Биџола* го изведува од л. име *Биџол* (регистрирано во XII век).

Словените со населувањето на Балканскиот Полуостров во VI и VII век или "ги приспособувале затечените имиња на места според народната етимологија, или ги преведувале (поретко), или не воделе сметка за старите називи, ами местата ги нарекувале на својот јазик според конфигурацијата на теренот, или според флората и фауната ..."

(Илиевски 495). Така, античкото име на градот *Λύχνιδος* е според истоименото езеро во Охрид. Според изгледот, Словените го нарекле *Бело Езеро* (во Житието на св. Климент и Наум Охридски ... на исходѣ бѣлаго езера..), а градот го именувале според местоположбата *Охрид*, т.е. *околу*, односно *на (х)рид*. Но, името на езерото не мора да е превод од грчкото *Λύχνιδος*, туку можеби Словените така го нарекле според неговиот изглед. Градот *Λύχνιδος* е едноставно преименуван од Словените, со ново словенско име. Притоа записот *Ἀχρίδα* (во грчките записи) е нормална грчка транскрипција на *Охрид*. Значи, погрешни се обидите словенскиот назив *Охрид* да се прогласи за континуанта од античкиот *Λύχνιδος*. Континуитетот на населбата *Λύχνιδος* се состои во тоа што на истото место се наоѓа и денешниот Охрид, што не е случај со античките градови *Scupi* и *Heraklea* (денешното Скопје е издигнато на 5-6 км. источно од некогашното *Scupi*). Значи името на градот е чисто словенско и се изведува од именката **hridz řid* како префиксална формација. Сп. пол. *Opole*, срп. *Пријейоље* (Пјанка 1970,103).

7. Имиња со ѿрејсловенско ѿошкльо (индоевропски) и словенски имиња

Присуството на најразлични имиња во македонската ономастика, па и на претсловенските, е резултат на симбиозата на народите и јазиците. Претсловенскиот е најстар супстратен слој, чија јазична припадност тешко може да се определи. Веројатно, на македонската говорна територија јазичните основи се ширеле преку номадските движења во трако-илирската и дако-мизиската јазична средина. Затоа паралели за некои од нив се среќаваат и на пошироката и.-е. јазична територија. Потоа доаѓаат балканските грцизми и романизми (балкански латинизми, балкански романизми).

Познато е дека палеобалканските оними се забележани во грчки и латински записи, всушност тие доаѓаат до нас преку грчката или латинската култура, т.е. преку нивните писма. Според Илиевски (1988;414-420), најстарата наслојка во лексиката во топонимијата на Македонија е од именски основи, останати од јазиците што се зборувале тука во предримско време, а можеби и предгрчко. Тоа се типични лексички балканизми, повеќето од пастирскиот живот, познати и во карпатската пастирска терминологија како *бач*, *кайџун*, *сиџан*, *урда*, основите *бал*- 'бел', *мурџ*- 'темен' за боја, природни објекти *биџор*, *карџа*, *џорој*, *чука* и др. Како адаптирани форми, со словенски суфикси ги има во топонимијата на целиот Балкански Полуостров. Во Македонија тоа се *Бачилишиџа*, *Кайџунишича*, *Сиџанишиче*, *Урдинец*, потоа *Баланци*, *Балинци*, *Мурџинец*, *Биџоришиџе*, *Карџалица*, *Чукар* и др. И.-е. паралели има повеќе. На пр. с. *Балинци* ја содржи основата *bala* < **bhel*/**bhol*- 'бел', која се среќава во балтиските јазици, сп. лит. *balás* 'бел', дакиско л. име *Balius*, тракиско *Bazo-balis*, илирско *Ballaaios*, грч. φαλόζ.

Во македонската топонимија претсловенско именување имаат хидронимите *Радика* од илир. трач. **ard*- 'течење,ток', потоа *Дрим* од и.-е. **der*-, **dr-i*- со слична семантика (познати се повеќе реки на некогашната илирска територија со оваа основа како *Дрина* во Босна, а постои и ојконим *Дримица* во Леринско) и др. Хидронимите се со едноосновни индоевропски корени и му припаѓаат на индоевропското семантичко поле *џечење*, *џок*, *вода*.

Слична е состојбата и со имињата на големите планини. *Шар Планина* е забележана кај Птоломеј и Полибие како Σκάρδον 'ороџ, Осоџово' има и.-е. праформа што во тракискиот дало **Asagav* 'камените планина.' Од имињата на населените места тоа се поголемите градови *Шџиџи*, *Сиџрумица*, *Велес* (за нив ќе стане збор подоцна) и повеќе села како *Оџеница* во регионот на Охридско. Ојконими со иста основа се *Оџае* во Кумановско и *Оџила* во Кривопаланечко, сите со и.-е. основа

**ap* 'вода', дијалектна форма на **aqu*-. Оваа основа се јавува во варијантите **ap*-,*ab*-,*ub*- и е распослана на целата и.-е. територија: сп. ст.инд. *āraḥ* 'река', авест. *afš* 'река', ст.прус. *ape* 'река', грч. 'Απαία. Се разбира, *Оџеница* е со типичен словенски премин на *ǣ* во *ǫ*- и словенски дем. суфикс -џница. Илиевски посебно се задржува и на името на селото *Лабунџиџа* во Западна Македонија и повикувајќи се на Романски го поврзува со називот на античкиот град *Albanopolis* од картата на Птоломеј, кој се наоѓал во близината на с. Лабунџишта. Таму, покрај метатезата на ликвидите *Albona* > *Labin*, констатира и замена на вториот елемент - *polis* со словенскиот топонوماстички суфикс -џиџе. Од друга страна, оставена е можноста овој ојконим да се изведе и од л. име *Албин* и патронимскиот суфикс -џиџе > -џиџе.

Балканските грцизми во топонимијата многу добро се адаптирале во македонскиот јазик и не се чувствуваат како туѓи лексеми. Сп. с. *Синор* од σύνωρον, *Трџејца* <*Трпезица од τράπεζα, *Ливада* < грч. λιβάδα, итн. Тука треба да се споменат и црковно-христијанските термини од грчко потекло, како *Свеџи Танас*, *Свеџи Сџас*, потоа *Икона* од εἰκών, *Манасџирец* од μοναστήριον. Како балкански латинизми можат да се изделат топонимите *Биџла* од лат. vigilia, vigilare 'стража', *Буклија* од buccula 'сад за вода', *Каџиџелица* од Castellum итн.

Посебно и многу значајно место во македонската ономастика имаат топонимите од прасловенско потекло. Ги има низ целата говорна територија, а особено во Западна Македонија. На пр. **valz* (*Валон* - месност по сливот на р. Треска), **vьrǫtzьkъ* (*Вруџок* – село и извор во областа Полог), **dǫbrava* (*Добравџиџе*, *Добравица*, *Дубрава* во западниот и северниот дел), **ǫblz* (*Јабел*, *Вџмбел* во југозападните предели), **ǫglz* (*Јаџол*, *Јаџолна*, *Јаџоли*-село и месности во југозападна Македонија), **ronikva* (*Пониква* месност и село во Кочанско), **pologz* (*Полоџ* област и село), **sǫtěska* (*Саџеска*-река во Охридско), **mogyla* (*Моџила*, *Моџилец*-села) и др. Покрај прасловенските основи се

среќаваат и прасловенски деривациски средства како: *-ица* (*Лакавица*), *-ава* (*Ресава*), *-јѝ* (*Биѝуше* < л. име *Биѝѝух* + *-је*) и многу други.

Личните имиња со претсловенско потекло потешко се откриваат. Едно од нив е личното име *Буѝел*, кое се совпаѓа со името на поранешното селото *Буѝел* кај Скопје. За илирски се сметаат личните имиња *Бардо* (заложено во ојконимот *Бардовци* крај Скопје), *Балан* (во основата на ојконимот *Баланци*) и др.

Најстарите словенски лични имиња во македонскиот јазик имаат долг континуитет. Тоа се сложените номинации (главно со основите *слав*, *мир*, *браѝ*, *ѝој*, *драѝ*, *мил*, *жив*, *неѝ/о*, *ѝриби*, *хран/и* : *Велислав*, *Десимир*, *Дабижив*), старите апелативни имиња (*Грд*, *Камен*) и изведените хипокористични (*Пеѝко*, *Цвеѝко*).

8. Понови надворешни влијанија: суйсѝраѝни, адсѝраѝни, суйерсѝраѝни

Македонија претставува извонреден мозаик со елементи од разни култури на народи и племиња што низ неа врвеле во нејзината долга историја. Македонскиот јазик, пак, како најстар словенски јазик има изразита моќ на опстојување и покрај многуте влијанија и врски низ времето. Неговиот именски репертоар, со сиот респект на традицијата и системот на именување, сепак, поради честите промени на административните и државните граници, како и поради многубројните миграции на населението, бил подложен на промени. Исто така и културните контакти доведувале до интерференција на јазиците, до сложени процеси на етничка и лингвистичка симбиоза и тоа во текот на создавањето на онимискиот систем. Тоа е јазичниот контекст во којшто се создавала и опстојувала нашата ономастика. Влијанијата можат да се согледаат на сите нивоа, но најмногу се изделуваат на лексичко рамниште. Ономастичката лексика, како интегрален дел на целокупната

лексика, е особено подложна на измени од најразлични чинители. Во неа се izdelуваат супстратни, суперстратни и адстратни елементи и тоа на сите рамништа.

Што се однесува до македонската антропонимија, таа има свои специфики, но не се разликува многу од онаа на другите словенски јазици. Разбирливо, постојано се менува не само поради влијанието на екстралингвистичките фактори (од родовската традиција, црквата, државата), туку и од чисто јазични причини.

Во последно време како да се чувствува стремеж за една интернационализација на личните имиња, што треба да се третира како минлива појава и сметаме дека тој стремеж нема да ја загрози самобитноста на овој важен сегмент од јазикот.

Во македонскиот јазик туѓите имиња се приспособуваат на сите рамништа и стануваат негов составен дел. Така стариот именски репертоар на Македонците бил нарушен со примањето на христијанството, со навлегувањето на грчко-византиските, семитските и латинските имиња, што присилно се натурале од црквата. Ги среќаваме уште во првите македонски пишани споменици, а нивното присуство трае и денес. Ова е сосема очекувано ако се знае дека грчкиот јазик и култура поради соседството и престижот извршиле силно директно влијание врз македонскиот јазик воопшто (*Димитијар, Евџенија, Калојан, Кузман, Методиј, Никола* и др.).

Постои влијание и од османлискиот именски фонд врз македонскиот, но тоа не е големо поради различната вера и духовен живот). Се јавуваат турски апелативи во функција на лични имиња. Лични имиња од тие апелативи не се среќаваат во турскиот јазик. Сп. лични имиња: *Севда* (< тур. *sevda* 'љубов'), *Сулијана* (< тур. *sultan* 'монарх, господар'), *Фидан* (< тур. *fidan* 'подник, гранка, лоза') и др. Најчести се муслиманските имиња во основата на македонските презимиња, појава што е резултат на примањето на исламот од страна на

некои Македонци: *Демировски, Рамчески, Кадриоски, Бајрамовски* итн. Постои мислење дека турските имиња, во периодот на владеењето на Турците на Балканот, се давале и како профилактични именувања (заштита од земањето во јаничари и сл.).

Во последниве децении во македонскиот јазик е многу силно навлегувањето на европската именска номенклатура. Тоа е тренд и во другите словенски јазици, но во последнава деценија добива такви размери што, на некој начин, го нарушува нашиот именик во фонолошки, во зборообразувачки и во лексички поглед. Сп. *Мишел, Алберџ, Едвард, Рудолф, Жан, Пјер* и др. Сепак, оваа пенетрација на западноевропски имиња оди напоредно со возобновување на старите македонски имиња како: *Горан, Дејан, Зоран, Свездан, Оѓнен* и др. (Стаматоски 1990, 56).

Македонската топонимија се одликува со богатство на лексеми од словенско и несловенско потекло, но и со богатство на зборообразувачки средства. Влијанија од соседните јазици постојат и денес, а има и траги од истиснатите јазици, потоа елементи од јазиците на народите што како победници подолго се задржале тука. Притоа превладуваат словенските топоними, а некои од нив грижливо ги чуваат словенските загубени лексеми во денешната реч (сп. стсл. вѣсьъ 'село': *Вешје*; дѣбрь 'долина': *Дебар*; хълмъ 'рид': *Поум* < *Под Хум).

Мал е бројот на топонимите со супстратно потекло (главно трачко-илирско). Нивната јазична припадност тешко се определува. Се врзуваат за предгрчкиот и предримскиот јазичен слој и нивната етимологија сè уште е дискутабилна. Станува збор најчесто за имињата на градовите во Македонија (како *Скопје, Штип, Велес, Битола* - види т.6), за големите водени текови (*Вардар, Радика, Дрим*) и планински масиви (веќе споменатите *Шар Планина, Осогово*).

Поизразито е присуството на грчко-римски топоними. Тие се третираат како балкански грцизми (или романизми) адаптирани на сите рамништа. Такви се (покрај споменатите во т.7) и топонимите *Ѓаванџо*

(од грч. διαβατόν 'премин'), *Мраморец* (грч. μάρμαρος 'мермер'), *Окѝиси* (грч. *ὀκτω κλῆσι 'осум цркви') и др. Од романизмите, т.е. од балканските латинизми се среќаваат следниве примери: *Клисура* (од лат. clausus 'теснина'), *Палаѝица* (од лат. palatium 'дворец'), *Бања* (лат. balneum 'бања') и др.

Најчести се топонимите од суперстратот, главно од турско потекло: *Ерѝелија*, *Балѝалија*, *Аликоч*, *Орѝанѝали*, *Мураѝилија*, *Сариѝол*, *Караѝалар* итн. Процесите на колонизацијата на Македонија со турско, јуручко или друго население се следат кај топонимите *Черкеско Село*, *Таѝарли*, *Таѝар Елевеци* и сл.

Албанскиот јазик како да немал влијание врз македонските топоними. Од ојконимите само името *Ќафа* е албанско (од алб. gafë 'превој, премин').

Српскиот и бугарскиот јазик влијаеле во оформувањето на македонската топонимија главно преку администрацијата, за време на нивното владеење во Македонија. Се преименувале веќе постоечки населби или се формирале нови. Така селото *Ибраимово* Србите го преименувале во *Пеѝровац*, *Асанбеѝово* во *Синѝелиќ*, *Кадрифаково* во *Олуѝиќ*, *Валандово* во *Караѝорѝевац*. Бугарите пак селото *Караѝорѝевац* го преименувале во *Крумово*, *Ковачевац* во *Балабаново* и сл. Ова покажува дека српската и бугарската администрација именувала или преименувала места со имиња од српската, т.е. бугарската историја.

Туѓите топоними претрпуваат адаптација на македонскиот фонетски и морфолошки систем, некои се калкираат (*Кисела Вода* < тур. Ekşi Su; *Крива Паланка* < Egri dere Palanka), а има случаи и на делумна или целосна супституција (*Ханриево*, односно *Жосѝов*, по Втората светска војна станува *Ѓорче Пеѝров*). По ослободувањето, т.е. по завршувањето на Втората светска војна селото *Караѝорѝевац*, т.е. *Крумово* стана *Јосифово* (по името на народниот херој Јосиф Јосифовски

– Свештарот), *Пејирово* стана *Мирче Ацев*, а пак *Александрово* – *Миладиновци*.

Новиот начин на живот наметнува употреба на нови термини, а со самото тоа и употреба на нови имиња на места. Така покрај словенските, турските, влашките, српските и други елементи наоѓаме и топоними од западноевропските јазици како : *Бандера*, *Хидроценирала*, *Авиојайио* и др.

Мешањето и појавата на нови топоними може да се набљудуваат и како збогатување на македонската антропонимија и топонимија. На тој начин се избегнува ономастичката ентропија, омонимијата, па информацијата е поточна, т.е. именувањето на десигнатот станува појасно, а неговата идентификација попрецизна.

9. Имиња на пограничните етнички и јазички региони

Имињата на регионите до каде што се простира македонската јазична територија, вдоль етничката граница се следниве: на запад - *Поле*, *Голо Брдо*, *Охридско-преспанскиот базен* и *Корешта*; на југ - текот на реката *Бистрица* и *Солунскиот Поле*; на исток - долината на р. *Места*, на *Струма* и *Осоговија*; на север - областите *Козјачија* и *Жељиново*, *Скопска Црна Гора*, *Шар Планина* и областа *Гора*.

Како последица на Балканските војни и Букурешкиот договор 1913 год. Македонија била поделена меѓу трите балкански држави: Грција, Бугарија и Србија. Затоа македонската говорна територија не се совпаѓа со онаа во државните граници на Република Македонија. Во славистиката (Видоески 1999) е прифатено становиштето дека просторот на македонскиот јазик ги зафаќа сливовите на реките Вардар и Струма, долниот тек на реката Места и левиот брег на Бистрица. На запад јазичната граница е приближно иста со државната. На југ македонскиот јазик е застапен на целиот простор од планината Грамос, па преку

Солунското Поле сè до реката Места во Тракија. Јазичната граница на овој дел навлегува значително подлабоко на југ од денешната државна граница. Македонска реч може да се чуе сè до линијата Грамос-Бер-Солун, а од Солун излегува на реката Места. На исток македонскиот граничи со бугарскиот јазик и на овој дел имаме природна граница што ја сочинува планинскиот венец Деспат-Рила. Од Рила границата свртува кон северозапад и преку Благоевград излегува на државната граница. На север македонскиот граничи со српскиот и јазичната граница речиси се совпаѓа со државната, бидејќи се работи за природна граница од планините Козјак-Руен-Скопска Црна Гора-Шар Планина.

Тоа се денешните македонски јазични граници, кои во минатото се протегаале и посеверно и по на југ. Поместувањето на јазичната граница траело во минатото, но го регистрираме и денес.

Така на еден широк простор во правецот Скопје-Тетово-Дебар-Струга-Поградец-Корча живее мешано население - покрај македонско и албанско- со мајчин јазик албански. Во поголема мера тоа население е билингвално.

И во Егејска Македонија живее мешано -македонско и грчко население. Македонското население превладува во костурско-леринското и воденско-пазарското подрачје. Според пописните документи од 1951 година на територијата на Грција живееле околу 250 000 Словени, респ. Македонци.

Во областите Гора, Поле и Голобрдо во Албанија исто така се зборува македонски.

Македонското население во областа Пиринска Македонија (според пописите од 1956 со околу 180 000 жители) се наоѓа во составот на Бугарија и се служи со својот македонски дијалект (во домашната комуникација) и со стандардниот бугарски јазик како службен (во јавната комуникација).

Како што мине времето трае процесот на асимилација на Македонците со тамошното население поради ставот на тамошните власти да не овозможуваат национално изјаснување на Македонците и, следствено, јавно да си ги негуваат македонскиот јазик и култура. Скромен исклучок е Албанија и тоа само во областа Мала Преспа, каде што постои основно училиште на македонски јазик и тоа за целата област.

И покрај живото национално чувство кај Македонците во соседните земји со словенско население, помладите генерации потешко го зборуваат мајчиниот македонски јазик, или говорот во домашните средини се одликува со силна интерференција на јазикот од земјата во којашто живеат. Ова е директна последица од непостоењето на образовни институции на македонски наставен јазик. Тоа се одразува во сите сфери, па и во ономастиката. Личните имиња сè повеќе се преземаат од јазикот на државата во којашто живеат, а топонимите се менуваат: се преведуваат, се преименуваат или се адаптираат на официјалниот јазик на државата во којашто се наоѓаат.

9.1. *Погранични словенско-словенски подрачја*

Македонија на север граничи со Србија, а на исток со Бугарија. Пограничното подрачје на север, особено во Куманово и Кумановско, се служи со т.н. кумановски говор. Тој е посебен дијалектен тип во којшто се вкрстуваат југоисточните српски и северозападните бугарски говори. Затоа науката го смета за најтипичен преоден говор. Српското влијание се чувствува во антропонимијата при изборот на типично српски имиња (*Милоје, Средоје, Урош*) и во употребата на нивните падежни форми (*Марку, Ситојане, Релје*). Во топонимијата се среќаваат топоформанти од српскиот јазик (*-ац* наместо *-ец*) како резултат на поранешната српска администрација во Македонија (*Гулиновац, Сирновац, Космаиџац, Орашац* - сите ојконими во Кумановско). Некои основи кај ојконимите се

српски заемки (*Пузаљка* од срп. пузити, мак. 'ползи'). Споменативе појави се дијалектни особености што се одразиле и во ономастиката.

Како што беше споменато, на исток Македонија граничи со Бугарија, но бидејќи говорите по течението на реката Струма се македонски (во областа што се вика Пиринска Македонија) влијанието на бугарскиот јазик е незабележително.

9.2. Погранични словенско-несловенски подрачја

Состојбата е сосема поинаква на пограничните словенско-несловенски подрачја. Тоа се говорите во западна Македонија (кои граничат со Албанија) и оние во јужна Македонија (на границата со Грција).

Во западните говори на појасот Тетово, Гостивар, Дебар и Струга не се забележува влијание од албанскиот јазик. Поради силниот наплив на албанското население се врши притисок за преименување на македонските топоними во албански. Албанското население почнува да доминира, а со локалната самоуправа се создава можност за официјална примена на преименуваните топоними во државата. Историски погледнато во тие предели и порано живееле Македонци (православни и муслимани) и Албанци. Албанците и Македонците со муслиманска вероисповед имаат муслимански лични имиња, но топонимите биле секогаш македонски. Навистина имало приспособување на албанскиот изговор и албанизирани форми на ојконимите, но тоа биле ретки примери и тие минимални измени не го засегнувале македонскиот топонимски систем. На пр. селата *Бибај* и *Грекај* добиле албански суфикси и како такви се официјализирале. Овие ојконими во историските документи се забележани како *Бибање* и *Грекање* (значи, со словенскиот суф. -ани/-јани < *-ѣне).

Во Македонија речиси нема грчко население, а контактното подрачје меѓу македонскиот и грчкиот јазик е на територијата на Грција.

9.3. Мешани реџиони

Во Република Македонија мешаните региони не се само на периферијата, туку и во внатрешноста. Најчесто тоа се населени места каде што Македонците живеат заедно со албанско, турско, влашко и друго население. Исто така мешано население има по градовите. Во Скопје, покрај Македонци живеат и Албанци, Турци и Роми; во Дебар, Струга и Гостивар Албанците се изедначени или се повеќе од Македонците; во Битола и во Крушево има Македонци и Власи итн. Во оние региони со македонско-албанско население ојконимите се македонски, додека микротопонимите видливо се менуваат. Оваа констатација може да се потврди со микротопонимскиот материјал што се наоѓа во картотеката на Институтот, а што е собиран од 60-тите до 80-тите години на дваесеттиот век од тој граничен регион. Меѓутоа, со една проверка во 1986 година, се констатира дека македонските топоними наголемо се преведуваат на албански јазик, па сè почесто топ. *Рид* денеска се слуша како *Кодра*, *Нива* како *Ара*, *Извор* како *Крој* итн. Ова е и очекувано ако се знае дека учеството на македонското во вкупното население во западна Македонија забрзано се намалува. Поради изразитите миграции од западна Македонија регистриравме сè повеќе села со чисто албанско население. Должност на државата е да преземе соодветни мерки за да го заштити автохтониот македонски топономастикон. Но, не се менуваат само микротопонимите туку се интервенира и кај имињата на селата (ојконимите) - се пишуваат на латиница, адаптирани на албанскиот изговор. Областите со мешано македонско-влашко население се со македонски топоними, но со силно присуство на влашки лични имиња. Што се однесува до регионите со турско население, тие се со муслимански лични имиња, но и со топоними од македонско и турско потекло (најмногу како резултат на многувековното турско присуство). Тие билингвални и плурилингвални региони во Македонија се во многу нешто специфични. Според Оливера

Јашар-Настева (1980, 135) мора да се води сметка дека постои разнoобразност на македонската говорна територија во смисла на изделување на т.н. *лингвистички оспирови* (со етнички чисто население: македонско, албанско, влашко, турско), потоа т.н. *контактни ареали* (области со мешано население, главно на пограничните појаси и тоа на двете страни на административните, државни граници, каде што најчесто продолжуваат ономастичките изоглоси) и *градски населби* со интензивни меѓујазични контакти и тенденции за репродукција на туѓи именувања. При мешање на два ономастички система (еден домашен и друг алоглотски) доаѓа до употреба на ист топоним, повеќе или помалку адаптиран на туѓиот јазик. Всушност, се работи за адаптација на ист прототип: *Скопје* (македонско) - *Скопље* (српско) - *Üsküp* (турско) – *Shkup* (албанско); *Битола* (македонско), *Битољ* (српско), *Bituli* (ароманско) и сл. Можат да се сретнат и употреби на различни видоизменети форми на едно име, т.е. секој етнос да употребува посебно име. На пр. градот *Тетово* (е именување што го употребуваат Македонците), а *Калканделе* (Турците); *Битола* (кај Македонците), а *Манасџир/Монасџир* (Грците, Албанците и Турците.) Ретки се случаите кога домашното население го употребува именувањето на дојденците (како тур. *Сулиансуи*, *Мемешли*, *Караџалар*) и сл.

9.5. Словенски називи во Грција

Состојбата во Грција е многу поинаква. Грчката држава, исто како и бугарската, не ги признава македонскиот јазик и македонскиот народ. Негира постоење на македонско население во Грција (во последно време, под притисок на меѓународната јавност, службено признава „славофони Грци“). Жестоко се спротивставува, веќе со децении, на сите обиди да се негува македонскиот национален индивидуалитет.

Денес, помладото население сè помалку го зборува македонскиот јазик (односно својот дијалект). Личните имиња се главно грчки, а

имињата на местата се преименувани со Указ под наслов *За преименувања на селата, градовите и граичињата*, донесен уште на 17 септември 1926 година, објавен во Владињот весник број 332 од 21 септември 1926 год. Така, *Лерин* станал *Флорина*, *Воден* - *Едеса*, *Кајлари* - *Пиолемаис*, *Зрново* - *Кајно Неврокојнон*, *Негуш* - *Науса*, *Пласничево* - *Крија Вриси*, *Посиол* - *Пела*, *С'бойско* - *Аридеа* итн. Сигурни сведоштва за постоењето на македонски топоними во Грција нудат познатите лингвисти како Фасмер (Берлин 1941), Малингудис (Мајнц 1981), Кравари (Парис 1989), Голомб (Скопје 1989) и др. Во нивните трудови топонимите го носат атрибутот словенски. Голомб на пример докажува дека инвазијата на Словените во VII век на југ се простирала во Грција до Пелопонез, а според К. Порфирогенет до Крит. Според Голомб Словените на Пелопонез се одржале до XV век, а во другите краишта на Грција се одржале и во XX век. За постоењето на словенски топоними во Грција потврди има во грчките карти и историските документи. Нивната хеленизација е впечатлива во XX век.

Каква е состојбата со микротопонимијата денес не може да се провери. Драгоцени извори се преселниците од овие краеве, кои ни ги кажуваат микротопонимите како македонски. Тоа го потврдуваат и историските извори. На пр. во *Ойширниот турски пописен дефтер* бр. 237 во градот Костур од 1445 год. се забележани 22 маала од коишто 20 биле христијански, едно било еврејско и едно турско маало. Во христијанските маала населението било исклучиво словенско, т.е. македонско за што сведочат личните имиња регистрирани во тие маала. Од аспект на семантиката, структурата и хронологијата, имињата не се разликуваат од оние во другите краишта на Македонија. Поточно, тоа е репертоар на имиња типичен и за другите словенски јазици (со прасловенски сложени имиња: *Дабижив*, *Доброслав*, *Радослав*, *Драгома*; со апелативни номинации: *Крајуј*, *Зора*, *Торник* и со хипокористични структури: *Брајко*, *Сџајо*, *Мире*, *Брајан*, *Милчо* и др.). Голем е бројот на

црковните имиња со грчки или грцизирани номинации *Арџир*, *Стефан*, *Паскал*, *Илија* и др., но сите со адаптација на македонскиот јазик и со словенска суфиксација. Минорен е бројот на турските и влашките именувања (Коробар-Белчева 1994). Овој турски документ покажува дека топонимите во Егејска Македонија исто така со векови биле македонски. Во него среќаваме ојконими како *Горенци*, *Жујанишиџе*, *Слаџина*, *Дубјак*, *Загоричани*, *Вишени*, кои се забележани и во средината на XX век во книгата на Симовски (Скопје 1998). Најновиот *Речник* од Пеев (Скопје 1999) е уште една потврда дека и покрај сè, до големите преселби до 1950 година, микротопонимите од Егејска Македонија биле македонски.

10. Полиџикаџа и џраџмаџикаџа на имињаџа (ономасџикаџа) во државаџа

Во Македонија изборот на личното име е слободен избор на родителите или на нункото, т.е. на кумот. Не постојат списоци од коишто е задолжително да се избере името, како во другите земји.

Нивната употреба, независно дали е во официјалната или во неофицијалната комуникација, е сосема идентична. Се користат истите модели, односно истите основи и зборообразувачки средства. Тоа особено се забележува при употребата на личните имиња. Во македонскиот јазик секое име може да добие официјална употреба (нема никакво ограничување), па деминутивно-хипокористични имиња со нагласена галовност можат да бидат и службени: *Рубинчо*, *Миленце*, *Мијалче* итн. Во таква изведена деминутивно-хипокористична форма тие се среќаваат и во основата на македонските презимиња.

10.1. Односоџ кон имињаџа на малџинскиџе џруџи

Во Македонија, исто така, полна слобода на избор имаат и малџинствата. Затоа во Македонија има албански, турски, влашки,

ромски, српски и др. имиња. Малцинствата имаат апсолутно право на тоа, како што имаат полна слобода да ги негуваат својот јазик и култура, преку образование, медиуми и издавачка дејност. Со тоа Македонија ги надминува меѓународните стандарди за почитување на правата на малцинствата. Во Законот за локалната самоуправа (Службен весник бр. 52, од 1.11.1995) стои дека во единиците за локална самоуправа каде што припадниците на националностите се над 20% од вкупниот број жители, општите акти што ги донесуваат органите се пишуваат на македонски и на јазикот и писмото на националноста (член 89), а ако се над 50%, имињата на населените места, насловите на јавните служби и установи, натписите на претпријатијата и другите јавни натписи, освен на македонски јазик и на неговото кирилско писмо, се пишуваат и на јазикот и писмото на националноста (член 90).

10.2. Стандардизација на имињата

Што се однесува до стандардизацијата на антропонимите, таа се темели на правописните норми на македонскиот јазик. Можна е блага отстапка во акцентирањето кај презимињата, како почитување на изворниот, дијалектен изговор. Тие отстапки при акцентирањето се толерираат и заради избегнување на ономастичката ентропија и постигнување поголема динстинкција и идентификација на личностите. Со правна регулатива се опфатени презимињата при склучување брак.

Ситуацијата е многу посложена кај топонимите. Прифатено е мислењето дека тие не подлежат на нормирање и дека се примаат во формата што се употребува во месното население. Сепак, Стаматоски (1990;215) пишува дека кај топонимите мора да се почитуваат правописните норми, а дека доследното фонетско бележење останува само за строги научни цели. Постои поделба на топонимите на оние со поширок ареал на употреба (имињата на селата, градовите, областите и сл.), каде што е потребна стандардизација и на оние што функционираат

во ограничен, мал ареал (микротопонимите). Кај оние првите е потребна стабилна форма, особено во официјалните документи и во јавното општење. Досега стандардизацијата беше во доменот на администрацијата. Во науката трае дискусијата дали е неопходно враќање на старите форми на имињата, на пр. селото *Драслаица* да го има стариот облик *Драгославица*, дали ќе се почитува антиципацијата на мекоста па селото *Гумејне* ќе биде *Гумење*, дали *Лазарополе* ќе се пишува *Лазаро Поле* итн. Сигурно е дека треба да се почитува традицијата. Меѓутоа, придржувајќи се строго на нормата, некои решенија можат да бидат опортунни, да се косат со традицијата. Ова прашање кај нас сè уште не е решено и со него треба да се занимаваат специјалисти. Очекуваме *Речникот на населениите места во Република Македонија* да ја реши оваа дилема. Во однос на егзонимите, во Правописот на македонскиот јазик стои дека тие се пишуваат во онаа форма како што се изговараат во односниот јазик.

10.3. *Законите кои ги регулираат се однесуваат на сојузните имиња*

Во времето кога Македонија беше република во составот на поранешна СФР Југославија постоеше закон за личното име (Службен весник на ФНРЈ, бр. 105 од 10.12.1947, Белград). По нејзиното осамостојување во 1991 год. не е донесен таков закон. Географските имиња (топонимите, освен ојконимите) сега исто така не се заштитени со закон. Законот за локална самоуправа (Службен весник бр. 52, од 1.10.1995), нуди само рамка на дејствување, којашто често носи заблуди. Таа може да доведе до измена на македонскиот именски систем и лошо да се одрази во јазикот.

Бидејќи Македонија нема долг државен континуитет, имињата на селата низ историјата постојано се менувале. Затоа среќаваме постојано преименување од оние администрации што тука владееле: турска, српска, бугарска итн. По ослободувањето во 1945 год. се направени интервенции

со цел селата да се именуваат според имињата на значајни личности од македонската историја, а отфрлени се именувањата според личности од бугарската, турската или српската историја. Тие имиња сега се правно регулирани, но, за жал и недоволно заштитени.

10.4. Пуристички или либерални сѐремежи

Со сигурност може да се констатира дека во Р Македонија изборот, функционирањето и употребата на називите се со неограничени слободи. Нема пуристички стремежи и до толку е голема либералноста што се случува имињата и да се измислуваат или да се прават вештачки конструкции од почетните букви на имињата од нивните родители. Традицијата се чува, но нејзиното почитување зависи од степенот на свеста на родителите или на кумот (човекот што го дава името на детето). И тука има една контрадикција. Старите народни имиња со традиција ги практикува интелигенцијата, а новите модерни се одлика на обичните (помалку образовани) луѓе. Се разбира, ова не е правило без исклучок.

11. Анѝројонимија 1 - Лични имиња

Антропоним е сопствено име на еден човек или на група луѓе. Неговата семиотичка функција се сведува на тоа да индивидуализира определена личност што ја прави селективно маркирана и го осигурува нејзиниот идентитет како јазична единица. Сп. Тополињска (1974; 63) секое сопствено име претставува арбитрарна јазична креација - резултат на индивидуален, временски определен акт на именување. Ономасиолошката функција на сопствените имиња е темелно поинаква од онаа на апелативите. Бидејќи именуваат индивидуи, имињата се маркирани по број - секогаш се во еднина, а ретките множински форми

се само формални (со исклучок на лексикализираните множински форми кај родовите имиња).

Антропонимот (термин што се однесува на личните имиња, презимињата, прекарите, псевдонимите и сл) функционира на ниво на јавна (официјална, правно регулирана) комуникација и на ниво на фамилијарно или друго неофицијално општење. Јавната комуникација во однос на личните имиња и презимињата е строга, статична - не дозволува никакво варирање на формите. Неофицијалното општење, напротив, подразбира слободна употреба на антропонимите - на деминутивно-хипокористични форми, на прекари, псевдоними. Овој начин на општење носи најмногу ономастички информации.

Во зависност од средината, антропонимите можат селективно да ја маркираат личноста само со една јазична единица (само со лично име, само со прекар или презиме). И обратно, понекогаш не е доволна целата именска формула од име+ презиме, па се употребува и дополнителна маркиција - на пр. прекар (*Пеце Аџанасовски-Думбалојџи*).

Некои антропоними (како презимињата и колективните прекари) се наследни феномени, а некои (како л.име и индивидуалниот прекар) немаат наследен карактер.

Најстари (првични) антропоними се личните имиња. Во долгата временска вертикала личното име функционира самостојно или во состав со прекар или со друго лично име (значи, со некоја приименска определба што немала наследна карактеристика). Денес личното име со презимето е официјална именска формула во македонскиот јазик.

Изборот на антропонимот е мотивиран од екстралингвистички фактори: религии, културни врски со други народи, традиција на именување, миграции. Неретко при изборот доминантна улога има естетскиот аспект (името да е звучно-хармонично, кратко, јасно и разбирливо, да буди убави асоцијации).

Меѓу другите специфичности на македонската антропонимија е употребата на членот кај личните имиња во некои говори. Така, велешкиот говор најчесто ги членува личните имиња, изразувајќи на тој начин и доза галовност (*Марейѿо, Лилеѿо, Милеѿо*). Употребата на членот е вообичаена и кај презимињата, но таму членот нема стилска конотација (на пр. *Леовойѿ* од презимето *Леов*), туку ја потсилува определбата.

11.1. Словенски имиња (со ѿрасловенско наследство)

Во македонскиот јазик, како впрочем и во другите словенски јазици, присуството и употребата на прасловенските лични имиња се следат уште во најстарите ракописи. Тие се надоврзуваат на индоевропскиот систем на именување. Според структурата тоа се: *сложени имиња* од две, три или повеќе основи (наречени уште и композитни номинации), *имиња од една основа* (еднакви на апелативите кои низ процесот на онимизација добиваат функција на лични имиња), *скраѿени имиња* (добиеени од сложените и монотематските) и граматички тип на *хиѿокорисѿични образувања*. За сложените се мисли дека се прасловенско наследство, со непосреден континуитет. Содржат различни зборовни категории кои со повеќе комбинации давале различни структури. Некои нивни делови со текот на времето станувале помалку продуктивни. Потекнуваат од прасловенскиот и праиндоевропскиот систем на сложени имиња. Од аспект на морфолошката структура се образувани најчесто од две самостојни основи. Тоа се структурите од придавка+именка: *Белослав, Радомир* (од XIII век), *Драѿослав* (XIV), *Радослав* (XV), *Божидар* (XVI), *Милосав* (XIX), од именка+именка: *Дедослав* (XIII), *Мирослав* (XIV); од глагол+именка: *Десимир* (XVII), *Сѿанислав* (XIV), *Сѿирацимир* (XIV), *Владислав* (XV), и др. Интересно и многу често е тросложното име *Дабижив* од XIV-XIX век (сите наведени примери се ексцерпирани од кн. *Зайѿиси и леѿоѿиси* од X-XIX век на

Радмила Угринова-Скаловска, Скопје 1975). Сложените имиња најчесто биле со компонентите *слав*, *мир*, *браѿ*, *ѡј*, *драѡ*, *мил*, *неѡ*, *ѿриби*, *храни* и др. како први или како втори елементи. Некои од овие лексички елементи, поради честата употреба и нивното механичко преметнување, добиле улога на суфикси. Интересни се комбинациите на христијански имиња со прасловенски основи, како: *Павлимир*, *Јанослав* и др.

Многу прасловенски сложени имиња се сочувани во основата на македонските ојконими (*Госѿивар*, *Велиѡсѿ*, *Меѿимир*, *Драѡжел*, *Радобор*, *Сѿамер*, *Таѿомир*).

Таканаречените *аѿелаѿивни имиња* (монотематски) се исто така со векови присутни во македонскиот јазик. За нив Роспонт (1965, 21) искажал мислење дека не биле вистински имиња, туку прекари и, главно, со нив биле именувани луѓето од пониските слоеви. Изгледа дека тоа не било така и во македонскиот јазик, бидејќи тие функционираат рамноправно со сложените имиња и со нив се именувале луѓето независно од социјалниот статус. Во почетокот нивната надворешна форма сосема се совпаѓала со онаа на апелативот. Подоцна добиваат морфолошки признаци, суфикси со хипокористична, т.е. деминутивна конотација: *Грд* (XIII век), *Хлаѿен* (XIV), *Продан* (XV), *Пеѿко* (од апел. петок), *Цвеѿко*, *Влчко* (XVII), *Веселин* (XVIII), *Галаб* (XVIII), *Бисѿра*, *Паун*, *Оѡнан* (XIX) и др. Некои имаат исти основи како и сложените (*Мил*, *Драѡ*, *Добар* и др.), па тешко е да се констатира дали се самостојни именувања или се скратени имиња. Овие имиња потекнуваат од времето на примитивен начин на живот, време кога се имало убедување дека името има магична моќ, поточно натприродна сила со којашто може да влијае на судбината на неговиот носител. Затоа се делат на *ѿожелни имиња* (*Жив*, *Здрав*, *Камен*, т.е. цврст како камен, и др.) и на *заѿѿѿѿѿни имиња* (*Грд*, *Волк* - се мислело дека ѡволот не оди на волкот, *Продан*, *Најден*, *Куѿен* - за да се измами злото детето да се претстави како најдено, купено или дека божем е за продавање и сл.). Како заштитни се

сметаат и имињата со негација (*Немил, Недан*). Имињата на реките во функција на лични имиња спаѓаат во класата на пожелни (детето да биде долговечно како што се реките): *Сѝрума, Дунав, Ресава* и сл. Сите овие номинации претставуваат обични именки или придавки, поретко партиципни форми. Ги имаат сите словенски јазици со таа разлика што во македонскиот јазик се многу фреквентни и ги има без застој во сите периоди (X-XX век).

11.2. *Христијански имиња, исламски и други врзани за други религии*

Со доаѓањето на Балканот Словените и нивниот именски фонд доаѓаат во контакт со христијанската вера. Црквата го проповеда христијанството и инсистира да се даваат имиња од Библијата, од Стариот и Новиот завет. Меѓутоа, во македонскиот јазик напоредно функционираат црковните и старите словенски имиња. Црковните не биле задолжителни како во рускиот, полскиот или чешкиот јазик. Едно од можните објаснувања е дека со тоа црквата се обидувала да ја спречи исламизацијата. Всушност, црквата инсистирала на христијанските, но ги толерирала и словенските народни именувања.

Употребата на христијанските имиња, сепак, е масовна појава, особено во поголемите населени места каде што црквата имала посилно влијание (во местата со поизразита христијанизација). Така во градот Охрид (во којшто се наоѓала Охридската архиепископија) во XVI век (поточно во 1582 год.) се забележани 277 лични имиња од коишто 129 се словенски, а 148 се христијански. Со оглед на тоа што Охрид бил јак центар за ширење на христијанството процентот на црковните имиња е доминантен (М. Коробар-Белчева 1998, 240).

Во помалите населени места преовладуваат народните, словенски имиња, што подразбира дека е одлучувачки факторот на традицијата. Значи, изборот на името (дали ќе биде народно или црковно) зависел и

од социјалната средина, па најконзервативната антропонимија се чувала во малите населби со ограничена комуникација и интерференција. Дека народните словенски имиња покажувале изразита продуктивност во селските средини (во оние далеку од урбаните средишта) сведочи и антропонимскиот материјал од 1445 год содржан во вториот том од Турските документи за историјата на македонскиот народ (Скопје 1973 год.). Во тој документ во градот Костур се забележани 897 антропоними од коишто повеќе од 80% се христијански, додека во селото Б'мбоки, кое се наоѓа во непосредна близина, се регистрирани 68 % словенски, т.е. народни имиња. Само 30 % биле црковни, т.е. христијански.

Во македонскиот јазик христијанските имиња навлегуваат преку грчкиот јазик. Ги има и од семитска или латинска провениенција. Грчките се најчести, а латинските се многу поретки и се среќаваат главно кај католиците. Употребата на црковните имиња не била примена со воодушевување бидејќи тие имиња, за разлика од словенските, во народот биле неразбирливи и тешки за изговор. Затоа среќаваме нивно преведување и преосмислување (Θεόφιλος- *Боџољуб*, Ἀργυρός -*Сребро*; грч. Τύχων се поврзувало со словенската придавка *тих*, *тивов*). Сите црковни имиња фонолошки и морфолошки се адаптирале на македонскиот јазик. Нивната деривација како процес се одвивала по примерот на деривацијата на словенските имиња и, што е најкарактеристично, суфиксацијата била само со словенски наставки. Затоа имињата *Пејџре*, *Димко*, *Зафирче*, *Илко*, *Мишо*, *Коџо*, *Нико*, *Лазе*, *Јове* и др. пошироката јавност ги прима како свои, народни - нема осет дека се дојдени од страна. Црковните имиња се дел од македонската антропонимија со векови. Тие се забележани во сите наши стари пишани документи. Најчести се имињата *Васе*, *Димче*, *Јанко*, *Јован*, *Кочо*, *Миџре*, *Пејџре*, *Пејџруш*, *Рисџе*, *Танаско* и др.

Треба да се истакне дека во македонскиот јазик поретко среќаваме полни форми на црковните имиња (*Димитриј*, *Методиј/-а*, *Кирил*,

Анасѝас, Аѝанас, Василиј, Георгѝј, Јоаким, Панѝелејмон и др., кои се само фонетски адаптирани на нашиот јазик), а многу почесто изведени со деминутивно-хипокористична содржина. На ова треба да се додаде и традицијата децата да се именуваат со името на светецот на чијшто ден е тоа родено. Така *Никола*, најчесто е дете родено на црковниот празник Свети Никола (19 декември), *Димитѝар* на Свети Димитрија (8 ноември), *Илија* на Свети Илија (2 август) итн. Нивното повторување се должи и на македонските обичаи имињата на децата да се даваат според името на дедото или според името на таткото.

Во Република Македонија, покрај Македонци живеат и Македонци муслимани. Тоа се оние што го примиле исламот и имаат муслимански имиња. Се разбира мајчин јазик им е македонскиот. Во историските документи убаво е забележан процесот на нивната исламизација. Таму среќаваме македонско име на таткото, а муслиманско на синот. На пр. *Мураѝ син на Сѝојан, Сулејман син на Јован* и сл.

11.3. *Сѝрански, нови имиња и нивна моѝивација*

Секој период носи нови наслојки во антропонимијата. Познато е дека при заемањето во јазиците влијаат социјалните фактори, супкултурата и односот на државата спрема јазичната политика. Статусот на националниот јазик во светот има исто така битно влијание. Македонската антропонимија, и покрај подготвеноста да прима и да дава од својот репертоар, успева да ги сочувува своите специфики и карактеристики. Со тоа покажува дека поседува стабилен систем на именување. Некои новопримени имиња кои се покажаа како модни хитови, бргу се забораваат (тоа се т.н. ономастички шундови). Обично се јавуваат под влијание на екстралингвистички фактори: политички (*Тиѝо, Сѝалин, Насер* - имиња на значајни државници од еден период), културни (се преземаат имиња од литературата на јазиците со престиж: *Ема* - по Ема Бовари од Флобер, *Таѝјана* - по главната личност во

романот Евгениј Онегин од Пушкин, *Наџаша* - од романот Војна и мир на Толстој) и сл. Не е ретка појава децата да се именуваат со имиња од некој светски хит (*Марина* - песна, *Сандокан* - филм и сл.). Во последниве години, со засилените односи со Западна Европа, во македонската антропонимија се чувствува голема навалица од англиски, француски и германски имиња (*Пејџа*, *Елизабетџа*, *Емил*). Навлегуваат и нивните изведени хипокористични форми во функција на официјални номинации (*Мони*, *Сани*, *Тони* и сл.). Некои научници се сериозно загрижени од оваа појава и бараат начини како да се сопре овој силен наплив. Можеби се во право бидејќи овој тренд на именување трае подолго време. Последици има повеќе: се подзабораваат старите убави македонски образувања, се урива традицијата, се оптоварува македонскиот јазик со странски структури, се забавува природниот развој и сл. Овие нови имиња не се во духот на македонскиот јазик бидејќи се тешки за изговор (*Арнолд*, *Чарлс*), имаат завршетоци со коишто не се диференцира родот (*Тони*, *Мони*, *Јани* и сл.) и содржат неразбирливи основи. Позајмувањето оди до таму што православни христијани се именуваат со две лични имиња - модел карактеристичен за луѓето со католичка вера (*Ана Марија*, *Стејанислава Стејаша*, *Искра Леа* и сл.).

11.4. Хипокористични и деминутиви

Во македонската антропонимија хипокористиката зазема централно место. Богатството на хипокористичните форми и употребата на тие галовни форми во функција на официјални имиња е специфика со којашто македонскиот се разликува од повеќето словенски јазици.

Самиот процес на скратување и изведување на имињата има индоевропско потекло. Ги опфаќа подеднакво сложените и апелативните, словенските и туѓите имиња. Причини за скратување и изведување на личните имиња се: субјективниот став кон лицето на коешто му се

обраќаме и економичноста во изразот. Деривацијата може да биде на сите нивоа на јазикот. Најчеста е зборообразувачката, карактеристична и за апелативната лексика. Се работи за суфиксна деривација, преземена од апелативната лексика. Кај некои суфикси доаѓа до функционална промена (суф. -х, -ш, -оѿа, -ан, и др. во апелативната лексика немаат деминутивна функција, тие само кај личните имиња добиваат галовна нијанса). Суфиксната деривација во антропонимијата има морфолошка, поточно родова функција (за образување женски лични имиња од машки) и стилистичка (афективна) - најчесто деминутивно-хипокористична. Големата продуктивност и употреба на хипокористиците во македонскиот јазик доведуваат до губење на нивната галовна нијанса, до т. н. неутрална афективност. На тој начин галовните имиња, т.е. хипокористиците стануваат основни, службени имиња без стилистичка конотација. Со нив значително се зголеμουва фондот на имињата и се избегнува ономастичката ентропија. Тука се имаат предвид и условите во кои живеел македонскиот народ, без државен континуитет и под постојани окупации. Се смета дека полната форма како официјална му е својствена на општество со развиена администрација и државен живот. Затоа во словенските јазици со поразвиен стадиум на нивните општества изведените имиња се сметале за еден вид прекари, додека во македонскиот тие биле во функција на официјални имиња.

Македонските хипокористици се образуваат од голем број мономорфни (-ј, -о, -е, -ко, -ш, -н, -оѿа, -х, -л и др.- *Раде, Милој, Неѓоѿа, Сиѿанко*) и полиморфни суфикси (кои служат за потсилена експресија: -*кошин*: *Велкошин*, -*ешко*: *Ралешко*; -*енцуле*: *Миленцуле*, -*инчо*: *Рубинчо* и др.). Речиси нема суфикс во македонскиот јазик што не може да биде употребен со нашите имиња. Притоа треба да се подвлече дека многу стари, сосема нефункционални и исчезнати суфикси во современиот јазик сè уште се среќаваат кај македонските хипокористици. За ова најубав пример е статијата *Личноѿо име Димийѿри(-ј, -ја) и неѓовиѿе*

дериѡаѡи во македонскиоѡ ѡзик (Стаматоски 1990,120). Во неа се открива дека името *Димииѡриѡа* има богата деривациѡа, повеќе од 100 изведени образуѡања.

Карактеристика на македонската хипокористика е и големата употреба на суф. *-е*, *-о* и *-ко*. За нив Пешикан (1984,174) пишуѡа како за типолошки контраст во однос на тогашните српски имиња уште од XIV и XV век. Нивната рана поѡаѡа е резултат на самостоѡната еволуѡиѡа на македонските имиња. Според него, уште во средниот век *-о* и *-е* формите каѡ македонските скратени имиња се воведуѡаат како типичен структурен стандард.

Посебно треба да се потцрта употребата на членот каѡ личните имиња во некои македонски говори. Неговата честа употреба води кон заклучокот дека тоѡ стануѡа антропоформант за изразуѡање галовност (*Лилеѡѡо*, *Марчеѡѡо*; *Радево*, *Траѡево*; *Милено*, *Радено* - значи, се употребуѡаат сите членски форми, но сепак предност има определуѡачката, членска морфема *-ѡ*, *-ѡа*, *-ѡо*).

Од ономастичка гледна точка изведените лични имиња се наѡекспресивни, наѡсовршени образуѡања, бидеѡѡи носат наѡмногу ономастички признаѡи.

11.5. Женски и машки имиња

Веќе споменаѡме дека суфиксната деривациѡа на имињата во македонскиот ѡзик може да има и морфолошка, т.е. родова функциѡа. Наѡчесто тоа се изведени женски лични имиња добиени од машките со суф. *-а* (*Белослаѡа*, *Румена*, *Сѡеѡфана*) или *-ка* (*Мирка*, *Голуѡѡа*, *Јорданка*). Чест е и суф. *-ѡѡа* (*Љубиѡѡа*, *Милиѡѡа*, *Радиѡѡа*). Женските имиња се обично фитонимски образуѡања (имиња на билки и плодови: *Калина*, *Цвеѡѡа*, *Тренѡаѡила*) или апстрактни именки во функциѡа на имиња (*Вера*, *Наѡа*, *Зора* и др.). Иако поретко, од женските имиња се прават машки. Притоа се испушта суф. *-а* (*Калин*, *Ирин*, *Даѡин*), се

заменува -а со -о (*Доминико*), или се испушта -а и се додаваат: -ко (*Верко, Анко, Зорко*), -ин (*Надин, Средин*), -ан (*Зоран, Сѝруман, Ефимијан*) и др.

Македонскиот именски систем познава употреба на женски именувања добиени од имињата на нивните мажи. Таа практика е забележана кај нас уште во средниот век. На пр. *Рисѝовица, Неделкојца, Димкојца* се добиени од името на мажот *Рисѝо, Неделко* или *Димко* + суф. -овица (< Ристова жена + -ица). Тоа се должи на патријархалниот начин на живот на македонскиот народ и на верските обичаи. За ова убаво сведочат Турските документи за историјата на македонскиот народ. Таму женски имиња речиси не се среќаваат, освен имињата на вдовиците во погореспоменатите форми. Во официјалните документи овие именувања не се среќаваат, но тие сѐ уште се многу чести во обичната комуникација, а во средините со пониско ниво на комуникација, како што се селските, тие апсолутно преовладуваат.

12. *Анѝройонимија 2* – презимиња

Во македонскиот јазик именската формула се состои од лично име и презиме. Таа е правно регулирана и се употребува во јавната комуникација. Презимето како наследна категорија е обележје на целата фамилија, па во тој поглед претставува првично именување на луѓето. Тоа е познато уште пред да се роди детето и пред да се именува со лично име. Презимето како втор идентификувачки елемент, со строга, но јасна функција во македонскиот јазик се востановило пред крајот на XIX и почетокот на XX век. Релативно доцната појава на македонските презимиња се должи на општествените услови во кои живеел македонскиот народ. Се знае дека презимето е продукт на општества со поразвиена управа, што не било случај со Македонија. Освен тоа, богатата суфиксација и воопшто деривацијата кај личните имиња во

македонскиот јазик, на некој начин, успешно ја вршела идентификацијата на луѓето. Сепак, со развојот на општеството, со зголемените врски меѓу народите и со растежот на бројот на населението појавата на презимето била неминовна.

12.1. *Тийски официјални сѝрукѝури*

Македонските презимиња се типично словенски презимиња. Нивниот развој, структура и функција во јазикот битно не се разликуваат од презимињата на другите словенски јазици. Се образуваат од лични имиња или од прекари со или без додавање на структурните суфикси *-ски*, *-ов/-ев*, *-овски/-евски* (дијал. *-оски/-ески*). Централно место во процесот на нивното создавање заземаат родовите номинации на *-овци/-евци*. Презимињата можат да бидат и етниците, односно ктетиците - со или без структурните форманти. Патронимиски именувања постојат, но како резултат на екстралингвистички фактори. Тоа се презимиња на *-ов/-ев* во македонскиот јазик.

Вообичаено презимињата од лични имиња имаат деривациска постапка со додавање на суф. *-овски/-евски* или *-ов/-ев*. Оние од лично име + суф. *-ски* се окационализми и се наоѓаат во еден појас во источна Македонија (*Владимирски*, *Ајосѝолски*). Презимињата од прекари го содржат суф. *-ски*, поретко *-овски/-евски*. Презимињата со суф. *-ов/-ев* треба да се третираат како аналогни образувања или како влијание од друг јазик. Презимињата од имиња на места имаат деривација на апелативно рамниште (еднакви на ктетиците и етниците во македонскиот јазик) или на ономастичко (кога на ојконимите се додаваат структурните презименски суфикси).

12.2. - Презимиња на жени и деца (*сѝецифичносѝи*)

Македонските презимиња познаваат женски род на *-а* (*Сѝојановска*, *Илиоска*, *Димеска*). Во основата на презимињата најчесто

се имиња од машки род, а само инцидентно може да се сретне женско име. Ако презимето е изведено од женско именување има поинаква изведба од она во чија основа е машко лично име. На пр. презимето *Косѿојчиновски* е добиено според името на жената *Косѿојца* + *-иновски*, *Рисѿујчин* од *Рисѿојца* + *-ин*. Постои и колебање, бидејќи презимето може да се изведе и од машко име *Косѿојчин* + *-овски*.

Децата го носат презимето на таткото, а жената може да го задржи своето презиме, да го земе презимето на мажот или на моминското да го додаде презимето на мажот.

12.3. *Формирање на ѿрезимињаѿа (хронолоѿија, оѿшѿесѿвени разлики)*

Појавата на презимињата е долг процес што нерамномерно се одвивал со векови. Така, уште во најстарите ракописи од македонско потекло среќаваме лични имиња со додатоци за подобра идентификација на луѓето. Тие додатоци (претходници на денешните презимиња) ги нарекуваме дополнителни определби, приименски додатоци или дополнителни дескрипции. Подоцна се јавуваат и т.н. протопрезимиња.

Настанувањето и развојот на македонските презимиња се следат во старите ракописи (во црковните книги од нашиот среден век), во разните записи и натписи, во турските документи и други историски пишани сведоштва. Во недостиг од повеќе простор ќе ги претставиме дополнителните определби во *Бѿѿолскиоѿѿ ѿриод*, македонски ракопис од XII век. Таму среќаваме неколку вида номинации. Тоа се: лично име + определба изразена преку некој апелатив: *ивањ ѿваѿѿ, ѿѿѿрг ѿраматѿѿ*; лично име + патронимиска дескрипција: *..ниѿолѿ ѿирсоѿа сѿа..*; лично име + патроним: *ѿодоѿ ѿиваноѿ* ; лично име + семејна дескрипција: *..ивана ѿмноѿѿна ѿаѿѿ* и лично име + предлог + име на место: *пѿа ѿѿѿргѿна ѿѿѿ ѿѿѿѿ*. Подоцна, во XIV век преовладуваат дополнителните определби од имињата на места, се разбира оние

аналитичките. Така, во еден ракопис од Тетовско од тој период (Споменици 1980, стр. 277-299) регистриравме 38 дополнителни определби од коишто 11 се од имиња на места: *МАНОНЛО ШТЬ БАНИЦЪ, БРАНИЛО ШТЬ ЖЕЛИНА, ФЕОДОРЪ ШТЬ ЛЪСКОВАНЕ, НИКОЛА ШТЬ РЪУИЦА*.

Со нивна понатамошна еволуција овие определби од имиња на места ќе станат вообичаен модел за образување на македонските презимиња (Коробар-Белчева 1999, 163).

Во вековите што следуваат главно се повторуваат споменатите постари структури, а иновациска појава претставуваат именувањата од лично име + лично име: *Драјчин Десѿоиѿ* (од XV век), *Боѿое Пеѿѿ'р* (XVI), *Никола Јосиф* (XVII), (Угринова-Скаловска, 1975). Структурите од две лични имиња не се чести во изминатите векови. Нив најмногу ги среќаваме во *Турскиѿѿе докуменѿѿи за исѿѿоријаѿѿа на македонскиѿѿи народ* (Скопје 1969, 1973, 1976, 1984). Големата фреквенција на овој тип именувања се должи и на влијанието од турскиот јазик. Граматичкиот систем на турскиот јазик не познава морфолошка категорија на придавки изведени од имиња. Таму ги наоѓаме и аналитичките образувања како *Тодор син на Иван*, или *Горин од село Моѿила*. Меѓу другите примери среќаваме и такви што содржат повеќе дополнителни определби (патронимиска и регионална) како *Велко Велче од село Брод, Миѿѿре син на Ѓорче од село Градешница* итн. За нив може да се зборува како за номинации од лично име + ѿѿексѿѿ.

Покрај аналитичките патроними во *Заѿѿисѿѿѿе и леѿѿоѿѿисѿѿѿе* среќаваме и синтетички патроними. Нивната фреквенција не е толку забележителна како во соседните словенски јазици. Ги има во XV век *Димиѿѿар Марков*, во XVI *Јоан Семанов*, во XVII *В'лчко Пеѿѿков*, во XIX *Сѿѿиро Аѿѿанасов* и др. Повеќето од нив имаат и географска припадност, што зборува дека само патронимиската определба не можела во целост

да ја реализира ономастичката порака: *Сѣѡј Пеѣѡков од с. Краѣа, Вело Неѣреѡ ѡѣ Селѡе*.

Во XVII започнуваат, а во XVIII и XIX веќе преовладуваат синтетичките определби како образувања со соодветни структурни форманти: *Никифор Мороздѡиски, Исаѣја Полошки, Илија Кошѣѣрески, Ефремиѡа хаѣи Парнаѣиска*.

Сето ова покажува дека во македонскиот јазик некогашните дополнителни определби (т.е. придружните именски ознаки) можеле да бидат од лично име (најчесто тоа било името на таткото или на дедото), од име на место, од општа именка (прекар) или од сопствена што се оспособила да ја врши таа функција. Во тие рамки е народната основа на нашето презиме. Притоа, како што пишува Б. Корубин (2000;223) „... презимето и неговиот прототип, или која и да било прототипска ознака, за излезна точка или како неопходна претпоставка го имаат името на фамилијата, на родот (затоа презимето се вика и фамилијарно име), поточно е во тесен однос со него“. Во нашиот народен јазик најкарактеристична и најзастапена форма на името на фамилијата (и пошироко на родот што може да опфаќа и повеќе фамилии) е множинската форма на *-овѡи/-евѡи*: *Миленковѡи, Никѡловѡи, Рамѣевѡи, Кѡвачевѡи, Џамбазѡвѡи*. Овие форми на фамилијарни (родови) имиња во основата имаат или лично име или прекар и се запишани во нашите историски документи не само како определби на личните имиња, туку и за изразување колективна сопственост на некои поголеми или помали локации. Така во документ од 1343 год. (Споменици 1980, 227) среќаваме две форми на фамилијарни имиња: на *-ѡви/-ѡви* и на *-евѡи/-ѡвѡи*: Василѡви (...ниѡа ѡдѣ ѡсилѡѡѣѣѣ..), .ѡлѡксѡѡѡи (...ѡѡѡ ..ѡдѣ ѡлѡкс ѡѡѡѣѣѣ..), наспрема Василѡвѡи (...ѡѡѡѣ ѡѡѡ ѡѣ ѡсилѡѡѣѣѣ ...), Никѡфѡровѡи (...ниѡа ѡѣ никѡфѡровѡѡи..). Од вкупно девет родови форми само две имаат завршеток *-ѡви/-ѡви*, а 7 се на *-евѡи* т.е. - *ѡвѡи*. Во *Зѡѣисѡѣѣѣ* и *лѡѣѡѡѣисѡѣѣѣ* исто така среќаваме вакви фамилијарни имиња:

Смиле од Роќарци од Миховци, Лазар од Ковачевци. Селишчев (1933; 41) забележал дека во Прилепско и секаде во Македонија родовите имиња имаат суф. -овци/-евци: *Гроздановци, Мијаковци*, констатација потврдена и во Граматиката на македонскиот јазик од Б. Конески (1966;200). Ако на ова го додадеме мислењето на Корубин (2000,39-40) дека фамилијарните имиња на -овци/-евци во македонскиот јазик имаат лексикализирана множина и не претставуваат презименски прототипови, ќе стигнеме до констатацијата дека подоцна, како презименски прототипови се појавиле аналитичките определби од типот *Мрко од (на) Николовци*, кои пред крајот на XIX и почетокот на XX век ќе станат вистински презимиња во синтетичка форма со суфиксите -овски/-евски (или дијал. -оски/-ески) *Николевски, Димитровски, Радески, Илески, Ковачевски, Грамаџиковски*. Тоа е процесот што се одвивал до конечното формирање на македонските презимиња што во основата имаат лични имиња или прекари.

Тоа не значи дека македонскиот јазик не познава и презимиња со суф. -ов/-ев: *Милев, Белчев, Димитров* и др. Сепак, во нашата наука за јазикот сè повеќе се зацврстува убедувањето дека тие се постари патронимски изведби што изразуваат индивидуална припадност и дека со текот на времето биле прифатени од народнојазичниот исказ како вистински презимиња. Тој модел на презимиња бил особено исфорсиран кај нас со воспоставувањето на власта на Егзархијата. Впрочем, познато е дека македонскиот народ бил принуден многу пати да го менува ликот на презимињата и да го зема оној што ќе го пропише владејачката службена администрација (на пр. презимето Јорданоски во 1942 год. е запишано како Јорданов, а во 1936 како Јордановиќ). За именувањата од л. *имиња + ѓаѓроними* со суф. -овиќ/-евиќ, -ович/-евич (како Кирил Пејчинович) Стаматоски пишува дека се под влијание на црковнословенскиот и дека во историјата на македонскиот јазик овие определби се обични во духовните, просветните и трговските средини, како израз на повисок

стил. Ова се единствени примери во македонскиот јазик за постоење на некои општествени разлики во именувањето. Останатите определби и протопрезимиња биле и останале еднакво применети кај сите слоеви на општеството, што пак се должи на историските услови во кои се развивал македонскиот јазик.

Денешните презимиња што се добиени од име на населено место (или регион) имаат најчесто структурно антропонимски суф. *-ски*, поретко *-овски/-евски*. Тоа се т.н. етнички/ктетички презимиња. Преку нив можат да се следат миграциските движења на македонскиот народ. Познато е дека, по правило, преселниците се именувани по името на местото од каде што доаѓаат, во коешто се родени или каде што претходно престојувале. Така презимето *Арбелски* е добиено од ојконимот *Арбеле* во областа Голо Брдо, која се наоѓа во Албанија (во ареал на македонска говорна територија). Таа фамилија денес живее во Дебар и во Скопје. Формата *Арбелски* е всушност ктетик (*арбелски*), кој по пат на трансономатизација добил функција на презиме. Значи, деривацијата се одвивала на апелативно рамниште. Некои презимиња во целост се совпаѓаат со етничките имиња на *-ец* како *Беличанец* (< етн. беличанец 'човек од с. Белица'), *Тројачанец* (од с. Тројаци) итн. Друг тип презимиња од имиња на населени места се оние со турскиот суф. *-ли(-li)* + презименскиот *-ски*: *Пенушлиски* (од с. Пенуш), *Кошевалиски* (од с. Кошево), *Лакалиски*, *Сџамболиски*, *Маџкалиски*, *Козјаклиски* и др.

Личните имиња во основата на презимето можат да бидат народни (*Велјаноски*) или црковни (*Трифуневски*). Најчесто се среќаваат во нивната изведена (деминутивно-хипокористична) форма: *Гичевски*, *Војчевски*, *Конески*, *Миловски* итн. Не се ретки и презимињата со лично име од турскиот јазик: *Абазов*, *Бафџировски*, *Демировски*, *Јашаровска*, *Селимовски* и др.

Прекарите во презимињата се од апелативи со словенско и несловенско потекло. Сп. презиме *Ковачевски* (од прекар *Ковачо* од

апелативот *ковач*) или презиме *Алабакоски* (од прекар *Алабако* од турското *alabık* "дволичен, лицемерен"). Многу често апелативот е архаична лексема, која не се употребува во современиот јазик. Голема фреквенција во тој поглед имаат апелативите од турско потекло (што е сосема разбирливо ако се има предвид дека Турската империја била на овие простори повеќе од пет децении). Сп. *Абаџиоски, Абрашевски, Аџов, Бафчанџиев, Гурабиевски* и др.

Во македонскиот јазик можат да се сретнат и презимиња без презименски наставки. Тоа се или лични имиња или прекари во функција на презимиња. Именувањата на луѓето со помош на две лични имиња (од коишто второто име се јавува како презиме) се најчести во западна Македонија, особено во градовите Охрид и Прилеп: *Димче Коцо, Димче Мире, Владимир Лаје*. Оние од л. име + *прекар* можат да означуваат помен *agentis*: *Владимир Корабар* (од *корабар* човек што вози кораби), *Живко Козар* (од именката *козар*), *Бане Ковач, Коле Абаџи, Аџина Бојаци* и сл., или друг апелатив според некоја особина на предокот: *Миле Биџрак*.

Многу ретко, но сепак можат да се сретнат и презимиња образувани од женски имиња. Тие обично имаат суф. *-ин* (*Рацин, Свездин*) или *-иновски* (*-ин* проширен со суф. *-овски*: *Косџиојчиновски*). Презимињата како *Рисџиујчин, Андрејчин*, и др. имаат изведба од именување на жените по имињата на нивните мажи. На пр. по името на мажот *Рисџио* жената се именува *Рисџиовица* (по пат на супстантивизација од постарото *Рисџиова жена* + суф. *-ица*) + суф. *-ин*. Тоа се т.н. андронимски презимиња.

Туѓите, т.е. странските презимиња, се главно презимиња на нашите малцинства: албански, аромански, грчки, турски, српски и други. Најчести се албанските (како најголема малцинска популација). Ароманските се во градовите Крушево, Битола и Штип. Ги има и во други наши краишта, но главна концентрација на Власите во Македонија е во споменатите градови.

Современата состојба на македонските презимиња најдобро ќе ја прикаже *Речникот на презимињата кај Македонците*.

13. Антропонимија 3 - други типови именувања

Антропонимот како сопствено име на една личност или на група луѓе има јавна функција во јазикот (како што се личното име и презимето) или се употребува како лабава категорија во домашната или друга интимна средина (прекар, родово име, име на жена по името на мажот, псевдоними, фиктониими, криптониими и др.).

13.1. Прекари со или без нејативна конотација

Прекарите се вторични (неофицијални) именувања што го одразуваат асоцијативниот карактер на човековото мислење. Се базираат врз лексичкиот фонд на апелативите, па затоа и означуваат некого и значат нешто. Најчесто функционираат како квалификативи, како метафорични именувања или метоними. Тоа подразбира дека се мотивирани од надворешните особини на личноста, од цртите на нејзиниот карактер, од нејзиното занимање или од некој настан. Во македонскиот јазик тие често на крајот го содржат демонстративниот член *-и, -ија, -ио* (за еднина) или *-ие* (за множина) и на тој начин имаат облик на членувани апелативи. Функционираат во локални средини. Во малите населени места (селата) можат сосема да ги заменат и личното име и презимето - да бидат единствени знаци за идентификација на личностите.

Постојат индивидуални и колективни прекари. Индивидуалните не се наследени категории, за разлика од колективните (кои се однесуваат на цели фамилии : *Палијорѓановци, Буџиќовици, Боримечковци*). Прекарот не е даден еднаш засекогаш. Може да се добие во сите возрасти на човекот. Исто така една личност може да добие повеќе прекари.

Личните имиња, неретко, стануваат прекари - најчесто тоа се прекари од имиња на познати личности: *Белмондо*, *Брижиџка*, *Наполеон*, *Јуда*, *Нерон*, *Чарли Чајлин* и др. Понекогаш прекарот може да има антонимиско значење, т.е. да означуваат спротивно од она што значи апелативот што е во функција на прекар. Така *Белчо* е прекар на човек со многу темна боја на кожата, *Малиоџи* е прекар на човек со многу висок раст и сл.

Прекарите се многу стари именски категории. Забележани се во нашите најстари текстови, но не самостојно, туку до личните имиња или по нив, како нивни дополнителни определби. На пр. во XII век *гешорѓа граматикъ*, во XIII *Иван Кравоноси* (*и.е. Кривоноси*), во XVII *Јован Мешинлија*, во XIX *Андон Хилјадник*, *Дичо Зоџраф*, *Бошко Злаџаро*. Многу прекари од минатото го продолжуваат своето опстојување во основата на денешните презимиња.

Прекарите во македонскиот јазик можат да бидат маркирани (со емоционална позитивна или негативна обоеност) или немаркирани (т.е. неутрални именувања). Преовладуваат оние со негативна конотација. Тоа се квалификативи според: а) надворешниот изглед: *Карџузо* (диј. карпуз < тур. *karpuz* 'лубеница' што означува човек со голема глава), *Зайчеџо* (човек со крив заб), *Манџало* (човек со многу темна боја на кожата, од тур. *mangal*), *Муцкаџа* (човек со крива уста, од апел. муцка 'уста на животно'), *Пајка* (мал човек како патка), *Пачавра* (валкан), *Ушко* (со големи уши); б) карактерни особини: *Белмез* (тур. *bilmez* 'немтур'), *Вошкаџа* (здодевен човек како вошка), *Инаџо* (инаетчија), *Лисицаџа* (итар), *Муфљус* (со лош карактер), *Фашиста* (суров човек), *Чушкаџа* (лут човек), *Шайшало* (тур. *şarşal* 'завеан'). Од неутралните прекари, без емотивен набој, ќе ги споменеме оние според: а) занаети *Алваџијаџа*, *Бунаџијаџа*, *Гавазо*, *Грнчаро*, *Даскало*, *Орџомаџијаџа*; б) некој настан: *Боримечка*, *Деримачка*, *Дуј Ванчо*, *Колижена*, *Мазникоса*, *Палиџора* и др.

Прекари можат да добијат и населени места. Така градот *Тетово* иронично се нарекува *Мал Париз*, градот *Велес* - *Лас Веџас*, а *Радовиш* - *Лондон*.

13.2. Псевдоними (литературни, воени, партийски)

Псевдонимите или фиктонимите немаат честа употреба во македонскиот јазик. Се употребуваат во тесни кругови на писатели, публицисти, борци, политичари и сл. Претставуваат измислени сопствени имиња со цел да се прикрие вистинското именување (се нарекуваат и криптоними). Сепак, македонската историја познава такви примери уште пред два века, кога македонскиот народ се бореше за своето признавање и мораше илегално да дејствува. Псевдонимите се употребувале и во текот на Втората светска војна, со цел да се задржи конспиративноста. Така, речиси сите повидни наши народни херои имале свои тајни именувања: Јосиф Јосифовски бил со псевдоним *Светицарош*, Невена Георгиева била *Дуња*, Кузман Јосифовски- *Питу* и др. Овие псевдоними биле различно мотивирани. Така споменатиот Кузман Јосифовски - *Питу* го добил псевдонимот од борецот *Питу Гули* во Илинденското востание од 1903 год. Познатиот наш поет и публицист Рајко Жинзифов во 1862-1867 год. се потпишувал со псевдонимот *Велешанов* (и на тој начин го открива својот роден град, но не и своето име), преродбеникот Кузман Шапкарев (во 1868) го користел псевдонимот *Един Македонец* (со што јасно ја искажува својата националност). И најзначајната личност на македонската историја Крсте Мисирков бил принуден да го употребува псевдонимот *К. Пелски* (по името на неговото родно место Пела, во Егејска Македонија), додека публицистот Димо Хацидимов се потпишувал како *Илинденец*. Писателот Никола Вапцаров имал псевдоним *Николај Боен*, Михаил Сматракалев - *Ангел Жаров*. Псевдонимот *Рацин* на основоположникот

на македонската современа литература Коста Солев подоцна ќе стане негово официјално презиме.

13.3. *Еџиноними* (називи на џлемиња, на џруџи, сџари и нови)

Под терминот *еџиноним* во македонскиот јазик се подразбира номинација што означува племенска, односно национална или државна припадност. Покрај овој термин ги среќаваме и термините *еџникум*, *еџнички имиња* (*алеџиноними*, *авџоеџиноними*) и др. Тоа се имиња на жители на градови (*скоџјанец*, *џеџовци*, *охриѓанка*), на села (*врбјанец*) или на области (*малешевци*, *џиквешанец*). Но, етничките имиња можат да се изведуваат и од топографски апелативи (*џорани*, *речани*, *џолјани*).

На македонската јазична територија постоеле стари племиња: *Десареџи* - околу Охридско и Преспанско Езеро, *Пенесџи* - околу изворите на Црна Река и Вардар, *Пеонци* - на целата територија на Македонија, *Драџувџи* - словенски племиња населени во централна Македонија, познати уште во VII век околу Солун и др. За денешните *Брсјаци* од Западна Македонија се знае дека се потомци на *Берзџиџе*, едно од оние словенски племиња што во VII век го опседнувале Солун. Конески (1991; 103) е на мислење дека името на ова племе потекнува од л. име *Берз-, а тоа од прасловенскиот корен *berz-, од називот на дрвото стсл. брџа. Потврди за ова лично име има и кај нас и пошироко. Слично е неговото становиште и за племето *Мијаци*. За другите имиња на племиња во Македонија сѐ уште се води полемика.

Еџинонимиџе се многу стара именска категорија. Тоа се именувања на доселениците кои на тој начин подобро се идентификувале меѓу жителите на новата етничка средина. Со ред преосмислувања, преобразби и аналогии етронимите во одреден период на развојот на општеството можело да станат *џрекари*, *лични* или *фамилијарни имиња*. На тој начин се воспоставува меѓусебна размена на лексичките единици од двата система - од апелативниот во онимискиот систем. Притоа

апелативите добиваат нова означувачка функција во јазикот. Како етноантропониими тие егзистираат рамноправно со другите оними во македонскиот јазик (како л. имиња: *Грко*, *Србо*, *Вахо*, *Русин*, *Лайинка*, *Фруѓо* или како презимиња: *Србиновски*, *Влајковски*, *Грчев*) и од нив се образуваат топонимите, т.н. етнотопонимите (т.е. етноојконимите: *Арвајии*, *Маџари*, *Тайјарли*, *Власиќи*, *Черкези*). Понекогаш, при овие трансформации, тешко може прецизно да се определи функцијата на лексемата и да остане дилемата дали се работи за етноним, за етноантропоним или за етнотопоним. Така етнонимот *Грк* уште во XIV век се употребува како лично име *Грк* во македонскиот јазик, а денес се среќава и како микротопоним *Грк* 'дол во село Једоарце, Тетовско'. Значи етнонимите можат да означат и конкретно лице или простор и со тоа до извесен степен ја неутрализираат етнонимиската конотација. Потврда за ова се и топонимиските изведби од типот *Маџаров Дол* (дол во с. Рожден, Кавадаречко), *Куманова Глава*, *Тайјарово*, *Уѓриница*, *Черкезица* и др. каде што нема колебање во однос на онимиските категории. Според Б. Конески (1991;18), имињата на туѓи народи и племиња се земале како лични имиња со заштитна функција. Некои пак се сврзувале и со чувството на престиж. Освен тоа, именувањето на населените места со етноними во основата не било според присуството на етничката група во нив, туку според личното име еднакво на етнонимот. Така, градот *Куманово* го носи името по некојси *Куман*, а не поради тоа што во него живееле *Кумани*. За ова сведочи податокот од XV век, кога *Куманово* било селце од само дваесетина семејства.

Во средниот век некои етноними во македонскиот јазик се преосмислуваат и најчесто се употребуваат како прекари што означуваат занаети. На пр. етнонимот *Сас* значел 'рудар', *Буѓарин* 'градинар', *Влав* 'сточар', *Грк* 'трговец', *Тайјар* 'писмоносец' итн. Некои етноними станале прекари според карактеристиките на етничката група на којашто,

припаѓа етнонимот. Затоа, кај прекарот *Арајин* помалку е присутна етнонимиската мотивираност како 'човек од Арабија', а во нашата свест повеќе се наметнува семантичката определба како 'црномурест човек'. Слично е и со прекарот *Цинџар*, за којшто се наметнува значењето 'скржав човек'.

Во последниве две децении за некои малцинства во Република Македонија се употребуваат по неколку етноними, во зависност од тоа како тој етникум се нарекува себеси, како го нарекуваат другите или се прават адаптации од изворната форма. Така, *Албанциите* долго време беа нарекувани *Шиптар* (еднина Шиптар како адаптирана форма на изворното алб. Shqipëtar или Shqipëtar). Денес тие го примаат ова именување како навредливо и во сите официјални документи се нотираат како *Албанци* (именување навлезено во македонскиот јазик преку италијанскиот и германскиот јазик). Тие се нарекувале и *Арбанаси* - потврдено име уште од XII век (Скок 1971,54). *Власиите* пак во Македонија долго се нарекуваа *Цинџари*, а денес само Власи. Иста е состојбата и со *Ромиие*. И тие порано се викаа *Цигани* (од стцсл. ациганинъ) или *Ѓујци* (ед. за м. р. *Ѓујшин*, а за ж.р. *Ѓујшинка* или *Ѓујка*).

Некои етноними во македонскиот јазик немаат наставки (*Грк, Влав, Сас, Хрвај*), а некои се образуваат со суфиксите: *-ин* (*Буџарин, Србин, Турчин, Русин*), *-ец* (*Унџарец, Албанец, Шипанец*) или *-анец* (*Италијанец*). За разлика од етнонимите етниците пак се пишуваат со мали букви и главно имаат суф. *-ец* (*шипанец, кумановец, дебранец*) или со проширениот *-анец* (*скопјанец, биџолчанец, шипијанец*). За женски род суфиксот е *-ка* (*шипанка, кумановка*) или *-анка* (*скопјанка, биџолчанка*). Некои етнички имиња од географски имиња имаат суф. *-арец* (*чашкарец, доларец*).

14. Имиња на села и на месџа - ојконимија

Во *Основниот систем и терминологија на словенските јазици* (Скопје 1983) е наведено дека ојконимите се сопствени имиња на населени места: градови, села, населби, квартави, предградија, мали привремени населби, исчезнати села, чифлизи, стопански објекти, урнатини, планински домови и сл. Ојконимот може да биде и име на еден објект од некоја населба, на една просторија на кука, на црква, манастир, дел од градска тврдина итн. Меѓутоа, во сите студии на македонските ономастичари под ојконими главно се подразбира потесното значење на поимот - имињата на населени места (град, село, населба, дел од град, исчезната населба и сл.). Значи, терминот ојконим се врзува пред сè за населените места. За другите десигнати (како населби по градовите, квартави, предградија и сл.) се употребуваат други именувања, или се преземаат од другите словенски јазици.

Ојконимите, за разлика од микротопонимите, се официјални имиња. Се употребуваат на целата територија на Р Македонија. Не се стихијни образувања, туку подлежат на нормирање.

14.1. Актуелни класификации (хронологија, географија)

Македонските монографии од областа на ојконимијата, главно, имаат речнички пристап. На крајот задолжително се прави и класификација на ојконимите. Најчесто се применува класификацијата на В. Пјанка (Скопје 1970) . Таа подразбира претставување на ојконимите од лексичко-семантички и структурно-граматички аспект. Класификацијата на В.Пјанка е комбинација од класификациите на Роспонт и Ташицки. Пјанка ги зема предвид и искуствата од други класификации (на Зволински, Виноградов, Војќеховски, Дуриданов и на др. лингвисти). Се разбира, таа класификација е приспособена на специфичностите што ги наметнува македонскиот систем на именување.

Иако пласирана пред македонската и славистичка јавност пред 30 години, таа сè уште ги задоволува нашите потреби.

14.2. *Ојконимиие и йроцесои на словенскайиа йреселба*

Македонските Словени на денешниот македонски етнички простор пристигнале од две насоки. Едната насока одела зад Карпатите, лачно на долниот дел од Дунав, а потоа по западниот брег на Црно Море, на југ до Егејско Море, до Халкидики и до Солунскиот залив. Втората насока на нивните движења била од Панонија, по моравско-вардарската лонгитудинала, сè до Пелопонез. Ова становиште го потврдуваат и археолошките наоди во Македонија.

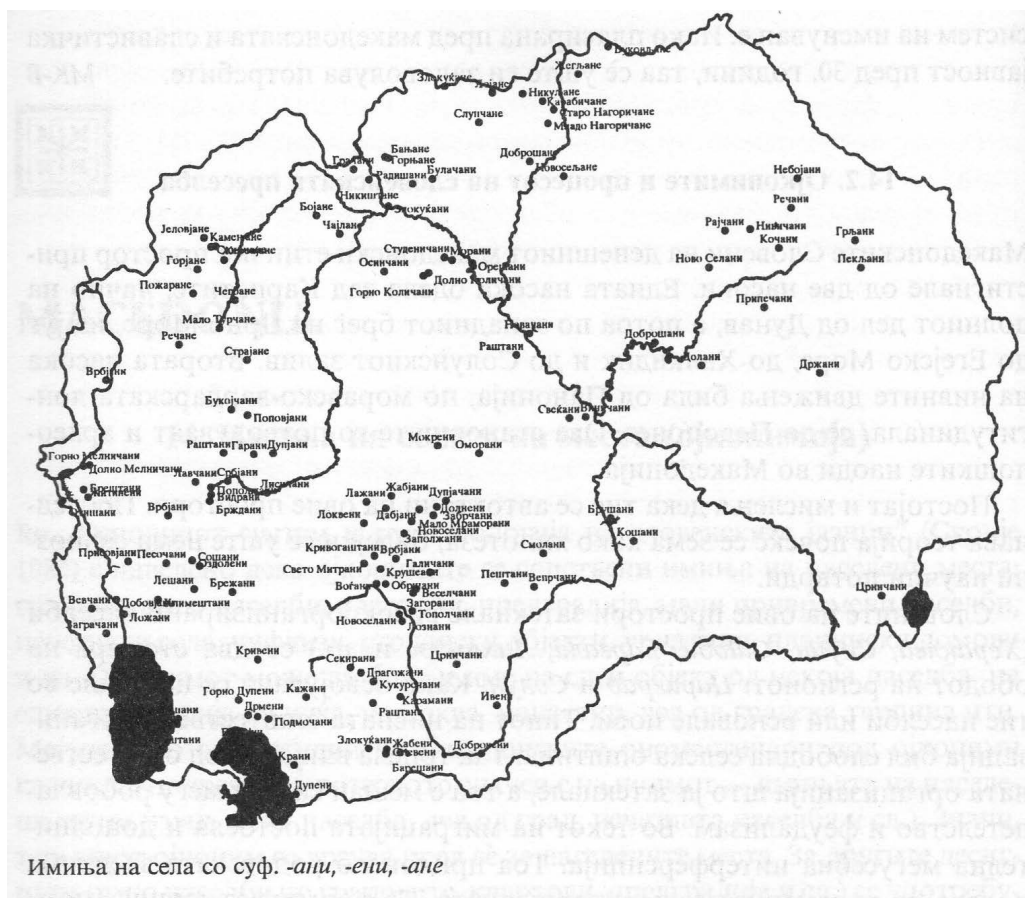
Постојат и мислења дека тие се автохтони на овие простори. Последнава теорија повеќе се зема како хипотеза, бидејќи сè уште нема сериозни научни потврди.

Словените на овие простори затекнале високоорганизирани населби (*Хераклеа, Скуџи, Сџоби, Баргала, Лихнидос* и др) со два стожера на ободот на регионот: *Цариград* и *Солун*. Како освојувачи се населиле во тие населби или основале нови. Типот на нивната општествена организација бил слободна селска општина. Таа трпела влијание од општествената организација што ја затекнале, а тоа е мешан систем меѓу робовладетелство и феудализам. Во текот на миграцијата постоела и дополнителна меѓусебна интерференција. Тоа придонело родовската заедница полека да се заменува со територијалната. Се формираат лични имоти и тоа е мотивот да се остане на едно место, а не да се живее номадски. Друг мотив за создавање трајни населби е експлоатацијата на минерални наоѓалишта и, секако, сточарството како едно од главните занимања. Се мисли дека првите населби се формирани заедно со влашкото номадско население. Исто така населените места се формирале околу стари тврдини или одбранбени крепости, на големите

крстосници сл. Податоците говорат дека првите словенски населби, сепак, се создавале на низините, на плодните земјишта и покрај реките.

Многу се важни записите што покажуваат дека епархијата Македонија во 8. век, покрај Солун, имала уште 18 града што биле седишта на епископи. Значи и религијата можела да придонесе да се основа населено место.

Словените, со населувањето на Балканскиот Полуостров во VI и VII век, затечените имиња на места или фонетски ги адаптирале, или ги приспособувале според народната етимологија, поретко ги преведувале, или не воделе сметка за старите називи и местата ги нарекувале на својот јазик.

14.3. Семантички категории (хронологија, географија)

Топонимите се меѓу најстарите лексеми во сите јазици. Најпрвин се образувале од постојните јазични ресурси - биле всушност апелативи од повеќе сфери на животот и дејноста на човекот (покажувајќи ја неговата поврзаност со природните објекти). Тоа се примарни топоними (пред сè ојконими), најчесто географските термини (оние што укажувале на конфигурацијата на теренот, на неговата флора и фауна и сл.). Кај овие апелативи во функција на топоними е присутен процесот на транstopонимизација (премин на апелативот во топоним без дополнителни морфолошки признаци). За нив во науката се употребува терминот **Nomina topographica** (топографски имиња). На пр. *Брод* од стсл. бродъ 'плитко место на река каде што може да се врви' (забележано во документите од 1258 год.), *Вруџок* (забележано 1343 г.) од стсл. върѣтъкъ 'извор', *Бразда* од стсл. бразда, *В'мбел* (регистралирано 1394, постои и микротопоним *Јабел*) од стсл. жьблъ 'вдлабнатина со вода', *Дебар* од стсл. дьбрь 'долина'. Оние што укажуваат на флората и фауната на определена локација се: *Бресџи*, *Цер*, *Дрен*; *Гарван*, *Орел*, *Славеј* и др. Оваа хронолошка најстара топонимиска наслојка се состои главно од именки и тоа недеривувани (како наведените) и деривувани со именските суф. -ка, -ица, -ец или со придавските форманти -н, -ов, -ск- и -ј (**Кичава* > *Кичево* од 1018 г., *Речица* од 1258 г., *Козјак* од 1019, потоа *Премка*, *Јабланица*, *Јаворец*; *Врбен*, *Вейерско*, *Оџае*). Овие ојконими се одликуваат со голема старост и се забележани уште во XI, XII и XIII век.

Според М. Могуш втората наслојка се состои од имиња на места кои во основата имаат лично име. Се именуваат како **Nomina possessiva**. Тоа е време на раниот феудализам кога земјата почнува да се дели и сосема е очекувано тие топоними да се образувани од лични имиња со присвојните суфикси, како: *-јъ (суфикс исчезнат во македонскиот јазик уште во XIII век, а зачуван во ојконимите како *Ракле* - со прв запис од 1195 г., *Рашиче* < *Раџче од 1258, *Моџорче* < л. име Могорьџ + -је), -ово/-

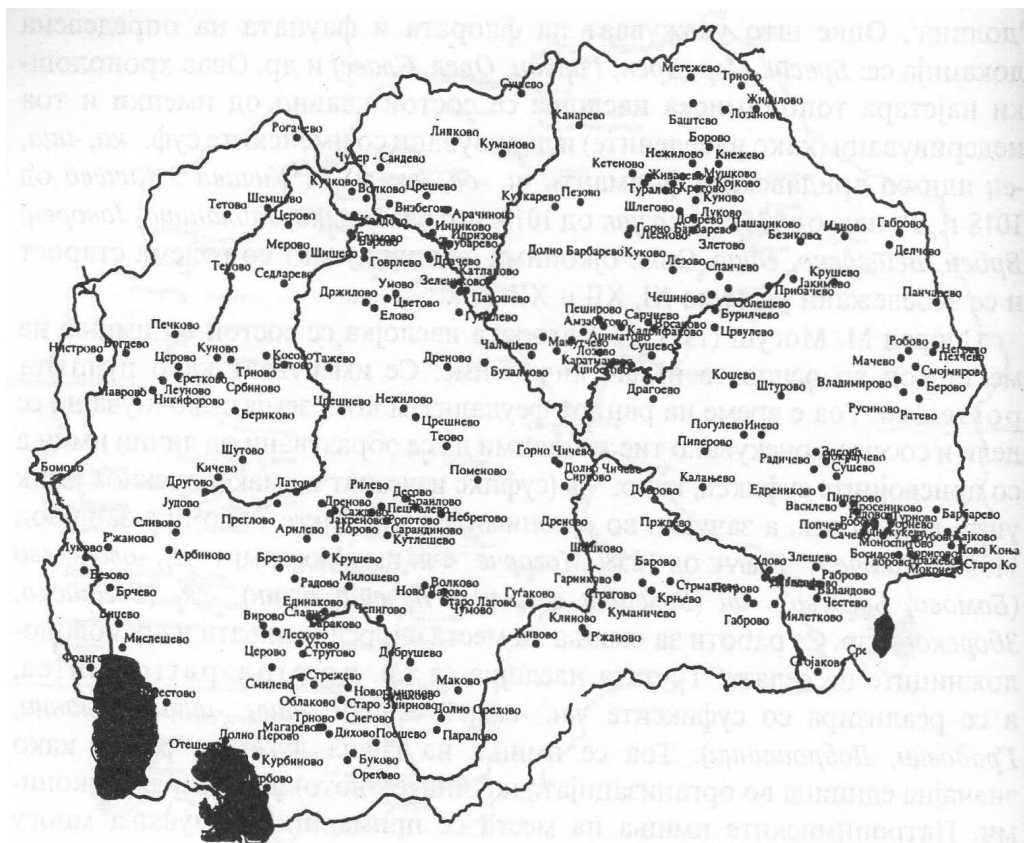
ево (Бомово, Боџдево, Брезово), -ин (Болейин < л. име Болеѝа + -ин), -ск- (Боџаѝско, Зборско) и др. Се работи за имиња на места според имињата на основоположниците на селата. Третата наслојка се т.н. **Nomina patronimica**, а се реализира со суфиксите -џи, -овџи/-евџи и -енџи, -инџи (Баланџи, Градовџи, Доброшинџи). Тоа се имиња на група луѓе (на родот како значајна единица во организацијата на општеството) што станале ојконими. Патронимиските имиња на места се примарни образувања многу чести во XIII и XIV век. Се образуваат од лични имиња (Баланџи) и од прекари (Довезенџи). Четвртата наслојка е **Nomina agentis**. Се јавува во времето на доцниот феудализам, кога во работниот процес се вклучуваат разни занаети и кога било важно со што се занимаваат луѓето на одреден локалитет. Се образуваат со суф. -ари или -ачи (Колари, Коњари, Оризари, Рудари; Ковач<*Ковачи). И овие формации се примарни образувања (на ниво на апелативна лексика), не содржат топонимиски форманти.

Подоцна, цивилизацискиот развој наметнува врз образувањето на ојконимите да влијае и култиваторската дејност на човекот: од земјоделските термини, од сточарските, од религиските и др., со еден збор од објекти што ги создал човекот и што се нарекуваат **Nomina cultura** како Бања, Село, Чифлик, Мајдан и др. Тие можат да бидат примарни и секундарни имиња. Изведените се со именските суфикси: -еџ, -ка, -иџа, -ниџа и со придавските *-џје, -ов/-ев, *-ѝн, -ин, -ск: Градеџ, Моџилиџа; Црквино, Банско. Овие топоними имаат род и број. Колку е пределот на повисоко цивилизациско ниво, толку се почести овие ојконими од областа на културата.

Посебно треба да се истакне образувањето на топонимите од други топоними со суфиксите: -ани/-јани или -ане/-јане. Тоа се т.н. **Nomina ethnica**, карактеристични за селата, но не и за градовите. И тие се примарни формации, во македонскиот јазик особено карактеристични за XIV век. Се образуваат од етноними (Саси, Таѝарли), од апелативи

(Смолани), најчесто од географски термини (Речани, Долани, Лажани), од други месни имиња (Вевчани, Галичани, Новоселани, Виничани) итн.

Треба да се изделат имињата на места добиени од други имиња на места со топонوماстички форманти: *-ица*, *-ика*, *-еџ*, *-ишиџе* и др. Сп. *Рибница*, *Пискуишџина*, *Градец*, *Еловец* и сл.

Имиња на села со суф. *-ово*, *-ево*

14.4. Зборообразувачки каџеџории (хронолоџија, џеоџрафија)

Зборообразувачката класификација зазема централно, многу важно место во обработката на топонимите. Преку неа се следи динамиката на развојот кај онимите, т.е. хронолоџијата. Притоа треба да се има предвид

и нивната географија (распространетост и фреквенција на историски и на современ план).

Што се однесува до структурата на македонските ојконими тие би можело да се поделат на единечни, композитни и сложени именувања. Од своја страна секој топоним претставува структурен модел од две комплементарни морфеми. Според Шимуновиќ (1972;241), кај единичните топоними тоа се: основна морфема (тополексема како носител на топономастичката информација) и дополнителна (топоформантот), којашто го диференцира објектот од другите објекти со иста основа. Кај топонимите што се всушност синтагми носител на информацијата е именката, а придавката ја има идентичната функција (диференцијалната) што ја има топоформантот кај единичните топоними.

Единичните топоними се примарни (еднакви на апелативите) или изведени - деривувани структури. Нивната деривација во македонскиот јазик најчесто е суфиксна (поретко префиксна или суфиксно-префиксна), но може да биде и флексивна. Примарните топоними (кои имаат деривација на апелативно рамниште) се апелативи што по пат на пропријализација, поточно онимизација на именките стануваат топоними. Најчесто таквите топоними се географски термини. Тука спаѓаат и т.н. метафорични имиња каде што именувањето се одвива посредно, преку ликовна споредба, т.е. сличност со друг предмет. На пр. с. *Фурка* во Гевгелиско (именувано според предмет со кој се преде волна), с. *Чашка* во Велешко (асоцијација на чаша), с. *Кориџо* во Гостиварско и др. Ова не е автохтона појава во македонскиот јазик бидејќи е позната во топонимијата на сите словенски јазици. Покрај овие, примарните имиња на места можат да содржат лични називи (родови имиња: *Владиевци*, *Велмеvци*, *Подџорци*; етници од типот: *Врбјани*, *Брежани*; етноними: *Арвајџи*, *Маџари*, *Србјани*, *Татјарли*, *Черкези* и др.) или општи именки (професионални имиња, топографски, некои културни и сл.). Посебна група се метонимиските топоними. Примарни се сметаат

и ојконимите во македонскиот јазик што се совпаѓаат со имињата на црквите т.е. манастирите во нив. Се работи за имиња на христијански светци и светици. Сп. с. *Сѹас* (<*Свети Спас), *Вељуса* (*<Богородица Елеуса од грч...ἑλεούσης), *Герман* (<*Свети Герман) итн. Се гледа дека кај некои од нив се испушта епитетот *свеѿ*, т.е. *свеѿи*. Така ојконимот *Асамаѿи* (осамено име во Македонија) потекнува од името на црквата ἁγῶν Ἀσωμάτων, т.е. од 'бестелесните' без споменатиот епитет. Се разбира се однесува на бестелесните архангели Михаил и Гаврил.

Секундарните имиња се настанати со суфиксна деривација од лични имиња (во посесивна форма), од апелативи или од други имиња на места.

Македонските ојконими се одликуваат со исклучително богата деривација, најчесто суфиксна, поретко и префиксна. Притоа се користат зборообразувачките средства на даден дијалект и се откриваат старите, веќе непродуктивни морфеми (како *-ок*: *Дренок*, *-аш*: *Долџаш*, *-ал*: *Вешала* и др.). Суфиксите потекнуваат од апелативната лексика, но кај топонимите добиваат нова семантичка функција. Нивната употребна вредност и комбинаторните можности со ономастичките елементи (со апелативите, со антропонимите и со топонимите) придонеле некои од нив да добијат нова т.н. структурно-топономастичка улога. Такви се именските суфикси: *-ица*, *-ец*, *-ишѿе*, *-ник*, *-ци* и др. и придавските: *-ј* (*Турје*), *-ово/-ево* (*Боџдево*), *-ин* (*Болеѿин*), *-ен* (*Умлена* < **χοῦμλνз*), *-ск* (*Банско*, *Коњско*, *Веѿерско*, *Врѿско*, *Сланско*) и др. Најпродуктивен е суф. *-ево/-ово*. Со него се именувани 251 село во Македонија и тоа на целата нејзина територија. Голема фреквенција, исто така на целата територија, покажува и суф. *-ица* (кај 148 ојконими). Тука влегуваат и неговите деривати *-овица/-евица*, *-иница*, *-еница* итн. Етничкиот суф. *-ани/-јани* се среќава кај 137 ојконими и тоа претежно на регионот во западна Македонија. Суф. *-ишѿа* (*-ишѿе*) е застапен кај 85 имиња на

села, -це кај 72, -ино кај 71, -ец кај 57, -овци/-евци кај 53, -инци/-енци кај 40 итн.

Во зависност од функцијата на топонимите, некои суфикси пенетрираат, па имаме употреба на полиморфемните суф. -овица, -иница, -овишиѝе и др. Постојат ојконими кај коишто среќаваме и редупликација на ист суфикс: -чица: *Беличица* (< *Белица+-ица). Образовањата со нив исто така јасно укажуваат дека се работи за секундарни изведби, т.е. од постари топонимски формации. Сепак, зборообразувачко-семантичката реконструкција на топонимите многу често е сложена и проблематична. Така, населените места со суф. -ица или -ец можат да бидат изведби на апелативно, но и на топонимско рамниште (на апелативно да прават деминутиви, а на топонимско - имиња на места). Такви се именувањата на селата *Горица*, *Виница*; *Бродец*, *Манасѝирец* и др. Кај некои топоними зборообразувачкиот формант денес може да претставува нулта морфема. На пр. посесивниот суф. -ѝј (во сите три рода) само се претпоставува кај ојконимите *Дисан*, т.е. *Горни Дисан*, *Госѝивар*, *Жван* (поради затврднувањето на согласките), додека кај некои ојконими се открива преку јотацијата на согласките и на групите согласки на крајот: *Видуше* (< л. име *Видух*), *Збажди* (< л. име *с-ѝѝѝѝ), *Драѝобрашѝѝѝѝ* (< *Драѝобрашѝѝѝѝ*) итн.

Македонските ојконими имаат едински или множински форми. Понекогаш, множинските наставки добиле топономастичка функција: *Гари*, *Добромири*, *Збажди*, *Селокуќи* .

Во средиштето на топонимиската деривација се наоѓа супстантивизацијата како граматички процес на преминување на несупстантивите во супстантиви, карактеристична за сите словенски јазици. Кај некогашните топоними-синтагми доаѓа до елипса на именката (постарата стел. вѝсѝ, или поновата село), а придавката се супстантивизира со суфикс, кој ја има улогата на топонимски модификатор. Со тоа придавката ја презема функцијата на синтагмата и

фигурира како единствен знак. На пр. с. *Рибница* во Гостиварско има метонимиско име од постарото **Рибна Река* (вѣсь) + -ица > *Рибница*, потоа с. *Пискуѣиѣина* < **Пискуѣска Река* + -ина и др. На тој начин топонимите имаат граматички облик на придавката во зависност од генеричкиот назив (село/вѣсь).

Што се однесува до потеклото на суфиксите со коишто се образуваат македонските ојконими, може да се констатира дека тие во 90% примери се словенски. Кај оние ојконими од турско потекло среќаваме и турски суфикси, но македонското население правело нивна адаптација, т.е. комбинација со додавање и на словенски суфикси. Така среќаваме чисти турски образувања со суф. -ли (*Аџранли*, *Башали*, *Татѣарли* или *Чанакли* во Валандовско), но и словенизирани со -ли + -ја (*Дуруѣилија*, *Коселија*, *Балѣиалија*, *Ебеѣилија*, *Мураѣилија* во Радовишко и Струшко). Се комбинираат и истозначни суфикси - турските -lar, -ler и нашите -и (-ци): *Едеклерци*, *Јамуларци*, *Софилари*, па се добива хибридна суфиксна тафтологија (Стаматоски, 1990, 201).

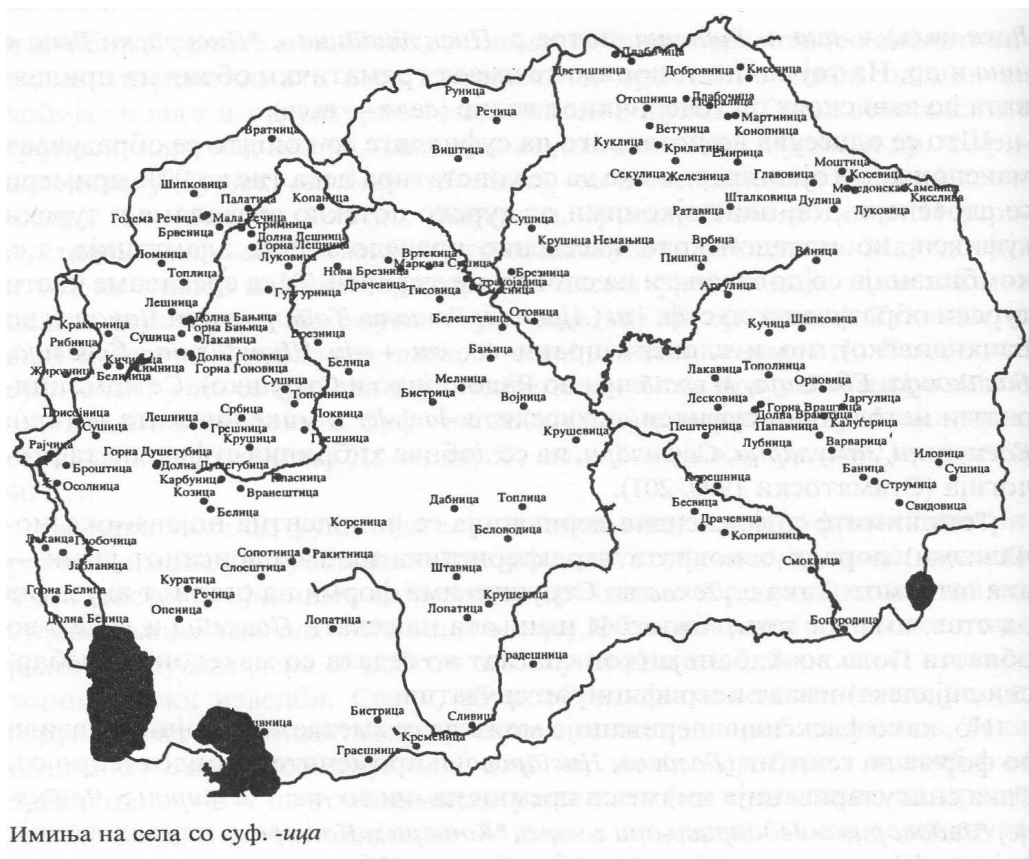
Топонимите со флексивна деривација се инцидентна појава (оказионализми) поради основната карактеристика на македонскиот јазик - аналитизмот. Така с. *Локов* во Струшко има форма на стариот акузатив од стсл. именка *локы*, *локъве*. И имињата на селата *Поцесѣи* и *Обоки* во областа Поле во Албанија (кои спаѓаат во селата со македонски дебарски дијалект) имаат петрифициран акузатив.

Но, како флексивна деривација може да се сметаат посвојните називи во форма на генитив (*Боѣдево*, *Нисѣрово*) и промените на родот и бројот. Така сингуларизација имаме со премин на -ци во -це: **Четѣирци* > *Четѣирце*, **Једоварци* > *Једоварце*; -ари > -аре: **Коњари* > *Коњаре*, а плурализација кај префиксираниот ојконим *Збажди* од **Збажде* < постаро л.име *сѣ-вѣдѣ +је.

Префиксно-суфиксни ојконими има малку (*Збиѣиѣе* < сѣ-вѣит-је, *Облешево* < об-лѣсѣе-ево), само со префикси има нешто

повеќе (Претор < прѣ-торъ, Подлес < подъ-лѣсъ), а оние со предлози не се среќаваат (се однесуваат само на микротопонимите).

Македонската ојконимија познава и мал број композити како *Волковија*, *Лазаројоле*, *Велебрдо* (во Гостиварско и Дебарско). Синтагматски ојконими, т. н. состави, има (според досегашните истражувања) само 6-7% и тоа од типот: *Стџаро Коњарево*, *Мал Радобил*, *Горни Стџубол*, *Мал Габер*, потоа оние од типот *Горна Белица* наспрема *Долна Белица* (каде што маалата на едно село станале посебни населени места), *Горно Барбарово*: *Долно Барбарово*, *Горни Стџубол*: *Долни Стџубол* и др. Најчеста е синтагмата *Ново Село*. Со неа се именувани 21 село во Република Македонија и тоа во речиси сите региони. Антонимиското именување, пак, *Стџаро Село* е многу ретко, се среќава само двапати.

Имиња на села со суф. -ица

14.5. Еволуција на називите. Нови и најнови називи

Имињата на населените места имаат свој природен развој, кој е во согласност со развојот на јазикот на којшто му припаѓаат. Некои имиња на места остануваат во својата стара форма и претрпуваат помалку промени. Други, низ времето толку се видоизмениле што тешко се препознаваат. Нивните промени резултираат од говорот на којшто му припаѓаат или на разни војзачички влијанија. Така, денешното село *Драслајца* има изворна постара запишана форма *Драгославица*. Промената настанала под влијание на струшкиот говор каде што интервокалното -в- се губи во сите позиции. Во конкретниов пример е изгубено и интервокалното -џ-. Потоа доаѓа до контракција на вокалите во непосредна близина. Многу сличен е развојот и на с. *Грешница* < **Градешница*. Измени има и кај името на селото *Ничџур*. Тоа е посесивно образување со суф. -јџ додаден на л. име *Никифор* < грч. Νικηφόρος. Кај него се случила палатализација на к во ч и премин на ф во ѝ. Промената на о во у е под влијание на балканските јазици (Конески, Историја 25). За плурализацијата и сингуларизацијата стана збор погоре. Тука да ги споменеме и промените што настанале под влијание на албанскиот јазик кај имињата на селата *Бибај*, *Грекај* и др. Тие во постарите извори се запишани како *вџбанџ*, *греканџ*, значи како етнички имиња. Со доаѓањето на Албанците во XIX век тие добиле форма со албанскиот суф. -ај. Некои села ги основале Турците, а ние само сме ги превеле. На пр. *Egri dere palanka* денес е *Крива Паланка* итн.

Бројот на населените места во Македонија постојано се менува. Тоа е природна и неизбежна појава. Некои населени места се напуштаат и тоа во речиси сите области на Македонија. Понекогаш ојконимот станува микротопоним или останува во анализите. Најчесто селата исчезнуваат со нивно слевање во големите градови. Така главниот град на Македонија Скопје последниве децении толку се прошири што зафати територии од 24 соседни села, па со нивните имиња сега се именуваат некои населби

во градот како: *Кисела Вода, Буџел, Влае* и др. При промена на етничкиот состав на населението во населбата ојконимот се видоизменува според изговорот на месното немакедонско население (*Кичево: Крчова, Биџола: Манасџир, Скопје :Шкуџ* итн.).

Новите имиња на села се среќаваат при формирањето нови населби. Повеќето од нив, за жал, имаат административни имиња што е надвор од традицијата на именување во македонскиот јазик. Така на пример новата населба *Џенџар Жуџа* има именување од две именки што е непознат модел во ојконимијата. Згора на тоа именката *џенџар*, која би требало да има адјективна улога во синтагмата, топонимијата не ја познава, бидејќи е понова заемка од латинскиот, односно грчкиот јазик.

Некои населени места се преименувани повеќепати. Преименувањето било резултат на општествените промени (социолошки, политички и сл.). На пр. гр. *Титов Велес* пред некоја година (со промената на општествениот систем) си го врати старото име *Велес*. Од поинакви причини е преименувањето на селата и градовите во соседните држави каде што живее македонско население (за тоа веќе стана збор).

Македонските имиња на населени места во целост ја задоволуваат ономастичката порака, да го идентификуваат и да го диференцираат просторот. Потврда за таа нивна функција се разновидноста на топоосновите и топоформатите. Со исклучок на именувањето *Ново Село*, сите други населени места си имаат посебни имиња, многу ретко иста основа, но секогаш со различна деривација.

Семантиката на ојконимите главно е протолкувана. Меѓутоа, за претсловенските номинации сè уште се водат полемики. Постојат и ојконими со две и повеќе толкувања, за коишто недостасуваат историски потврди (или воопшто ги нема), што јасно покажува дека е потребно дополнително истражување за да се открие нивниот етимон. Такви се: Очипала: Врсаково, Трогерци, Кочани, Кучилат (Иванова 1982: 112, 41, 51, 8288).

14.6. Називи на градови и нивната специфика

Во Република Македонија постојат 30 града. Некои стари македонски градови како *Алмана*, *Плуина*, *Скиртиана*, *Брукида* и др. се исчезнати и заборавени. Во античките извори се споменуваат околу 170 населби од римскиот период. Од нив одвај десетина го преживеале големото словенско населување и се одржале и во средниот век. И покрај тоа што нема одделна монографија за сите македонски градови, интересот за нивно проучување е постојано присутен. За нив пишувале П. Скок, П. Илиевски, С. Романски, В. Георгиев, А. Дероко и др. Најинтересна е монографијата на Ф. Папазоглу *Македонски градови у римско доба* (Скопје 1957 год.). Во неа се дава критички осврт на основните извори, се определуваат границите на Македонија од тоа време и се разгледуваат градовите по области.

Процесот на настанувањето на македонските градови бил многу различен. Оние постарите што имаат и претсловенски имиња (*Бийола*, *Скојје*, *Штип*) се издигнале во близина на старите антички градови (*Хераклеа*, *Скупи* *Асипо*), поттикнати од природни или човечки катастрофи. Како словенски населби македонските градови се забележани главно во XI, XII и XIII век. Словенски запис за *Бийола* има од 1015-1016 год., за *Штип* од 1293, а записот за градот *Кочани* од 1337 год. покажува дека населбата е основана порано, некаде во XI, XII век, на простор што бил населен во античко време (Иванова 1982:82). Најчесто помалите населени места, т.е. селата, прераснувале во поголеми населени места, т.е. станувале градови (*Куманово*, *Крушево*, *Гостивар*, *Кавадарци* и др.). Некои градови пак прераснале од крепости, поточно тврдини (на пр. *Прилеп* како тврдина е забележан 1019 год., а како град првпат 1334 г.; Станковска 1997:217), додека други имињата ги добиле по оние на месностите на коишто им припаѓале (на пр. *Злеп* е име добиено според Кратовската Област, која сè до XV век се нарекувала *Злеп*).

Берово постои како град по Балканските војни, а пред тоа бил микротопоним. Малото гратче *Пехчево* било сточарска населба наречена *Пејчини Колиби*. Има и обратни примери кога градови станале области. На пр. *Полог* бил град помеѓу с. Пожаране и Калиште, а сега е област исто како и *Пелагонија*. Се знае дека и денешните областите *Пресија* и *Овче Поле* во XII и во XIII в. се споменуваат како градови.

За повеќето градови во Македонија не се знае точно кога се основани. Сепак, познато е дека *Крива Паланка* е основана како град во 1633 год. и тоа како пункт за заштита на патниците што врвеле на важната комуникација исток-запад, дека *Свети Николе* добил статус на град во 1845 год. итн.

Од најновите именувања (поточно преименувања) се бележат оние од 1945 год. - *Ѓорче Петров* (порано Ханриево, па Жостов) и *Делчево* (по името на знаменитиот борец за Македонија *Гоце Делчев*). Ова населено место во XVI в. е запишано како *Царево Село*, претходно *Севлиево*, потоа *Василево*, па *Сулијанија*.

Најмногу градови во Република Македонија имаат словенски имиња (*Дебар*, *Охрид*, *Ситруга*, *Ресен*, *Виница*, *Кочани*, *Прилеп*), а предничат оние што во основата имаат лични имиња (*Берово*, *Делчево*, *Гостиивар*, *Кичево*, *Крајово*, *Крушево*, *Куманово*, *Незогоино*, *Радовиш*, *Тејово*, *Валандово*). Еден град има турско име (*Демир Капија* < тур. demir kapı), а со грчки основи се *Гевгелија* < ст.грч. ζευγηλατείον 'чифлик' и *Кавадарци* (од име на професија, поточно на луѓе што правеле или продавале кавади < грч. καβάδι 'долга наметка што ја носеле благородниците во средниот век'). Само градот *Свети Николе* е според истоимената црква. На турски се викал *Клисели* < тур. kilise 'црква'. Градот *Крива Паланка* пак има синтагматско име што претставува превод од турскиот јазик.

14.7. *Топонимски атласи*

Досега, и покрај потребата, во македонскиот лингвистички центар не е направен ниту еден топонимски атлас. Во рамките на топонимските истражувања на одделни области (по сливот на р. Брегалница и во Охридско- преспанскиот базен) се даваат како дополнувања географски карти во кои се означува регионот за да се видат дијалектните опкружувања, присуството и фреквенцијата на одредени зборообразувачки форманти и сл. Целосен топонимски (ојконимиски) атлас сепак не постои. Повеќепати имало иницијатива, ама не и конкретни подготовки за негова реализација.

15. *Теренски називи - микротопонимија, анојконимија*

Микротопонимите, заедно со народните песни и приказни, се дел од фолклорот на секој народ. Тие се одраз на усното творештво во јазикот, дел од неговата долга традиција. Микротопонимите се најмногубројни топоними во онимиското поле на секоја регија. Тоа се неофицијални имиња, до моментот кога именуваниот објект не стане познат и не се официјализира. Врзани за географскиот објект, микротопонимите се неподвижни јазични споменици што сведочат за јазичните изоглоси, за преселбите и доселбите, за некогашните јазични простирања, сосема поинакви од границите на денешните држави.

Микротопонимските истражувања се во тесна спрега со апелативите. Тие стојат најблиску до нив, поточно речено тие ги преземаат апелативните форми како готови форми и структури. За разлика од другите онимиски категории, најчесто имаат просирна семантичка мотивација. Затоа кај нив трансонимизацијата е постојана и очигледна, т.е. многу лесно се следи процесот на транзитивноста (онимизацијата на апелативната лексика).

Изборот на микротопонимскиот лик е во тесна зависност од јазичниот идиом на тој регион како јазична константа на таа територија верификувана од населението. Значи, секогаш се територијално ограничени, произлегуваат од дијалектот и функционираат во рамките на територијата на тој дијалект (за разлика од ојконимите, кои имаат употребна вредност на целата јазична територија). Служат за полесна ориентација во тој простор и за реконструкција на јазикот. Освен тоа микротопонимите не подлежат на јазичните нормирања (неопходни кај ојконимите) и затоа добро ги сочувале дијалектните особености и архаизмите. За нив, главно, нема историски потврди. И покрај тоа што не е можна нивна прецизна временска локација, тие сами по себе претставуваат историски потврди. Се собираат на терен и затоа се викаат уште и теренски имиња. Помагаат при откривањето на месните имиња (ојконимите), а има случаи кога, по исчезнување на населеното место, неговото име станува микротопоним.

15.1. Дефиниција, терминологија и специфика

Според *Терминологијата* (1983,113), микротопонимот е "сопствено име на поголем или помал дел од земјата". Не е исклучено и многу мал објект да добие име и тој да функционира како микротопоним. Тука спаѓаат и анојконимите како имиња на неживи природни објекти и на објекти создадени од човекот (цврсто фиксирани во даден предел) без разлика на нивната големина.

15.2. Актуелна класификација

Во македонскиот јазик се применува вообичаената класификација од лексичко-семантичка и структурно-граматичка гледна точка. Основна цел е притоа да се открие значењето на лексемата (апелативот) содржана во микротопонимот и начинот на нејзиното образување од јазично-формален аспект (како индивидуален признак на објектот во рамките на

општиот ономастички систем). Класификацијата на микротопонимите во голема мера се совпаѓа со онаа на ојконимите. Се разбира некои специфички бараат поинакви распределби на одделните видови и типови микротопоними како: подетално претставување на географската лексика, истакнување на топономастичката функција на некои морфолошки признаци како што е употребата на членот и сл.

15.3. Семантички категории

Микротопонимите се одликуваат со голема разновидност на структурни и семантички модели. Преку структурниот тип може да се открие значенската содржина на јазичниот знак и да се определи неговата припадност во соодветното семантичко поле. Семантичките модели во микротопонимијата зависат од морфологијата на теренот и од генезата на настанувањето. И покрај тоа што македонскиот микротопонимски систем сè уште целосно не е истражен, проучени се одделни региони врз основа на коишто може да се донесат некои заклучоци. Генерално, микротопонимите се групираат во две групи. Во првата група спаѓаат *топографски* имиња, *имињата од областа на културата*, *присвојни* имиња и сл. Во втората се топонимите што порано биле именувања на луѓе: *хипоними*, *ејнички*, *професионални имиња*, *прекари* и сл.

Топографските имиња ја покажуваат геоморфологијата на онимиското поле, природните карактеристики (физиографија, флора, фауна и сл.): *Гора*, *Планина*, *Сирмол*, *Тумба*, *Сирана*, *Камења*, *Брод*, *Езеро*, *Баџрем*, *Бресѝ*, *Курјак*, *Мечка* - како апелативи без деривација и *Брезица*, *Врбец*, *Рвеник*, *Калиши* - како суфиксирани имиња на апелативно рамниште. Се забележува дека тоа се претежно географски термини. Оние што не содржат географски термин можат да бидат нетопономастички апелативи - метафорични имиња како: *Грло*, *Пори*, *Ситијалка*, *Калуѓери*, *Лојата*, *Кобел*, *Паница*, *Шайка* итн.

Апелативни образувања се и топонимите што се всушност детерминативни синтагми. Тие укажуваат на квалитетот и квантитетот на објектот што се именува: *Голема Нива, Широка Сѝена, Лозинска Тумба*. Се среќаваат и елиптични форми од придавки: *Глобоко, Рамно, Тесноѝо*.

Топонимите што условно се нарекуваат културни содржат лексеми од сточарската, земјоделската и др. терминологија: *Бачилишѝе, Говедарник, Лозја, Оѝради, Варница, Воденица, Градишѝе, Куќарка, Мосѝи* итн. Сите овие нелични називи се среќаваат и со формантите *-ица* (*-ница*), *-ик* (*-ник*), *-ка* (*-овка*), *ск-*: *Дабица, Варница, Рибник, Калиник, Ливаѝка, Јаѝленовка, Вакафско* и др.

Топонимите од лични именки се: *еѝнички* имиња (*Брежани, Езерени, Јамјани*), меморијални (најчесто имиња на мали места по имиња на поранешни верски објекти кои носеле имиња на светци - цркви и манастири: *Аранѝел, Варвара, Климе, Марија*), *ѝаѝроними* (*Илефѝи, Радефѝи*), *ѝрофесионални* имиња (*Коларо, Сѝирелец, Овчар*), *ѝрекари* (*Душман, Кржа*) и др.

15.4.1 Зборообразувачки катѝегории (*сѝираѝиѝрафија, ѝеоѝрафија, аѝиласи*)

Во однос на структурата микротопонимите се групираат на: еднокомпонентни (неизведени и изведени формации, елиптични форми добиени со универбизација и сл.), двокомпонентни и повеќекомпонентни имиња. Композитите се ретки, но сепак се среќаваат. Почести се оние со предлози.

Топонимиските бази од именки или од придавки се употребуваат самостојно или како синтагми (*Извор, Изворска Вода*). Се разбира елиптичните придавски топоними се многу ретки и можат да бидат прости придавки *Длабока, Високо*, изведени како *Изворско* или глаголски придавки: *Преврѝена, Изѝореноно*. Ретки се и топонимите со заменки *Сама Бука, Осоо Наш, Наши Гробишѝа*. Броевите се среќаваат кај

синтагмите, но и како елиптични изведби: *Три Камена, Триесей Врејена; Трије*.

Еднокомпонентните микротопоними од именки познаваат број, еднина и множина: *Јама:Јами, Куџел:Куџили, 'Рблак:'Рблаци*. Многу често се среќаваат членувани (значи со присуство на категоријата определеност: *Куџелон, Гројайџа, Ридов*), во деминутивна или аугментативна форма (*Долче, Долишије*). Се јавуваат во флексивни форми (најчесто во генитив *Дрена, Куџила*, а поретко во акузатив *Локоф, Цркоф*) и како збирни именки: *Красје, Косџење, Ливаѓе*.

Најинтересни се оние микротопоними од именки или од придавки со структурно-топономастички суфикси како: *-ец (Олмец, Садоец), -ик (Дреник, Рамник), -ка (Орешка, Редешка), -ин- (Кориџино, Евлина), -ача (Блаџача, Водоча)*, потоа со формантите: *-и- (Дробеш, Кајеш, Клејиши), -л- (Пржал, Тоџила)*. Топонимите со придавско значење ги имаат суфиксите *-ов- (Бреџово, Коџаро <*Коџарово), -ин (Осино, Лисина), -ск- (Сојоџско, Ракиџско), -ен (Сливен, Меден)* и др.

Во македонскиот јазик постојат и суфиксно-префиксни формации како *Побучје, Заџрадец, Подложник* и др. Од композитите ќе ги споменеме *Цејикамен, Коликрава, Толчиколени*. Тие се, веројатно топоними што настанале според настан, со структура од глагол+именка.

Голема фреквенција покажуваат и топонимите со предлози и тоа на целата македонска говорна територија. Кај нив објектот се идентификува во однос на друг објект што се наоѓа во непосредна близина. Освен што искажува просторна релација, предлогот тука има и диференцијална функција на микротопонимот: *Кај Изворче, В Мел, Заџ Корија, Под Лескана* и др. Се среќаваат предлозите: *кај, на, џод, во, зад, џо, сред* и др. Во тој контекст треба да се споменат и микротопонимите во чијашто структура се откриваат два препозитиви (два префикса, т.е. предлога) + именка како *Под Задрид, На Поџсело, Кај Срејсело*. Најчести се во дијалектите во западна Македонија.

Сложените, двокомпонентни топоними се најчесто синтагми, конгруентни групи со придавки на -ов (+ именка: *Гавраноф Камен*, *Арајов Рии*), -ин (*Невесѝин Грој*, *Радин Куѝел*), -ск- (*Сѝаиско Гумно*, *Шѝрбоска Чука*), -н- (*Бакарно Гумно*), -ј- (*Волчи Дол*, *Орли Врф*), -лив (*Паѝрадлива Орница*, *Камлив Рии*). Тука спаѓаат и оние топоними што се образувани од други топоними или од лични имиња (*Ничѝурска Ливада* - по името на селото Ничпур, *Марина Слива*, *Радев Бунар*). Се среќаваат и синтагми од именка+именка: *Брек Извор*, *Глава Чешма*, *Голуѝ Камен*, *Цркоф Цамија* и др.

На крајот да ги споменеме и сложените состави од три и повеќе члена како *Кај Нивана Јакофчеа*, *Во Ливаѝчиња Мазој*, *Поѝ Цркоф Горни*.

Сите досегашни студии од областа на македонската микротопонимија покажаа дека 90% од материјалот има словенско потекло. Најчести структури се синтагмите и образувањата со предлози, повеќе од 64 %, додека единичните структури се околу 35% (најмногу топонимски апелативи). Најчести суфикси кај монотематските микротопоними се -ица (повеќе од 8%), -иѝиѝе (околу 3%), -ик (приближно 2%), -еѝ(1%). Интересно е што суф. -ка има мала застапеност во западна Македонија, а релативно голема во источна и југоисточна Македонија (околу 3,5%). Кај синтагмите најчест е придавскиот суф. -ов/-ев (17%), а по него е суф. -ск- (15%).

15.5 Регионални и дијалекѝни одлики

Македонската територија се одликува со исклучително богата дијалектна издиференцираност што најдобро се документира преку топонимскиот материјал. Затоа микротопонимските истражувања се посебно значајни за дијалектните проучувања во јазикот. Важноста на топонимијата за македонските дијалекти ја увидел уште Селишчев во 1933 год. Б. Видоески (1971, 53-67) пак посебно истакнува дека

77

североисточните говори *tj, *dj имаат консеквентни замени во -k- и -g-: *Куќишиѿа, Ливаѓе*.

Дијалектната диференцијација се огледува и во акцентот. Тој во западните говори е третосложен и фиксиран и кај збороморфите и кај синтагмите во акцентски целисти (*Кáлчишиѿе, Сребрó-Чешима*), додека во југоисточните тој е слободен (парокситоничен и иницијален: *Вѿсовеѿе, Мрѿвиѿчка Река*). Кај западните говори нема квалитативна редукција на неакцентираните самогласки, за разлика од југоисточните, каде што *e > u* (*Ичмениѿшиѿе < ечмен јачмен*), *o > y* (*Гулéмиѿе Голове*), *a > ѿ* (*Куќáвиѿца*) итн.

Функционирањето на фонемата *x* е главно со намален интензитет. Во западните говори се заменува со *v*, т.е. *ф* (*Евли*) или се губи (*Војница < *Хвојница*). Мекоста на *л* е сочувана во некои западни говори (меѓутоа со полумек изговор) како континуитет на некогашното палатално *l' (*Рлáшиѿиѿца*). Интервокалното -в- се губи во западните говори (*Радичео Гумно < Радичево Гумно, Прикоа Врба, Јаорчеѿо, Букојк*), а се чува во источните (*Јаворче, Главиѿца*). Б. Видоески убаво ги илустрира фонетските дијалектолошки разновидности со употребата на старата лексема *dǫbrava на македонската говорна територија. На север, каде што *ж > y*, среќаваме фонетски облик *Дубрава*, на запад *ж > а* и го наоѓаме обликот *Дабрáва*, а во западните периферни говори *ж > о* и ја наоѓаме разновидноста *Добрáва*. Во сите источни говори се јавува формата *Добрава*, со исклучок на говорите во Струмица, Дојран и Гевгелија, каде што *ж > ѿ*, а наместо ѿ има *y*: *Дубрáва* (се работи за обична редукција на *о > y*).

15.6 Промени и сѿандардизација

Промените во микротопонимијата не се вообичаена појава. Тие се должат на вонредни околности. Во западна Македонија населените места со текот на времето се сè повеќе со албанско население и се забележуваат

зачестени масовни преведувања на македонските микротопоними на албански јазик во реоните каде што преовладува тоа национално малцинство. Тоа се должи најмногу на високата стапка на наталитет и континуираните миграции од страна на Албанците од Косово и од Албанија. Во Македонија не постои закон со којшто е можно да се заштитат микротопонимите. Поединечните реакции на оваа несакана појава досега не даваат резултати.

Општ став е дека стандардизација на микротопонимите не е потребна.

15.7 Соситојба на исипражувањата и оипиити заклучоци

Може да се заклучи дека македонските микротопоними се обработени и објавени во книгите на О. Иванова (1996), В. Пјанка (1970) и на Д. Митева (1989) . На тој начин се претставени голем дел од топонимите во источна Македонија, во Охридско-преспанскиот базен и во Струмичко. Меѓутоа како необјавени а истражувани се: *Дебарската ипипонимија* од Марија Коробар-Белчева, *Тоипонимијата на Тиквешкиот регион* од Елка Јачева-Улчар, *Тоипонимијата во Крушевско* од Мери Момировска и *Тоипонимијата во Кривопаланечко* од Весна Миовска. Овие, последниве се всушност одбранети докторски дисертации кои чекаат на објавување.

16. Имиња на иланини - хронологија 2

Македонија е претежно планинска земја со планински масиви, но и со помали планински предели. Тоа се т.н. ороними кои претставуваат сопствени имиња на планините и на другите возвишенија, како формации од вертикалниот релјеф на површината на земјата. Во македонскиот јазик оронимите се одликуваат со богата семантичка разновидност и разгранет зборообразувачки систем.

16.1. Претсловенски називи

Конески (1991;43) пишува дека, иако доминираат над пределите, нашите планини ретко се споменуваат со своите имиња во нашите стари историски извори. Можеби затоа тие се многу слабо истражувани. Сепак, се знае дека најголемата планина во Македонија, која се вика *Шар Планина* или *Шара* има претсловенско именување, според Скок (1973, кн.3, стр.268) илирско-венетско, забележано кај Птоломеј како Σκάρδον ὄρος. И за оронимот *Осогово* се смета дека има претсловенско потекло. Забележано е во XIII век како ...горы шоговьскыя.. Индоевропската праформа упатува на трак. *Asagav 'каменит' и *gav- 'страна, област' (Дуриданов 57-58) Претсловенските имиња можеле да се приспособат на јужнословенските јазици. Се смета дека такво е името на планината *Беласица* < *Orbelos*, приспособено според делумната звукова сличност, т.е. според слогот -*бел*- што се содржи во оронимот.

16.2. Словенски називи

Словенските имиња на планини, ридишта и други возвишенија семантички се мотивирани најчесто од особините на пределот: *Сува Гора*, *Сува Планина*, *Голо Брдо*, *Водно*, *Голак*, *Крчин*, *Рудока* или укажуваат на постоење на одредена флора или фауна: *Јабланица*, *Смрдеш*, *Киѝка*; *Козјак*, *Пајак*, *Славеј*, *Галичица*. Други словенски ороними се метоними од имињата на селата што се наоѓаат во непосредна близина: *Селечка Планина* (по името на с. Селце), *Илинска Планина* (с. Илино), *Конечка Планина* (с. Конче), *Ничѝурска Планина* (с. Ничпур) или од име на река: *Бисѝра* (од р. Бистра/Бистрица < стсл. вѝистрѝ 'брз', подоцна со преосмислено значење 'јасен, чист'). Името на планината *Огражден*, забележано 1293 како *ограждѣнь*, е според изгледот од постарото *Ogradjen : стсл. *ограждати* 'оградува'.

Многу имиња на планини имаат турски називи или турски лични имиња во основата. Тоа покажува дека некои планини можело не толку одамна да ги менуваат своите стари називи, или да добиваат нови (понекогаш преведени) заради разграничување на пределите. Така се знае дека старото име на планината *Јакуџица* (од тур. л. име *Yákūb*) било *Мокра* и дека *Кадиџа* (тур. *kadı*) се вика дел од планината *Бабуна*. Освен тоа, планината *Караорман* (од тур. *kara orman*) се преведува со *Црна Шума* или *Црна Гора*. Веројатно турското име е адаптација на постар словенски состав. Тука е и паралелата со називот *Скојска Црна Гора*, кој Турците го превеле во *Карадаг* (< тур. *kara dağ*) и значи 'црна планина'. Други називи со турски основи се *Дешајџи*, *Дауџица*, *Караџица*, *Кајмакчалан* итн.

Метафората, како мотив, е присутна во именувањето на планините *Кораб*, *Баба*, *Ситоџово*, *Пелисџер* (од грч. *περίστερά* 'гулабица') и др.

Кај едночлените ороними се работи за недеривувани топоними (*Гора*, *Исџок*, *Баба*, *Биџла* како апелативи) и за оние што се добиени со универбизација. Покрај постарата посесивна наставка *-јџ* оронимите во македонскиот јазик најчесто имаат деривација со суф. *-ица*: *Беласица*, *Галичица*, *Дауџица*, *Јабланица*, *Јакуџица*, *Кадиџа*, *Караџица*, *Плачковица*. Поретко се среќаваат топонимите со суф. *-иџиџе* (*Грамадиџиџе*, *Мелиџиџе*, *Коиџиџиџе*), *-еџ* или *-овеџ* (*Орашеџ*, *Грбовеџ*, *Лесковеџ*), *-ар* (*Пржар*, *Лиџкар*, *Чукар*) и други, главно помали возвишенија.

Во последниве десетина години многу се дискутира за тоа дали личните имиња можат да бидат во основата на оронимите во македонскиот јазик. Б. Конески ја застапува теоријата дека најчесто во основата на оронимите во Македонија се наоѓаат личните имиња. Иако се работи за лингвист од голем формат, сметаме дека макрооронимите, оние древни претсловенски и прасловенски имиња, сепак не би можело да ја имаат таа изведба. Во подоцнежните периоди на средновековието

такви изведби се поприфатливи, но не по секоја цена и кај секој ороним без исклучок.

16.3. Туристичкиѝе називи

Во нашата земја туристичките називи се именуваат според постојното име на локалитетот (т.е. се презема името на микротопонимот). Така, детскиот зимски рекреативен центар *Шуламина* во Маврово е всушност микротопоним на тој регион, а скијачкиот центар *Појова Шайка* е метонимско име според името на најголемиот планински масив *Појова Шайка* во Република Македонија.

17. Водни називи - хидронимија

Водните називи или хидронимите се сопствени имиња на реки, извори, езера, мориња, мочуришта, рибници, резервоари, брзаци, водопади, канали, чешми и сл. Притоа останува отворено прашањето дали доловите треба да се сметаат за хидроними или за ороними. Исто така и термините канал, чешма, резервоар, бања и сл. се толкуваат како хидроними, но и како термини од цивилизациската лексика во топонимијата.

Се смета дека најстара наслојка во секоја ономастика е хидронимиската. Освен тоа, хидронимите се стабилни номинации и обично политичките состојби не го менуваат нивниот фонетски лик. Континуитет низ вековите особено се следи кај големите реки со многу архаични номинации. Најчесто тоа се индоевропски корени со семантика 'река, тек, вода' што имаат соодветност во другите јазици во Европа. Хидронимите се врutoци од коишто се црпеле именувањата на луѓето, на населените места и сл. Човекот пред големите води го чувствува судирот со вечноста и со пиетет се однесува и кон водата како извор на животот и кон името на тој објект.

17.1 Прејсловенски имиња (индоевројски)

Македонија е земја богата со води од секаков вид. Се смета дека во неа постојат стотици водни текови, три прекрасни природни езера и десет вештачки. Постоенето на многуте хидроними треба да се бара во географската разновидност на македонските предели (нејзината физиографија), но и во дијалектните идиоми. Главна река е *Вардар*. Таа природно ја дели нашата Република на источна Македонија и на западна Македонија. Се влева во Егејско Море. За нејзината етимологија има повеќе написи и повеќе становишта. Едно е сигурно. Реката имала три именувања: *Аксиос*, *Велика Река* и *Вардар*. Од писмените споменици се гледа дека словенското име *Велика Река* или *Велика* (во сублимирана форма) настанало со доаѓањето на Словените на Балканот и опстојувало се до XIII век. Потоа реката го добила името *Вардар*. Мислењето на Станковска и Миовски (1981; 182 и 183), кое се совпаѓа со она на Ј. Иванов, е дека Вардар претставува "двокомпонентно хидронимско образување составено од морфемата *вар-*, која води потекло од стперс.-иран. *var-* со значење 'основен, важен, голем' и од морфемата *-дар* од стперс. *dar* 'река, море, голема вода' (сп. ги именувањата во персиско-иранскиот и тјурскиот јазичен ареал: *Ајдар*, *Амударја*, *Сју Дарја*)".

Најстари, претсловенски имиња (главно илирски или тракиски) имаат големите реки во Македонија како: *Радика* (од и.-е. основа *ard- и стинд. *ardati* со извршена метатеза Рад-), *Дрим* (од илирскиот корен *dri-, којшто одговара на и.-е. *drū), *Сиџрумица* (и.-е. корен *srū-, *srēu-), *Брегалница* (со словенско осмислување и доближување до стсл. брѣгъ). Инаку името на реката *Брегалница* е тракиско, по името на некогашниот град *Bargāla < *Bhorghālā од и.е. *Bhorgh -ālā, т.е. од и.е. корен *bhergh- 'висок брег, брдо' (Иванова 1996,66). Според М. Павловиќ (1969,32) имињата на реките со иде. корени *ard-, *dru-, *var-, *dri- имаат семантички нијансирана мотивација, т.е. значат 'тек на вода што се

пробива со напор, насилно'. Сите овие големи реки во Македонија очигледно го добиле името уште пред доаѓањето на Словените на Балканот.

17.2 Словенски називи (ојшћіословенска сїецифика)

Споменатите хидроними се всушност макрохидроними во нашата земја, за разлика од помалите реки, главно притоки на р. Вардар, коишто имаат претежно словенски имиња со прасловенска генеза како: *Црна* (< *črŋ- 'црн'), *Пена* (< *rěna 'многу ситни водени меурчиња'), *Треска* (ономатопејско образување според шумолењето на реката од прасл. *trēs- : trestī, и.-е. корен *tres- и формантот -zk; сп. уште *Кракорница*), *Зрновска* (< *žrŋnu, žrŋnave 'воденица' + -ска), *Лакавица* (< *lōka, стсл.прид. лжквз 'крив'+ -ица), *Тојолка* (< праслов. корен *ter- со превод на перфектумот *tor- + суф.*l- + -ка), *Саїџеска* (< *sotěszka 'теснина, тесен проод'), *Лејенец*, *Пчиња* и др.

17.3 Сїецифика на називііѣ

Хидронимскиот систем во македонскиот јазик има свои специфики. Ако тргнеме од хидронимските термини, поточно од вистинските потамоними (*брод*, *вир*, *езеро*, *извор*, *кал*, *мел*, *млака*, *сојоїѣ*, *слаїѣина*, *їоїѣок*, *рвеник* и др.), ќе видиме дека тие со трансонимизација стануваат хидроними (*Брод*, *Слаїѣина*, *Извор*, *Рвеник* и сл.) што е сосема природно. Тие носат најмалку ономастички информации и се чести во сите словенски и други јазици. Меѓутоа, истите тие потамоними можат во македонскиот јазик, со обична транзитивност да станат и ојконими: *Вир*, *Брод*, *Слаїѣина*, *Извор*. Тоа не значи дека не се можни и изведени форми (*Калишїѣа*, *Речица*, а како синтагми *Мала Река*, *Кисела Вода*, *Сїудена Бара*-сите имиња на населени места).

Хидронимите со трансонимизација стануваат и лични имиња (*Вардарка*, *Дојранка*, *Извор*, *Воденка*, *Дунавка*) уште од времето кога

името било второто јас на човекот и се верувало дека може да го заштити детето. Нашите предци биле со убедување дека дете што носи име на река ќе биде вечно како што се вечни и реките.

Многу е интересна појавата карактеристична за поновата номенклатура на претпријатијата во Македонија (кај т.н. хремотоними). Тие се именуваат според имињата на реките во нашата земја: *Вардар имџорџ-ексџорџ*, *Радика*, *Црни Дрим* и др.

17.4 Семанџичка каракџеристџика на словенскиџе називи

За разлика од претсловенските хидроними и нивното упатување на значењето *вода* или *џек*, словенските имиња на водите се најразновидно мотивирани и тоа според: бојата на водата (*Белица*, *Серава*, *Сињако*), насоката на движење (*Лакавица*), температурата (*Сџуденец*, *Тоџлико*, *Горешџица*), вку сот (*Киселка*, *Киселица*, *Блаџача*), миризбата (*Смрдливец*), големината (*Големец*), брзината (*Бисџирица*), карактерот на земџиштето низ коешто тече (*Каменица*, *Блаџешница*), флората и фауната што се среќаваат во неа или на теренот низ којшто тече (*Рибница*, *Ораовица*), ономатопејски (*Кракорница*, *Клокоџник*, *Кркорник*) итн. Ова се едночлени номинации со проста придавка во основата или изведена придавка со формантите *-н-*, *-ск-*, *-ов* и др. со додаден структурен формант: *-ица*, *-ец*, *-ник* и др. (како резултат на супстантивизацијата).

Многу почесто хидронимите во македонскиот јазик се состави, т.е. синтагми составени од обична или изведена (посесивна) придавка + географски термин. Придавките како квалификативи укажуваат на големината на водата (*Мала Река*), на бојата (*Црна Река*, *Бела Вода*), на фауната (*Свинска Вода*, *Биволска Река*), на флората (*Врбна Вода*, *Лиџов Дол*) инт. Само инцидентно може да се сретне синтагма што укажува на бројна состојба (*Два Поџока*, *Три Кладенца*) или да се укаже на некое динамично својство на водата искажано со глагол (*Бучи Вода*).

Можно е хидронимот во вид на синтагма да се образува и од некој антропоним: од лично име (*Маркова Река, Раков Дол, Марчевиоѝ Вир*), од фамилијарно (родово) име (*Николовско Кладенче*) или од етноним (*Влашка Река, Ѓујско Кладенче*). Честопати составот содржи придавка добиена од името на населеното место низ коешто тече реката (*Бийѝушка Река* според името на селото Битуше, *Вакафска Река* според името на с. Вакуф, *Крајѝовска Река* од гратчето Кратово). Може да се случи некои ојконими да се именувани по реките во нив, што значи името на реката е примарно, а подоцна, кога населбата добила речно име, за да се избегне омонимијата, од него е направено секундарно речно име со посесив од подоцнежното вообичаено име на место (сп. село *Водоча* и река во селото *Водочница* < *Водочна Река + -ица).

Се случува една река да има повеќе имиња. Така, реката *Сѝрумешница* во горниот тек се вика *Сѝара Река*, а *Боѝовинска Река* се вика уште и *Рудока* и *Езерска Река*.

Можно е имињата на реките да станат и имиња на населени места (*Лакавица, Јабланица, Рибница, Белица*) како типични метоними.

Поретко хидронимите имаат метафорични именувања. Така, на пример, топонимот *Планински Очи* на Шар Планина претставува поетичен израз на две прекрасни планински езерца.

17.5 Зборообразувачка карактеристика на словенскиѝе имиња

Семантичката класификација на македонските хидроними ја покажа и нивната структура. Имено, тие се едночлени имиња или состави од придавка (обична или изведена) + именка (којашто е географски термин). Содржат именки, придавки (најчесто), броеви, глаголи, но и други оними (антропоними, ојконими и сл.). Едночлените се или географски термини кои без деривација станале хидроними (*Вир, Лаки, Сојоѝ*) или изведени формации со суфикси. Најчест е зборообразувачкиот суфикс -ица < *-ika додаден на прости придавки (*Белица, Суѝица, Сѝуденица*). Голема

фреквенција покажуваат и сложените суфикси со него како: *-овица/-евица* (*Желевица, Здражевица, Мавровица, Ораовица*), *-ница* (*Мијаница, Осојница, Брошница < Брошѝница*), *-иѝница* (*<*ьскиѝца: Габрошѝница, Грашѝница, Пекл'анишѝница*), *-иница* (*Белошница, Туришница, Брошница*). Суф. *-иѝца* се употребува и удвоен како *-чиѝца* (*Беличиѝца < Белиѝца+иѝца*). Чест и многу стар е и суф. *-ава* (*Ресава, Серава, Лакава*) што се среќава и како полиморфен во комбинација со суф. *-иѝца* (*Лакавиѝца, Боравиѝца, Сиѓавиѝца*). Голема дистрибуција има и суф. *-еѝ* (*Големеѝ, Смрдливеѝ, Ешѝереѝ*). Како проширен се среќава најчесто како *-евеѝ/-овеѝ* (*Боѓоевеѝ, Корешеѝеѝ, Раковеѝ*) и главно се однесува на извор, поток, дол. Да ги споменеме и суф. *-ка* (*Киселка, Шојурка*), *-ик* (*Тоѝлик*), *-ал* (*Бучало*), *-ово* (*Луково*), **-ѝј* (за ж. р. *-ја: Оѝиѝња*) и др.

Паѓа в очи употребата на сите три рода. Бидејќи се елиптични форми, родот зависи од оној на географскиот термин што е супституиран со суфиксот. Значи, ако хидронимот е во женски род, се работи за река, т.е. вода, ако е во машки род - за поток или извор, а ако е среден, за мало долче, изворче итн. Исто така хидронимите имаат и број: *Лака:Лаки; Изворчеѝо:Изворишѝиѝа; Млака:Млаки*.

Многу ретко може да се сретне и по некоја флексивна форма, како на пр. *Локов* (акуз. од стсл. локѝи 'локѝа') - хидроним во функција на ојконим.

Кај хидронимите со структура од придавка+именка среќаваме лични имиња, апелативи или ојконими во посесивна форма со суф. *-ев/-ов, -ин, -ски* (*Милево Клајнче, Умин Дол, Ничѝурска Река*).

Природните езера ги добиле имињата по градовите или областа каде што се наоѓаат: *Дојранско Езеро, Пресѝанско Езеро* и *Охридско Езеро*. Номинацијата на вештачките езера во Македонија е мотивирана од името на градот во чија близина се наоѓа езерото (*Дебарско Езеро*), од името на селото (*Лѝиковско Езеро, Мавровско Езеро*) или од името на областа (*Тиквешко Езеро*). Метонимиски се имињата *Калиманиѝи, Туриѝа*,

Глобочица (по имињата на селата), а езерото *Треска* е според реката со исто име во близина. Само езерото *Младоси* (оддалечено 5 километри од градот Велес), има неприродно име. Веројатно административно?

17.6 *Друџи водни називи*

Многу е впечатливо реткото присуство на турски елементи при именувањето на реките во Македонија. Тоа зборува дека македонскиот хидронимски систем е формиран пред доаѓањето на Турците во нашите краишта. Малкуте турски именувања се главно во источните македонски говори (*Амзак* < тур. *azmak* 'поток, мочуриште', *Акџиаш Дере* < тур. *ak taş* 'бел камен' + *dere* 'дол, рекичка', *Дирин Дере* < тур. *derin* 'длабок' + *dere* 'дол' и др.).

Барем попатно да кажеме дека има топонимски образувања кои се обусловени од водните текови: *Моси*, *Брана*, *Скела*, *Бања*, *Хидроценирала* и сл. Тоа се микротопоними од поново време и спаѓаат во одделот на цивилизациски микротопоними.

17.7 *Промени на називиие*

Поради староста на хидронимите и важноста на водите во животот на човекот, речиси нема промени во овој именскиот систем. Тоа може да се види и од она што е веќе кажано за македонските хидроними. Сепак, низ историјата името можело да се менува, како што беше споменато за реката Вардар на почетокот од оваа глава.

18. *Градски називи (урбанонимија)*

Урбаноними се имиња на населби по градовите, маала, улици, одделни зданија што имаат име како градски центри (трговски, културни, банкарски), плоштади, мостови, пазари и др. Покрај *урбаноними* за овие називи се употребува и терминот *градски именувања*. Се работи за

систем на именување со свои правила и норми. Функцијата на тие градски имиња е да ги означат објектите и да го претстави градот како организиран простор. На тој начин се постигнува корелација меѓу човекот и локациите на градот, со една цел - полесна ориентација на човекот во тој простор. Може да се каже дека она што се микротопонимите по селата, тоа се урбанонимите во градовите.

18.1. Историја на настанувањето на градските називи

Историјата на настанување на градските називи почнува со основањето на населбите. Затоа тие претставуваат посебни онимиски полиња со сите одлики на времето што изминало. Македонските градови се подигнати на главните комуникации. Некои од нив се градени во близината на античките градови, некои се доцноантички, а повеќето се средновековни. Најголемите средновековни центри имале значење на кастронови - седишта на епископи (*Скопје, Битола, Охрид, Струмица*), други биле помали тврдини или села, кои со време израснале како центри на микрорегиони (*Тиквеш, Штип*). Општественото уредување го диктирало лоцирањето на дворецот (*castel*) на владетелот во центарот на идната градска населба (*municipium*). Науката не нуди доволно материјални докази за културата на градот и живеењето на обичните луѓе. Најчесто, околу кастелот се наоѓале градби потребни за одбрана на дворецот. Воените постројки се првото проширување на градското подрачје. Широките одбранбени појаси овозможувале да се засолни населението што живеело надвор од ѕидините. Овие појаси биле составени од ѕидини, кули и ровови, приспособени на обликот на топографијата на теренот. Објектите на таа агломерација носеле специфични имиња. Портите се разликувале според нивните именувања, исто како и градските чешми, бедемите и сл. Стопанската активност наложувала магацините (за храна, за опрема) да бидат внатре во

заштитената зона. Така се идентификувале цистерни за вода, силоси за жито, воденици, ковници за пари, огништа, религиозни објекти.

Пред да се појават вистинските називи, идентификацијата и диференцијацијата на објектите се правеле со помош на текстуални дескрипции (постапка што не е непозната и денес - *Македонски културен центар*). На примерот на Скопје ќе се обидеме да го прикажеме развојот на урбанонимите. Првите поцелосни пописи на топонимите и градбите во Скопје датираат од 1299/1300 год. Во белешките на Теодор Метохит и во Повелбата за правата на манастирот Свети Георги - Горг среќаваме, покрај *Водена Пирџа* и *Обла Пирџа*, *Водена Враиџа*, *Серава*, *Пресека*, *Чрнче* и др. Се разбира, во почетокот називите се во тесна врска со природната топографија на теренот. На пример, во Скопје, внатрешниот сид околу *Горни Град* е подигнат околу VI век, а надворешниот (околу *Долни Град*) во X-XI век, со постојани доградувања. Остатоци од цркви, споменати во документите од XIII и XIV век, се најдени на просторот на *Долни Град*, на пр. *Свети Константин*. Покрај тврдината, постоела и *Јужна Порџа* денес именувана како *Кале*. Со трасирањето на патиштата (претходници на денешните улици) во неукрепеното подградие се лоцираат и пазаришни центри. Еден таков центар се намира на местото на денешната *Турска Чаршија*. Со време сè повеќе доаѓа до израз сопственоста, се развиваат занаетите. Природно, со развојот на градскиот организам доаѓа и до експанзија на градските називи: *Вакафска Улица*, *Сџари Гробниџа*, *Сџара Нова Бања*, *Водениџа на Јован* и др. Со доаѓањето на Турците (1392 год.) се напуштаат византиската и словенската традиција и завладува нов османлиски ориентален амбиент (со џамии, анови, амами и сл). Од тие причини многу урбаноними имаат турски имиња што се задржале до денешниве времиња. Повеќето називи се преземени од апелативната лексика (како турски заемки во македонскиот јазик). На пр. *Чибукчиска Чешма*, *Каџан Ан*, *Сааџи Кула* и др. На тој начин во еден долг период од речиси 6 века во градовите

напоредно се употребуваат старите словенски имиња и новите турски називи.

Сите овие постари називи се спонтани именувања на жителите во разни периоди од историјата на македонскиот народ. Тие би можело многу полесно генетски и семантички да се протолкуваат бидејќи имаат реалнозначенски карактеристики. За разлика од нив, поновите административни називи имаат замаглена семантика и многу често се неопстојни, бидејќи се резултат на конвенции. Најчесто спаѓаат во групата на т.н. споменични називи (според имиња на значајни личности и настани од историјата: улица *Маршал Тито*, *Разловечко Восстание*, гимназија *Раде Јовчевски-Корчагин*). Некои се имиња на светски познати литерати (ул. *Иван Тургењев*), филозофи (ул. *Маркс и Енгелс*), национални дејци (булевар *Крсте Мисирков*) итн. Ги нарекуваме и секундарни имиња бидејќи се пренесуваат од еден на друг десигнат, со или без формални промени.

Некои називи се резултат на урбанистичките проекти: *Скопје Север*, *Карпош 4*. Често тие имиња се кратенки како: *МКЦ* (*Младински културен центар*), *МНТ* (*Македонски народен театар*), *КИЦ* (*Културно-информативен центар*) и др.

Ако се задржиме на урбанонимите на градот Скопје, ќе констатираме голема разновидност, како на значенско, така и на структурно рамниште.

18.2. Семантичка типологија

Урбанонимите од семантички аспект се селектираат на:

а. Градски називи што потекнуваат од општи зборови (апелативи) и означуваат: топографски називи: *Руча*, *Рид*, *Криви Дол*, *Каналот*, *Поикале*, *Калиште*; флора: *Три Јавора*, *Марково Круфче*, *Брестова*; фауна: *Козле*, *Зајачки Рид*, *Лисиче*; занаети: *Рударска*, *Сарачка*, *Свекарска*, *Кафијанска*, *Училишеска* (се однесуваат на имиња на

улици); предмети од општествената и духовната култура: *Дрвено Мофче, Бунариѝе, Индуcѝриска Улица, Вакуфски Куќи, Мало Црквиче, Чаирска Воденица, Каѝан Ан, Амамоѝи, Cѝари Гробишѝа*;

б. Градски називи добиени од други оними како: антропоними, т.е. имиња, презимиња и прекари на значајни личности од историјата, литературата, градежништвото и сл.: Булевар *Кочо Рацин*, улица *Григор Прличев, Ленинова, Самоилова, Орце Николов, Васил Главинов, Аѝосѝол Гуслароѝи*; имиња на значајни настани: улица *11 Окѝомври, Илинденска, Рилски Конѝрес, Пролеѝна Офанзива, Беаз Куле, кеј 13 Ноември*; имиња на племиња: улица *Драѝувѝи, Саѝудаѝи, Рихнини, Мијачка улица*; имиња на градови (главно познати во светот или збратимени со Скопје): улица *Анкарска, Хелсиншка, Баѝдаѝска, Солунска, Московска, Белѝградска*; имиња на држави: улица *Авсѝиралиска, Алжирска, Мексико*; етноними: *Еврејско Маало, Влашко Маало, Еврејско Водиче, Француски ѝробишѝа, Бошначки Куќи* и етници: *Дебар Маало*; имиња на организации: улица *ВМРО* (револуционерна организација од почетокот на XX век што се викала *Внаѝрешина македонска револуционерна орѝанизација*), Булевар *ЈНА* (име на поранешната *Јуѝословенска народна армија*); имиња на планини: улица *Бабуна, Алѝи, Водњанска, Фрушкоѝорска*; имиња на реки: улица *Бреѝалница, Вардарска, Савска, Дринска* итн.

18.3. Зборообразувачка cѝрукѝура на урбанонимѝе

Од аспект на структурата урбанонимите битно не се разликуваат од другите оними во македонскиот јазик. Вообичаено се класифицираат на:

а) единечни урбаноними без формалнојазична (ономастичка) изведба. Тоа се апелативи (*Руѝа, Мосѝи, Кале, Рид, Езерце*) или метоними како: улица *Серава* (по реката Серава во Скопје), *Аврора* (по бродот со којшто започна Октомвриската револуција), *Извор* (по селото Извор), *Маѝура* (палата според презимето на нејзиниот сопственик) и сл.;

б) единечни урбаноними со формалнојазична деривација. Тука спаѓаат оние називи со зборообразувачки средства (суфикси или префикси) додадени на апелативи или на други називи. На пр. *Маркоец*, *Кайишиџец*, *Подџраѓе*, *Жерџавец*, *Црниче*; *Самоилова* (улица именувана по царот Самоил), *Тоџаанска* (улица по населбата Топаана), *Водњанска* (по планината Водно) и др. Овие имиња се добиени од постарите синтагми, по пат на супстантивизација на придавката и елипса на именката - процес универзален во словенската ономастика.

Посебна, особено честа појава се сложените урбаноними, најчесто синтагми од придавка + именка: *Кисела Вода*, *Сечено Џаде*, *Јанчев Ан*, *Ново Маало*, *Буйелски Венец*, *Покриена Чаршија* и др. Кај некои придавката не е изведена, а кај други е изведена со суф. *-ен*, *-ев/-ов*, *-ски* и др. Се среќаваат и предлошки изрази како имињата на кафеаните *Кај Јоле*, *Кај Симе*, *Во Пешиџераџа*, а сосема ретки се композитите од типот улица *Криводолска*.

За одбележување е појавата урбанонимите да функционираат во повеќе структурни варијанти: во официјална и во неофицијална форма. При неофицијалната употреба називот се поедноставува, па конвенционалната номинација најчесто се скратува. Така улицата *Партизански Одреди* речиси никој во Скопје не ја нарекува во нејзината официјална форма, туку ја употребува скратената *Партизанска*. На тој начин се презентира целата структура во обичниот говор.

18.4. Промени на урбанонимите (главни тенденции, политички влијанија)

Измените на урбанонимите се природна појава што ја носи времето. Тие настануваат при урбанистичката и територијалната преобразба на агломерацијата. Но, има и такви промени што не се природни, туку претставуваат насилство, главно од религиозни или политички причини. Така се знае дека многуте џамии во Скопје се

изградени токму на местата каде што постоеле црквите. На пример, убавата *Мусѿафаѿаша ѿамија* (некогаш се викала и *Шарена ѿамија*) е изградена на темелите на православната црква *Свеѿа Недела* (сидот од црквата сѐ уште постои), а *Сулѿанмураѿоваѿа ѿамија* на темелите на црквата *Свеѿи Ѓорѓи Скоройомошник*.

Промените, мотивирани од општествено-политичките состојби, се одразиле на целокупниот амбиент во Македонија. Највпечатливи се промените на имињата на плоштадите и улиците. Плоштадот *Маршал Тиѿо* од 1991 год. се вика *Плошѿад Македонија*, главниот булевар *ЈНА* (*Југословенска народна армија*) е наречен *Свеѿи Климентѿ Охридски*. Од улиците да ги споменеме *Маршал-Тиѿо*, којашто во време на српската администрација се викала *Улица Краља Пеѿра*, а во време на бугарската власт - *Цар Борис III*; улицата *11 Окѿомври* повеќепати го менувала името: во српско време се викала *Улица Принца Ѓорѓа*, во бугарско *Боѿдан Филов*, а по ослободувањето *Свеѿозар Вукмановиќ - Темѿо*; улицата *Орце Николов* - Србите ја нарекле *Краѿуевачка*, а Бугарите *Кнез Арсен* итн.

За други позначајни измени не може да се зборува, но интересна е појавата на двојни именувања: едно официјално, а друго народно (со доза иронија). Така населбата *Жданец* денес жителите на старото село со ист назив подбивно ја нарекуваат *Зорле*. Тоа е затоа што жителите биле иселени насилно (со зорле од тур. *zor, zorle* 'насилно, со мака'). Исто така населбата *Долно Водно* (или само *Водно*) народот во 70-тите години ја нарекуваше и *Ноев Ковчеѿ* (како привилегирана локација со куќи на заслужни граѓани). Една голема урбанистичка целина во Скопје се вика *Градски сид* (името го смислил нејзиниот проектант). Но, народот како антоним на ова именување стави име на нова населба *Селски сид* (веројатно таму се луѓе преселници од соседните села). Во Охрид има населба *Арамиско Гнездо* (од тур. *harami* 'крадец') главно на богати граѓани, претежно од Скопје (Стаматоски 1990;190)..

Во последниве десетина години, покрај тоа што се следат старите модели, се чувствува силна тенденција на метонимиски именувања од познати оними во други држави. Така, постојат трговски центри во Скопје што се викаат *Бeverли Хилс*, *Лейптокарија* - едниот по познатата американска ТВ-серија, а другиот по популарното летувалиште во Грција.

19. Живоџински називи - зоонимија

Зооними се сопствени имиња на животни (диви, домашни, оние во зоолошките градини, во циркусите и др.). Тоа подразбира дека апелативите *џејџел*, *риба*, *крава* и др. не се зооними, туку општи поими. Всушност како зооним може да се дефинира име на животно кое со неговата маркација (името) се izdelува од неговото крдо, јато или стадо. Во овој поглед нема доследност кај македонските ономастичари.

Се смета дека најстарите оними се мотивирани од имињата на билките и од имињата на животните (т.е. од фитонимите и зоонимите). Староста на зоонимите се врзува со зависноста на човекот од природата. Отсекогаш човекот зависел од животните и затоа многу одамна почнал и да ги лови и да ги одгледува. При одгледувањето им давал различни имиња.

19.1. Специфика на називите на разни видови живоџини

Независно од истражувачката состојба, зоонимите треба да се разгледуваат од социолингвистичко становиште. Тие се во тесна зависност од средината што ги именува. Затоа постои голема разлика дали животното е именувано во селска или во градска средина. Тоа сепак не мора да биде решавачки фактор, бидејќи во градот има средини со висока свест за традицијата, но и имотни, снобовски фамилии што ги следат само новите трендови, често туѓи на нашето минато и сегашност.

Домашните галеничиња (главно кучиња, мачки и папагали) се сè почести во градските фамилии. Животните во селата на луѓето им се извор за живот (крави, коњи, волови, биволи, кучиња, кокошки и сл). Значи, во основа функцијата им е битно поинаква од онаа на домашните миленичиња, па логично и номинацијата да им е различна.

Да се претстави системот на именување кај зоонимите е речиси неможно. Може да се направи, и тоа условно, само семантичка класификација. Најчесто тоа се образувања од апелативи или од лични имиња. Можеби најправилно би било зоонимите да се разгледуваат како семантички мотивирани и немотивирани номинации. Немотивираните се оние зооними кои имаат преземени лични имиња и што се среќаваат претежно во градовите.

19. 2. Народни називи на селските зооними

Зоонимите по селата се семантички мотивирани и во нивната основа, главно, се наоѓаат апелативи (во основна или изведена форма). Споредувајќи ги зоонимите од повеќе региони во Македонија може да се види дека тие имаат именувања според:

-бојата на влакното: *Белка, Беличка, Арајка, Гара, Мурѓо, Лиса, Калеша, Шарко*; телесните ознаки: *Пајџуша (со долга ојашка), Рудача (со кадрава волна), Роѓуша, Кривуша, Велика, Шујка*;

-деновите во седмицата кога се родени: *Торкана, Пејкана, Сабојка* или *Благуна* (родена на Благовден), *Јулка, Мајца* (според месеците), *Средозимка*;

-др. ознаки: *Млечка* (што дава многу млеко), *Јаселица* (лакома), *Бубалка* (кротка); возраста: *Шилеже, Мајорка, Цицалче, Сјарица, Суѓаре* итн.

Градските зооними во најголем број се преземени лични имиња. Поточно кажано, тоа се лични имиња во функција на зооними. Во поново време постојат некои конвенции на именување. Така, галеничињата се

именуваат со имиња на значајни личности како *Наполеон*, *Цезар*, *Соломон* и др., а никако не се именуваат според живи личности. Се практикува првата рожба кај кучињата да носи имиња со почетна буква А, втората рожба со Б, третата со В итн. Сепак, во градовите се среќаваат и словенски, народни именувања со полна семантика како *Шарко*, *Белка* и др.

На крајот како куриозитет да споменеме дека првичните именувања на луѓето се мотивирани од имињата на животните (Сокол, Лав, Голуб), а денес од имињата на луѓето се мотивирани имињата на животните во градските средини (*Бейовен*, *Балиџазар*, *Нерон*).

19.3. *Соспијба на испражувањеио*

Зоонимите во македонскиот јазик не се целосно истражени. Тие поплатно се обработени во ономастичките монографиите на одделни региони во Македонија. Меѓутоа, монографија на таа тема нема. Поточно, постои само една статија посветена на македонските зооними (Стаматоски 2000, 129-149).

20. *Хремаџонимија*

Хремадонимите како сопствени имиња на човечки творби се особено интересни и се наметнува потребата од нивно проучување во македонскиот јазик. Се случува хремадонимите да се протолкуваат како урбаноними и обратно. Дилеми во врска со тоа што точно опфаќа терминот хремадоними постојат, бидејќи во македонскиот лингвистички центар тие не биле предмет на поголем интерес.

20.1. *Дефиниција на хремаџонимијаиџа*

Сепак, се знае дека во теоретската студија на Винсет Бланар *Teoria vlastneho mena* (Братислава 1996: 26) сопствените имиња во однос на

објектите што се именуваат во секој јазик може да се поделат на *бионими* (имиња на живи суштества), *џеоними* (имиња на објекти на површината на земјата) и на *хремајоними* (имиња на објекти создадени од човекот како резултат на неговата производствена или културна дејност) . Во *Основниот систем и терминологија на словенската ономастика* (1983:118) хремотонимите се толкуваат како сопствени имиња на човечка творба кои не се цврсто фиксирани во просторот. Понатаму терминот хремотоним се конкретизира како: (а) сопствено име на општествена појата (празник), (б) сопствено име на општествена институција, (в) сопствено име на предмет или производ кој може да биде единечен (уметничко дело, камбана, брод) или сериски предмет (автомобили, мотори, машини, козметички препарат). Значи, се работи за голем обем на предмети, кои се пред сè резултат на човековиот труд. Десигнатите на хремотонимите се објекти коишто опфаќаат имиња на установи, училишта, фирми, фабрики, продавници, слики, скулптури, музички композиции, воени формации, потоа цигари, помади, пасти и сл. Нивните специфики во јазикот зависат од политичките, економските, културните и др. чинители во општеството. Затоа нивниот систем е многу поотворен од оној на другите оними во јазикот. Самиот збор *хремајоним* потекнува од грч. *χρῆμα* *тó* со значење 'предмет, претпријатие, парче, случка' + грч. *ὄνμα* 'име'.

20.2. Специфични одлики на различни типови хремајоними

Денотатите можат да добијат некое сопствено име или да функционираат како апелативни изрази (т.е. дескрипции: *Музеј на современа уметност*, *Театар на народностите*).

Во однос на образувањето хремотонимите можат да бидат пренесени апелативи (*Крин*, *Ванила*, *Академија* како имиња на кафеани), лични имиња (*Весна*, *Јоле*, *Билјана* - ресторани), етнички имиња (*Сирумичанка*, *Скопјанка*-продавници), топоними (*Вардар*, *Баргала*,

Евро-Азија - фабрики) и др. Некои се скратеници од почетните букви на зборовите што влегуваат во состав на сложени називи, најчесто кај имиња на партии како *СДСМ* (*Социјал-демократиски сојуз на Македонија*), *ВМРО*, *СПМ*. Други пак се кратенки од првите слогови на составот *МАКТРАНС* (*Македонски транспорт*), *МАКОТЕКС* (*Македонски текстил*).

Многу често се даваат и имиња крајно нелогични како *Cosa Nostra* (име на бифе), *K 15* (име на ТВ-серија според шифрата на еден билет за повластено возење) и др. Среќаваме и номинации со бројки како *511* (продавницата за слатки). Хремотонимите во македонскиот јазик имаат и род и број. Во последно време предност како да добиваат имињата од Западна Европа: *Балила*, *Блу Кафе*, *Булс*, *Блеки*. Кај некои хремотоними се чувствува алузија, кај други јасна асоцијација и сл. Така продавницата за погребна опрема се вика *Мирен сон*.

Во македонскиот јазик хремотонимите се пишуваат со почетна голема буква и најчесто се преземени имиња без промени.

20.3. Функција на хремотоними

Функцијата на хремотонимите им е означувачка, често со полна семантика, но во многу нешто и рекламна. Затоа среќаваме продавници со препозитив (поретко постпозитив) *Лукс*, *Суџер-*, *Специјал-* (*Суџер скара*, *Спец ииџа*, *Жиџо-лукс*). Јасен е стремежот уште во насловот да сугерираат нешто за квалитетот на асортиманот. Не се ретки и хремотонимите што јасно го кажуваат и сопственикот на продавницата, односно, потеклото на продуктот: *Томче*, *Софка*; *Сирумичанка*, *Охридија*, *Скопјанка*.

20.4. Домашни и сирански хремотоними

Во поново време постојано се приговара дека именувањето на општествените организации, на предметите и продуктите е крајно

неинвентивно и дека не е во духот на македонскиот јазик. Напливот на странски имиња ја вознемирува културната јавност. Многу од нив се неразбирливи за обичниот човек и ја покажуваат неукоста на именувачот: *Лийс, Аркадија, Фелиција, Ла Пиовра, Белведере, Анџико*. Македонски хремотоними сè поретко се употребуваат. Да се надеваме дека тоа е тренд што нема да има долг век.

20.5. Полиџика и ѝраџмаџика на хремаџонимииџе

Во врска со создавањето и употребата на хремотонимите се нема изградено јасен став. Науката сè уште не се изјаснила. Има реакции на поединци во печатот, но не секогаш со правилни ставови. Потребна е научна елаборација со јасни насоки.

21. Соџсџвенийџе називи и современаџа ѝолийџика

Покрај традиционалниот начин на именување (кој се чува со векови), како резултат на новиот начин на живот, постојано навлегуваат нови сопствени имиња како антропоними или како топоними. Некои од нив се во духот на македонскиот јазик, а некои се косат со јазичните правила и можат да доведат до сериозно нарушување на именскиот систем. И покрај укажувањето од лингвистите за потребата од негување на македонските имиња на луѓе и на места, навлегувањето на туѓите номинации зазема сè поголеми размери. Државата не води сметка и не презема мерки да се ограничат овие штетни напливи. На интервенциите од македонистите се одговара дека личното име е интимна работа и дека никој нема право да го менува. За жал, државата не интервенира и на појавата на масовно преведување на македонските топоними на албански јазик во западна Македонија. Тоа се сериозни проблеми што можат да добијат несакани размери, со трајни последици.

21.1. Социјални разлики кај називите

Социјалните разлики на називите во македонскиот јазик можат да се разгледуваат од аспект на нивната употреба во руралните и во урбаните средини, а тоа е во тесна врска и со употребата на официјалните и на неофицијалните именувања. Така, во селата почесто се среќаваат народните словенски имиња, а во градовите се почести странските именувања. Оваа констатација не може да се генерализира, бидејќи постои општ тренд на повторно враќање на старите убави народни имиња. Сепак, сигурно е дека неофицијалните имиња, најчесто прекарите, се почести во руралните средини, а многупати тие се и единствен јазичен знак за идентификација и индивидуализација на луѓето. Социјално диференцирање од друг тип во македонскиот јазик не постои.

21.2. Народна и етничка идентификација кај називите

Народните словенски именувања имаат долга традиција во македонската антропонимија. Оваа констатација е изложена пошироко во т. 11-13. Потврда се и македонските топоними, коишто 90% се словенски (т.14 и 15). Што се однесува до етничките идентификации, треба да се спомене нивната полифункционалност. Имено, покрај нивната етнотонимска или етничка функција, тие се употребувале и како прекари што означувале луѓе што вршеле некои занаети (в. 13.3), а денес и како прекари што искажуваат некоја карактерна особина на нивните носители. На пр. прекарот *Влав* подразбира и скаперник, т.е. скржав човек, а прекарот *Циџан* подразбира значење 'лажливец, човек што не ја зборува вистината' итн. Инаку, веќе е кажано дека етнотонимите можат да се јават и во функција на лични имиња. Етничките имиња што се среќаваат во македонската антропонимија (*Влајо*, *Турчин*, *Грко*, *Србо*, *Латинка* и др.) можат да се забележат и како топоними (во функција на ојконими:

Арвајии, Власики, Тајларли, Черкези и во функција на микропоними: Маџиров Дол, Куманова Глава, Уџриница и др.)

22. Сојсџвениџе називи во убавџа лиџерџура

Имињата во убавата литература претставуваат посебен именски систем, што се разликува од општиот систем на именување во јазикот. Проучувањата на сопствените називи во литературата најчесто се лингвостилистички. Македонската литературна и лингвистичка наука не може да биде задоволна од обемот на написите на оваа тема. Освен неколку помали статии, главно за онимите во народното творештво, нема ниту една монографија за имињата во убавата литература. Но, и од она што е напишано може да се согледа дека имињата во македонското литературно творештво се реални, автентични именувања (традиционални) или именувања што се плод на авторовата имагинација (фантастични, метафорични, асоцијативни, алузивни и др.). Изборот на името е во зависност од содржината на уметничкото дело, во поширока смисла. Во потесна смисла влијание имаат и жанрот, локацијата на дејството (во време и во простор) и сл. Уметничко-литературниот ономастикон во јазикот е дијалектно, социјално и национално определен.

22.1. Функциџџе на називџџе

Функцијата на називите во уметничката литература е и означувачка и значенска. Тоа подразбира дека ономастичката функција (да диференцираат и да идентификуваат определен десигнат) е проследена со значенската функција. Тоа е и очекувано ако се има предвид дека имињата во литературното дело се стилски релевантни признаци што ги збогатуваат афективно-естетските вредности на ликовите. Со нив често може да се локализира дејството и јасно да се изделат социјалните слоеви на ликовите. Нивниот избор е во функција поуспешно да се

изгради естетската реалност на авторот. Имињата го стимулираат изказот и со тоа придонесуваат во акумулативната функција во јазикот. При изборот на името многу е важна неговата фонолошка структура, потоа морфолошките модификации и сл. Голема улога игра и литературната традиција на именување што е во спрега со творечката постапка.

22.2. Врскајќи на литературнијте имиња со литературнијте јавци и видови

Како што беше споменато, во зависност од литературниот жанр имињата се или реални или измислени (неповторливи) номинации - креации на литератот.

Во поезијата изборот на името е во функција на ритмичната организираност на стихот. Тоа е всушност игра на зборови со акустички ефекти (... до колена Лена... кај М. Матевски во збирката *Рамноделница*). Поезијата е повеќе личен жанр, одраз на духовната култура на авторот, па често именувањата се симболи, што упатуваат на повеќеозначност, често далеку од објективната реалност. Многу интересни се синонимите што ги креира самиот автор, потоа аналогните имиња и сл. На пр. за планетата *Венера* кај М. Цветковски е употребено именување *Зорница*, а С. Јаневски *Македонија* ја нарекува *Лелекија*, *Афионија*, *Каинавелија*.

Во романите што му припаѓаат на реализмот сопствените називи се земени, главно, од репертоарот на именувањата што со векови функционираат во јазикот. Така во романите на Стале Попов, Владо Малески, Петре М. Андреевски и др. антропонимите (личните имиња, презимињата, прекарите) се народни имиња што ја следат традицијата на именување во македонскиот јазик. Се среќаваат и во народното творештво, а некои од нив се имиња - симболи. Служат како стилистичко средство за создавање најразлични претстави: за просторечната средина, за социјалните односи на луѓето, за нивната култура и сл. Така женските имиња кај Малески како *Донка*, *Ленка*, *Русанка*, *Фиданка* и др. го

претставуваат македонскиот бит, додека имињата како *Анастѝасија Чакарева*, *Цара Дољкина* - се претставители на социјалната средина со повисок статус (во романот тие се учителки). Авторот вметнува и имиња што се авторски иновации (*Славе Ојерски*, *Игно Подземски* - бидејќи се работи за шпион).

Прекарите се најчесто според професијата на јунаците (*Свирачиѝ*, *Валавничароѝ*, *Бакалоѝ*) - сите во членска форма, што ги доближува до народниот, селски дискурс, до автентичниот фолклоризам. Во служба на стилистичките засилувања се и географските имиња (*Алиѝашица*, *Дримкол*, *Голјак*, *Соѝоѝница*, *Заиле*, *Церово*) - сите реални топоними, македонски ојконими со коишто полесно се реализира идејата да ја претстави Македонија во одредено време и на одреден простор.

Но, реализам може да биде и критички или митски реализам, соцреализам и сл. Затоа во делата што му припаѓаат на овој литературен правец се употребуваат и имиња - симболи или метафори, да се води сметка за естетскиот аспект (звучноста, должината и разбирливоста) на имињата и сл. Сè зависи од авторот и неговиот стил на пишување.

Во историскиот роман (*Божин Павловски* и *Ванчо Николески*) ликовите се со јасна конкретизација на историските личности (*Гоце Делчев*, *Тиѝо*, *Ѓорче Пеѝров*). Но историскиот роман не мора да биде автобиографски, фактографски, туку тоа може да биде уметничка вистина инспирирана од некој квалификатив на историската личност (како во романот *Александар и смрѝиѝа* од Слободан Мицковиќ). Во романот *Одисеј* на Данило Коцевски автентичноста на имињата на личностите е претставена со нивното потекло од древните микенски документи: *Авѝевас*, *Главкос Модроокиоѝ*, *Нелеј*, *Полиос Белокусиоѝ*, *Халкевс Ковачоѝ*.

Во некои романи (од Коле Чашуле, Живко Чинго и др.) посебна функција има персонификацијата на општите и посебните поими што

функционираат како антропоними: *Иследникоӣ, Зайвореникоӣ, Младичоӣ, Веселникоӣ*.

Фантастичната литература, најчесто надреалистичката (како во романот од Влада Урошевиќ, *Нокниоӣ њајџион*) може да употреби и естетски крајно нефункционални антропоними како *Анџонио Зузарџе де Костиа е Силва*.

Во литературните правци што се метафорична апологија на ирационалното (како надреализмот) имињата се асоцијативни или со суптилна алузија. Тоа е затоа што уметничкиот свет се сфаќа како антипод на реалноста, поточно тој е субјективен одраз на реалноста. Така во *Благородникоӣ* (од Лафазаноски) ликовите имаат асоцијативни имиња како *Шџиркоӣ* (асоцијација на Јосип Броз-Тито), *Ѓезве* (личност што го дава менталниот склоп на македонскиот народ, симплифицирано кажано "само да пие кафе") итн. Експресионизмот, покрај реалните номинации, поседува и библиски имиња како метафори, симболи (*Каин* и *Авел*-кај Јаневски), презема имиња на грчки или римски јунаци (*Есџирела*, *Кирка* -кај Урошевиќ) итн.

Во некои дела со тематика за нашите иселеници се неизбежни западноевропски именувања (*Мајкл*, *Беџи*, *Џон* - кај Д. Башевски). Се среќаваат и видоизменети познати имиња, се прават намерни отстапки (*Арџилче* наместо Аргирче, *Мунро* наместо Монро). Не се ретки и пародичните именувања.

22.3. Соџсџвениџе имиња во џреводиџе

Сопствениите имиња во преводната литература се дадени во нивната оригинална форма, се разбира со потребните фонетски адаптации на нашиот јазик. Во колку името е апелативно (поим во функција на лично име) или е прекар тоа обично е преведено.

22.4. Сојсѝвенийѝе имиња и фолклоройѝ

Македонскиот фолклорен ономастикон се одликува со богатство на антропоними и топоними кои имаат свои формалнограматички особености и своја семантика (посебно онтолошко значење). Во согласност со традицијата на именување тие ги содржат сите видови имиња: најстарите прасловенски лични имиња (*Боџдан, Таѝомир*), апелативните (*Пеѝко, Румена, Грозда*) и деминутивно-хипокористичните (*Белчо, Дојчин, Раде*). Се разбира голем е бројот на адаптираните црковни имиња (*Елена, Дамјанче, Гоце*). Репертоарот на фолклорните оними е неисцрпен. Најчесто се тоа деривувани форми на лични имиња со деминутивно-хипокористички суфикси, кои придонесуваат да се истакне галовноста на името, а со тоа да се збогати експресивноста на ликот (идентична појава се следи и кај имињата во убавата литература). Фолклорот грижливо ги чува и архаичните форми на имињата, но во него има и примери што ги нема во старите ракописи. На пр. л. име *Деѝелин*, потоа женското име *Врукина*, (од стсл. корен вржт- 'извор' - аналогно образување на името *Извор, Изворинка*), *Северинка, Разделина* (< *Разденина*, т.е. *Зора*) и др. Оригинални се и некои изведби како *Билка, Маслинчица* итн. Локацијата на имињата во фолклорот може да се открие од нивните дијалектни форми. Така името *Енкула* (< *Јанкула*) потекнува од Егејска Македонија, антропонимите *Маркојца* и *Мијајле* (< *Михајле*) - од западна Македонија. Многу е интересна и именската формула, најчесто од име+прекар: *Виша Гркиња, Велџо Косѝтурџанче, Вишо Касѝче, Јанкула Војвода*. Некои имиња се творби на народниот пејач како потреба да постигне поголема ритмичност (...*Дремуша* дремит крај оган...; Дегида *Гидо*, убаа *Гидо*).

Од женските имиња најчесто е *Јана*, а по него доаѓаат *Неда, Елена, Калина* и др.

Во нашата усна традиција се среќаваат и несловенски имиња, најчесто турски: *Алајбеџ*, *Ибраим*, *Мураџи*, *Селим*. Тие се очекувани, ако се знае долгото турско присуство во Македонија.

23. Сојсџвенийџе имиња и релиџискаиџа џроблемайџика

23.1. Прејсловенски имиња

Македонската народна митологија е составен дел на словенската, а посебно на јужнословенската митологија и ги содржи древните митски матрици преосмислени низ времето и просторот (Вражиновски 2000,11). Познато е постоењето на два митолошки система: претхристијански и христијански. Обата, вгнездени во народниот бит на површина ја исфрлаат филозофската мисла како народна мудрост на овие простори. За религиозните елементи, како митот, култот или ритуалот, потврди наоѓаме и во македонската ономастика, како значаен сегмент на народното творештво. Претсловенските оними се темелат на античките грчки, римски, илирски и други култови.

23.2. Словенски митџолошки називи

Претхристијанските религиозни верувања, како она за богот Перун громовникот и за неговиот вечен противник Велес, се потврдуваат во македонските топоними. Така *Перун* се вика еден голем рид кај селото Витолиште, *Перен* е врв на планината Козјак и големо возвишение во Кумановско, а *Перуник* е рид кај с. Здуње. Десетина ниви во Западна Македонија се нарекуваат *Перуника*, веројатно по цвеќето перуника со коешто се измолувал дожд за да бидат плодни. Со името, пак, на богот Весес/Волос се следниве именувања: *Велес* (град во централна Македонија), *Велесџово* и *Велешџа* (села во Струшко) и сл. Вражиновски (2000,12) пишува и за верувањето на нашиот народ во

балтичкиот бог *Триглав* и го наведува топонимот *Триглав* во Мариовско и топонимот *Триглауш* во с. Велестово.

За паганските култови кон водата, камењата, огнот, дрвјата, растенијата потврда се микротопонимите *Свеѝа Вода*, *Ѓаолски Извор*, *Самовилски Камен*, *Самовилска Греѝка*, *Жива Вода* и др. Секако и личните имиња како *Каменко*, *Огнен*, *Воденка* се остатоци од тие верувања, како што се и профилактичните имиња *Грд*, *Зол*, *Грубан* и др. Кај овие имиња може да се видат и тотемистичките претстави. Тие во еден долг историски период се почести во руралните средини, што е сосема разбирливо ако се знае фактот дека паганството најдолго се задржало во селата.

Во топонимијата се засведочени и дрвените пагански идоли (како *балван* со значење столб, *соха/расоха* - чатал, *ѝреба* - Жртва) кои што требале да ги штитат луѓето. Така во источна Македонија постојат селата *Долни Балван* и *Горни Балван* и микротопонимите: *Балван*, *Балвајнца*, *Балованџкиоѝ Камен*, додека во Западна Македонија е селото *Сошани* и микротопонимите *Соха*, *Сојана*, *Совиче*, *Сошича*, потоа *Требенишѝе*, микротопонимот *Каѝишѝе* (Иванова 1999, 123). Местата каде што се принесувале жртвите биле светилишта наречени *каѝишѝе*, *ѝреба*, *ѝребник*, *ѝребнишѝе* и сл. Тоа се имиња на педесетина места во Македонија: *Каѝишѝе*, *Каѝишѝец*, *Требишѝе*, *Требенишѝа*, *Требеник*, *Требош* и други.

23.3. Називи ѝоврзани со христѝијансѝвоѝо или со друѝи релиѝиски кулѝури

Познато е дека местото на старите божества од времето на претхристијанската религија го зазеле христијанските светци (релацијата на *Перун* со *Свеѝи Илија*, потоа на *Велес* со *Свеѝи Никола*). Бидејќи христијанството е верување во еден бог (синот божји *Исус Хрисѝос*), најпрвин се развил култот кон него, а подоцна кон неговата мајка

(*Марија* или *Богородица*). Потоа следувале архангели, пророци, исцелители, апостоли: библиски светци, заштитници и покровители. Посебно место заземаат македонските и сесловенските просветители *Кирил и Методиј* со нивните ученици *Климент* и *Наум*. За одбележување е и појавата на двоеверие: местата со култни камења, свети води и дрвја да се именуваат со имиња на христијански светци и таму да се градат христијански објекти. На тој начин паганската религија продолжила да опстојува во видоизменета форма. Македонија во средниот век била јак христијански центар со многубројни цркви и манастири (познати се влијанието и улогата на Охридската архиепископија). Тие, заедно со крстот, биле белези на христијанскиот култ. Македонската топонимија изобилува со христијанските називи не само на верски објекти, туку и на обични локации каде што некогаш постоеле такви објекти, а денес нема ниту трага од нив. Топонимите *Свети* *Никола*, *Свети* *Ѓорѓи*, *Климент* (<свети Климент), *Марија* (<света дева Марија) и др. како имиња на ниви, ливади или ридишта, останале да сведочат за постоењето на некогашните христијански светилишта. Покрај крстот обележје на православните христијани е и иконата. Иконата има чудотворна моќ: пред неа се држат молитви, се воспоставува контакт со бога или со светците, а во некои места таа е прозорец кон вечноста. Во топонимијата крстот како микропоним се среќава повеќе од 200 пати (*Крсѝ*, *Крсѝо*, *Корс* ...), а иконата околу 50 пати (*Икона*, *Иконица*, *Иконче*...).

Покрај споменатите топоними во македонскиот репертоар на лични имиња доминантно место имаат оние од црковно, поточно од христијанско потекло. Тоа може да се види во т. 11.2.

Во Македонија силно се чувствува и дејствувањето на други религии. На прво место е исламската религија. Со доаѓањето на Турците на овие простори исламот е основа за појавата на еден нов, посебен етнички субјективитет, природно со свои обичаи, носии, архитектура, но

и со свои лични имиња. Муслиманските имиња се последица од исламизацијата, како формално обележје на припадноста на новата религија. Не може да се прецизира кога точно почнува исламизацијата, меѓутоа веќе во XVI век среќаваме примери каде што името на таткото е словенско, а на синот муслиманско: *Хусеин син на Радич*. Се разбира, тие се фонетски адаптирани на македонскиот јазик, а некои од нив имаат и словенски суфикси: *Рамче* (< Рамадан), *Асанко*, *Мехо*, *Ибран*. Исламската религија се манифестира и во македонската топонимија. Многу локации именувани со поимот џамија (што се всушност верски објекти на муслиманите) како *Џамија* (некаде дваесетина топоними), потоа образувањата *Шарена Џамија*, *Џамиска Чешма* и др. се наоѓаат насекаде низ Македонија и сведочат за долгото присуство на луѓето со муслиманска вероисповед на овој дел од Балканот.

Во Македонија живее еврејско, ромско, влашко, бошњачко и др. население. Тоа не можело а да не се одрази во топонимијата. Сп. *Влашки Колиби*, *Евреска Рудина*, *Ѓујски Смреки* итн.

24. Измени кај именувањата во XX век

Промените во општеството повлекуваат промени и кај онимите. Во XX век на Балканот се случија востанија, војни, промени на државни граници, промени на општествени формации и сл. Тие промени, создадени главно од политички фактори, се насилни. Но, постојат и природни промени како резултат на развојот на општеството (навлегување на нови поими, а со тоа и нови лексеми во јазикот, коишто нашле место во онимијата; засилени влијанија од западноевропските јазици, потоа урбанистичката и територијална преобразба на агломерацијата итн.). За ова стана збор во претходните одредници. Највпечатливи се промените на имињата на населените места пред Втората светска војна (1920-1930, 1941), по неа (во 1945 год.) и по

осамостојувањето на Македонија во 1991 год. (в. 14.5; 15.6 и 18.4). Кај личните имиња промените се големи во последниве две децении (в. 11.3).

Промени кај сопствените имиња имало и ќе има. Некои се оправдани, некои не се. Некои се краткотрајни, а други се со подолг век. Не се добри оние што го нарушуваат ономастичкиот систем и што можат штетно да дејствуваат во јазикот. Затоа е потребна постојана едукација на населението за значењето и улогата на овој сегмент од јазикот. Македонските антропоними и топоними, главно, го следат историскиот континуитет на македонскиот јазик и опстојуваат со сета своја убавина.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Видоески, Божидар 1958, *Говорити и топонимијата на кичевските села од тајмишката жрва*, Македонски јазик IX, 1958, 1-2;

1972, *Македонската топонимија како извор на историската дијалектологија*, Prace filologiczne XXII, Kraków.

1999, *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје 1999.

Вражиновски, Танас 2000, *Речник на народната митологија на Македонија*.

Иванова, Олга 1975, *Местните имиња со суф. -иште (-ишта)*, Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV, ročník XVI, 1-2-3, Praha 1975;

1982, *Местните имиња во областа по сливот на Брегалница*, Скопје;

1996, *Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница*, Скопје;

1999, *Студии од топонимијата и антропонимијата*, Скопје.

Илиевски, Петар 1988, *Балканолошки лингвистички студии*, Скопје 1988.

1984 *Балкански меѓујазични контакти во антропонимијата на Зборникот од Миладиновци*, Животот и делото на браќата Миладиновци, Скопје

Јашар-Настева, Оливера 1978, *Турски елементи во југословенската топонимија*. Реферати на македонските слависти за VIII меѓународен славистички конгрес во Загреб-Љубљана, 1978;

1980 *Меѓујазични контакти и нашата топонимија*, Втора југословенска ономастичка конференција, Скопје 1980.

Конески, **Блаже** 1949 *Два прилога кон историјата на македонскиот јазик*; Годишен зборник на Филоз. факултет, Историско-филолошки оддел, кн.2, Скопје 1949;

1951 *Побужда - Побоужда*, Македонски јазик 2, Скопје 1951;

1991 *Македонски места и имиња*, Скопје 1991.

Коробар-Белчева, Марија 1972, *Прекариите од Прилеп*, Македонски јазик, 133-142;

1994 *Речник на презимињата кај Македонците* (со група автори), т. 1. А-Љ, Скопје;

1994, *Антропонимскиите образувања во градоот Косиур во 1446 година*, Македонските дијалекти во Егејска Македонија, Скопје 1994;

1998 *Антропонимскиот систем во градоот Охрид во XV век*, Прва руско-македонска научна конференција, Скопје 1998;

1999, *Антропонимскиот систем во македонските средновековни ракописи*, Македонскиот јазик и литература и култура в словянском и балканском контексте, Москва;

1996 *Факторот на традицијата кај антропонимите во народните песни*, Македонскиот јазик во XIX век, Скопје.

Корубин, Благоја 2000, *Јазикот наш денешен*, кн. 5, Скопје 2000.

Митева, Димка 1989, *Топонимијата во Сирумичко*, Скопје 1989

1972, *Прекариите во Сирумичко*, Македонски јазик, 165-175.

Митков, Маринко 1969, *Македонскиите топонимаслички имиња на -јани/-ени (-јане/-ене)*, *Onomastica jugoslavica* 1969.

1979, *Теоретскиите погледи за сѐаиусои на соиѐивениите имиња во наукаи за македонскиот јазик*, *Onomastica jugoslavica*, VIII, 1979.

Мошин, Владимир 1980, *Сѐоменици за средновековнаи и ѝоноваи исѝорија на Македонија*, т. III, Скопје.

Папзоглу, Фанија 1957, *Македонски градови у римско доба*, Скопје.

Павловиќ, Миливој 1965 и 1966, *Miscellanea toponymica macedonica*, Македонски јазик XVI, Скопје 1965 и XVII, Скопје 1966.

Пановска Ружа, *Јазикот на В. Малески*, необјавена докторска 1970, 108.

Пеев, Коста 1999, *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел*, Скопје.

Петрушевски, Михајло. 1952, *Некои фонетски црти на охридскиот говор од крајот на XIV век*, Македонски јазик 3, 173-180.

Пешикан, Митар 1984, *Зетско-хумска рашка имена на ѝочейку ѝиурскога доба*, Ономатолошки прилози 5, Београд 1984.

Пјанка, Влоѓимјеж 1970, *Тономасликаи на Охридско-ѝресѝанскиот базен*, Скопје;

1975, *Macedońskie imiona osobowe kotliny Azot*, Warszawa 1975.

Ризовски, Живко 2000, *Сѝилскаи функција на ономасличкаи лексика во македонскаи поезија и проза*, Македонистика 7, Скопје 2000.

Роспонд, Станислав 1965, *Структура и классификация древне восточнославянских антропонимов*, ВЈА, 3, Москва 1965, с. 3-21

Селищев, Афанасий Матвеевич 1933, *Македонские кодичи XVI-XVIII веков*, София 1933; *Диялектологическое значение македонской топонимици*, Сборник в чест на проф. Л. Милетич, София 1933.

Симовски, Тодор 1998, *Население месѝа во Егејска Македонија*, Скопје 1998

Стаматоски, Трајко 1990, *Македонска ономасијика*, Скопје 1990.

2000, *Јазикот на имињата* (заедно со Маринко Митков), Скопје 2000.

2000, *Од лексиката на беровскиот говор*, XXVI научна дискусија на XXXII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 2000.

1984 *Списокот на "Социјални народни имиња" на Миладиновци*, Животот и делото на браќата Миладиновци, Скопје 1984.

Станковска, Љубица 1981 (заедно со Мито Миовски), *Прилог кон сушопрајната македонска хидронимија* (Četrta jugoslovanska onomastična konferenca, Ljubljana 1981).

1992, *Речник на личните имиња кај Македонијте*, Скопје

1995 *Македонска ојконимија* (кн. 1, Скопје 1995 и кн. 2, Скопје 1997);

2000, *Топонимскиот модел на -џк- + -ица во македонската топонимија*, *Balkanoslavica* 26-27, Прилеп 1999-2000.

Тополињска, Зузана 1974, *Граматијка на именската фраза во македонскиот литературен јазик* (Скопје 1974).

Угринова-Скаловска Радмила 1975, *Зайиси и лејојиси*, Скопје 1975.

Georgiev, Vladimir 1961, *La toponymie ancienne de la péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne*, *Linguistique Balkanique* III, 1, Sofia.

Golob, Zbigniew 1989, *The language of the First Slaves in Greece*, Прилози XIV 2, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.

Wasmer, Max 1941, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941.

Malingoudis, Phaeton 1981, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands*, Mainz.

Kravari, Vasiliki 1989, Villes et villages de Macédoine occidentale, Paris 1989.

Ylli, Xhelal 2000, Das Slavische Lehngum im Albanischen, Slavische Beiträge 2, München 2000.

II. АНТРОПОНИМИЈА

(лични имиња и презимиња)

АНТРОПОНИМИСКИОТ СИСТЕМ ВО МАКЕДОНСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ РАКОПИСИ

Во македонскиот јазик именувањето на луѓето се реализира со бионимска именска формула составена од име + презиме, т.е. од два функционално различни антропоними. Тоа е службена именска формула карактеристична за повеќето европски народи. Нејзиниот долг и дифузен развој низ времето се следи во неколку етапи. Најраната фаза, којашто се совпаѓа со почетоките на човековата историја, познава именување на луѓето само со лични имиња.

Репертоарот на имињата, како дел од творечкиот идентитет на секој народ, е вграден во епохата на нивното настанување, постојано се менува и има свои сопствени специфичности. Промената е најчесто под влијание на вонјазичните, екстралингвистички фактори. Тие фактори, како постојана движечка сила во антропонимскиот систем, од една страна го нарушуваат дотогашниот корпус, но од друга - го градат, надградуваат и го збогатуваат. Некои од имињата ги надминуваат просторот и времето на нивното настанување и остануваат како сведоштва на тие изминати периоди и култури, додека други имиња ја следат природната еволуција на јазикот и воопшто на културата на народот на кој му припаѓаат. Македонскиот јазик, како и сите словенски јазици, има свој репертоар на имиња наследен уште од прататковината на Словените, кој се состои од

општословенски номинации (композитни, како Станислав, Мирослав и др., потоа апелативни именувања, како Камен, Грд, и скратени и изведени формации, поточно номинации со или без деминутивно-хипокористични суфикси: Влад, Станко, Боре итн.). Со навлегувањето на христијанството црквата наложила користење на црковни имиња (од Новиот и од Стариот завет со потекло од грчкиот, семитскиот или од латинскиот јазик) како Никола, Климент, Георги и др.¹

Во византиска сфера, во XI и XII век, за православните Словени немало друг поважен центар од Охрид, но, сè до пред крајот на XII век кога Србија и Бугарија се организираат како држави со самостоен црковен живот. Тогаш улогата на Охрид се намалува и во македонскиот јазик се чувствува силно воздејство од српскиот и од бугарскиот центар (од српскиот јазик навлегуваат имиња со суф. -ик и -иќ: Белиќ, Радиќ, Зуиќ и со суф. -ица за м. род: Груица, Новица, а од бугарскиот имињата: Асен, Калојан, Крум, Шишман и др.). Во XIII и XIV век во јужнословенската книжнина е силно руското воздејство, затоа што во периодот на византиските власти во XI и XII век книжевниот фонд бил осетно намален и потребата тој да се пополни наложила користење руски предлошки. Покрај тоа, по татарската инвазија од XIII век е забележана миграција на руски граматички на јужнословенски терен. Руски имиња од тој период се Олег, Игор, а руски се и формите на имињата Фома од Тома, Афанасија од Атанасиј и др. Речиси идентична е состојбата и за време на Турската Империја кога во македонскиот именски репертоар се појавуваат турски апелативи во функција на лични имиња (Султана, Бисерка).

Навлегувањето на лични имиња од други јазици е природна појава карактеристична за сите антропонимски системи. Всушност, од заемките во јазикот најлесно се позајмуваат личните имиња од причина

¹ Поопширно за оваа проблематика пишува Трајко Стаматоски, *Личното име кај Македонците низ вековице*, Македонска ономастика 1990, 52-58.

што тие се лишени од конотативно, дескриптивно значење, не се предикати сами по себе, туку тие се константа на индивидуата како нејзин индекс, аналогно на показните заменки. Сепак, може да се следи тенденцијата во развојот на антропонимите во насока од зборови со примарно (генетичко) дескриптивно значење и со функција на предикат, кон зборови што се лишени од предикативна особина, т.е. кон зборови што имаат особини на индекс, особено кај најстарите сложени имиња (со вербален елемент) Борислав, Владимир, Станислав и др.

Со развојот на општеството и усложнувањето на неговата структура, постојниот корпус на лични имиња станал претесен за да ја реализира својата функција во јазикот, па се наметнала неопходноста од дополнителни јазични елементи пред или по личните имиња. Во таа почетна фаза кога се јавува л. име + текст сосема е јасно дека тие определби имаат функција и на предикати (т.е. поседуваат дескриптивно значење). Колку повеќе овие дескрипции се усовршувале, толку повеќе се губела нивната предикативност. Нивното конечното оформување, од дополнителни определби, преку протопрезимиња до вистински, правно регулирани презимиња, е лишено од секаква предикативност. Оваа теза може многу прецизно да се проследи низ старите ракописи и документи кои ги содржат именувањата на луѓето во сите фази на нивниот развој.

По овој повод ќе се задржиме само на два ракописа и тоа на *Биџиолскиоџи џириод* - македонски ракопис од XII век и на пописот на имотите на Хтетовскиот манастир во документот наречен *врѣвно матере божије хтѣтовскије* од 1343 год.² Во тој период од нашиот среден век имаме именувања на луѓето само со лични имиња (како директни номинации), но и богат инвентар на примери кои покрај имињата содржат и дополнителни определби (како индиректни номинации со апелативно-дескриптивен карактер кои го изразувале

² Се определив за овие документи од причина што тие се претставени и во книгата на Зофја Калета "Еволуција на словенските презимиња (Zofia Kaleta, Ewolucja nazwisk słowiańskich, Kraków 1991), но не целосно, а би додала и не со добра намера.

присвојниот однос кон личноста). Така, *Биџолскиоѝ ѝриод* (македонски ракопис XII век³ со глаголско писмо) на неговите маргини има запис од тоа време со особено значење за македонската ономастиката. Во него се среќаваат :

1. Именувања само со лични имиња: геџургии (л.63,а), нико (54,а), стањко (52,б), иванџ (54,а), петрџ (54,а) и петре (53,а), никола (21,а), аџанасџ (63,а). Се забележува дека со исклучок на името Станко, сите други се црковни имиња (со адаптација на македонскиот јазик на сите нивоа) со словенска деривација реализирана со суфиксите -о, -е и -ко.

2. Именувања од лично име + дополнителна определба и тоа:

а) лично име + определба изразена преку некој апелатив: иванџ коваџџ (л.54,а), геџурџ граматикџ (л.53,а);

б) л. име + патронимска дескрипција: ..николџ пирсова сѝа.. (л.21,а);

в) л. име + патроним: џодорџ ивановџ (л.10,б);

г) само патронимска дескрипција: вѝлевџ сѝѝ (л.52,б);

д) л. име + семејна дескрипција: ..ивана емностина затѝ (л.89,б);

ѓ) л. име + предлог + име на место: .. пѝа геџургии ѝ вѝпи (л.54,а) или мона ѝ глигоровџа (л.77,б).

Во оваа група имиња идентификацијата на личноста се реализира со помош на повеќе лексички елементи (поточно со 2, 3 и 4) со цел покрај името да се даде и неговата припадност. Таа припадност е прикажана со аналитички или со синтетички конструкции. Аналитичките се од лично име + името на таткото во присвојна форма + определбата *син* (*Никола Пирсов син*) или *зеѝ* (*Иван Емностѝин зеѝ*), што значи дека покрај патронимска (со син) среќаваме и семејна дескрипција (со зет). Конструкциите со апелативите *син* и *зеѝ* му припаѓаат на семантичкото поле кое означува крвна врска, со генитив како морфолошки показател изразен со суфиксите -ев/-ов или -ин. Многу е индикативно што во овие

³ Стоја Попатанасова, *Биџолски ѝриод*, Скопје 1995

костица, стрѣзо ... ѿ топила...). Овие именувања во форма на предлошки изрази се најчести определби (11) и укажуваат на припадноста на личноста во однос на населеното место;

2) вообичаени аналитички патроними со именката *син*: николицъ теодоринъ сѣзнь, коуманъ кюрохинъ сѣзнь (...оу коумана кюрохина сѣзна...), радославъ доудовъ сѣзнь (...оу радослава доудова сѣзна...), стрезивъ сѣзнь драгина (значи, л. име + патроним + именката *син*);

3) аналитички конструкции кои претставуваат семејна дескрипција со именките *зеи* и *внук* што се наоѓаат пред или по второто име во присвојна форма како:

никола хрсовъ зетъ, игнатиѣ зета пардова, тома леовъ зетъ, калиманъ соу лиминъ вноукъ, воиѣна полелѣневъ оуноукъ – последниве две со авоними + суф. *-ев* или *-ин*):

4) семејни дескрипции (аналитички) во кои недостасува личното име како красевъ оуноукъ, люневъ зетъ и

5) осамено патронимиско образување *фрацилова дѣщи* (повторно без лично име).

Интерес буди примерот во кој определбата на таткото е по неговиот син: доброта раѣановъ отѣць (спротивно на вообичаеното - синот да се определува по неговиот татко).

На двапати покрај личното име се среќаваат определби кои функцијата за појасна диференцијација и идентификација на личноста ја реализираат на две нивоа: на ниво на семејна припадност + на ниво на припадност по место ...красевъ оуноукъ ѿитрь ѿ желина... и ... калоѣанъ ѿ лѣшка миѡовъ шѣрѣа ... (во првиот пример со семејна + месна припадност, а во вториот со месна + семејна припадност).

Останатите именувања се двочлени и тоа од лично име + лично име (пардо коста, георгин маркоушь, никола правѣць) и од лично име + апелативни определби како прекари (теодоръ соулима, сава соуркишь, георги соулима, миѡо мазнѣи, станѣь ков

аѹъ, радъ бѣлогоуникъ, дмитръ ѹалапина, мапоило глобѣца). Тука некаде спаѓаат и именувањата од црковна титула + лично име како калогерь леонидиѣ, пѣскопъ игнати, попъ никола. Не нѣ изненадува појавата на само еден пример од лично име + патроним: коѹманъ стрѣзовъ.

Она што треба да се подвлече во овој документ е употребата на родовските имиња и тоа во две форми, поточно со два суфикса *-еви* и *-евци* во номинатив. На пример во два случаја е употребен суфиксот *-еви*: *басилеви* (примерите се во коси падежи ...ниѡ ѡд басилевѣхъ..на 43 стр.) и *вљксанови* (...данѡ ...ѡдъ вљксановѣхъ..40 стр.), наспрема примерите што се забележани повеќе пати со суфиксот *-евци*: *басилевци* (...комать лѡзѡ оѹ басилевѣхъ ... на 47 страница) и *никифоровци* (...ниѡ оѹ никифоровци... на страниците 31, 38, 53, 59, 64, 67 - форма забележана 6 пати). Од вкупно осум родови форми само две имаат завршеток *-ови/-еви*, а 7 се на *-евци*, т.е. *-овци*. Ова јасно покажува дека родовските имиња во македонскиот јазик и на синхрониски и на дијахрониски план имаат претежно суф. *-овци/-евци*. За ова пишува и Селищев⁵ во неговите Кодици: *“Фамильные названия группы родственных лиц в Прилепском крае, как и повсюду в Македонии, образованы посредством суффикса -овци (-евци)“*. И не само тоа, Селищев понатаму дава примери од Кодикот на манастирот Матка од XVI век (каде што се запишани: *Гроздановци, Јосифовци, Милошкофци* - стр. 30, *Мијакофци* - 155, *Хадзиовци*), од Трескавечкиот кодик (*Мустѣревци*) и коментира дека на родовската орѡанизација укажуваат фамилијарните образувања на *-евци/-овци* (стѣр.41). Конески во Граматиката на македонскиот јазик исто така забележал дека фамилијарните имиња со суф. *-овци/-евци* укажуваат на родова припадност која е колективна. Ако на ова го додадеме и мислењето на Корубин дека родовските имиња на *-овци/-евци* во нашиот јазик имаат

⁵ А. М.Селищев, *Македонские кодексы XVI-XVIII веков*, София 1933, 235.

лексикализирана множина и не претставуваат презименски прототип ќе стигнеме до констатацијата дека подоцна како презименски прототипови се појавиле аналитичките определби од типот *Марко од Николовци* (како што во романските јазици оваа аналитичка определба прерасна во презиме: Симон де Бовуар, Шарл де Гол), што ќе нè доведе до констатацијата дека пред крајот на минатиот и почетокот на овој век тие аналитички определби во синтетичка форма ќе станат презимиња со суф. *-овски/-евски* (диј. *-оски/-ески*): *Марко од Николовци* > *Марко Николоски*, *Јанко од Стојановци* > *Јанко Стојановски* и сл. Впрочем тоа не е одлика само на македонскиот јазик. Тој процес се следи и во др. словенски јазици. Корубин⁶ во таа смисла ќе напише: "Презимето и неговиот прототип, или која и да било прототипска ознака, за излезна точка или како неопходна претпоставка го има името на фамилијата (затоа презимето се вика и фамилијарно име), поточно е во тесен однос со него."

Се разбира дека овој процес го имаат презимињата коишто во основата содржат лично име, бидејќи македонските презимиња од имиња на места по правило се образуваат со суф. *-ски* (*Макеларски*, *Орбелски*, *Прилепчански*, *Беличански* - во последниве два примера суфиксот е додаден на етничката основа). Освен тоа суф. *-ски* е најфреквентен кај презимињата со прекар во основата (*Кусакаџиски*, *Брашнарски*, *Тајанарски* и др.). Наставката *-ски* живо суштествува во македонскиот јазик и во апелативната и во ономастичката лексика. За нејзината природна присутност на синхрониски план сведочат именувањата што се забележани во историските споменици, како во оној од 1343 год. каде што најчести се определбите од месни имиња од кои придавки се направени само со суф. *-ски*. Впрочем и во Граматиката на македонскиот јазик на 200-та страница пишува дека во македонскиот јазик придавки од

⁶ Б. Корубин, *Јазично кајџе*, Нова Македонија од 31 мај 1985 год.

имиња на места се образуваат со суф. -ски: *охридски, скојски, ѝрилейски, ѝланински, брдски* итн.

Природно, во современиот јазик присутни се и аналогни образувања, па среќаваме презимиња со суф. -ски кај презимиња коишто во основата содржат лични имиња (на пр. *Ајосѿолски*), но тоа се маргинални појави кои не го изместуваат системот на именување. Изнесениве факти за употребата на суфиксите -овски/-евски и на -ски го побиваат мислењето на некои научници од други земји дека македонските презимиња со суф. -ски или -овски/-евски се вештачка творба наметната на сила, со декрет, во македонскиот јазик во 1945 година.

Ова го кажуваме имајќи предвид дека во македонскиот јазик постојат и презимиња со суф. -ов/-ев. За нив сè повеќе во нашата наука се зацврстува убедувањето дека се стари патронимиски изведби. Моделот со -ов/-ев карактеристичен за рускиот и за бугарскиот јазик бил прифатен кај нас и од народнојазичен аспект и тоа е главниот услов и причина за неговото ширење во Македонија. Тоа што е исфорсиран подоцна, со воспоставувањето на власта на Егзархијата е друго прашање, но не треба да се смета дека на тој суфикс имаат исклучиво право само едни народи.

Едно е сигурно, со текот на времето презименските суфикси сосема се десемантизирале и форматизирале. Тоа е наполно во согласност со основната функција на презимето да идентификува и диференцира, а не да изразува некоја семантичка релација како припадност.

Како заклучок се наметнува констатацијата дека во документите што ги прикажавме се застапени речиси сите типови на именување на луѓето: оние исконски само од лично име и оние подоцнежни од *л. име + ѿексѿи* како дополнителна определба што се наоѓа пред или по личното име со јасна цел и функција во јазикот. Со исклучок на патронимиската дескрипција претставена со второ име во форма на аналитичен генитив (како *Василиј син на Сѿанко* во XVI век) и ретките патроними на -иќ и

-овик во XVIII век, во времето што следува нема структурен тип што се јавува како важна иновациска појава. Главно се повторуваат погоре споменатите од XII и XIV век, кога личните имиња веќе ја носат карактеристиката на индекси, додека дополнителните определби сè уште имаат дескриптивно, конотативно значење (т.е. се со јасна географска или патронимиска, авонимиска или со семејна мотивација), како впрочем и во другите словенски јазици. Овие апелативни дескрипции, се разбира, не биле ниту наследни, ниту постојани категории. Патот до вистинското презиме е долг и многу дифузен. На тој пат Македонците многу пати беа принудени да го менуваат своето презиме и да го земаат ликот што ќе го пропише владејачката службена администрација. Но, современиот македонски презименски систем има свои особености кои се резултат на историскиот самобитен развој на македонскиот јазик. Еволуцијата на нашите презимиња познава етапи кои довеле до конечно нивно правно регулирање. Македонските презимиња, покрај специфичностите, претставуваат интегрален дел на општословенскиот репертоар на презимиња.

Материалы международной
российско-македонской научной
конференции *Македонский язык,
литература и культура в славянском
и балканском контексте*, (Москва, 15-
16 сентября 1998г.).

АНТРОПОНИМИСКИТЕ ОБРАЗУВАЊА ВО ГРАДОТ КОСТУР ВО 1445 ГОДИНА

Според Опширниот турски пописен дефтер бр. 237¹ во градот Костур во XV век (поточно во 1445 год.) постоеле 22 маала. Од нив 20 биле христијански, едно било еврејско и едно муслиманско (наречено Цемат на муслиманите). Маалата биле групирани и именувани, главно, според професиите на нивните жители. Сп. Маало Ченгеран (во превод: Маало на свончарите), Маало Куркчилер (Маало на кожуварите), Маало Хајјатан (Маало на шивачите), Маало на казанции, Маало на касапи итн. Некои маала се именувани според црквите: Свети Никола Драгута, Света Петка и сл. Други, пак, името го добиле, веројатно, според позначајни некогашни нивни жители, како Апостол Грубеша, Згуро и др. Велиме некогашни, бидејќи во репертоарот на антропоними од Костур во овој документ тие именувања не се забележани.

Во споменативе маала се запишани 897 антропоними. Во овој корпус се содржани речиси сите типови именувања на луѓето со оние одлики што се карактеристични за антропонимите како специфична именска категорија во јазикот. Тоа значи дека овие антропоними имаат

¹ Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опширен пописен дефтер од XV век, т. II, Скопје 1973.

свои формално-граматички одлики (поточно, имаат строго определени зборообразувачки структури) и своја семантика (т.е. свое посебно онтолошко значење).

Иако наша цел е да го претставиме антропонимскиот систем во еден тесен амбиент (во рамките на еден град, во едно строго определено време - во 1445 год. и врз основа на само еден документ, кој може да биде и дискутабилен во однос на дешифрирањето), можеме без двоумење да констатираме дека истите тие антропонимски типови активно постоеле во течение на повеќе векови, а повеќето од нив се среќаваат и во современиот репертоар на имиња во македонскиот јазик. Тие се дело на изразитата имагинација на духот на македонскиот народ, го надминуваат времето и просторот на нивното настанување и со архаична вкочанетост живеат во различни временски периоди, во различни култури и различни општествени уредувања. Во однос на просторот, овие имиња не само што се својствени за целата македонска говорна територија, туку повеќето од нив се интегрален дел на општословенскиот именски репертоар. Покрај тоа и при нивното дијахрониско испитување (во компарација со други историски извори) се забележува дека антропонимите во секоја наша јазична регија доследно го следат природниот развој на македонскиот јазик.

Имињава што се предмет на нашиот интерес ќе се обидеме да ги претставиме семантички, структурно и хронолошки, почнувајќи од најстарите прасловенски или општословенски типови до календарските, поточно црковните лични имиња, муслиманските, влашките и др.

Вкупно 113 антропоними имаат словенско потекло. Тоа се најчесто општословенски машки и женски лични имиња како единечни номинации. Поретко среќаваме лични имиња со некоја дополнителна определба лоцирана пред или по личното име за подобра идентификација на личноста. Од прасловенските лични имиња (понатаму ЛИ) ги izdelуваме двокомпонентните структурни именувања (кои, според

Милевски², Словените ги донеле уште од нивната прататковина на Балканот), потоа едночлените апелативни имиња и хипокористиците. Композитни или двокомпонентни ЛИ во овој документ се: *Дабижив*, *Доброслав*, *Драгоман* и *Радослав*. Ова се пожелни имиња со архаична морфолошка структура (според Пјанка³ "морфологизирани реченични творби"). Еднокомпонентните, т.е. апелативните имиња (кои се реализираат како ЛИ по пат на пропријализација на апелативите) се мотивирани од професиите на луѓето, од имињата на птиците, т.н. зооморфни имиња, од нивното потекло, т.е. од етнонимите, од имињата на деновите во неделата и сл. Сп. *Жујан*, *Краџуј*, *Куман*, *Узрин*, *Саракин*, *Торник* и др. Од формална страна овие имиња се всушност апелативи без суфиксација, а од семантички аспект тоа се јасно мотивирани имиња во чијашто структура влегуваат разбирливи словенски зборови со својата симболика (често со тотемски карактер или профилактиска функција). Најчести се хипокористичните структури, и тоа со цел спектар мономорфни и полиморфни суфикси. Тие заземаат 91% од целокупниот корпус на словенски имиња. Од аспект на ономастичката структура тоа се најсовршени имиња, а од аспект на ономастичката содржина — најекспресивни, бидејќи носат најмногу ономастички информации. Нивниот избор зависи од мотивациското обележје како вонјазична категорија, независно од просторот и времето. Според Шимуновиќ⁴ само формата кај нив е јазична константа којашто е во тесна зависност со јазичниот развој во времето кога настанале. Имињата ги забележавме со

² Tadeusz Milewski, *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969, str. 9.

³ Włodimirz Pianka, *Formy komparatywu w słowiańskich złożonych imionach osobowych*, Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich, Warszawa 1976, str. 74.

⁴ Petar Šimunović, *Antroponimijske značajke s kraja XII i početka XIII stoljeća na građi iz Povaljske listine*, Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije, Sarajevo 1985, str. 188.

следниве суфикси: -ко (*Бојко, Брајко, Браїко, Влајко, Друшко, Дуско, Појолко, Рајко, Сїанко, Цветїко*), -о (*Брано, Некїо, Нено, Сїајо, Сїано, Храно*), -е (*Мире, Сїане, Славе*), -ан (*Браїан, Бохнан, Виїан, Врїан, Драган, Душан, Полјан, Сїојан*), -ак (*Новак*), -ил (*Момчил, Прибил*), -чо (*Буберчо, Милчо*), -адин (*Миладин*), -ој (*Боџој, Драџој*). Тука се и имињата со основен формант -ш- (*Драџош, Драџиша, Милош, Сїаниша*), -л- (*Момчил, Сїаноло*) итн. Сите овие ЛИ се директни именувања, без посесивни суфикси кои би укажувале на именувања преку татковото или дедовото име. Овие хипокористици најчесто имаат структура од именска основа (којашто претставува дезинтегрирана антропонимска форма од најстарите сложени имиња) + хипокористичен суфикс (кој покрај деминутивна има и диференцијална функција). Така од *Борислав* е добиено името *Бор* + -ко, од *Мирослав* > *Мир* + -е итн. Понатамошниот внатрешен развој кај овие ЛИ довел до преобразба на галовните форми во форми без стилска конотација (до нивна неутрализација) и со тоа до нивно функционирање како вистински ЛИ.

Во средниот век изразита продуктивност покажува ЛИ *Божик*. Во документов што го разгледуваме тоа име се среќава 7 пати. Изгледа многу едноставно да се изведе од *Божидар* (со отпаѓање на неговиот втор дел и додавање на суф. -ик). Таков тип словенски имиња има многу, сп. *Радик, Милик, Славик* и др. Меѓутоа, ЛИ *Блаџдан* (во истиов документ) ме натера да се посомневам во една ваква изведба и да размислувам во насока дека можеби новороденчињата се именувале и по најголемиот верски празник. Споредбите со француското *Noël*, со грчкото *Ἀναστάσιος* и со романското *Sgāsin* се потврда на оваа претпоставка.

Во овој материјал впечатливо е отсуството на скратените имиња од типот *Браїи, Друџ, Хран* и сл. Тоа се имиња со долга традиција, според едни научници потекнуваат од старословенскиот јазик, а според други тие се настанати под влијание на влашкиот ономастикон. Нивната голема

застапеност во XV век во западна и во северна Македонија и нивното отсуство на овој терен нè тера да претпоставиме дека развојот на антропонимскиот систем во нашите јужни говори како да имал поголема динамика. Оваа претпоставка ја поткрепуваме и со релативно честата употреба на хипокористичните -е и -о форми на ЛИ во Костур во 1445 година, бидејќи се знае дека овие два антропонимски форманта се покарактеристични за поновиот период, а се најфреквентни во современиот антропонимски репертоар. Во врска со тоа Пешикан⁵ пишува дека на македонско тло уште во XV век наидуваме на типолошки контраст во однос на тогашните српски состојби, а тој се состои во структурната еволуција на македонските имиња со воведувањето на структурниот стандард на -о и -е форми кај скратените имиња.

Познат е фактот дека женските ЛИ се слабо посведочени во словенските споменици. Тоа е секако поради поставеноста на жената во општеството, поточно поради патријархалниот тип на општествената заедница кај Словените. Во турските документи од цела Македонија се забележани само имињата на вдовиците и тоа затоа што останувале како претставници на семејството. Тие и задолжително носат ознака вдовица пред името. Од старите словенски имиња во нашиов документ ги бележиме само *Берака*, *Љубица*, *Мила* и *Сѿана* (изведени со хипокористични суфикси од старите двокомпонентни Берислава, Љубомира, Милислава и Станислава), потоаи апелативните *Голуба*, *Вера*, *Влахина*, *Живана*, *Зора*, *Калина*, *Кала*, *Кумана*, *Одрина*. Еден пример гласи: *вдовица*, *баба Виѿа* - што укажува на друга вдовица Вита која веројатно не била баба. Примерот е ЛИ со две дополнителни определби, со јасна цел за подобра идентификација. Тука е и примерот *вдовица Поѿадија* - апелативно именување преку професијата на мажот (кое може да биде и ЛИ) и тоа именување не е вистинско ЛИ како

⁵ Митар Пешикан, *Зейско-хумско-рашка имена на ѿочейѿку ѿурскоѿа доба*, Ономатолошки прилози v, Београд 1984, стр.174.

претходните, иако ја врши истата означувачка функција. Не сретнавме композитни именувања како Владислава, Берислава, Радомира, инаку многу чести во документите од тој период во другите подрачја на Македонија, што е уште една потврда на претходната хипотеза.

Во ономастичката наука постои претпоставка (за која особено се залага Р. Мароевиќ⁶) дека женските ЛИ во најголем број случаи не настанале самостојно, туку дека тие се образувани од машките со промена на деклинацијата (т.е. со додавање на наставката -а за женски род). Така во споменативе примери претпоставуваме дека од Голуб е добиено *Голуба*, од Живан - *Живана*, од Куман - *Кумана* итн. Меѓутоа, постои еден фонд женски ЛИ кој јасно укажува на нивното самостојно настанување. Тоа се претежно образувани од фитоними како *Роза*, *Јагода*, *Нада*, *Вера*, *Трендафила* и сл., од коишто машки ЛИ се образуваат ретко или воопшто ги нема. Не сум сретнала ЛИ Јагодин, Верин, Розин, Надин.

Во овој корпус што го разгледуваме најмногубројни се црковните имиња навлезени во словенскиот репертоар со примањето на христијанството. Тоа се грчки или грцизирани ЛИ кои можат да бидат и од латинска, односно еврејска провениенција. Тие се лексичко-семантички немотивирани имиња, т.е. имиња во чијашто структура се содржани зборови неразбирливи за Словените. На тој начин е нарушен односот меѓу полните и скратените имиња.

Православната црква, соочена со опасноста од исламизација, на македонскиот терен во XV век не инсистирала на христијанските ЛИ до таа мера како руската, што довело според Чичагов⁷ во рускиот јазик од

⁶ Радмило Маројевиќ, *Словенски антропоними*, Ономастички прилози v, Београд 1984, стр.184.

⁷ В. К.Чичагов, *Из истории русских имен, отчеств и фамилий*. Вопросы русской истор. ономастики XV-XVII вв, Москва 1959, стр. 47-54.

XV-XVII век имињата со словенско потекло да добијат статус на прекари. Во документот што го разгледуваме црковните имиња се навлезени во стариот словенски именик на 3 начина:

1. Во нивната основна форма (без адаптации и изведби).
2. Со морфолошка и фонолошка адаптација на македонскиот јазик.
3. Со изведување по примерот на словенските модели и со словенски структурно-граматички деривациски средства.

Од вкупно 686 црковни имиња во документов само 5 се во нивната изворна форма, т.е. и припаѓаат на I група. Тоа се: *Јакоб*, *Пејџрос*, *Теофилакџос*, *Тиџџус* и *Теодорос*. Значително почести се оние од II група т.е. имињата што претрпеле адаптација на македонскиот јазик и тоа на фонолошки и морфолошки план. Само попатно ќе споменеме дека при фонетската адаптација дифтонгот *ei* поминал во *и* (па од *Ειρήνη* имаме *Ирина*), *eo* > *o* (*Θεόδωρος*>*Тодор*), *ai* > *ав* (*Paulus* >*Павле*), почетното *I*-пред друга самогласка поминало во *j*- (*Iōhānān*>*Јован*) итн. На морфолошки план најчесто се губи грчкиот суфикс *-ος* (па од *Ἀργύρος* имаме *Арџир*, од *Στέφανος* >*Сџефан*), потоа суфиксот *-ης* (па од *Πασχάλης*>*Паскал*), а кај суфиксот *-ας* се губи само финалната сигма (па *Κόστας*>*Косџа*). Исто така грчкиот суфикс *-ιος* може да се изгуби (од *Ἀναστάσιος*>*Анасџас*) или да помине во *-и* (*Δημήτριος* >*Димитри*).

Од особена важност е укажувањето дека повеќе од 80% од црковните имиња ѝ припаѓаат на III група, т.е. на црковните имиња со словенска структура. Десигнати на нивната словенска структура се пред сѐсловенските суфикси во нивниот состав и начинот на нивното скратување. Всушност, тоа е патот по кој навлегле црковните имиња во словенскиот репертоар. Се работи за хибридни структури од дезинтегрираните календарски имиња, поточно за именски основи + словенски хипокористични суфикси. Тоа се оние исти хипокористични суфикси што ги сретнавме кај изведените словенски имиња како: *-ко* (*Василко*, *Голко*, *Доко*, *Лефко*, *Личко*, *Џурко*), *-о* (*Андо*, *Аризо*, *Димо*,

Јано, Јевѿио, Јорѿо, Којо, Леко, Мано, Мино, Михо, Нико, Павло, Теофилакѿио, Пејо Толо, Томо и Џемо), -че (Донче, Ѓорче, Томче), -чо (Којчо), -ич (Томич Сѿорович), -ша (Никиша), -аш (Сенѿиаш) итн. Не сретнавме обратни примери на словенски основи да се додаваат грчки суфикси. Трите имиња со грчкиот деминутивен суфикс -аки (Димаки, Јанаки и Михалаки) имаат структура од грчка, т.е. еврејска именска основа + грчки суфикси и стојат настрана од гореспоменативе имиња. Кај нив отсуствува каква било адаптација на македонскиот јазик.

Меѓу антропонимите во Костур во XV век ексцерпирани од турскиот дефтер бр. 237 некои имиња како да немаат јасна идентификувачка моќ, бидејќи повеќе личности носат исто име. Тоа е т.н. ономастичка ентропија во јазикот. Се работи за фактот дека секоја епоха исекоја регија се одликува со посебен именски репертоар во чии рамки некои ЛИ покажуваат изразита фреквенција. Така во градот Костур во 1445 год. најчести биле имињата *Јано* (име со кое се именувани 59 личности), *Димо* (48), *Михо* (42) итн. Сите овие изразито популарни имиња за тоа време имаат словенски лик (словенски тип на скратување и словенски суфикс-о). Тоа е таа изразита тенденција црковните ЛИ, кога не можат содржински, барем формално да се словенизираат. На крајот од овој мал преглед на црковните имиња од XV век во градот Костур ќе го споменеме и познатиот заклучок во науката дека степенот на христијанизација на имињата бил во директна зависност од социјалната средина. Така народните словенски имиња покажуваат изразита продуктивност во селските средини (уште повеќе во пределите далеку од урбаните средишта⁸), додека во градовите процентот на народните имиња е далеку помал (за сметка на христијанските). Тоа се

⁸ Гордана Јовановић, *Хришћанска имена у околини Београда почетком XVI века*, Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije, Sarajevo 1985, str. 211.

потврди и во нашиот материјал каде што календарските номинации изнесуваат повеќе од 80%, а народните словенски само 16%. Оваа констатација станува уште појасна ако антропонимите од Костур се споредат со оние од селото Б'мбоки (грчки назив Σταυροπόταμος), лоцирано на источната страна на Костурското Езеро. Во ова село (запишано во истиот турски документ од XV век како Кајнак) 68% ЛИ се словенски по своето потекло, а само 30% се црковни.

Во турскиов документ што го разгледуваме забележавме и 22 муслимански ЛИ, што претставува 2,5% од вкупниот материјал. Сите тие се лоцирани во турското маало, па може да се претпостави дека се работи за номинации на турското население во градот. Пет од тие турски ЛИ се едночлени (*Исмаил, Махмуд, Јахша, Шахин и Танривермиш*), а останатите 17 зад ЛИ содржат и дополнителна определба, и тоа: апелатив којшто означува возраст, занает, роднинска врска, социјален статус на личноста и сл. Сп. *Мусѿафа ѓулам* (во превод „момче“), *Јусуф сарач*, *Мехмед зеѿ на имамоѿи*, *Хамза шивач*, *Мусѿафа ѿаѿуѿија*, *Иса имам* итн. Имињава се предадени со нужната фонолошка адаптација на македонскиот јазик и ниту едно име нема словенски суфикс. Во овој документ отсуствуваат и двоименските именувања од словенско + муслиманско ЛИ, инаку карактеристични за овој временски период во антропонимијата на северна и западна Македонија (како Јусуф, син на Видослава, во с. Оризари⁹; Петко, брат на Ибрахим¹⁰, во с. Карабуниште; Хамза, син на Брајко¹¹ и др.). Овие примери од другите региони на Македонија го покажуваат процесот на исламизација кај словенското население кога синот го примил исламот, но не и неговиот татко, или

⁹ Турски документи за историјата на македонскиот народ, *Оѿширен ѿѿѿисен дефѿѿер N 4 (1467-1468), Скопје 1971. стр. 435*

¹⁰ Цит. дело, стр. 513.

¹¹ Цит. дело, стр. 536.

кога од двата брата едниот е исламизиран. Отсуството на овие типови именувања во Костур во XV век се должи или на јаката христијанизација во тие региони или на фактот дека Турците не секаде имале подеднаков интерес да го шират исламот. Познато е дека најпрвин се исламизирало населението од оние региони со поизразита и со позначајна комуникација. Сепак, би било неточно да тврдиме дека турскиот јазик не се чувствува во антропонимскиот систем што го разгледуваме. Турските апелативи (најчесто како заемки) веќе навлегуваат во лексиката на македонскиот јазик. Многу од нив послужиле како основа за именување на христијанското население во градот. Запишани се токму во христијанските маала имињата *Балабан* (од тур. ап. *balaban* „едар, голем“), *Доџан* (од тур. *doğan* „вид сокол“), *Караџа* (од тур. *karaca* „црномурест“) и сл. Овие турски апелативи имале примарна функција на прекари, па затоа се особено чести во основата на македонските презимиња. Сп. Балабанов, Доганциски, Караџов итн. Покрај турските треба да се одбележат и влашките номинации *Пејџуру*, *Пал*, *Кордил* и *Секула* (последново име може да биде од ром. *sekul* „силен“ или од унг. *Székely* „припадник на унгарско племе во Ерделе“), потоа унгарското име *Јанош* и редица други имиња кои останаа во графата на неидентификувани ЛП како *Зивендус*, *Иџус*, *Ихвалија*, *Икариб*, *Исџорџи*, *Каливер*, *Лешкери*, *Мушак*, *Мушкулар*, *Нерак*, *Оџуш*, *Тијок*, *Тројџуњар*, *Туџук*, *Хенос*, *Хирус* и др. Изненадува слабата застапеност на имињата во влашкиот ономастикон. Но, и тоа е податок за раното словенизирање на Власите, според М. Грковиќ на овие простори уште од XII век.¹²

Во документов што го разгледуваме преовладува едноименската формула за идентификација на личностите. Најчесто строгата диференцијација е направена со структурно-граматички деривациски

¹² Милица Грковиќ, *Имена у Жичкој повељи*, Zbornik referata V jugoslovenske onomastičke konferencije, Sarajevo 1985, str.219.

средства (со суфиксни морфеми од словенско потекло). Затоа 90% од материјалот се хипокористични образувања. Само 3% се структури кои покрај ЛИ содржат и некој друг елемент (друго лично име или апелатив) со дистинктивно семантичко обележје, со јасен јазичен статус и функција во конкретната јазична реалност. Номинации од две ЛИ се: *Јано Дујко*, *Брајџан Драгој*, *Нено Сџамаџи*, *Тодор Лоџос* и *Димиџириј Јорџ*. Овие именувања, иако се без филијација, укажуваат на деривациската постапка во настанувањето на патронимите. Апелативите пак, пред или по ЛИ, како дополнителни определби во идентификувачка смисла претставуваат единствена ономастичка целина. Сп. *Паја Душан*, *Димо Неженеџи*, *Јорџ Калканџија*, *Косџа*, *неџов син иџин*. Паѓа в очи именувањето *вдовица*, *жена на Шахин*. Тоа укажува колку била запоставена улогата на жената во општеството, па таа не била достојна да се именува ниту со сопственото име. Запишана е само затоа што е вдовица и тоа по аналитички пат - *жена на Шахин*.

Во овој историски документ (како и во другите од XV век) се следи еволуцијата при именувањето на луѓето во македонскиот јазик и тоа од едноименскиот систем (преку етапата на единичната дескрипција) до двоименскиот, под влијание на јазичните и на социолошките фактори.¹³

На крајот можеме да заклучиме дека антропонимите во градот Костур во 1445 година претставуваат смислен и организиран корпус, којшто со своите структурни и семантички обележја одговара на ономастичките потреби на тоа време. Преку нив се следи развојот на антропонимскиот систем во XV век, а во тие рамки и динамиката на развојот на македонскиот јазик.

1. Тоа е време кога се губат двочлените композитни и едночлените апелативни имиња за сметка на изведените имиња со хипокористична

¹³ Zofja Kaleta, *Zarys ewolucji systemu patronimicznego w Macedonii od XII-XIII wieku*, Studia linguistica polono-jugoslavica 5, Skopje 1987, str. 139.

содржина, како битно ономастичко и семантичко обележје.

2. Веќе се инфилтрирани во словенскиот фонд голем број црковни имиња коишто на сите јазични рамништа успешно се вклопуваат во македонскиот (т.е. словенскиот) именски систем.

3. Почнуваат да се среќаваат двоименски конструкции кои го навестуваат патот кон настанувањето на деривациските патроними и ја означуваат насоката кон нивната преобразба во презимиња.

Се покажа јасно дека именскиот репертоар на градот Костур, како и оној на другите наши јужни говори, претставува интегрален дел на антропонимијата на целата македонска говорна територија. Имињава сведочат за единството на ономастичкиот систем ширум македонскиот историски простор и за заедничкиот живот и еволуција во рамките на македонскиот јазик. Македонските јужни говори, како словенска јазична периферија, имаат најстар словенски зародиш, рани записи и јасни рамки на јазичните процеси. Тоа директно се одразило во антропонимијата каде што и покрај иновациските бранувања добро се чува ономастичкиот континуитет. Уште појасна слика за овој факт се топонимите од овие краишта коишто се сведоци на вистината за границите на македонското јазично подрачје.

Македонските дијалекти во Егејска
Македонија. Научен собир. Скопје 1994.

АНТРОПОНИМИСКИОТ СИСТЕМ ВО ГРАДОТ ОХРИД ВО 1582 ГОД. ВО СПОРЕДБА СО РУСКИОТ ОД ТОЈ ПЕРИОД

Во Институтот за македонски јазик се чува ракопис од проф. Соколоски кој ги содржи пописните материјали од 16 век од повеќе региони на Македонија. Еден од нив е и Опширниот пописен дефтер (Tahrir defteri - mufassal) N. 25 што се чува во библиотеката во Анкара. Тој се однесува на Охрид и во него под т. 18 на стр. 9-17 се забележани 533 именувања од самиот град и тоа по маала. Најголемо маало е турското со запишани 256 номинации, сите апсолутно турски (поточно муслимански) имиња. Системот на именување, кој сосема одговара на времето на нивното настанување, подразбира идентификација на личностите од лично име и дополнителна определба која може да означи татково име (Сулејман Хајредин), занает (најчесто на таткото како: Јусуф, син на сапунџијата), негово потекло (Ахмед син на Абдула од село Лиховиште), статус на личноста во општеството (Јусуф ослободен роб на Али Челеби) итн.

Според овој документ во Охрид во 1582 год. постоеле и 25 христијански маала. Интересни се имињата на маалата: Костадин, Челница, Свети Димитри, Св. Ѓорѓи, Претор, Св. Тодор, Варвара, Сотир, Св. Васил, Богородица и др. - главно по имињата на поголемите цркви.

Многу важна карактеристика на овој именски корпус е доследното двочлено или повеќечлено именување на луѓето. Ниедна

номинација не е само од лично име, туку секое име има и своја дополнителна определба, се разбира со цел за појасна идентификација на личноста, со јасен јазичен статус и функција во конкретната реалност. Најчесто тоа се *две лични имиња* (всушност име + татково име без филијација: *Бранко Димитри*, *Никола Петко* - систем познат кај Турците и кај другите народи на Ориентот), потоа *лично име + айелатив* што означува професија (*Пој Јован*, *Димитри Никша ковач*), име + апелатив, т.е. прекар што означува некоја особина на личноста (*Петре скипник*), *име + еџник* (*Пенбе биџолчанец*, *Димитриј Којо од село Добрево*) итн. Овој систем исто така одговара на ономастичките потреби на тоа време - време кога имињата на целата македонска говорна територија во својот словенски репертоар наголемо ги инкорпорирале и т.н. црковни имиња. Затоа изразита фреквенција покажуваат структурите на именување од словенско + црковно име и обратно како: *Јанко Неделко*, *Димитри Грдан* и др. Ситуацијата во рускиот јазик во тоа време е сосема поинаква (за тоа ќе стане збор подолу). Тука само ќе напоменеме дека некои именувања во рускиот јазик се совпаѓаат со нашите. Сп. *Иванъ Белоглазъ* од 1547 год., *Нечай Рябъ* од 1598 (Чичагов 1959, 20 и 21).

Но, она што нè изненади во овој ракопис е големата улога на факторот на традицијата што се манифестира преку употребата на словенските имиња. Така од 277 именувања во христијанските маала 129 се словенски, а 148 се црковни лични имиња.

Изненадува високиот процент на словенските имиња од повеќе причини. Пред сè Охрид е многу јак центар за ширење на христијанството, па природно би се очекувало поголема примена на христијански лични имиња. Освен тоа, познато е дека процентот на црковните имиња е секогаш значително поголем во градовите, во урбаните средишта, отколку во селата. Така во градот Костур во XV век процентот на христијанските имиња е повеќе од 80%, а само 16 % се словенски (Коробар-Белчева 1994, 214). Може да се претпостави дека

присуството на толку висок процент словенски номинации (47%) се должи и на толерантниот однос на црквата кон давањето на тие народни имиња, главно како реакција на тогашната турска владејачка управа. Имено, во XVI век владеел Бајазит II, наречен христијаномрзец, а подоцна и неговите наследници, создале атмосфера на верски фанатизам што се манифестирал со уништување на христијанските светилишта, нивно претворање во џамии и терор врз монасите и свештениците (Димевски 1989,218). Во такви околности црквата не инсистирала на именување само со христијански имиња како официјални, туку, како реакција, дозволувала и словенски. Ова е појава карактеристична за Јужните Словени, а сосема отуствува во антропонимскиот материјал на другите словенски јазици. Така во рускиот јазик од XV-XVII век задолжителна била употребата само на црковните имиња во администрацијата.

Разгледувајќи го словенскиот корпус имиња во овој документ (кој изнесува повеќе од 40%) доаѓаме до заклучок дека сите антропоними се од машки род (без исклучок), дека се работи за општословенски имиња, дека некои од нив имаат потекло од прасловенскиот јазик и дека, поради нивната јасна семантика се одржале до денешен ден, претставувајќи го на тој начин континуитетот на именување како одлучувачки фактор во овој сегмен на нашиот јазик. Така од прасловенските имиња се изделува композитното име *Сѣанислав* - име кое спаѓа во групата најстари имиња што Словените ги донеле од нивната прататковина и кои по онаа класична распределба претставуваат пожелни имиња со архаична морфолошка структура. Од овој тип имиња се среќава и *Боџдан*. Меѓутоа, според нас, тоа име е превод од грчкото Θεοδόσιος. Ретки се и апелативните имиња кои се реализираат како лични по пат на пропријализација на апелативите како: *Грд*, *Торник*, *Цвейко* и др. Апсолутно преовладуваат, со висок процент од 98% т.н. хипокористични формации кои од аспект на ономастичката структура се најсовршени, а од аспект на ономастичката содржина - најекспресивни именувања. Во

својот состав тие содржат цел спектар мономорфни и полиморфни суфикси, сите со деминутивно-хипокористична функција како што се: *-е, -ко, -че, -ош, -иша, -чин* и др. (*Миле, Пејџко, Белче, Драгош, Милчин* и др.). Најчести се суфиксите *-ко* и *-е* кај имињата *Миле, Стојко, Величко*.

Потврда за големата фреквенција на изведените, т.е. хипокористични имиња е и фактот што во овој материјал се среќаваат и именувања од две различни хипокористични имиња добиени од едно исто основно име како: *Милчин Миле* (од Милослав), *Величко Велче* (од Велимир) или *Божин Бошко* (Божидар), при што првото е лично, а второто татково име.

Веќе споменавме дека црковните имиња во македонскиот антропономастикон имале голема употреба. Во овој материјал нивниот процент е повеќе од 50%. Но, тој сепак е помал во другите региони на македонската говорна територија и тоа најмногу поради споменатиот фактор на традицијата да се употребуваат словенските народни номинации. Навлезени со примањето на христијанството, црковните имиња (со грчка, латинска или со еврејска провениенција) за народот биле со нејасна семантика и нивното вклучување во македонскиот јазик, природно, било проследено со соодветна фонолошка и морфолошка адаптација. Така од грчкиот јазик се имињата *Ѓорѓи, Димитрија, Никола, Стефан* и др., од латинскиот - *Константиин* и *Максим*, а од еврејскиот *Илија, Јован, Михаил, Самоил* и др. Најчести христијански имиња биле *Јован* (со него се именувани 76 личности), *Димитри* (46) и *Никола* (22). Како и кај словенските именувања и црковните се одликуваат со најголема фреквенција на изведените формации. Тие изведби се по примерот на словенските модели и со словенски структурно-граматички средства. Десигнати на нивната словенска структура се словенските суфикси во нивниот состав и начинот на скратувањето на основите. Поточно, се работи за хибридни структури со основи од црковните имиња + словенски хипокористични форманти. Тоа се оние исти суфикси

што ги споменавме кај словенските имиња како -ко, -е, -че, -чо, -ша и др. (Илко, Јанко, Гине, Пене, Ѓорче, Панче, Никша и др.). Само името Михалаки го содржи грчкиот деминутивен суф. -аки.

Веднаш се забележува дека сите овие номинации (независно од тоа дали се полни или кратки, словенски или црковни, изведени или неизведени) во македонскиот јазик имале официјална употреба. Запишани во турските дефтери од турската администрација тие и не може поинаку да се третираат. Покрај тоа тие природно служеле и за домашна (неофицијална) употреба, што не е случај со имињата во рускиот јазик од тоа време. Покрај споменатата задолжителна и принудна официјална употреба на црковните имиња, во рускиот јазик словенските имиња не престанале наеднаш да се употребуваат. Според Чичагов, тие во почетокот останале да функционираат само во домашната средина, за подоцна да добијат функција на прекари. Во книгата *Историја на руската црква* (т.1, стр. 428) Голубински наведува именување од 1199 год. кое гласи: *Зовемъ бѣше Жданъ помиръску, а въ крещении Микула*, или уште постаро од 1056 *Иосифъ, а миръски Остромиръ*, од 1125 *Феодоръ, а миръски Мъстиславъ* итн. Веќе во 16 век словенските имиња во рускиот јазик се упоребуваат во улога на прекари за што сведочи и примерот од 1591 год. *Теодотъ Офонасьевъ сынъ, прозвище Огурцевъ*, потоа *Алексѣй, прозвище Будила* и др. (Чичагов 15,16 и 18).

Многу поретко во руските пишани споменици од 16 век се среќаваат и именувања од руско (поточно словенско) име + христијанско. Во тие случаи пред словенското име не стоел зборот прекар, но затоа пред грчкото име, како по правило, стоел зборот име. На пр. од 1591 год. е запишан *Латыиъ Матца, а по крещенью имя ему Левка*. Ова недвосмислено води кон заклучокот дека во рускиот јазик, во периодот што нас нè интересира, христијанското име имало функција на лично име во општеството, додека руското (словенското) се употребувало само како

прекар. Ова е лингвистички и културно-историски факт, како што видовме, многу поинаков од оној во нашиот јазик.

Од сето претходно може да констатираме дека документот што го разгледуваме се одликува со неколку битни карактеристики. Пред сè тоа е споменатото големо присуство на словенски антропоними, како резултат на тогашните општествени збиднувања. Освен тоа, отсуството на муслимански лични имиња кај населението во христијанските маала зборува дека исламиизацијата во Охрид во тоа време била многу ретка или воопшто ја немало, за разлика од другите региони на македонската јазична територија. Особено треба да се одбележи и фактот дека во овој именослов од XVI век апсолутно преовладуваат изведените, хипокористични имиња. Тоа е карактеристика на имињата од целата наша јазична регија и всушност, како појава во Охрид е само дел од еден интегрален процес затврден од дамнина, а многу познат и денес.

Тука само попатно ќе забележиме дека, за разлика од другите јазици, во македонскиот јазик многу одамна и изведените имиња, особено оние со хипокористична содржина, се употребувале во функција на официјални. Тоа е затоа што нивната голема фреквенција придонела рано да ја изгубат стилистичката обоеност и да функционираат како неутрални, а со тоа и како официјални форми.

Ако направиме прошетка низ историјата и се задржиме на имињата во Охрид од 19 век ќе забележиме влијание на една друга културна традиција. Имено, по укинувањето на самостојноста на Охридската архиепископија во 1767 год. во охридските цркви и во просветата се воведува настава на грчки јазик, сè повеќе се изучува грчката класична историја и литература. Ова наоѓа своја практична примена и кај именувањето на луѓето, за што пишува и проф. Поленаковиќ (1973, 537-540): "Во Охрид во текот на минатиот век, покрај непрекинатата употреба на народните и календарските имиња, многу е честа употребата на класични грчки женски и машки имиња". На оваа појава се осврнува и

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Чичагов В. К. 1959, *Из истории русских имен, отчеств и фамилии*, Москва.
2. Голубински 1904, Голубинский Е., *История русской церкви*, т.1, Москва.
3. Суперанска 1981, А.В. Суперанская и А.В. Суслова, *Современные русские фамилии*, Москва 1981.
4. Поленковиќ Х., 1973, *Две културни традиции изразени во антропонимијата на два љерена во Македонија*, Јужнословенски филолог XXX, св. 1-2, Београд .
5. Конески, 1986, *Македонскиот XIX век*, Скопје.
6. Шимуновиќ 1985, Šimunović P., *Naša prezimena*, Zagreb.
7. Димевски С. 1989, *Историја на македонската православна црква*, Скопје.

Македонско-руски јазични, литературни и културни врски. Прва македонско-руска славистичка конференција, Скопје 1998.

АНТРОПОНИМИТЕ СОДРЖАНИ ВО ОЈКОНИМИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЗАПАДЕН ПОГРАНИЧЕН РЕГИОН

Најголемиот дел од западното македонско наречје го чинат дебарските говори. Тоа се говори што се простираат во осум области и тоа по сливот на реките Радика и Црни Дрим. Две од тие области (Поле и Голо Брдо) се наоѓаат и на територијата на денешна Албанија. Населението на овој западен дел на Македонија е етнички и верски неединствено. Живеат тука покрај Македонците, Албанци, Турци и Македонци муслимани. На дел од овој терен, според историските документи, живееле и Ароманци (или Власи). За тоа сведочи и топономастичкиот материјал.

Природен е конгломератот од различни народи на пограничните подрачја, бидејќи државната не е и етничка граница, а таа низ времињата што изминуваат (особено на Балканот) се менувала зависно од политичките состојби. Така и западната граница на Македонија (која била во рамките на Кралството Србија, а пред тоа била територија на Отоманската Империја) е воспоставена за прв пат со Албанија во 1912 год. Оваа граница претрпела повеќе промени. Со последната измена во 1925 год. Кралството СХС ѝ отстапило неколку села на Албанија за сметка на други територии понајуг. Таа гранична линија е важечка и денес и затоа 30-тина села во Албанија сè уште имаат македонско население и македонска топонимија. Покрај тоа преселбите пред крајот

на XVIII и особено во XIX и XX век обусловиле во Македонија некои некогашни села со македонско население денес да бидат само со албанско, на пр. селата Врбјани, Грекај, Жужње, Кривци, Рибница, Спас, Тануше, Хаме, а повеќето села од овој регион да имаат мешан состав на население како Велебрдо, Горенци, Могорче, Нистрово, Отишани и др.

Во областа на дебарските говори забележавме 215 села и еден град. Тоа се ојконими, главно словенски образувања со типична словенска зборообразувачка структура и свое посебно онтолошко значење. Ојконимите во ова онимиско поле можат да бидат а) физиографски, културни, меморијални имиња или б) деантропонимиски образувања - главно од лични имиња, етноними, родови имиња, прекари и *nomina agentis* формации. Во овој напис ќе се задржиме само на еден сегмент од вториот тип топоними, т.е. на антропонимите содржани во основата на споменатите ојконими за да го покажеме и докажеме јазичниот карактер на овој регион со изразито словенски карактер. Тоа се 83 ојконими со словенски, турски или албански антропоними во својата структура. Најчесто се работи за образувања од лични имиња (што е и разбирливо бидејќи се разгледуваат ојконимите). Од словенските имиња се среќаваат сите типови именувања: а) најстарите сложени типови со прасловенска генеза, б) изведените од нив имиња со цел спектар на суфикси и в) апелативните, исто така деривувани форми. Така од најстарите композитни образувања ги регистриравме *Владимир* (во основата на ојконимот *Владимирица*), *Радослав* (во с. Радославица, подоцна и Радосач), *Стѣрезимир* (с. Стрезимир) и *Радовиѝ* (с. Радовиште < л.име *Радовиѝ* + -je). Можно е овој последен ојконим да се изведе и од личното име *Радо*, па името на селото да биде од постарото месно име *Радово село + -иште со патронимиска, односно структурна функција. Личното име *Владимир* (село *Владимирица*) е меѓу најчестите имиња во словенскиот ономастикон. Кај нас е забележано уште во 1388 год. во еден напис на црквата Свето Вознесение во Штип (Новаковиќ, 1, стр.

766). Се среќава тоа и во Турските документи за историјата на македонскиот народ од 1467-1468 година (Опширен пописен дефтер N. 4, Скопје 1971). Неговиот континуитет низ вековите се следи до денешен ден. Современиот именски репертоар кај Словените изобилува со ова име, особено во Русија по Октомвриската револуција од 1917 год. Во полскиот јазик според Ташицки (1926, стр. 104) Włodzimir е забележано во 1193 год., а како Władimir во XIII в. Освен тоа *Владимир* постои и во српскиот, бугарскиот, словенечкиот, украинскиот и во др. јазици. Структурата на ова име е објаснета од Маретик, Милевски (1969:113) и од Малец (1971:18). Се работи за композит од императивна глаголска форма + именката *мир*. Личното име *Радовиџ* (с. Радовиште) не го најдовме регистрирано во нашите историски документи. Се зачувало тоа во нашиот топонимски материјал, а потврди наоѓаме во антропонимијата на другите словенски јазици, како во полскиот личното име Radowit од XII век, т. е. од 1136 г. (Ташицки 91). Покрај тоа и елементот *Рад-* и елементот *-виџ* се чести во словенскиот антропономастикон (сп. *Радослав*, *Вийџомир* и др.). Во основата е стсл. придавка *радъ*, -а, -о 'весел, радосен'. Личното име *Радослав* (с. Радославица) во македонскиот јазик е забележано во манастирот Трескавец од 1337 год. (Новаковиќ 668), потоа на еден натпис од вратата на црквата Света Пречиста кај Прилеп од 1416 год. (Стојановиќ, 36. к.6, стр. 96). И ова е едно од најчестите словенски именувања забележано во полскиот јазик како Radozlaus од 1198, Radoslaum 1470-1480; потоа во чешкиот, српскиот, бугарскиот итн. Семантиката му е јасна и веќе објаснета. Во групата на овие сложени имиња спаѓа и името *Стѣрезимир* (с.Стрезимир). Во македонскиот јазик е сочувано и во антропонимијата и во топонимијата. Во конкретниот случај ова име се јавува во функција на ојконим со соодветна деривација која може лесно да се претпостави. Во полскиот јазик Strzezimir е запишано и како Sthrezemirius во 1295 год. (Ташицки 98), во чешкиот како Strezimir (Свобода 87), во бугарскиот како Стрезимир (Илчев 468), во српскиот Стрезимир се среќава во

Дечанските хрисовули (Грковиќ 190). Во основата е стсл. глагол *стрѣшти, стрѣгж* 'чува, негува' (Станковска 266). Сите овие сложени, поточно композитни, имиња по својата содржина се пожелни номинации кои на новороденчето му претскажуваат живот и здравје или успех и слава. Тие се репрезенти на најстарата наслојка лични имиња кои живо суштествуваат во течение од речиси 10 века. За разлика од Источните Словени кај кои овој тип именувања станува непопуларен веќе во XII век, во антропонимијата на јужнословенските јазици тие имаат свој континуитет и се следат и во XV, XVI и во другите векови подоцна. Потврда за оваа констатација претставува Турскиот пописен дефтер од 1467 год. каде што само со втората компонента *-слав* се забележани 1313 имиња, а со *-мир* - 220 образувања. Значи, само со овие два (инаку најфреквентни) втори елементи во XV век и тоа само во еден дефтер се регистрирани повеќе од 1 500 вакви номинации (Коробар-Белчева, 19).

Втората голема група имиња ја сочинуваат т.н. изведени именувања. Тие може да бидат образувања од споменатите сложени или од т. н. апелативни имиња. Сите поседуваат зборообразувачки морфеми со некогашна афективна функција. Така личното име *Безо* (во ојконимот Безово) може да се изведе од постарото Белислав, Белимир; *Бийѹх* (во името на с. Битуше) од македонското Дабижив, полското *Budogost*, чеш. *Radobyť* или срп. Дабислав (од стсл. гл. *бѣти*, *ѣсмь*, *ѣси*) ; *Боѣде* (с. Богдево) од Богослав, Богдан, Богурад во сите словенски јазици (од стсл. *вогъ*); *Болейѹа* (с. Болетино) од Болеслав, Болемир, Болемисл, во срп. Бољеслав, Бољерад; *Боце* (с. Бочево) од Богослав, Борислав или Болеслав; *Велче* (с. Велчевиште) од Велимир, Велислав (стсл. *вѣли*, *-иѹа*), *Видѹх* (с. Видуше) од Видослав, Видогост (стсл. гл. *видѣти*, *виждж* 'гледа'); *Вичо* (с. Вичишта) од Витомир, Видослав и сл.; *Годив* (с. Годивје) од Годивој како Годимир, Годислав (стсл. *годити*, *гождж* 'моли, угодува'); *Голе* (с. Голевишта) од Драгол, Негол, а тие од Драгослав, Негослав; *Драѣун* (с. Драгун) од Драгомир, Драгослав, Драгомисл (стсл.

151

Од профилактичните лични имиња ќе ги споменеме *Бежан* (с.Бежан) од гл. *беџа*; *Жужен* (с. Жужње) од дијал. апел. *жужал* 'вид инсект'; *Новак* (с. Новаци) од прид. *нов*; *Пасинок* (с. Пасинки) од апел. *пасинок/посинок* 'донесен син'. Како проблематични, или како имиња кај кои изведувањето може да биде несигурно ги наведуваме имињата: *Зоџо* (с. Зогај) можеби од словенското Зограф или од алб. *zogë*, *Куко* (с. Кукај) исто така од словенско или од албанско потекло, сп. пол. име *Kuk/Kuka* кај Римут (1991, стр. 166); *Српџија* или *Серпџија* (с. Српетово), сп. рус. име Серпота (Морошкин 184), личното име **сзџоушз* или *сзџоуџ* (с. Стушан) од пред. *с-* + елементот *-џуџ* како кај името Радостуџ или Радостуш; *Стџражил* (с. Стражилово) коешто Илчев го изведува од личното име Страхил (меѓутоа е нејасен преминот од *-х-* во *-ж-*) и *Трбак* (с. Трбач и Торбаче) спореди презиме *Trbić*, *Trbarić*, *Torbarina* и др. во Хрватска. Во оваа голема група именувања спаѓаат и т.н. етноними во функција на лични имиња како *Грк* (во основата на с. Грекај), *Влав* (с. Влај, Власиќе, Влаше), *Словен* (с.Словјане) и *Татџар* (с.Татар Елевци). Многубројни се и имињата на селата кои во својата основа содржат календарски лични имиња со грчка, еврејска или латинска провениенција. Некои од нив не се вистински лични имиња, туку имиња на некогашни сакрални објекти во селата (обично цркви или манастири). Така за името на селото *Варварица* претпоставуваме именување според црквата *Свеџа Варвара*, за с. *Пеладија* - *Свеџа Пелаџија*, а за с. *Јанче* кое се наоѓа во близината на манастирот *Свеџи Јован* - Бигорски, имаме историска потврда во која селото е запишано како Јованџ. За с. *Сџас* е потврда постоењето на црквата *Свеџи Сџас*. Кај другите ојконими календарските лични имиња се лесно препознатливи: Сп. Лично име *Коџо* (зложено во името на с. Којавец) и *Косо* (с. Косовец) од лат. *Constantinus*; *Лазар* (с. Лазарополе) од евр. *ʿĒlʾāzār*; . *Лука* (с.Луково) од лат. *Lukas*; **Моџорџиц* (с.Могорче) од лат. *Harmagoras*, *Несџор* (с.Нистрово) од грч. *Νέστορ*; *Никифор* (с. Ничпур) од грч. *Νικηφόρος*;

Пареш (с. Пареша) од грч. Παρθένιος; *Пац,-о* (с.Паценг) од Партение или од Παντελεήμων; *Танух* (с. Тануше) од грч. Ἀθανάσιος; *Тома* (с. Томјане) од евр. תֹּמָי. Сите овие словенски и календарски имиња (што се среќаваат во основите на западната македонска ојконимија) имаат деривација, главно деминутивно-хипокористична, со цел спектар од суфикси. Оваа деривација е на ниво на лични имиња и стои надвор од топонимската која и не е цел на овој реферат. Така од антропонимските суфикси ги регистриравме следниве: *-о* (кај имињата Бомо, Драго, Којо, Љубо, Радо, Худо), *-е* (кај Богде, Главе, Голе, Стебле), *-ец* (Модрец, Строец), *-ух* (Битух, Видух, Ростух, Танух), *-еш* (Миреш, Пареш), *-иш* (Хотиш), *-ин* (Кичин, Скудрин), *-ун* (Драгун), *-че* (Боце, Велче), *-чо* (Вичо), *-ан* (Бежан, Предан), *-ен* (Сребрен), *-ил* (Стражил), *-ко* (Крајко), *-ак* (Новак), *-еѿа* (Болета), *-зо* (Безо). Со исклучок на последниот суфикс *-зо* (за кој Пешикан пишува дека е од албанско потекло) сите други антропонимски суфикси имаат словенска генеза. Повеќето од нив се веќе исчезнати во македонскиот именски систем, како на пр. *-ух*, *-еш*, *-иш*, *-ил*, *-еѿа*. Не е воопшто чудна големата застапеност на суфиксите *-о* и *-е* ако се знае дека тие уште во 14 век претставуваат структурен стандард на македонскиот јазик. Некои суфикси како *-ин* се одржале многу долго и сè уште се актуелни, т.е. се употребуваат со сета своја свежина до денес. Сите овие суфикси се преземени од арсеналот на суфиксите од апелативната лексика и, се разбира, во почетокот се употребувале исклучиво со галовна функција. Со време галовноста се губи и овие изведени лични имиња во македонскиот јазик добиваат статус на официјални имиња без стилска конотација. Оваа појава карактеристична за јужнословенските јазици добива своја изразита нагласка во македонскиот јазик. Затоа не е и необично што тие форми на лични имиња толку често се заложени кај македонските имиња на места. Воочливо е и структурирањето, поточно изведувањето на календарските имиња по примерот на словенските. Имено, тие се скратуваат како и словенските и, како и словенските

попримаат во својот деривациски процес само словенски суфикси. На тој начин календарските имиња, навлезени во словенскиот именослов со примањето на христијанството, многу рано станале интегрален, неделив дел на тој именски репертоар. Нивната семантичка нејаснотија (бидејќи потекнувале од неразбирливи јазици) била компензирана со нивната структура. Тоа значи дека календарските имиња само формално се словенизирале.

Некаде помеѓу прекарите и личните називи се наоѓаат именувањата *Клобук* (во основата на с. Клобучишта) и *Черей* (с. Черепец). Имено, апелативот *клобук* со значење *меур* може да има фигуративна, метафорична употреба за дебел, надуен човек, исто како и дијалектната лексема *черей*, лит. *црей*. И *Клобук* и *Черей* се регистрирани како лични имиња во турските документи од XV век (Турски документи 1973, стр. 451 и 27). Покрај тоа *Черей* се среќава и во основата на македонските презимиња како Черепналков, Черепналковски и сл. Тука можеби треба да се спомене и антропонимот *Чанак* (с. Чанки) од тур. *çanak* *џлинен сад*, кој токму во таа форма го среќаваме како презиме во Хрватска.

Шест имиња на села во својата основа содржат муслимански лични имиња. Тоа се имињата: *Алајбеј* (с. Алајбегово) од тур. л. име *Alajbey* (Смаиловиќ 1977: 138); *Бибо* (с. Бибај) од тур. *Nābīb*; *Бурун* (с.Буринец, со најстара потврда Буруница) од тур. *Burhūdīn*; *Куртбеј* (с. Куртбеј) од тур. *Kurt-bey*; *Мураи* (с. Муратај) од тур. *Murād* и *Хам* (с. Хаме) од тур. *Named/Ahmed* или *Ahmet*. Тие се резултат на многувековното турско присуство на Балканот. Турскиот јазик оставил битни траги на сите нивоа во македонскиот јазик, особено во областа на ономастиката.

Личното име *Гин* (во основата на с.Гиневци) претставува албанска форма на христијанско име и заедно со споменатиот албански суфикс *-ze* го покажува влијанието на албанскиот јазик врз македонскиот како резултат на заедничкото живеење на Албанците и Македонците во регионите на западна Македонија.

Древните, исчезнати јазици не ретко се откриваат преку топонимскиот материјал. Така за личното име *Балан* (содржано во името на селото Баланци) Илиевски (1988:255) тврди дека има античко потекло, давајќи при тоа споредба со лит. *balas* ‘бел’. Лубаш (1971, стр. 137) ова име на село го изведува од личното името *Бал, Бале*.

Како посебна група ги изделуваме ојконимите кои во суштина претставуваат родовски имиња со суфиксите *-ци, -овци* или *-евци* како *Драгинци, Пејовци* или *Илевци*. Првото од нив претставува изведено словенско име *Драго* (многу често) или *Драгин* од Драгослав или Драгоман, а другите две се изведени календарски имиња и тоа *Пејо* од грч. Πέτρος, а *Иле* од *Илија*, т.е. од хебр. ʿĒlījah. Речиси идентична структура имаат фамилијарните, т. е. родови номинации во функција на ојконими како: *Ациевци, Бајрамовци* и *Оцовци*. Разликата е во основата на ојконимот кој претставува прекар, а не лично име како кај претходните. Всушност тука се работи за хибридни образувања со структура од турски апелативи и словенски суфикси. Така името *Ациевци* го содржи тур. апелатив *hasi* ‘аџија, оној кој бил на Христијовиот гроб’ и словенскиот суфикс *-евски*, *Бајрамовци* - тур. *bayram* ‘веселба’ + *-овски*, а родовското име *Оцовци* (со идентично име на село) од тур. *hosa* ‘оца’. Четири имиња на села претставуваат *nomina agentis* формации. Тоа се: *Конари, Макеларе, Рибари* и *Ковачица*. Три од нив се колективни прекари според занимањата на луѓето во функција на ојконими, за што сведочи суфиксот *-ари* (од лат. *-arius*). Само ојконимот *Ковачица* има структурно-топономастички суфикс (*-ица*) додаден на апел. *ковач* кој може да се третира и како прекар и како лично име. Овие образувања се словенски со исклучок на *Макеларе* од црсл. *макеларь*, т.е. од лат. *maselarius* ‘колач’, т.е. ‘месар’.

Сам по себе се наметнува заклучокот дека антропонимите содржани во ојконимите од западните краишта на Македонија претставуваат репрезенти на сета наша историска антропонимија. Така, застапени се

сите видови именувања од дамнаина - од најстарите композитни имиња (донесени од прататковината на Словените како Владимир, Стрезимир и др.), потоа апелативните пожелни и профилактични номинации (како Главe, Кичин или Бежан, Новак) до оние изведените, во почетокот со јасна деминутивно-хипокористична функција. Застапени се во голема мера и календарските, т.е. црковни именувања. Иако поретко, среќаваме и имиња од турскиот и албанскиот јазик со кој македонскиот доаѓал во контакт во еден подолг временски период.

Сето тоа укажува на богатството од антропониими што го содржи македонската топонимија, грижливо чувајќи ги при тоа најстарите именувања, веќе исчезнати во современиот репертоар како **Сѝбѝдѝ*, *Жиѝиѝа*, *Росѝиѝух*, *Биѝиѝух* и др. Се работи тука за класична словенска антропониимија, со изразит стремеж кон скратените форми на имињата како една од главните одлики особено на македонската антропониимија. Не може, а да не се одбележи и изобилството на деривациски средства како потреба да се избегне т.н. ономастичка ентропија, а репертоарот на личните имиња да се зголеми соодветно на потребата што се наложувала со развојот на општеството, а во прв план и со развојот на македонскиот јазик.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Грковић М., *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977.
2. Даничић Г., *Рјечник из књижевних сѣјарина српских*, 3, Београд 1863-1864.
3. Илиевски П., *Балканолошки лингвистички сѣјуди*, Скопје 1988.
4. Илчев С., *Речник на личните и фамилни имена у бзлгарите*, София 1969.
5. Конески Б., *Македонски имиња и месѣа*, Скопје 1991.
6. Коробар-Белчева М., *Личниѣе имиња на -слав и -мир во еден ѣурски ѣоѣисен дефѣер од XV век*, Македонски јазик XXVIII, Скопје 1977.
7. Leksik prezimena SR Hrvatske, Zagreb 1976
8. Lubasz W., *Słowotwórstwo południowosłowiańskich nazw miejscowych z sufiksami -ci, -ovci, -inci it.p.*, Katowice 1971.
9. Malec M., *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław 1971.
10. Maretić T., *O narodnim imenima i prezimenima kod Srba i Hrvata*, RAD LXXXI.
11. Milewski T. *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Wrocław 1969.
12. Морошкинз М., *Славянски именословз или Собрание славянскихз личныхз именз*, С. Петербургз 1867.
13. Новаковић С., *Законски сѣоменици српских држава средњега века*, Београд 1912.
14. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1882-1975.
15. Rymut K., *Nazwiska Polaków*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
16. Rospond S., *Południowosłowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-itj*, Kraków 1937.
17. Smailović I., *Muslimanska imena orijentalnog porjekla u Bosni i Harcegovini*, Sarajevo 1977.

18. Станковска Љ., *Речник на личниџе имиња кај Македонџиџе*, Скопје 1992.
19. Стојановић Љ., *Сџиари срџски заџиси и наџиџиси, к.1-5*, Београд - Сремски Карловац 1902-1926.
20. Svoboda J., *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
21. Taszycki W., *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków 1925.
22. *Турски докуменџи за исџоријаџа на македонскиоџи народ*. Опширен пописен дефтер од XV век, т. 2, Скопје 1973.
- Турски докуменџи за исџоријаџа на македонскиоџи народ*. Опширен пописен дефтер од XV век, т. 3, Скопје 1976.

Antroponimia słowjańska.
Prace onomastyczne 35,
Warszawa 1996.

АРХАИЗМИ ВО ОСНОВАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕЗИМИЊА

Во лексиката на македонскиот јазик, а во тие рамки и во ономастиката како нејзин интегрален дел, се откриваат две тенденции. Од една страна се чува и се негува стариот лексички фонд, како автохтон и наследен, најчесто со прасловенска генеза, а од друга тој фонд постојано се зголемува со нови лексеми како резултат на најразлични влијанија и врски со современите јазици. Тоа јасно покажува дека континуитетот од прасловенскиот јазик и динамиката на развојот, како резултат на надворешните компоненти, го чинат основното јадро на онимиската лексика. Резултат на овие процеси се разните аналогни онимиски еквиваленти од другите словенски и несловенски јазици, многуте номинациски асоцијации, метафорични именувања и сл.

Така, ако ги земеме предвид презимињата (како сегмент на нашата онимија) и ако ја проучиме нивната своевидна внатрешна микроструктура (од лични имиња или прекари со соодветни суфикси), ќе констатираме дека тие содржат лексеми од различни историски периоди, со најразлична провениенција, но и дека оваа специфична лексика има своја стабилизирана функционална организација. Тоа подразбира дека се работи за микро поле коешто е јасно детерминираано и лингвистички и екстралингвистички.

А кај презимињата има едно необично двојство. Тоа е дека презимето е најнова именска категорија која во себе ги содржи

најстарите антропонимски формации (веќе споменати погоре, личните имиња и прекарите). Затоа не ретко се случува преку презимето да се открие лично име кое одамна не функционира во сегашноста, па дури и такво кое не може да се најде низ историската документација. Оваа појава е уште појасно видлива кај прекарите. Тие се продукти на народното творештво, на народното паметење како суштински израз на реалноста. Со нив личноста е јасно мотивациски обележана и тоа со јазикот како најсилно орудие кое го открива светот во една дијагонала што ја доближува историјата со сегашноста. Од тие причини се вели дека презимињата се богата ризница која грижливо ги чува архаизмите во јазикот, подзаборавените дијалектизми и оние лексеми што се наследени од супстратот и адстратот. Реактуализацијата на старите веќе исчезнати лексеми, кои како буен извор постојано бликнуваат од ономастиката, може во голема мерка да ја збогати нашата синонимија и да придонесе во општиот развој на јазикот.

По овој повод ќе претставиме едно презиме кое во својата основа содржи прекар и едно кое содржи лично име. Двете презимиња во својата основа кријат стари исчезнати лексеми со интересни значења.

Презимето *Гижаров* во Скопје, односно *Гижаровски* во с. Бродец, Скопско, може да се изведе од лично име Гижар (од Гиге + -ар како Милар, Тихар и др. од Глигор/Григор или од Георги). Но, поверојатно е неговото мотивациско определување од прекарот **Гижар* со значење *лозар*. Ова толкување е дадено и во *Речникот на презимињата кај Македонците* (1994, 255). Во неговата основа е *nomem agentis* форма на стсл. апел. *gziža* со основно значење *лодник*; *лоза*, *грозје* + суф. -ар. Оваа лексема се среќава во нашите дијалекти. Така во с. Теарце, Тетовско, среќаваме именка *џижва* за пенушка, ама само на винова лоза. Во современиот македонски јазик оваа лексема не се употребува. Навистина *џижав* постои во Речникот на македонскиот јазик (1961,96), но како дијалектизам со семантика *водовричен*. Не постои ниту форма *џижа*,

ниту *ѓижар*, туку само *лозар*. Во бугарскиот јазик е регистрирано презиме *Гижов*. Илчев (1969,132) го изведува од апелативот *ѓижа* - лозова пенушка. Во Етимолошкиот речник (1971) од Георгиев на стр. 241 среќаваме апел. *ѓижа* со толкување дека тоа е 1) новопосадена прачка лозје којашто пуштила пупки; 2) лозје и 3) лозови прачки за прицврстување, заврзување на нешто. Во ст.чеш. *hůžě, hůždě* значи *бедро*, ст.пол. *giža* значи *никулец кај ѓалма* и *коска во коленото*, во пол. диј. *дел од нога на живојно*, сите од и.е. **gūg*’ -ја. Славски (1952, стр.281), споменувајќи примери и од другите јазици констатира дека општото значење на овој збор е *нешто што се вивка, што е еластично*. Значи, развојот на оваа лексема во словенските јазици дала нијансирани или најразлични значења. Во нашата онимија останало првичното значење од старословенскиот јазик за што сведочи и микротопонимијата во која наоѓаме топоним *Гижинец* во с. Долно Јеловце, Гостиварско со објаснување дека се работи за ридна месност под селото (а познато е дека лозјето расте токму на брдест терен) и *Гижарово Маало* во с. Бродец, Скопско. Во ономатичката картотека (на Одделението за ономастика при Институтот за македонски јазик) најдовме и микротоп. *Гижелнички Пај* во с. Савек, Серско со напомена дека се работи за селски пат кон с. Гижел. За жал село *Гижел* не можевме да најдеме низ целата наша документација и современа и историска. Веројатно се работи за исчезнато село во Егејска Македонија.

Потврда за можноста презимето *Гижаровски* да се изведе од именката *ѓижар* во значење *лозар* се и македонските презимиња како *Лозаров, Лозаровски, Лозарски* во Велешко, Битолско, Штипско и во други региони во Македонија, а имињата на занимања во функција на прекари се среќаваат многу често во основата на нашите презимиња и се познат модел и во другите не само словенски јазици (сп. мак. *Ковач*, рус. *Кузнец*, англ. *Smith*, гер. *Schmit*, фран. *Forgeron* итн.)

Во Скопје се среќаваат презимињата *Глас* и *Гласковски*. Првото *Глас* (најверојатно од Глаз) е лично име во функција на презиме, а второто е од *Гласко* (хип. од Глаз + -ко) и презименскиот суф. -овски. Личното име *Глаз* го крие подзаборавениот апел. **глаз* со значење *камен*. Значи, се работи за синоним на именката *камен*, а пак л. име *Камен* е едно од најчестите во целата словенска антропонимија. Што се однесува до нашите презимиња со л. име *Камен* во основата ќе кажеме дека и тие се среќаваат на сета наша јазична територија. Сп. *Каменков*, *Каменов*, *Каменчев*, *Камев*, *Камевски*, *Каменарски* и многу др. Иако ова име може да се протолкува и како превод на црковното *Петр* (т.е. калка од грч. име Пётрос ”камен”) причината за неговата долговечност и фреквенција треба да се бара и во нашите верувања и обичаи. Постои еден дуализам во однос на магиската моќ што, според верувањата, ја имал каменот. Според едни верувања каменот носел зло, а според други - добро. Така во Етимолошкиот речник на Скок (1972,26) за камен, покрај вообичаеното значење, стои под 2) и еуфемизам, табу збор за *змија*, *глушец*. Сепак, попознато е верувањето дека каменот имал магична моќ да донесе радост и имал функција на амајлија. Затоа се ставал во детските пелени, се ставал во водата во која се капеле болните и сл., но затоа со овој збор се именувале и децата. Очигледно надежите и стравувањата се исти кај сите човечки поколенија, само што се различно изразени. „Животот е полн со угроза, закани и ужаси (ќе напише проф. Конески, 1991,10). Злите сили демнат....Можеби од нив ќе го заштитат човека имињата...., Од тие причини, покрај *Камен* и *Глаз*, во нашата антропонимија среќаваме и лично име *Мрамор*, а во српскиот *Осмин* (А.Лома 1994, 272) од *asm < и.евр. *akm-оп, со значење *камен*, во хрв. *Лајад* (од лат. lapis- камен) итн. Враќајќи се на нашите презимиња кои го содржат личното име *Глаз* да кажеме дека како *Глаж* ова име е засведочено во Речникот на Станковска (1992,76), со објаснување дека се работи за исчезнато име *Глаз*. Таа потама не оди во неговата генеза (76). Во полскиот јазик пак

именката *glaz* со значење *камен* се среќава како името *Glaz* забележано уште во 1306 год., како *Glazek* во 1521 год. и *Glaznek* во 1666 г. (Римут, 1991, 122). Во Речникот пак на Морошкин постои име *Глазенъ* од 1832год. и *Глазко* Ортемей од 1571 год. (1867, 58). Презиме *Glazic* има и во Хрватска и тоа може да се изведе од споменатото име (Leksik, 1976,191). Ако го прифатиме мислењето дека *Глаж* е од *Глаз*, тогаш и презимињата *Glažarić* и *Glažar* во Хрватска ја имаат истата основа *глаз-*.

За етимологијата на лексемата **glaz* има обемна литература. Во Историко-этимологический словарь современного русского языка на стр. 190 стои дека во полскиот јазик *glaz* значи *камен*, дека во 15 век значел *измазней̑ валчес̑и речен камен* (срп. облукот, мак. лизарче) или *дел од кар̑и̑а*, дека во чеш. *hlazec* во минатото значел *драгоцен камен* и дека ст.рус. *глазъкъ* значел *и̑о̑йче, неш̑и̑о̑ ш̑и̑о̑ е̑ и̑ркалезно*. Во Речникот на Даљ (1, 313) пак за *глазок* наоѓаме значење *осамено камче; бисерче*. Според Срезњевски (1958, 518) истиснувањето на старото *око, очи* во рускиот јазик од поновото *глаз, глаза*, како збор со поголема експресивност, се поместува во подоцнежниот период (некаде во XVI и XVII век). Со доза на воздржаност тој остава можност за негово позајмување од старогерманската група и го дава ст.герм. *glas* со значење *килибар*, напомувајќи дека во современиот германски *Glas* значи *сѝакло*. Оттаму е веројатно и словенечкото *glas* за *сѝакло*. Во Речникот на Славски (1995, стр. 90) покрај **glazъ* за камен ја наоѓаме и и.е. форма **ghel*, може и **gel-* со значење *све̑и̑ол, ш̑и̑о̑ болско̑и̑и*. Неговите истражувања допираат до III и IV век од нашата ера и го откриваат првичното значење *сјаен, све̑и̑лечки*, но и *разнобоен камен*. Таму ја среќаваме и прасловенската форма **gleznъ* како *мала коска во но̑га̑и̑а*, со претходно значење *неш̑и̑о̑ и̑ркалезно* (од и.е. **gleg-*, **glog-*) итн.

Овој апелатив може да се забележи и во топонимијата. Георгиев (т. 1, 246) името на реката *Глазне* во Банско, што се нарекува уште и *Каменица* (од Камена Река + -ица), исто така смета дека е добиено од исчезнатата лексема соодветна на пол. *glaz-* камен. Освен тоа во

македонската микротопонимија постои месност наречена *Гласкајрка* во с. Петгас, Гуменца која, според информаторот, претставува *йусѿо каменливо месѿо*. Потврда е и нашето село *Глажња* во Кумановско, кое Маринко Митков го изведува од и.е. *glazъ со семантика *камен*, повикувајќи се на Дуриданов и Заимов (Речник на населените места во Македонија - ракопис). Постои и микротоп. *Глажње* како место каде што е изградена брана кај с. Липково, Кумановско, потоа - *Глас*, за име на стена (кај Славски), а како македонски топоним Трубачов (1979, 117) го споменува и *Ѓуров Глас* со толкување дека се работи за карпа на некој си Ѓуро.

Значи, старата лексема *ѡлаз во антропонимијата имала профилактична функција (да ги измами злите сили и детето да остане живо и здраво), а во топонимијата со оваа лексема јасно се детерминирал одреден простор, укажувајќи притоа и на присуството на каменот на тој терен.

Претставувајќи ги значењата на овие лексеми уште еднаш доаѓа до израз речничкото богатството на ономастиката која не го губи шармот на времето што изминало. Истражувањата, кои се системски и наоѓаат потврди во сите пори на македонската онимија, сведочат за континуитетот на јазикот и за неговата синонимија низ вековите. Треба само многу внимателно да се бара оти богатството во онимијата е скриено под патината на времето за подобро да се сочува, за подобро да ни служи во иднина како потврда за нашето многувековно постоење.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Речник на ѓрезимињаѓа кај Македониѓе*, М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стаматоски, т. I, Скопје 1994.
2. Илчев 1971, Стефан Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у бѓлгарите*, Софија, 1969.
3. Георгиев 1971, Владимир Георгиев, *Бѓлгарски етимологичен речник*, Софија.
4. Славски 1995, Franciszek Sławski, *Słownik prasłowiański*, t. VII, Warszawa 1995.
5. Скок 1972, Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
6. Конески 1991, Блаже Конески, *Македонски месѓа и имиња*, Скопје 1991.
7. Лома 1994, Александар Лома, VIII југословенска ономастичка конференција, Подгорица.
8. Римут 1991, Kazimierz Rymut, *Nazwiska Polaków*, Słownik historyczno-etymologiczny, Kraków.
9. Морошкин 1867, Михаилъ Морошкинъ, *Славянскій именовсловъ*, Санктпетербургъ 1867.
10. Лексик 1976, Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske, Zagreb 1976.
11. Черних 1993, Павел Яковлевич Черних, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, Москва 1993.
12. Даль 1909, Владимиръ Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, Москва.
13. Славски 1953, Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

14. Трубачов 1979, Олег Николаевич Трубачев, *Этимологический словарь славянских языков*, Москва.

XXIV научна дискусија на XXX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1998 г.

МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕЗИМИЊА ВО БАЛКАНСКИ КОНТЕКСТ

Во својата мала по обем, но голема по значење книга, „Македонски места и имиња“ Блаже Конески напиша: „Македонија е терен на изразити јазични вкрстувања. Поради тоа самиот македонски јазик усвоил многу балкански особености во својата граматичка структура и во својата лексика. Богатиот фонд на лични имиња што ни ги нудат турските пописи на населението во нашите краишта во XV - XVI век ја дополнува на еден жив начин и од посебна страна сликата за балканските меѓујазични контакти и тоа во еден интересен историски пресек.“¹ Оваа констатација е уште поцелосна ако се проучуваат презимињата во македонскиот јазик кои во својата структура ги содржат и другите ономастички категории како што се личните имиња и прекарите. Покрај тоа треба да се има предвид дека во функција на прекари се јавуваат и етнонимите, и етниците, и ктетиците, и топонимите; значи речиси сите онимиски категории, па затоа работата врз презимињата подразбира широко познавање на сите сегменти од македонската ономастика.

Од структурна гледна точка личните имиња и прекарите како најстари формации во основата на македонските презимиња ја откриваат исклучително богатата лексика на македонскиот јазик во која на најубав начин се одразило јазичното и етничкото шаренило на ова наше мало

¹ Блаже Конески, *Македонски имиња и места*, Скопје 1991, стр.59

балканско парче земја. Познато е и веќе речено дека во онимите, а во тие рамки особено во презимињата, е кондензирана историјата на нашиот народ, бидејќи според Вилијам Лејбоув јазикот е најдобар чувствен показател (индиција) на социјалните процеси.

Треба да се истакне и тоа дека презимињата како најнова именска категорија (кај нас настанати пред крајот на минатиот, т.е. XIX и почетокот на овој век) во себе ги содржат најстарите антропонимски формации (личните имиња и прекарите) и на тој начин спонтано ги штитат од заборав многуте дијалектизми, архаизми и други јазични елементи на супстратот, адстратот и суперстратот.

Тргувајќи од личните имиња како најстари образувања во основата на македонските презимиња ќе констатираме нивна широка застапеност и од структурен и од лексички аспект. Имено, забележани се сите типови словенски имиња: а) најстарите сложени - донесени уште од прататковината на Словените (како што е Борислав кај през. *Бориславски*, Владимир кај *Владимирски*, Драгомир кај *Драгомиров* итн.), б) апелативните имиња (како Волк кај през. *Волкоски*, Камен кај *Каменов* и др.) и в) изведените суфиксирани имиња со деминутивно-хипокористична функција (како Дабе од Дабижив кај през. *Дабевски*; Добрил кај *Добрилов*, Станче кај *Сџанчев* итн.). Во основата на некои презимиња се среќаваат лични имиња со деривациски суфикс -иќ којшто според Конески е "резултат на вклучување на Македонија во границите на средновековната српска држава во XIV век. Всушност суфиксот -иќ се шири од север кон југ и на тој начин се освежуваат хипокористичните форми, па личното име Николиќ е само пандан на Николче и додека траело воздејството на српскиот феудален слој таквите форми се налагале со извесен престиж и потсилена експресија".² Не е чудно што овие форми на -иќ се среќаваат и денес во личните имиња кај македонските презимиња *Митриќевски*, *Видиќески*, *Радиќев*,

² Блаже Конески, цитирано дело, стр. 60.

Ристиќески и др. Можно е и претпоставката дека се работи за измени по српскиот модел на македонските патроними или презимиња во подоцнежните српски владеења (од 1913 до 1918, всушност по балканските војни). Тоа е податок за влијанието од север, поточно од српскиот јазик во Македонија.

Покрај споменатите словенски имиња во македонскиот именски систем широко се застапени и т.н. календарски имиња. Тоа е факторот на влијанието од југ и останува трајно на грчката страна. Календарските имиња навлегуваат во нашиот именослов по извршената христијанизација на Словените и сосема се природни во македонските презимиња како Петар (од грч. Пётроϝ) кај презимето *Петровски*, Павле кај *Павлески*, Коста кај *Косѝоски* итн. Од југ се шират и преводи од грчки или грцизирани имиња (од латинска или еврејска провениенција), па дури и грчки суфикси додадени на словенски имиња (сп. Конески кај имињата од XVI век Препинос, Богинос, Дапкос). Среќаваме и имиња од грчки апелативи кои не го нашле своето место во грчкиот антропономастикон како Ангел кај през. *Ангелески*, Деспот кај *Десѝодов*, Трендафил кај *Трендафилски* итн.

Од исток контактот со бугарскиот јазик бил тесен и долг. "Во почетокот на турскиот период тој контакт е лишен од изразен престижен фактор".³ Сепак одамна суштествуваат кај нас и личното име Крум и личното име Шишман, како имиња на бугарски владетели, а денес и презимињата *Крумов* и *Шишманов*.

Што се однесува до влијанието од Запад, поточно од албанскиот јазик, пак ја следиме мислата на Конески, дека во македонскиот јазик постојат албански имиња и албански форми на христијански имиња што сведочат за етничките вкрстувања во минатото. "Некои имиња иако подложни на архаизација допреле и до наше време (Леко, Гон, Гин, Роко и др.) или се вградиле во нашите презимиња (*Лековски*, *Гиновски*,

³ Цит. дело, стр.60

Рокановски)". За Илиевски⁴ и личното име Луло, Лулчо кај презимето *Луловски* е од албанско потекло и одговара на нашето Цветко. И не само лични имиња туку и деривацискиот формат -з-, кај нас како суфикс -зе или -зо се изведува од албанскиот јазик. Во таа насока и Митар Пешикан⁵ пишува дека деминутивната албанска наставка -за ѝ е позната на јужнословенската ономастика. Ја среќаваме најчесто таму каде што словенското население доаѓало во контакт со албанското. Така личните имиња на -зе, т.е. -зо живо суштествуваат во еден долг континуитет во македонскиот јазик (Пазе, Тозо, Безе и сл.), па дури и денес во македонските презимиња (*Панзев, Пазески, Дозева, Барзов* и сл.). Покрај тоа дарданско-илирското лично име *Bardilis*, со основа **bardh*, сочувана во албанскиот јазик со значење 'бел, светол' постои во македонската антропонимија како основа во презимето *Бардоски*. Илиевски⁶ бележи топоним Бардоец кој се вика Беланоец, односно Бела Чешма.

Познат е постојаниот контакт на македонското население со Власите. Влашки елементи среќаваме на сите рамништа во македонскиот јазик. Ги има нив и апелативната и ономастичката лексика. Се работи за активно сожителство во еден подолг временски период. Така влашкото име Сорин, Сорче го содржи презимето *Сорчев*, Дордо - презимето *Дордова*, Такули - *Такуловски*, Буне - *Бинев*, Флоро - *Флоровски* итн. Конески ќе напише дека особено е важно што елементот -ул, првобитно граматички член во ароманскиот, придобил функција на многу продуктивна наставка со која се создава уште една разновидност меѓу

⁴ Петар Илиевски, *Балкански меѓујазични контакти во антропонимијата на Зборникот од Миладиновци*, Животот и делото на браќата Миладиновци, Скопје 1984, стр. 266.

⁵ Митар Пешикан, *Наставка -за у јужнословенским именима XV века*, *Četrta jugoslovenska onomastična konferenca*, Ljubljana 1981, str.419-425.

⁶ Петар Илиевски, *Адаптација на неколку славобалкански основи во современата топонимија од регионот на Бисџира и Кичевско*, Балканолошки лингвистички студии, Скопје 1988, стр. 527.

формите на нашите лични имиња. Такво е името Радул во презимето *Радуловски*, Падул во презимето *Пандуловски*, Танул во *Танулевски* и сл. Ние на тоа би додале дека и многу имиња на -и се под влијание на влашкиот, а се среќаваат во презимињата како *Гуџинов*, *Гуџинов* и сл.

Сите овие лични имиња кај македонските презимиња имаат словенски печат. Тие се приспособени на изговорот на македонскиот јазик и во повеќето случаи имаат деривациски форманти од словенско потекло.

Поинаква е ситуацијата со прекарите заложени во македонските презимиња. Додека личните имиња со текот на времето сосема го губат првичното мотивациско обележје и носител на ономастичката информација станува само фонискиот лик на името, прекарите, по сè изгледа, подолго и во поголем степен ја задржуваат својата семантичка содржина. Кај нив референцијалното значење, иако е присутно, се наметнува подоцна од причини што прекарот укажува на карактерните особини на човекот, на неговиот физички изглед, на неговото потекло или на неговата дејност низ вековите, а сето тоа мора да биде разбирливо за да биде прифатено во јазичната комуникација. Затоа во повеќето случаи прекарите во македонскиот јазик се пред сè лексеми преземени од апелативната лексика со јасна семантика во моментот на настанувањето, независно од нивната провениенција.

Освен тоа балканизмите во нашиот јазик треба да се третираат како сегменти наследени од минатото и како сведоштва за вековното опстојување на македонскиот јазик на територија со изразита етничка, лингвистичка и воопшто културна симбиоза на хетерогеното население. Во една потесна рамка треба да се потцрта и тоа дека балканизмите придонесуваат во македонскиот јазик да се одбегне ономастичкото повторување и да се зголеми нејзината синонимија. Сепак, прекарите во македонските презимиња се најчесто од словенско потекло. Но, оние од другите балкански јазици, вклучувајќи го тука и турскиот, со ништо не се

разликуваат од словенските. Тие и на планот на изразот и на планот на содржината се во духот на македонскиот јазик повинувајќи им се на законите во развојот на нашиот јазик и со сите тие битни елементи станувајќи интегрален, неделив дел на македонскиот презименски репертоар. Разбирливо е доминантното присуство на прекарите од турскиот јазик, како балкански турцизми во нашите презимиња како што се *Алабаковски* (од дијал. алабак 'глупав, будала'⁷, а во турскиот *alabık* 'дволичен, лицемерен'), *Аиновски* (од тур. *hain* 'предавник'), *Камбуровски* (од тур. *kambur* 'грбле'), *Карџиоски* (од тур. *karçı* 'продавач на мраз'), исчезната професија што ја памети постарата генерација итн.

Турцизмите во апелативната лексика навлезени во форма на прекари во македонските презимиња се дел од оној голем фонд на турски заемки во македонскиот јазик што го претставуваат суперстратното напластување.

Од адстратните елементи ги има оние од грчкиот и од латинскиот јазик. Тие јазици биле со посебен престиж и оставиле силна трага во моделирањето на балканската лексика. Ние само за илустрација ќе ги споменеме презимињата *Грамаџииков* (арх. граматик 'учен, писмен човек' од грчкиот *γραμματικός*), *Каламаров*, *Каламарски* (од грч. *καλαμάροζ* 'писар, мастилница') и презимето *Кавадарков* од прек. Кавадарко за кој Конески⁸ напиша објаснувајќи го името на градот Кавадарци⁸. Имено, според него, *кавада*, т.е. *кавади* од н.грч. *καβάδιον* е исчезнат збор во македонскиот јазик уште од XV век. Значел посебна наметка, плашт од скапоцена материја што ја носеле во Средниот век световни и црковни великодостојници. Аналогно на *свилар*, *кавадар* би бил изработувач или продавач на таков производ или материја.

Романизмите во македонскиот јазик обично се врзуваат со овчарскиот живот. Веќе рековме дека влашки елементи има и во

⁷ Речник на македонскиот јазик, т. 1, Скопје 1961, стр. 9.

⁸ Конески, цит. дело, стр. 48-49.

апелативната лексика, а оттаму и кај прекарите, т.е. кај презименскиот фонд. Сп. презиме *Гулимановски* (од влаш. *guliman* 'неранимајко, никаквец'), *Буклиоски* (диј. буклица, влаш. *buklă* 'матарка, метален сад за ракија), *Мурџоски* (од влаш. *murgu* 'црномурен, калеш') итн.

Албански елементи среќаваме кај прекарите во веќе споменатото презиме *Бардев*, *Бардоски* (од ал. *bardh* 'бел, светол'), потоа кај презимето *Џуџоски* (од ал. *џирџ* 'моме, девојче') и сл. Интересно е и презимето *Кецкаров*, *Кецкароски*, според Георгиев⁹ со значење 'Македонец муслиман'. Се работи тука за дијалектниот апелатив *кецко* во Дебарско, со семантика 'ѓавол, итрец' навлезен во дијалектната лексика од тајниот сидарски говор на тој регион. Во понатамошното објаснување *кецко* може да се третира како хибрид од албанскиот кес 'козле' + суф. -ко.. Ако се знае дека албанските зборови нашле употреба во т.н. тајни јазици, особено во западна Македонија, ова толкување може да се земе за прифатливо. Освен тоа јасна е и познатата митолошка врска на ѓаволот со козата (имено дека господ ја создал овцата, а ѓаволот - козата).

Од сето претходно следи и заклучокот дека ономастичката лексика, а во тие рамки и македонските презимиња сведочат за културните влијанија и врски во Македонија, за заедничкото живеење на Македонците со другите балкански народи и за придонесите што тој контекст ги дал во општиот развој на нашиот народ и неговиот јазик.

XXI научна конференција на XXVII
меѓународен семинар за македонски јазик,
литература и култура, Скопје 1995.

⁹ Владимир Георгиев, *Български етимологичен речник*, т. I, София 1979, стр.349.

ТУРЦИЗМИТЕ ВО ОСНОВАТА КАЈ НЕКОИ МАКЕДОНСКИ ПРЕЗИМИЊА

Именската формула од *лично име* + *презиме* во македонскиот јазик има своја традиција и свое лингвистичко оправдување кое се состои во строгата идентификација на личноста, т.е. во нејзината дистинкција од другите личности во колективот. Притоа не треба да се заборави дека првиот член од таа формула (личното име) постои откако постои човештвото, додека вториот дел (презимето) како стабилна и правна регулатива во македонскиот јазик се нормализира пред крајот на минатиот и почетокот на овој век, сè со цел да се маркира личноста и според нејзината припадност. Патот на настанувањето на презимето во словенските јазици бил долг и дифузен во зависност од степенот на развојот на општеството. Во македонскиот јазик уште во средниот век се почувствувала потребата од дополнителна определба покрај личното име (коешто веќе не можело да ја одигра својата прецизна номинациска функција), што условило појава на именска формула од две лични имиња (како *Сиџојан Никола*), од лично име и прекар (како *Рисџо Сиромавиоџи*), лично име и татково или дедово име (патроним како *Веле Пејиров*), од лично име и етник (*Наум кичевчанец*) и сл.¹ Во тој процес на настанување на македонските презимиња голема улога одиграле и

¹ Примерите се земени од *Турскиите документи за историјата на македонскиот народ*, Опширен пописен дефтер од XV век, т. II, Скопје 1973.

вонлингвистичките фактори, т.е. историските, општествените настани на овие наши простори.

Покрај тоа, етничката, лингвистичката и воопшто културната симбиоза на хетерогеното население не можеле, а да не се одразат во конечното оформување на македонскиот презименски корпус. Со право се вели дека презимињата носат белези на јазичниот контекст во којшто се создавале². Затоа во македонскиот антропонимски (и воопшто ономастички) материјал, како впрочем и во лексиката на македонскиот јазик, се среќаваат голем број балканизми, а во тие рамки и т.н. балкански турцизми.

Со многувековното турско владеење на Балканот, турскиот јазик оставил многу зборови и форманти во јазиците на балканските народи, но исто така и попримил многу нивни јазични елементи и со тие заеднички обележја се вбројува во балканскиот јазичен сојуз или заедница. Според Петар Скок тоа се т.н. балкански турцизми карактеристични не само за јазиците на Балканот, туку и пошироко. Тие, како и другите балканизми, често калкираат, т.е. делумно или целосно се супституираат со соодветни словенски лексеми (при што многу често доаѓа и до нивно семантичко поместување). Најчесто овие позајмувања се резултат од потребата да се избегне ономастичката ентропија. Ова мислење јасно се илустрира со постоењето на македонските презимиња како *Лавовски* наспрема *Абазов* или *Арслановски*. Овие балканизми го збогатуваат македонскиот ономастички материјал, придонесуваат за поадекватно именување во смисла на одбегнување на евентуалната јазична омонимија и ја збогатуваат македонската синонимија. Познато е дека со текот на времето антропонимите го губат првичното мотивациско обележје, поточно нивното сигнификативно, апелативно значење и носител на ономастичката информација станува само фонискиот лик на

² Види поопширно во статијата на О. Јашар-Настева *Меѓујазични контакти и нашата топонимија*, Втора југословенска ономастичка конференција, Скопје 1980.

антропонимот. Како последица на тој лингвистички процес туѓите лексеми стануваат добредојдени во антропонимскиот репертоар на македонскиот јазик. На тоа треба да се додаде и фактот дека имињата од туѓо потекло, со својата неразбирлива содржина, имале и профилактична функција. Тие лесно поминувале од еден народ кај друг, за нив не важат јазичните и верските граници. Од тие причини сосема подеднакво треба да се испитуваат македонските антропоними (во тие рамки и македонските презимиња) независно од нивната провениенција. Кај сите нив, според А. Суперанскаја, значењето станува референцијално, па таа семантичка празнина се пополнува со други јазични средства коишто придонесуваат ономастичката порака да биде што појасна и попрецизна.

Балканизмите во македонскиот јазик треба да се изучуваат како сегменти наследени од минатото. Преку нив пулсира историјата на овој народ како сведоштво за неговото вековно опстојување. Дека се работи за балканизми кај македонските презимиња со турско лично име или апелатив во функција на прекар во основата, ни сведочат и споредбите што ги направивме со другите јазици на Балканот и пошироко. Така презимето *Аџиев* (*Аџиевски*, *Аџиески*) се среќава во Македонија; *Adžija*, *Adžijević* во Хрватска; *Аџић*, *Хаџић* во Србија; *Хаджиев* во Бугарија; *Agiu*, *Hagi*, *Hagiu* во Романија; *Хатџџ* во Грција; *Naxhi*, *Naxhe* во Албанија и сл. Разгледувајќи го развојот на презимињата во македонскиот јазик на една поширока временска оска, може да се констатира дека македонските презимиња со турски елементи во основата во ништо не се разликуваат од оние со словенски основи. Тие и на планот на изразот и на планот на содржината се сосема во духот на македонскиот јазик, а нивните развојни фази течат во корелација со оние од словенско потекло и претставуваат интегрален, неделив дел на македонскиот презименски репертоар. Овие презимиња, кои се и предмет на нашиов реферат, се презимиња на Македонците, а во тие рамки и на Македонците муслимани. Така, презимето *Абдерманов* го носат личности со имиња како *Раде*, *Славчо* и *Милчо*, а презимето *Асенов* покрај личностите

Милица, Борис, Тодор и Ванчо го носат и *Сеид, Џевад, Џулизе и Асан*. Овие фамилии со словенски лични имиња и презиме со муслиманско лично име во основата се последица од споменатата интерференција на јазиците низ историјата. Нивната фреквенција не е мала, а и локацијата не им е ограничена — се среќаваат на македонската макрорегија. Во овој напис се претставуваат само некои презимиња со почетна буква *А* кои се дел од *Речникомѝ на ѝпрезимињаѝа кај Македонциѝе* што се работи како проект во Институтот за македонски јазик во Скопје.

Вообичаена е поделбата на македонските презимиња на оние со лично име или со прекар во основата. Личното име може да биде словенско, календарско (грчко, латинско или еврејско), муслиманско, влашко и поретко албанско. Муслиманските имиња, навлезени во нашиот јазик преку турскиот, можат да бидат од арапско, односно персиско потекло.

Презимињата со муслимански лични имиња во основата, во споредба со оние од прекари, имаат поограничена употреба и релативно мала фреквенција. Во материјалов што го презентираме такви се македонските презимиња: *Абазов/Абазовски* од муслиманското лично име *Ābās, Abaz*; *Абдерманова* од *Abdurāhmān*; *Авезоски* од *Hafez, Hafiz*; *Ајдаровски* и *Ајдарчев* од *Hayder*, *Ајдиновски* од *Aydin*; *Ајроски* од *Hayruddīn*; *Ајѝов* од *Ayetulāh*; *Алауѝовски* од *Alaudīn*; *Алимов* од *Halim*; *Асенов/Асенокски/Асанков* од *Hasan*; *Афузов* од *Hāfiz*; *Аџемовски* од *Acem*; *Аџулевски* од *Agul*; *Арслановски* од *Arslan* итн.³ Сите овие муслимански лични имиња спаѓаат во категоријата на пожелни имиња и нивната семантика јасно упатува на желбата на родителите детето да им биде силно како лав (бидејќи турското *abaz* значи „лав“), да биде слуга божји

³ Муслиманските имиња и нивните толкувања се дадени според интерпретацијата на I. Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porjekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1977.

(што значи името *Abdurahman*), да им биде весело и среќно (*Aydin*), да биде добродушно и внимателно (*Halim*), да им биде убаво (*Hasan*) итн.

Многу почести и поинтересни се македонските презимиња со турски апелатив во основата којшто означува некој занает или некоја надворешна, односно внатрешна особина на личноста. Тоа се всушност прекари, најчесто професионални имиња.

Занаетот како мотив за номинација се среќава во многу јазици. Големиот број занаети на македонска територија останале нотирани како сведоштво за дејноста на нашиот народ токму преку македонските презимиња, затоа што многу од занаетите денеска не постојат, некои се на исчезнување, а некои со новите текови на животот нема и оправдување да опстојат. Треба да се напомене дека професионалните имиња во функција на презимиња не се карактеристика само на балканските народи, туку и на многу други народи во светот. Ќе го споменеме само најфреквентното англиско презиме *Smith*, германското *Schmied*, руското *Кузнец*, нашето *Ковач* итн. Македонски презимиња со турски апелатив во основата којшто претставува некој занает се следниве: *Абаџи/Абаџиев/Абаџиоски* од апелативот *абаџија*, на тур. *abāci* 'изработувач на грубо платно аба'; *Алач/Алачев/Алачки* од тур. *halaç* 'дрндар; оној што развласува памук'; *Алваџиев/Алваџиоски* од *алваџија*, тур. *helvacı* 'оној што прави или продава алва'; *Амбарџиев/Амбарџиоски* од *амбарџија*, тур. *ambarcı* 'оној што изработува амбари'; *Анџиев/Анџиоски* од *анџија*, тур. *hancı* 'оној што има ан'; *Арабаџиев* од *арабаџија*, тур. *arabacı* 'колар'; *Асарџиев* од тур. *hasırcı* 'рогозинар, плетач'; *Астџарџиев* од тур. *astârcı* 'оној што продава памучно платно за постави'; *Ахџаров* од тур. *aktar* 'ситен трговец; оној што продава билки и зачини'; *Ахчиев* од *акџија*, тур. *ağcı* 'готвач' и др.⁴ Се забележува дека некои занаети се воспоставиле со доаѓањето на Турците на нашата

⁴ Турските лексеми се толкувани според *Турецко-русский словарь*, Москва 1977, под редакција на З. Мустафаев и Л. Старостов.

територија (па за зборот *алвација* нема словенски еквивалент и со самото тоа презимето *Алвациев* нема словенски парник), додека другите занаети постоеле и пред нивното доаѓање за што сведочат семантичките парови од словенски и турски основи кај македонските презимиња како *Арабаџиев* = *Коларов*, *Асирџиев* = *Роѓозинов*, *Алачев* = *Дрндаров*.

Како што споменавме и погоре, чести се македонските презимиња и со турски апелативи во основата коишто ја означуваат личноста според некоја нејзина физичка особеност, поточно врз основа на некој впечатлив детаљ кој е во врска со нејзиниот физички изглед. На пример *Аблаков* од тур. *ablak* 'човек со валчесто лице, со полни образи'; *Абрашев*, *Абрашевски* од тур. *abraş* 'шарен, пегав; светлоок'; *Азманов*, *Азмановски* од тур. *azman* 'голем, крупен'; *Алаѓозов* од тур. *alagöz* 'човек со шарени очи'; *Алкавски* од тур. *halkavi* 'тркалезен, во форма на алка; дебел'; *Алијанов* од тур. *altın* 'злато', веројатно се работи за човек со светла коса како злато; *Алијићармакоски* од тур. *altiparmak* 'човек со шест прста'; *Ариинков* од тур. *arşin* 'мерка за должина од 68 сантиметри', што наведува на претпоставката дека се работи за низок човек, итн. итн. И овие образувања имаат македонски еквиваленти како *Шаренков* = *Абрашев*, *Злаиџев* = *Алијанов* и сл.

Презимињата со турски апелативи што означуваат некоја карактерна особина што доминира кај одредена личност се среќаваат и кај другите словенски јазици. Тоа се т.н. подбивни именувања, прекари со негативна конотација како *Абдалов* од арап. *ābdālā* 'глупав, тап'; *Азмаков* од тур. *azmak* 'оној што беснее, се лути; кавгација'; *Ајдамакова* од раз. *ајдамак* 'скитник', тур. *haydamak* 'гони, тера стока'; *Алабаковски* од раз. *алабак* 'глупав, будала', тур. *alabık* 'дволичен, лицемерен човек'; *Алчиков* од тур. *alçak* 'мангуп, препреден човек'; *Аљаков* од тур. *allâk* 'непостојан, оној што не држи до својот збор'; *Ашлаков* од раз. *ашлак* 'неранимајко', тур. нар. *aşagılık* 'грубост, примитивност' и др. Но, покрај овие погрдни прекари во основата на презимињата се среќаваат и

пожелни, поточно такви што упатуваат на присуство на позитивни особини кај личноста како што е презимето *Акалиев* од тур. *akilli* 'умен, паметен'. Личностите можеле да се именуваат и според некој доминантен настан од нивниот живот. Така презимето *Алијанџиев* може да се доведе во врска со тур. *altıncı* 'златар', но постои турски збор *altıncı* што значи 'шести' и секако е во врска со македонското презиме *Шестиаков*, за кое се мисли дека значи 'шесто дете во семејството' (иако кај овие презимиња како *Алијанџиев/Шестиаков* и *Докузовски/Девеџаков* не е исклучена можноста именувањето да е и по бројот на прстите кај личноста). Презимето пак, *Аџи*, *Аџиев*, *Аџиески*, *Аџиски* од *аџија*, тур. *hacı*, значи кај муслиманите 'човек кој ја посетил светата кула Каба во Мека', а кај христијаните 'човек кој бил на поклонение на Христовиот гроб во Ерусалим'. *Аџија* е апелатив навлезен во лексиката на македонскиот јазик на сите рамништа (во разговорниот и литературниот) и со споменатата семантика е многу чест кај сложените македонски презимиња како *Аџиџеорџиев*, *Хаџиџованов*, *Аџиниколов* и сл. Презимето пак *Аџов*, *Аџовски* од тур. апелатив *ağa* со првично значење 'голем, стар' и подоцнежнo 'велепоседник, господар' може да се смета како презиме -ознака што личноста ја добила врз основа на статусот што го имала во државната хиерархија. Од тој вид е и презимето *Госџодинов*.

Од сето претходно може да се заклучи дека презимињата во македонскиот јазик се знаци со специфична функција кај кои е неопходна анализа од аспект на нивното зборообразување, затоа што тие се препознатливи како презимиња најмногу преку нивните компоненти, преку нивната структура која се состои од основа и суфикс. Основата е интересна бидејќи крие податоци од лингвистичка и екстралингвистичка природа. Во обичната комуникација таа нема јазичен карактер, бидејќи не носи значење, ами нејзината функција е исклучиво означувачка. Вториот елемент пак, е презименскиот суфикс. Повеќе од 90% од споменативе презимиња се со вообичаените наставки *-ов/-ев* или *-ски* и со комбинираната наставка *-овски/-евски*, т.е. *-оски/-ески*. Оние без

презименски суфикс како *Алач* или *Ачи* имаат апелативна именска структура и се градат по примерот апелатив = прекар = презиме. Мотивацијата на именувањето е извршена на ниво на апелативот, којшто само функционално се менува, т.е. се антропонимизира и со самото тоа се десемантизира. Станувајќи презиме, тој апелатив поминува од лексичката сфера (каде што има семантичко и социјално обележје) во неутралната сфера како ономастички знак чијашто основна функција е номинацијата.

За другите презимиња со македонски презименски наставки може да се констатира дека се тоа всушност лични имиња или прекари со презименска деривација. Оние од лично име + суфикс можат да се разгледуваат од гледна точка на изведбата на имињата, дали се работи за муслимански имиња во нивната полна форма (како кај *Ајдинов*, *Асановски*) или се работи за муслимански имиња адаптирани на македонскиот јазик во поглед на начинот на нивното скратување и додавање на типични македонски деривациски средства како што се хипокористичните суфикси *-че* (кај презимето *Ајдарчески*) или *-ко* (кај презимето *Асанков*). Оние презимиња од прекари + суфикс можат да се анализираат од аспект на тоа кои јазични елементи ги содржат соодветните прекари, поточно кои се турските апелативи: дали се тоа сложени (како *alagöz* кај *Алаѓозов*, *altıparmak* кај *Алтипармакоски*), именки (*altın* кај *Алтианов*, *arşın* кај *Аршинов*) или придавки (*abraş* кај *Абрашев*, *halkavı* кај *Алкавски*) и сл.

Притоа многу е интересно да се согледаат и семантичките поместувања, некаде дури и сосема новите значења што ги добиваат турските лексеми при заемањето во македонскиот јазик. Така лексемата *alabık* во турскиот јазик значи 'дволичен, лицемерен човек', а во Речникот на македонскиот јазик е дадена како разговорна форма со значење *џлуџак*, *будада*⁵. Сосема е изменета семантиката на турскиот

⁵ Речник на македонскиот јазик, том I, Скопје 1961, стр. 9.

збор *haydamak*, имено, во турскиот јазик значи 'тера, гони стока', а во нашиот Речник значењето на *ajdamak* е 'скитник, неранимајко'.

На крајот само ќе заклучиме дека проучувањето на турцизмите во македонската ономастика сè уште чека постудиозен пристап во смисла на нивната комплексност, затоа што појавата на турцизмите во нашиот јазик спаѓа меѓу оние појави што го чинат позитивното влијание врз развојната динамика на ономастичката лексика и лексичката надградба на македонскиот јазик, воопшто.

XX научна дискусија на Меѓународниот семинарот за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1993

ПРЕЗИМИЊА ОД ИМИЊА НА МЕСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во македонскиот јазик именската формула за идентификацијата на личноста се состои од лично име + презиме, како впрочем во повеќето јазици во светот. Тоа се две самостојни антропонимски категории правно регулирани со своја специфична функција во јазикот. Во однос на структурата и ортографијата кај оваа формула не се можни алтернативи во јавното општење, особено кога се работи за презимињата.

Познато е дека личното име е многу стара номинација за разлика од презимето кое е многу понова појава, обусловена од повеќе вонлингвистички фактори (пред сè од степенот на развој на општеството). Затоа во земјите на Западна Европа зародишот на презимето се бележи во VIII век, а кај Словените некаде во X, XI век (практично со примањето на христијанството). Презимето е втора детерминација на луѓето. Но, има наследен карактер, па во тој однос е првично именување.

Општо е прифатено мислењето дека со патронимите почнуваат првите стапки на денешните презимиња и тоа во цела Европа. Во почетокот се без морфолошки показател (само името на дедото, т.е. таткото), а подоцна се со маркирана припадност, со структурен формант за образување на презимиња. Остатоци од првичните структури наоѓаме и денес. Тоа се оние именски синтагми од две лични имиња каде што

второто лично име е во функција на презиме (*Димче Муре, Љубен Лаџе, Милош Линдро, Наум Бајо*). Такви појави се среќаваат сè уште и во другите словенски јазици, но и во јазиците од Западна Европа (во францускиот во функција на презиме се среќаваат: *Lafayette, Corneille, Petit*; во германскиот: *Braun, Robert, Schiller*; во англискиот *Henry, Cooper, Crow* итн). Поновите структури се со морфолошки показател на припадноста како кај нас: *Петров, Неделковски*, а во германскиот и англискиот јазик многу често со генитивното -s во патронимиска функција: *Albrechts, Eggers, Diederichs*; *Jones, Woods* или пак на личното име се додава зборот со значење *син*: *Addison, Perkinson, Robinson*. Оваа форма со *син* ја имаат и Скандинавците: *Nilson, Person* (во шведскиот јазик), *Andersen, Petersen* (во данскиот). Треба да се спомене дека келтските патроними се со *Мас* (*Macdonald* во Шведска) или со *О* (*O'Hara* во Ирска).

Историски погледнато уште во Атина сите граѓани се именувале со лично име што го добивале од родителите два дена по раѓањето на детето. Но, тоа име било придружено со името на таткото коешто било запишано во тогашната најмала административна единица (нешто како денешните општини). На пр. *Демосџен, син на Демосџен од Псеанеја*. Значи покрај личното име стоело името на таткото со определбата по место (на живеење или раѓање).

Во стариот Рим името на граѓанинот се состоело званично од четири дела: 1) *praenomen*, индивидуално име, 2) *nomen*, што го означувал родот на којшто припаѓал граѓанинот, 3) *cognomen* со којшто се означувала гранката на родот (нешто како подрод) и 4) *agnomen*, или прекар за означување некоја индивидуална особина на личноста (најчесто потекло по име на место). На пр. *Publius* (*praenomen*) *Cornelius* (*nomen*) *Scipio* (*cognomen*) *Africanus* (*agnomen*).

Во средниот век плебејците во Франција (значи не и благородниците) носеле крстено име на коешто се додавало или името на

родното место, или професијата, а може да се сретне и прекар според некоја физичка особеност или недостаток. На пр. *Liegeois, Picard* (значи од Лиеж, од Пикард), *Du bois, Du moulin, Des champs*. Ова второ име што поминало во име на семејство конечно било утврдено со наредба на Вилер-Котерет во 1539 год. (Larousse Universel, Paris 1949, 314). Од ова се гледа дека кај повеќето народи многу одамна покрај личното име постоеле патронимски определби, но и други во коишто преовладувале определбите по име на место.

Во македонскиот јазик, како и во другите словенски јазици, среќаваме двоименски определби (поточно дополнителни именувања до лично име) уште во IX век. Тие биле исто така или патроними, прекари или изведби од имиња на места.

Нашата историска документација покажува дека стремежот луѓето да се именуваат и според нивното потекло по место има долга традиција. Значи не само категоријата припадност по род, туку и категоријата припадност по место се забележува во нашите пишани извори. Се разбира во почетокот таа се изразувала со аналитички конструкции кои подоцна ќе добијат синтетички облик. Така во Битолскиот триод, македонски ракопис од XII век, меѓу другите именувања го наоѓаме и примерот ...гешџиџа ѿ вџпи... (54а), во XIII век во Добрејшево евангелие ...стрѣзо ѿт маркова (116а), потоа во XIV век ...попѣ миѣхѣ из дѣврешѣ (Угринова-Скаловска, 26), во XV ни... божикѣѣ изъ града охрида (Иванов 53), во XVI в. ...петрѣ ѿт баню (Иванов 241), во XVIII ...неделѣѣ ѿт дренѣѣ (Иванов 271), во XIX ..миѣхиловиѣѣ ѿ дѣвина (Иванов 260) итн. Покрај овие аналитички конструкции на именување веќе во XVI век среќаваме и синтетички форми (во минеј од поп Лазар кратовец од 1564 год.) ...кирѣ герасимѣ киѣевскии, или од истиот век ...никифорѣ морозѣвскии (Угринова Скаловска, 35), ..кирѣ никодимѣ скопѣзскии (Иванов 130) итн.

Овие примери од нашата историска документација ја покажуваат долгата традиција на нашиот човек да се идентификува не само со лично име туку и со некој дополнителен исказ што ќе укаже на неговото

потекло по место. Тоа е таа географска припадност која е доминантен модел на именување во XIV век. Потврда за ова тврдење е ракописот *Појисоѝ на имоѝиѝе во Хиѝеѝовскиоѝ манаѝиѝир од 1343 год.* (Славева 1980).

Во овој напис нè интересираат презимињата од имиња на места во современиот македонски јазик. Кај Стаматоски (1990;176) тие се споменати како еден сегмент од општиот систем на именување кај Македонците. Материјалов што следи има цел да го покаже нивното функционирање од повеќе аспекти. Пред сè да се открие мотивот за настанувањето, нивната структура и, особено, да се укаже на зборообразувачките средства. За таа цел се ексцерпирани 160 презимиња од првиот том на *Речникоѝ на ѝрезимињаѝа кај Македонѝиѝе* (отпечатен 1994 год. во издание на Институтот за македонски јазик).

Појавата на презимињата образувани од имиња на места е обусловена од потребата на дојденците да се идентификуваат во новата средина според нивното место на раѓање или според местото на претходното живеење. Затоа се вели дека тоа се етнички имиња што ги покажуваат миграциските движења во границите на нашата земја, но и на доселениците од, главно, другите соседни земји. Потврда за оваа констатација е следниов факт: презимето *Кошевалиски* во основата го содржи името на селото Кошево, но тоа презиме не се среќава во с. Кошево, туку него го има во Штип и во Скопје. Станува сосема јасно дека човекот со тоа презиме само потекнува (или дошол) од с. Кошево. Исто така нема презиме *Драџомански* во с. Драгоманце, Кумановско, како што нема презиме *Горобински* во с. Горобинце итн. За ова поопширно пишува Стаматоски во статијата “Миграционите движења кај Македонците одразени во нивните презимиња” (2002:140-150)

Примерите покажаа дека овој тип презимиња можат да се разгледуваат на две рамништа: на апелативно и на ономастичко. Апелативното рамниште подразбира употреба на *киѝеѝиѝиѝи* и *еѝиѝиѝиѝи* во

функција на презимиња во македонскиот јазик. Се работи за премин на апелативни формации во презимиња по пат на трансонимизација. За разлика од апелативите (т.е. од ктетиците и етниците) презимињата се пишуваат со големи букви (етник *беличанец* // презиме *Беличанец*, ктетик *кумановски*// презиме *Кумановски*).

1. Презимињата еднакви на *кѝеѝици* можат да бидат образувања од имиња на градови, од имиња на села и од имиња на области (значи од сите видови ојконими, т.е. населени места). Поретко се среќаваат и презимиња образувани од микротопоними.

Презимиња/ктетици од имиња на градови се: *Беровски, Воденски, Дојрански, Драмски, Јанински* (град Јанина и град Драма во Егејска Македонија), *Косѝурски, Кочански, Краѝовски, Крушевски* и *Кумановски*;

Презимиња/ктетици од имиња на села се: *Бајловски* (село *Бајловце*, Кумановско), *Бабунски* (с. Бабуна, Велешко), *Балвански* (с. Горни и Долни Балван, Штипско), *Бањански* (с. Бањане, Скопско), *Барбарески* (с. Барбареве, Струмичко), *Белушински* (с. Белушино, Крушевско), *Билимбеџовски* (с. Билимбегово, Скопско), *Брезовски* (с. Брезово, Демирхисарско), *Брзачки* (с. Брзак, Кумановско), *Брушански* (с. Брушани, Кавадаречко), *Бучински* (с. Бучин, Крушевско), *Вакавски* (с. Вакав, Кумановско), *Вайски* (с. Вапа исчезнато во Дебарско), *Вражалски* (с. Вражале, Скопско), *Врбечки* (с. Врбица, Кочанско), *Гаваѝски* (с. Ѓавато, Битолско), *Германски* (с. Герман, Кривопаланечко), *Глобочки* (с. Глобочица, Струшко), *Горњански* (с. Горњане, Скопско), *Градишки* (с. Градиште, Кумановско), *Грљански* (с. Грљане, Делчевско), *Гуџански* (с. Ѓуѓанце, Светиниколско), *Деолски* (месно име Девол, Алб.), *Дисански* (с. Горни и Долни Дисан, Неготинско), *Драџомански* (с. Драгоманце, Кумановско), *Дубровски* (с. Дуброво, Неготинско), *Ѓаваѝски* (с. Ѓавато, Битолско), *Едеклерски*, -а (с. Едеклерци, Св. Николе), *Жеџљански* (с. Жегљане, Кумановско), *Зелениковски* (с. Зелениково, Скопско), *Кадински* (с. Кадино, Скопско), *Канински*

(с. Канино, Битолско), *Карловски* (с. Карловце, Кум.), *Киселички* (с. Киселица, Делчевско и Кривопаланечко), *Клодорабски* (с. Клодораби, Леринско), *Коњарски* (с. Коњаре, Прилепско), *Кочишки* (с. Кочиште, Дебарско), *Крчишки* (с. Крчиште во Албанија), *Кукински* (с. Кокино, Кум.), *Лавчиски* (с. Лавци, Битолско), *Лисолајски* (с. Лисолај, Битолско), *Локвенски* (с. Локвени, Прилепско.), *Љубойиенски* (с. Љуботен, Штипско);

Презиме/ктетик од име на област е *Жујски* во Битола (по областа Жупа во Западна Македонија) и

презиме/ктетик од микротопоним е *Забрдски* во Скопје (од Забрдо, т.е. Зад Брдо - чест микротопоним во западна Македонија)

Сите презимиња се придавски образувања со суф. *-ски* додаден на името на местото. Поретко, кај некои од нив суфиксот се додава на основата од топонимот, т.е. може да се испушти финалниот суфикс во името на населеното место, како кај презимињата *Боџдански*, *Горобински* (со испуштено *-ци* од с. Богданци, односно с. Горобинци), *Боџословски* (со испуштено *-ец* кај с. Богословец, Светиниколско), *Драџомански* (од Драгоманце со испуштено *-це*), *Едеклерски* (од Едеклерци, Св. Николе со испуштено *-ци*), *Жерновски* (од постарата форма на с. Жерновица, Жерновница, Жировница, Жировица - значи со испуштено *-ица*), *Клински* (с. Клиново со испуштено *-ово*) итн.

Посебно ги изделуваме презимињата *Клобучински* и *Лакински* со суф. *-ин* + *-ски* (с. Лаки, Кочанско).

1.1. Втората група апелативни презимиња се оние еднакви на *ејџниџије* во македонскиот јазик (образувани со суф. *-ец*, т.е. со проширениот *-анец/ -енец* за м. род, *-анка* за ж. род и *-ани/-ени* за множина). И овие презимиња го имаат истиот процес на трансонимизација, т.е. премин од апелативна во ономастичка лексика. Презимињата на *-ец* се: *Белушанец* (с. Белушино, Круш.), *Бучинец* (с. Бучин, Круш.), *Дујјачанец* (с. Дупјачани, Прил.), *Забрчанец*

(с. Забрчани, Прил.), *Кадинец* (с. Кадино, Прил.), *Коњарец* (с. Коњаре, Прил.), *Кошевец* (с.Кошево), *Локвенец* (Локвени, Прил.), *Луџучанец* (с. Лугунци, Вел.), а на *-анец/-енец* се: *Алинчанец* (с. Алинци), *Беличанец* (од името на с. Белица, Прил.), *Белоцрквенец* (с. Бела Црква, Прил.), *Варошанец* (с. Варош, Прил.), *Виничанец* (град Винаца), *Влавчанец* (с. Лавци, Бит.), *Горичанец* (с. Горица, Охр.), *Градчанец* (Градско, Вел.), *Дреновчанец* (с. Дреновци, Прил.), *Иванченец* (с. Иванчишта), *Крајничанец* (с. Крајница, Вел.), *Лисичанец* (с. Горно и Долно Лисиче, Вел.).

Кај овие презимиња отсутува ознаката за женски род. Презимињата се секогаш во машки род што е необично, бидејќи македонските презимиња познаваат и женски род (Ивановска, Митрева итн.). Тоа треба да се спомене бидејќи постојат форми за женски род кај етничките имиња (беличанец, т.е. беличанка; коњарец/коњарка, потоа кошевка, локвенка итн.). Кај многу од нив има и отстапување од третосложното акцентирање.

Во материјалот забележавме само едно презиме еднакво на етник со турскиот суф. -ли и тоа во адаптирана македонска форма -лија: *Варошлија* (с. Варош, Прилепско). Познато ми е и презимето *Росоклија*, со идентична изведба (тоа ќе следи во II том на Речникот).

2. Следната група презимиња од имиња на места ја чинат презимињата образувани со структурните форманти *-ев/-ов*, *-ски* и *-овски/-евски* (дијал. *-оски/-ески*), т.е. со оние со кои се образнуваат презимињата во македонскиот јазик. Затоа овие презимиња се разгледуваат на ономастичко рамниште.

Пред сè тука спаѓаат презимињата на *-ов/-ев* или *-ски* директно додадени на името на местото како *Каваев* и *Каваески* (од Каваја, град во Албанија), *Брњарчева* (од Брњарци, село во Скопско), *Бурџазов* (Бургас е град во Бугарија) и *Елбасанов* (од Елбасан град во Албанија).

Повеќето презимиња од имиња на места ги содржат суфиксите *-ов/-ев* или *-ски* додадени на етниците образувани со турскиот суф. *-ли* и

имаат структура од *имејѝо на месѝојѝо* + суф. *-ли* + суф. *-ов/-ев*: *Бајалѝалиев* (од етникот *бојмаѝалија*, сп. с. Бајалци, Гев.), *Балванлиев* (ет. балванли/ја, с. Балван, Шт.), *Балдовалиев* (с. Балдовци, Струм.), *Бансколиев,-а* (с. Банско, Струм.), *Баравѝалиев* (с.Баровци, Егејска Македонија), *Белојѝлиев* (Белотино, Струм.), *Бојмалиев* (област Бојмија кај Гев.), *Бојмаѝалиев* (ет. бојмаѝали/ја од с. Бојмица во Егејска Македонија), *Бреслиев* (с. Брест, Штипско), *Буралиев* (с. Борицево, Струмичко), *Војниѝалиев* (с. Војница, Велешко), *Гавранлиев* (с. Гарван, Рад.), *Германлиев* (Герман, Ег. Макед.), *Градошарлиев* (с.Градошорци, Струм.), *Грамужлиева* (с. Грумази, Битолско), *Грбашлиев* (Грбаше, Кукушко), *Димонѝалиев* (с. Димонци, Кукушко), *Драгомерлиев* (с. Драгомер, Кукушко), *Ѓавайѝлиев* (с. Ѓавато, Бит.), *Иновалиева* (с. Инево, Рад.), *Јанешлиев* (с. Јанеш, Сол.), *Калковалиев* (с. Калково, Вал.), *Кованѝалиев* (с. Кованци, Гевгелиско), *Козјаклиев* (с. Козјак, Шт.), *Конѝалиев* (с. Конче. Рад.), *Кошевалиев* (с. Кошево, Шт.)

Некои презимиња од овој тип се од имиња на градови: *Валандовалиев* (џ. Валандово), *Дојранлиев* (од Дојран), *Драмајлиев* (Драма, Ег.Макед.), *Измирлиев* (град во Турција), *Косѝурлиев* (Костур, Ег. Макед.) и *Крајѝовалиев* (Кратово).

Се среќаваат и презимиња од *ејѝници на -ли(ја)* + суф. *-ски*, значи презимиња со структура од *име на месѝо* + суф. *-ли* + суф. *-ски*: *Бреслиски* (с. Брест, Шт.), *Козјаклиски* (с. Козјак, Шт.), *Кошевалиска* (етникот од с. Кошево гласи *кошевалија*), *Лакалиски* (с. Лаки, Вин.). Тука спаѓа и презимето *Пенушлиски* (с. Пенуш, Штипско) што се наоѓа во II том од Речникот. Покрај на *-ли* + *-ски* ќе ги споменеме и етничките презимиња на *-ли* + суф. *-евски/-овски*, т.е. *-оски*. На пр. *Варошлиоски* (с. Варош, Прил.), *Горејлиоски* и *Горелиевски* (с. Горенци, Охрид.), *Дебрешлиоски* (с. Дебреште, Прил.), *Измирлиевски* (град Измир во Турција), *Кованѝалиевски* (с. Кованци, Гев.). Презимето, пак, *Лакарски* е

од етникот *лакар* (веројатно од микротопонимот *Лака*, чест во цела Македонија) + *-ски*.

Постојат примери каде што суфиксите *-ов/-ев* или *-ски* се додаваат на етничките имиња коишто имаат образувања со суф. *-анец/-анка* и множина *-анци* (сп. ги етниците: *дебранец/дебранка/дебранци*). Притоа отпаѓа дел од суфиксот, т.е. *-ец*, (*-ка* за ж.р. или *-ци* за множина) и на тој начин се добива следнава структура: *име на село* + *-ан* + *-ов*, т.е. *име на село* + *-ан* + *ски*: *Грнчишиџанов* (с. Грнчиште, Велеш.), *Дебранов* (Дебар), *Дрвошанов* (с. Дрвош, Струм.), *Ѓавачанов* (с. Ѓавато, Гевгел.), *Карабунишиџанов* (с. Карабуниште, Велеш.), *Куклишанова* (с. Куклиш, Струм.); со суф. *-ски*: *Беличански* (с. Белица, Кичевско), *Биџлански* (с. Бигла, Делч.), *Бомјански* (област Бомија, јужно од Гевгелија), *Боровчански* (с. Боровец, Струш.), *Градовчански* (с. Градовци, Скоп.), *Градчански* (с. Градец, Кочан.), *Дрвошански* (с. Дрвош, Струм.), *Жиџошански* (с. Житоше, Круш.), *Кочишиџански* (с. Кочиште, Дебар.). Овие образувања само наликуваат на ктетици. Теренските истражувања покажаа дека нивните ктетици се поинакви и гласат: *белички, дебарски, боровечки, ѓавачки, жиџошки, кочишки, куклишки* итн.

3. Покрај овој тип презимиња образувани од етници и ктетици (со или без структурни форманти) посебно треба да се изделат ***презимињата од родови, фамилијарни имиња изведени од имиња на месно*** како на пр. презимето *Брњарчевски* кое е добиено од фамилијарното именување *Брњарчевци*, а ова од месното име *Брњарци*, Скопско. Од аспект на надворешната форма овие презимиња имаат структура што го содржи *името на селото* + през. суф. *-овски*, дијалектно *-оски*. Тоа се покрај *Брњарчевски* (с. Брњарци), *Бучиновски* (с. Бучин) и презимињата *Дујјачаноски, Забрчаноски* (с. Забрчани), *Кажановски* (с. Кажани), *Коњаровски* (с. Коњари), *Краваревски* и *Краварески* (с. Коњари), *Крушејановски* (с. Крушејани) и др.

Во оваа група спаѓаат и *Калимановски/ Калиманоски* и *Канайларовска* (со испуштање на суф. –ци што е краен сегмент на ојконимот *Калиманци*, односно *Канайларци*) .

*** **

Семантичката мотивација на овие македонски презимиња од имиња на места е сосема јасна. Како што се спомена погоре се работи за именување на луѓе преселници од едни краишта во други, а главната маркиција во презимето е името на населеното место. Се гледа дека движењето на жителите е главно од село в град (најпрвин во најблискиот град), за потоа да се преселат во поголем град или во престолнината. Таа насока на движење ја покажува презимето *Арбелски* коешто денес е регистрирано во Дебар и во Скопје. Имено с. Арбеле (Орбеле или 'Рбеле) се наоѓа во областа Голо Брдо во Албанија, во непосредна близина со нашата западна граница. Се знае дека до 1948 год. границата била релативно отворена за преминување. Од тогаш е и преселбата на фамилијата од с. Арбеле во Дебар, за потоа од Дебар да се пресели во Скопје. Член на таа фамилија ме информира дека денес во Дебар живеат постарите, а дека младите се веќе во Скопје. Денешното презиме *Беличанец* го носат луѓе што од с. Белица се преселиле во Прилеп, а по Втората светска војна од Прилеп дошле во Скопје.

Може да се заклучи дека презимињата од првата група (што се еднакви на етниците и ктетиците во македонскиот јазик) се примарни, апелативни образувања и кај нив отсутствуют суфиксите со структурна функција. Втората група презимиња имаат во основата етник/ктетик (или нивна основа) + структурно-антропонимските суфикси –ов/-ев или –ски, т.е. -овски/-евски (диј. –оски/-ески).

Презимињата најчесто имаат изведба со суф. -ски, т.е. -овски/ -евски. Но, би било неточно ако не споменеме дека се среќаваат и форми со суф. -ов /-ев. Нивната застапеност во првиот том на Речникот на македонските презимиња е следна: од 160 презимиња од имиња на места,

99 имаат презименска наставка –ски или –овски/-евски (тука спаѓаат и ктетиците); 23 се на –ов/-ев, а 42 се етници на –ец, -анец. Оние на –ов/-ев би биле уште поретки да нема и аналогни изведби. И овој приказ на македонските презимиња од имиња на места покажува дека не се точни мислењата на некои странски лингвисти дека нашите презимиња на –ски и –овски/-евски се воведени со декрет по ослободувањето за да се разликуваат од оние на нашиот источен сосед. Исто така се неосновани и констатациите дека во македонскиот јазик нема презимиња изведени од имиња на места. Ги има нив како никулци уште до XII век, кои преку протопрезименските типови станале вистински презимиња. Впрочем, тој тип презимиња ги имаат и другите словенски јазици.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Речник на презимињата кај Македонците*, Марија Коробар-Белчева, Маринко Митков, Трајко Стаматоски, т. I, Скопје 1994.
2. Larousse Universel 2, Paris 1949.
3. Угринова-Скаловска Радмила, *Зайиси и лејојиси*, Скопје 1975.
4. Иванов Ѓордан, Български старини из Македония, София 1970.
5. Славева Лидија, *Дипломаџичко-џравниџе споменици за историјата на Полоџ и соседниџе краевџ во XIV век*, Споменици за средновековната и поновата историја на македонскиот народ, Скопје 1980.
6. Стаматоски Трајко, *Македонска ономастџика*, Скопје 1990.

МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕЗИМИЊА НА -0(B)СКИ/-E(B)СКИ И НА -ОВ/-ЕВ НАСПРЕМА РОДОВСКИТЕ ФОРМАЦИИ НА -ОВЦИ/-ЕВЦИ И НА -ОВИ/-ЕВИ

Цел на овој труд не е да се претстави целокупниот развојот на македонските презимиња туку да се фрли дополнителна светлина на развојот на презимињата изведени од лични имиња, т.е. на оние што изразуваат одредена припадност, најпрвин кон една личност, за подоцна припадноста да се однесува на целата фамилија, поточно на родот. Овој тип презимиња е најчест во македонскиот јазик, изнесува повеќе од 50% од вкупниот презименски репертоар.

Најпрвин треба да се истакне дека презимињата во Македонија низ историјата различно се бележеле. Во времињата кога Македонија била под туѓи администрации, државни или црковни, тие ги запишувале презимињата според своите модели. За првпат по ослободувањето во 1944 година презимињата стануваат официјални формации кои ги регистрира домашната, македонска администрација.

Македонските презимиња, како и презимињата кај другите словенски јазици, потекнуваат од првичните патроними кои во различни периоди имаат иста функција, но различна форма. Целта била да се означи припадноста на личноста во почетокот кон таткото или кон дедото, а подоцна кон целиот род, т.е. кон фамилијата на која таа личност ѝ припаѓала. Значи, покрај другите модели со дополнителни определби

што доведуваат до конечното формирање на презимињата, именувањето на луѓето најпрвин се изразуvalo со структурен модел од лично име + патроним како втора детерминација за подобра идентификација. Тој патроним, најчесто, бил според името на таткото (поретко на дедото), што значи се однесувал само на една личност и се додавал само до имињата на синовите или на ќерките во фамилијата. Но, ова не значи дека не може да се сретнат и искази во кои припадноста се однесувала и кон друг член на фамилијата кој имал повисок општествен статус, а со тоа и поголема популарност во средината. Така, уште во ракописите од средниот век среќаваме примери од типот *Никола Пирсов син* (во Битолскиот триод, ракопис од 12 век), но и примери како *Иван Емноџин зеј*, *Воихна Полелеев унук* (во ракописи од 14 век) и др. Понекогаш, припадноста била примарна при именувањето, па се случувало дури да се испушти личното име, а именувањето да ја исполни ономастичката порака. За ова сведочат примерите, многу интересни и невообичаени, како *Љуев зеј*, *Фрацилова дш* и др. Постојат и примери (од 1343 г.), навистина многу ретки, кога определбата на таткото е според името на неговиот син: *Добројџа Рајанов оџец* (значи, сосема обратно од вообичаеното синот да се определува според името на таткото). Во ракописите среќаваме и примери кога патронимот не бил во состојба сосема да ја диференцира, т.е. идентификува личноста па потребата наложила идентификација на две рамништа: на ниво на припадност по некој член од семејството, но и на ниво на припадност по место: *Красев унук Миџр од Желино*, *Калојан од Лешка Михов шура* (тоа е т.н. текстуална, т.е. описна детерминација). Се забележува дека припадноста (се работи за патронимиската) се изразувала синтетички (*Тодор Иванов*) или аналитички (како што е во погорните примери со именките *син*, најчесто, но и со именките *зеј*, *внук*, *шура* итн.). Тука треба да се споменат и примерите во кои припадноста не е морфолошки означена туку таа сама по себе се подразбира. Тоа се оние случаи кај кои

среќаваме номинации од две лични имиња, при што второто име е секогаш името на таткото: *Никола Јосиф, Миџире Сокол, Сјасе Кузман*. Вакви структурни типови познаваат речиси сите словенски јазици, меѓутоа, во македонскиот јазик тие се најчести во периодот на турското владеење. Претпоставуваме дека тоа се должи на влијанието од турскиот јазик, бидејќи граматичкиот систем на турскиот јазик не познава морфолошки категории на придавки изведени од имиња. Всушност, со доаѓањето на Турците е прекинат природниот развој на формирање македонски презимиња и спонтано е наложен турскиот модел од две имиња.

Напоредно со тој процес на употреба на личните имиња со патроними, заради појасна маркација на луѓето, уште во средниот век тече и процесот на идентификација на луѓето според родовските (фамилијарни) имиња, т.е. според припадноста не на една личност туку на целата фамилија, или пошироко на целиот род. Всушност, состојбата коренито ќе се измени некаде пред крајот на 18 и почетокот на 19 век кога се зацврстени родовските формации во однос на кои се одредувала припадноста на луѓето. Родовските или фамилијарни имиња во основата го содржат името на основоположникот на родот и се изразуваат во множинска форма. Основната и појдовната структура при образувањето на македонските презименски прототипови е составена од предлогот *од* (или *на*) + *родовскојто име*, од типот *Марко од (на) Јордановци, Климе од Николовци, Наум од Бојковци* и сл. Тие родовски имиња, освен што укажуваат на колективна припадност, се одликуваат и со една постојаност, т.е. наследност. Тоа подразбира дека потомството на фамилијата го добива родовското име како една постојана, неменлива категорија што го прави препознатливо во колективот. Така, името на родот е познато уште пред да се појави рожбата, а се наследува кај следното поколение и со тоа се покажува како нитка што ги врзува поколенијата. Со таа своја одлика родовските или фамилијарните имиња се многу блиски до денешните наши презимиња.

Постоењето на македонските родовски имиња се регистрира уште во средновековните ракописи од Македонија. Во 1343 год, во ракопис од западна Македонија (Славева 1980:227) употребата на родовските имиња е впечатлива. Таму присвојниот однос во однос на земјиштето (на локациите) се изразува со родовските имиња што завршуваат на *-ови/-еви* и на *-овци/-евци*:...лозја у *Василевци*,...нива од *Никифоровци* итн. Три пати повеќе е употребена формата со суфиксот *-овци/-евци* од онаа со *-ови/-еви*. Родовските имиња се забележани и во македонските кодици од XVI-XVIII век од Селишчев, кој, меѓу другото, го констатира следново: „Фамильные названия группы родственных лиц в Прилепском крае, как и повсюду в Македонии, образованы посредством суффикса *-овци/-евци*“ (Селишчев 1933:235).

Според Корубин (2000:223), родовските имиња во македонскиот јазик што завршуваат на *-овци/-евци* имаат лексикализирана множина и сами по себе не претставуваат презименски прототипови. Тој е на становиште дека презименски прототипови се аналитичките конструкции од типот *Марко од (на) Николовци, Јанко од Стојановци, Рампо од Јордановци* (значи, личното име со предлогот *од/на* + *фамилијарно* име) и дека од нив ќе се добијат синтетички структури идентични со денешните презимиња како *Марко Николовски, Јанко Стојановски* или *Рампо Јордановски*. Затоа презимето и неговиот прототип, или која и да било прототипска ознака, за излезна точка или како неопходна претпоставка го има името на фамилијата, на родот, поточно е во тесен однос со него.

Да го споменеме и присуството на фамилијарните, т.е. родовските имиња на *-ови/-еви* во македонскиот јазик кои, аналогно на оние на *-овци/-евци*, поминале во презимиња на *-ов/-ев*: *Стојанов, Алексиев, Јанков* итн. Во македонската наука за јазикот тие се толкуваат како остаток од некогашните патронимски образувања, но и како исфорсиран модел од времето на власта на Егзархијата. Сепак, овие презимиња на -

ов/-ев се зацврстиле кај нас најмногу поради тоа што биле прифатени од народнојазичен аспект. Тие, впрочем, се среќаваат и во другите словенски јазици (во рускиот, во бугарскиот, во српскиот, во словачкиот) и, како што вели Корубин, на суф. *-ов/-ев* нема исклучиво право само еден народ.

Денешниот македонски презименски репертоар, покрај другите, познава презимиња со суфиксите *-овски/-евски* (дијал. *-оски/-ески*) и *-ов/-ев*. Оние на *-овски/-евски* се добиени според родовските формации на *-овци/-евци*, а оние на *-ов/-ев* се од родовските на *-ови/-еви*. Каков е нивниот сооднос, поточно нивната фреквенција, најдобро покажуваат пописите што ги прави македонската држава и теренскиот материјал како најсигурно сведоштво. Многу драгоцен теренски материјал е собран при изработката на Македонскиот дијалектен атлас што се чува во картотеката на Одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик “Крсте Мисирков” во Скопје. Составувачот на Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас ја осознал важноста да се одбележат различните форми на македонските родовски имиња и тие да се стават во корелација со формите на денешните презимиња. Затоа, во 27-та глава од Прашалникот (Видоески 2000:187) наложил прибирање одговори на две прашања: 19-то: Дали презимињата завршуваат на *-(в)ски* или на *-ов/-ев*? и 20-то: Која форма се употребува како презиме : *-овци/ -евци* или *-ови/-еви*? Се разбира 20-то прашање подразбира одговор на прашањето “која форма се употребува наместо презиме” и упатува на одговор на родовското име бидејќи тоа во народниот јазик, особено во руралните средини, сè уште ја врши функцијата на презиме. Статистиката на одговорите покажува дека најчесто се среќава обликот на македонските протопрезимиња *Миле од Јордановци*, *Менка од Ситојановци*, но дека постојат и структури од типот *Ситоле од Миланови*, *Ситојан од Иванови*. За да се покаже реалната состојба на теренот повеќе децении е собираан материјал од целото македонско говорно подрачје. Така, според материјалот од собраните

повеќе од 200 пункта, во 137 пункта родовските имиња завршуваат на *-овци/-евци*, а во 36 пункта на *-ови/-еви*. Притоа, само во 31 пункт среќаваме паралелна употреба на двата родовски суфикса. Употребата на суфиксите *-овци/-евци* е на целата македонска говорна територија со особена фреквенција во западните македонски дијалекти, во оние врз кои се темели нашиот литературен јазик. Погледнато хронолошки македонските родовски имиња се постари од презимињата и тие се секако јасен показател како ќе се движел историскиот развој на презимињата во колку не дошло до туѓи влијанија и присилни промени. Исто така конфигурацијата на теренот, која по правило укажува на чистотата на јазикот, многу прецизно ја потврдува претходната констатација (види го графичкиот приказ 1).

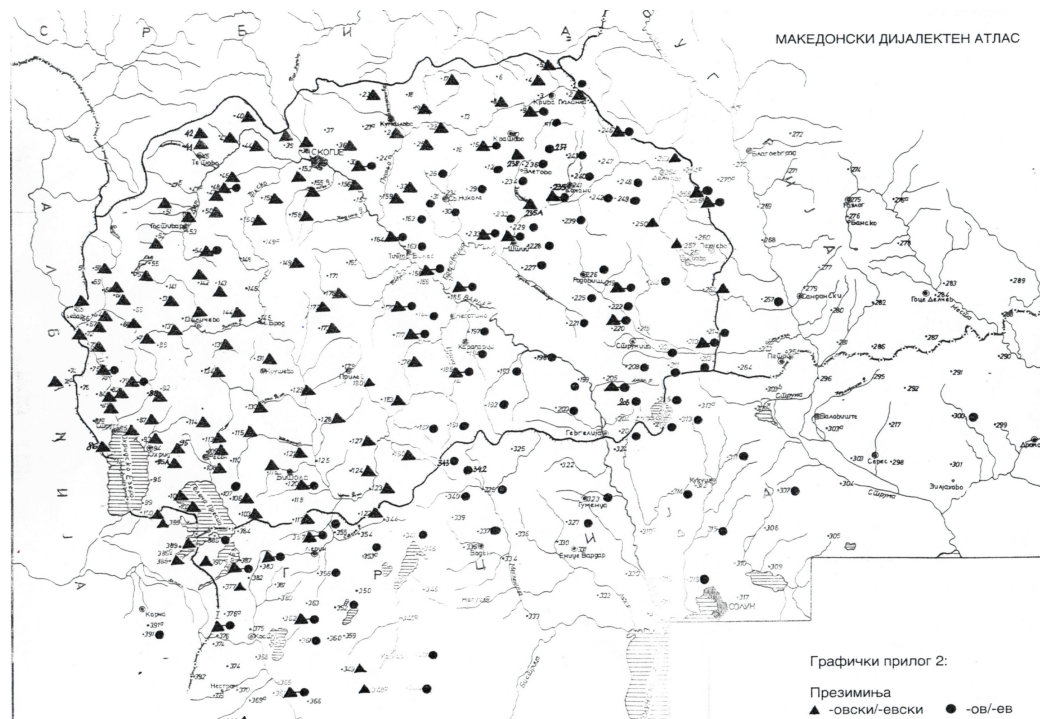
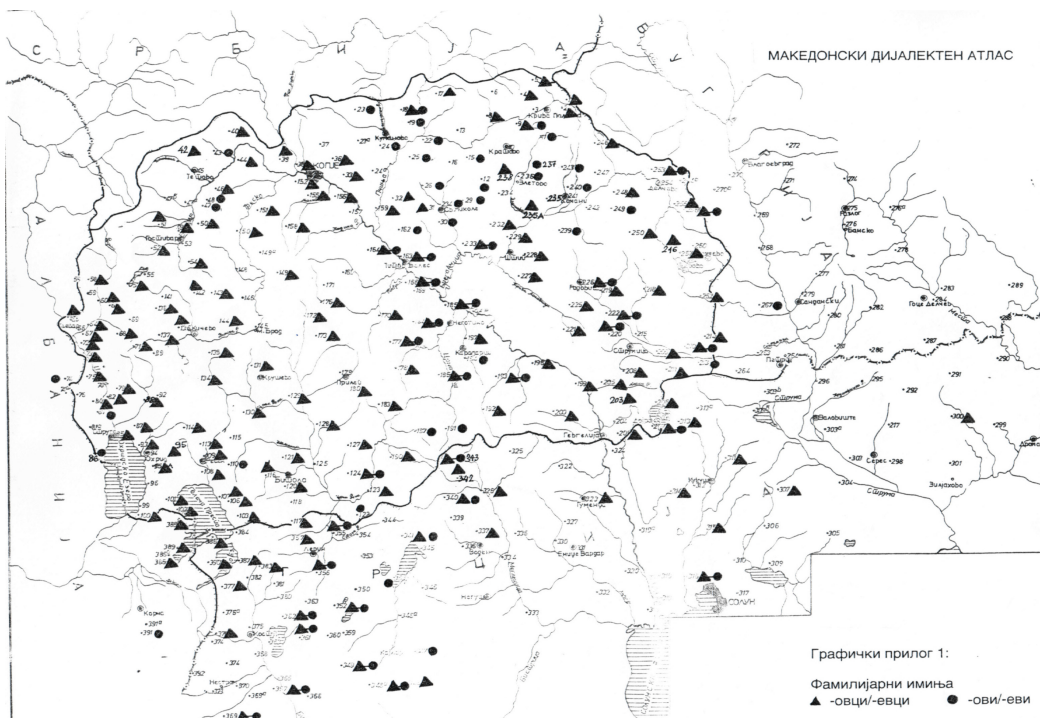
Што се однесува до презименските суфикси, состојбата е малку поинаква. Во 100 пункта се регистрирани презимиња на *-овски/-евски* (дијал. *-оски/-ески*), а во 75 на *-ов/-ев*. Во 34 пункта презимињата ги имаат обата суфикса. На *-ов/-ев* завршуваат презимињата главно во источна Македонија (но не во сите пунктови, на пр, во Беровско не постои презиме на *-ов/-ев*, туку само на *-овски/-евски*), а во целата западна Македонија се употребува суф. *-овски/-евски*, поточно дијал. *-оски/-ески* (види графички приказ 2). За жал некои пунктови, надвор од Република Македонија, сè уште не се опфатени. Сепак, картографското прикажување на презимињата кај Македонците со суфиксите *-овски/-евски* и оние на *-ов/-ев* покажува дека структурен стандард во македонскиот јазик се презимињата на *-овски/-евски* (дијал. *-оски/-ески*) добиени според родовските имиња на *-овци/-евци*, а оние на *-ов/-ев* добиени од *-ови/-еви* се само остаток од старите патроними (во служба на презимиња) и влијание од надворешнојазични фактори. Освен тоа, присуството на родовските имиња со суф. *-овци/-евци* во региони каде што среќаваме презимиња на *-ов/-ев* го потврдува гледиштето за нивно присилно преименување. Аргумент повеќе е и паралелната употреба на

двете форми на презимињата во некои области.

Речникот на презимињата кај Македонците (т. I 1994 и т. II, 2001) кој се базира врз податоци од пописот на населението во Македонија од 1961 год. ја потврдува оваа констатација. Во него најчести презимиња во македонскиот јазик се оние во чија основа се наоѓаат личните имиња Стојан и Јован. Тие се среќаваат како презимиња со споменатите суфикси: со *-овски* (дијал. *-оски*) и со *-ов*. Состојбата е следнава: формата *Стијојановски* (се разбира заедно со женската форма *Стијојановска* и дијалектната *Стијојаноски*) е регистрирана кај 3 421 фамилија, а формата Стојанов (Стојанова) кај 2 254 фамилии (не ги зедовме предвид презимињата Стојанев и Стојаневски бидејќи се регистрирани само кај две фамилии).

Кај презимињата од личното име Јован состојбата е идентична: среќаваме 2 331 фамилија со презиме Јовановски, а 1468 фамилии со презиме Јованов. Значи и покрај силните притисоци од повеќе туѓи администрации што како поробувачи во минатото биле присутни на македонската територија, презимињата на *-овски/-евски* (дијал. *-оски/-ески*) опстоиле како најчести форми. Тие се дел од нашата традиција на именување, наше национално обележје коешто природно си нашло место во официјалното бележење на презимињата. Затоа се неточни констатациите дека македонските презимиња со суф.*-овски/-евски* се донесени со декрет по Втората светска војна и дека се тие непознати во македонските говори.

Македонија низ историјата како држава нема постојан континуитет. Но, го има македонскиот јазик како најсилно средство за да се докаже постоењето на македонската нација. Дел од тоа сведоштво се и македонските презимиња.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. ПОПАТАНАСОВА, С. 1995. *Билански период*, Скопје.
2. СЛАВЕВА, Л. 1980. Дипломатичко-правните споменици за историјата на Полог и соседните краеве во 14 век, *Споменици за средновековната и новата историја на Македонија*, Скопје .
3. СЕЛИЩЕВ, А. М. 1933. *Македонские кодексы XVI-XVIII веков*, София.
4. КОРУБИН, Б. 1983. *Јазично кајиче*, Нова Македонија 1983, од 31 мај.
5. ВИДОЕСКИ Б. 2000. *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*, Скопје.

Folia onomastica Croatica, kn. 1-13,
Zagreb 2006.

III. ЛИЧНИ ИМИЊА ВО НАРОДНАТА И ВО УМЕТНИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА

ОБИД ДА СЕ ОТКРИЕ УЛОГАТА НА ЛИЧНИТЕ ИМИЊА ВО МАКЕДОНСКАТА ПОЕЗИЈА И ПРОЗА

Улогата на сопствените имиња во уметничката литература кај нас речиси не е истражена. Во други лингвистички центри се одржани многу научни средби на оваа тема. Во Русија има стотина монографии, а во Ташкент постои списание именувано како „Ономопоетика“. Сепак, би било неправедно ако не се каже дека Живко Ризовски во дамнешната 1974 година го одбрани својот магистерски труд под наслов „Стилската функција на ономастичката лексика во македонската поезија и проза“, кој како монографија е отпечатен посмртно во 2002 год. Во неа доминира теоретскиот пристап, главно, се прават споредби на македонски со дела од светски автори со цел да се открие специфичната функција на онимите во литературата. Значи, аспектот на проучување е главно компаративен и на исто рамниште се дадени сите онимиски формации (топоними, лични имиња, прекари, псевдоними, презимиња и сл.). Тоа се почетни чекорења во нашата литературна ономастика, за жал со малку следбеници. Всушност со молк на оваа тема речиси цели 30 години. Но, сепак нешто почна да се придвижува. Во 2001 год. Ранко Младеноски ја напиша статијата „Деградиран карактери“ (2001:83-92), во која, како што вели „прави обид да се декодира постапката на полнењето на ликот во романот „Дублер“ од Димитар Солев. Тој таму напиша понешто и за личните имиња и презимињата. Истата година излезе од печат статијата

„Личните имиња во романот Пиреј од Петре М. Андреевски" (Коробар-Белчева 2001-56-71), а оваа година, во март, на научниот собир „Функционалните стилови во македонскиот јазик”, посветен на Благоја Корубин, се прочитаа реферати за имињата во романот „Девет Керубинови векови" од Славко Јаневски (Елка Јачева-Улчар) и за имињата во збирките поезија на Блаже Конески (Мери Момировска). Овие реферати ќе ги споменеме подолу (им искажуваме благодарност на авторките за отстапените ракописи).

По овој повод ќе се обидеме да ги претставиме само личните имиња во некои дела од македонската поезија и проза и да ја откриеме нивната функција.

Познато е дека во секој јазик антропонимите (во тие рамки и личните имиња како дел од онимискиот систем) имаат идентификувачка и диференцијална улога и функционираат во објективната реалност на ниво на единечност. Но, во уметничката литература антропонимите можат да бидат семантички исполнети и тогаш, покрај означувачка и диференцијална, добиваат и значенска, т.е. стилска функција. Со таа стилска функција антропонимиската лексика (личните имиња, презимињата и прекарите) игра значајна улога во општиот стремеж на авторот да ја реализира својата замисла, т.е. порака, и поуспешно да ја покаже естетската вредност на делото. Нивната средишна позиција во уметничкото дело придонесува да се покаже индивидуалната многуликост на човекот и на неговиот свет.

Проучувањето на личните имиња во литературата не е ниту лесно, ниту едноставно. Знаменитиот Виктор Виноградов, во неговата „Стилистика и поетика", ќе напише дека се работи за значајна и многу сложена тема од областа на стилистиката во уметничката литература. Тоа е така затоа што за да се анализираат личните имиња треба прво да се направи анализа на уметничкото дело, ама и анализа на целата епоха за која се одбрани имињата - какви биле нејзините општествени состојби,

нејзините универзални вредности, како е решено националното прашање, потоа идеолошката обоеност на тоа време, индивидуалноста на авторот и сл. Затоа, се вели дека ова истражување стои на границата помеѓу лингвистиката и литературата, а оваа ономастика се нарекува литературна ономастика. Таа, покрај онимите во убавата литература, ја истражува и фолклорната ономастика. Се работи за затворен систем на именување, кој не трпи промени, освен ако авторот не го измени своето дело.

Љубопитноста за значењето на имињата е постојано присутна. На сите ни се случува кога ќе земеме некоја книга да се обидеме да ги протолкуваме имињата во неа, па ги делиме на корен, суфикс, префикс и сл., за да го откриеме значењето кое може да ни претскаже нешто од дејството во делото. Тоа е тој хоризонт на очекување за да се предвиди судбината на ликот. Но, Никонов уште во 1960 година пишува дека изучувањето на овој тип имиња излегува од рамките на лингвистиката, објаснувајќи дека е поважно да се открие етиологијата на името (кое е тоа име, зошто тогаш е употребено, токму во тој лик и сл.) отколку неговата етимологија (Никонов 1960:61-66). Значи, имињата во литературата имаат, многу често, воњазични значења, па Суперанска (1973:366) ова воњазично значење на името го нарекува енциклопедиско и тоа според неа произлегува од целокупното запознавање на ликот во литературното дело, а не од етимологијата на името. Загатката да се открие значењето зависи од успешната карактеризација на ликот во романот, расказот, песната итн. Освен тоа, Шимуновиќ (1976:242) со право констатира дека имињата го стимулираат литературниот исказ повеќе од другите лексеми, содејствувајќи во акумулативната функција на јазикот и тие се секогаш во функција на уметничката порака.

Се знае дека именувањето на јунаците во уметничката литература често претставувало своевидна (условно речено) тешкотија за авторите. Големите мајстори на перото забележале дека полесно може успешно да напишат стотина страници, отколку да ги именуваат ликовите во делото.

Кај Ранко Младеноски (2001:84,85) наоѓаме дека Емил Зола, за да ги именува своите јунаци, испитувал повеќе списоци имиња, тестирајќи ги последователно еуфонијата, реалистичните ефекти, слоговните групи, вокалите и консонантите, сублимирано кажано испитувајќи го фонискиот лик на името и неговиот ефект во делото. Роланд Барт исто така пишува дека личното име мора грижливо да се избере заради неговите конотации, социјални и симболични елементи. Ако на почетокот на делото личното име е празна лексема, на крајот тоа е лексема исполнета со многу семантика која постепено се зголемувала преку трансформациите на ликот што се резултат на дејството во уметничкото дело. Затоа мотивираноста на името се јавува во функција на вредноста на ликот, односно на збирот информации чиј носител е тој во текот на раскажувањето. Но, Шимуновиќ (1976:242) истакнува дека изборот на имињата го прави авторот и тие имиња носат белег и кредо на неговата индивидуалност.

Интересно е да се спомене дека личните имиња, кои со својата порака функционираат во литературата како многу важно стилско обележје, особено ако се ликови носители на позитивни особини, често не остануваат во рамките на книжевното дело, туку навлегуваат во реалниот живот и тогаш, покрај постојната, носат нова содржина произлезена од ликот во делото. Така, името *Нора* кај нас најпрвин е преземено од истоимениот роман на Ибсен, *Ема* е по „Ема Бовари“ на Флобер, *Најџиша* е по „Војна и мир“ од Толстој итн. Имено, името *Најџиша* веднаш во нашата свест се поврзува со прекрасната хероина на Толстој, а не со етимологијата на името од лат. *Natalia* < *dies natali Domini* > *Natalis* ‘ден на Христовото раѓање’. Значи, делото е познато, ликот е мајсторски граден и неговото име станува популарно не само во рамките на една јазична заедница (на јазикот на кој е напишан), туку, преку преводната литература, станува популарно име за поголема популација.

Познато е дека писателите и поетите често имаат дилеми, не само при именувањето на нивните ликови, туку и при изборот на насловот на делото. Ако насловот на делото се состои од личното име на главниот јунак, тогаш, личното име, т.е. насловот, може однапред да навести одредена содржина или јасно да асоцира некаква судбина на ликот. Така романот „Небеска Тимјановна“ од Петре Андреевски уште во насловот сугерира лирски трагизам на главниот лик. Но, таа постапка може да биде и посложена, позагадочна, како што е насловот на збирката песни „Дениција“ од истиот автор. Загатката, т.е. симболиката на насловот на романот „Девет Керубинови векови“ од Славко Јаневски, ја открива Елка Јачева-Улчар. Таа тргнува од бројот 9 кој го означува хорот на ангелите и 9-те космички сфери во средновековната слика на светот. Притоа, образложува дека е познато оти бројот 9 се темели на бројот 3, кој го означува совршенството на Светото тројство и кој потврден двапати како писмен знак го дава бројот 33, односно ги дава Исусовите световни години. Во сенката на тој подтекст Керубин (главниот лик) се хранел со мајчиниот сок 9 години, некојси Зафир станал пепел за 9 години итн. итн.

Кога сме кај насловот, да кажеме дека сугестијата од името, коешто претставува наслов на делото, е најпросирна кај историските романи. Тука ликовите, обично, се познати национални јунаци како *Гоце Делчев* од истоимениот роман од Ванчо Николески каде што веднаш, со споменувањето на името *Гоце Делчев*, се откриваат и времето и просторот на дејствување, а може да се предвидат и другите јунаци, т.е. имиња во романот (од историјата во тој временски простор: *Даме Груев*, *Јане Сандански*, *Димо Хаџи-Димов*). Значи, кај овие историски романи или повести насловот што се состои од личното име на историската личност уште на почетокот сугерира свет кој историски постоел. Но, понекогаш се надминуваат историскиот простор и време, па одредена позната личност не е биографски претставена, туку е во функција на содржината на делото за да се искажат универзални вистини и вредности (како во романот „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ). Ќе го

споменеме и историскиот романот „Разговор со Спиноза“ на Гоце Смилевски, кој преку името *Спиноза* сугерира дејство што се одвива во XVII век, надвор од нашите простори (Амстердам), со цел да се претстави копнежот за надминување на човековата осаменост. Ваквите биографии Ѓурчинова ги нарекува фингирани биографии (Синтези, 2006,3, стр. 28). Значи, историскиот роман може да биде строго фактографски или да биде ослободен од историската фактографија, со што делото, ослободено од конкретизации, упатува на пошироки општочовечки пораки.

Обично се вели дека секој период и секој народ имаат свој именски репертоар. Тоа го забележал и Висарион Белински, па напишал дека имињата се ориентири во времето и просторот. Во тој контекст е и тврдењето на Милица Грковиќ дека во името е содржан духот на времето (2003:466), дека именувањето е секогаш историски обусловено, т.е. дека секој период има свој карактеристичен именски репертоар. Затоа, продолжува таа, „преку имињата во уметничкото дело може да се открие неговата фабула во однос на времето и на просторот. Притоа, покрај името, просторот е маркиран и со топосот, со дијалектните форми и фонетските особености, додека времето се открива преку зборообразувачките форманти и сл.". Но, не само преку топосот, туку и преку личните имиња се открива местото на дејството во романот „Џахиз и истребувачите на кучиња“ од Пајо Авировиќ. На пример имињата *Никос* и *Таки* точно го маркираат просторот (тоа се грчки имиња и со нив главниот јунак комуницира во Грција), потоа *Зихо*, *Аиџица* и *Ариф* (кога тој е во Сараево), *Беаџа* и *Лешек* (кога е во Краков), *Елоди* и *Мишел* (кога е во Франција) и *Предраџ*, *Симе*, *Рисџе*, *Виолеџа*, *Дејан*, *Јана*, *Кеџи* (кога е во Скопје). Тука е и *Прокоџие* (кој живее во Скопје), но бидејќи потеклото му е српско формата на името е српска. Дури и во литературни дела што не се напишани на македонски јазик, преку

личните имиња и топонимите се открива местото на дејството и сосема нормално, етносот на личностите. Прличевиот „Сердар” е напишан на грчки јазик, ама личностите се *Неда, Кузман, Марија*, а местото е *Галичник*. Исто така Стерјо Спесе на албански го напиша романот „Тие не беа сами” уште во 1952 год., но темата е македонска и ликовите носат македонски имиња. Исто така и Стојан Христов, кој е наш претставник во поширок контекст, на англиски ги напиша прекрасните романи за нашите луѓе во туѓина.

Се разбира ова не е правило. Може на ист простор да се најдат ликови со имиња од различно потекло. Во драмата „Диво месо” од Горан Стефановски личностите се *Стефан, Андрија, Марија, Вера, Сара, Клаус* (иако дејството се одвива во Скопје). Но, може дејството да се случува и надвор од нашите простори, а личностите во делото да се именувани со наши или со туѓи имиња. Обично се тоа гастарбајтерски теми (во „Светлосни години” од Оливера Николова ги среќаваме *Арна, Иван, Руди, Хелџа, Паула*).

Во литературата што ни беше достапна личните имиња се поделени на (1) реални имиња, (2) измислени и (3) персонифицирани поими во функција на имиња. Реалните имиња се преземени од историскиот антропонимски систем. Тој репертоар е традиционален, постоеен, автохтон (кај нас такви имиња се *Стијојан, Јана, Миле, Калина, Здравко* и др.). Измислените имиња не постојат во тој систем. Тоа се имиња, плод на авторовата имагинација, најчесто метафори, алузии, симболи и други измислени формации, кои, вообичаено, се јавуваат како потреба на дејството, поточно како потреба на содржинската (внатрешна) форма на делото или како потреба на стихот како естетска, надворешна форма. Така, кај Гане Тодоровски во збирката „Белите боски на Босилка” наоѓаме лично име *Сонимир* во контекст Сонимир - сон што ми носиш или *Дојдимир, Гонимир* – значи нови образувања по примерот на постојните познати имиња *Боримир, Владимир, Ситанимир* и др. Третата категорија имиња се различните персонификации на конкретни или на

апстрактни поими (како на пр. *Женаѿѿа*, *Сѿѿарецоѿѿ*, *Неволјаѿѿа*, *Мудросѿѿа* и сл.). Дали уметникот ќе го користи постојниот антропономастикон или ќе создаде свој (оригинален, дотогаш непознат), зависи од него, од автономноста на неговиот свет. Тука не се исцрпуваат мотивите на именување (реални, измислени или персонифицирани поими), туку среќаваме и други постапки на именување. Една од нив е преземањето имиња како метоними. На пример имињата на личностите во романот „Папокот на светот“ од Венко Андоновски се *Јан*, *Луција*, *Ина*, *Свеѿѿлана*, преземени имиња од имињата на личностите во романот „Шега“ на Милан Кундера (значи преземени имиња од друга литературна традиција). Се разбира, тоа е направено, како што напоменува и самиот автор на почетокот, како потреба да не се препознаат личностите во дадената реалност. Но, бидејќи Андоновски раскажува една иста приказна во два различни века, таа постапка е применета кај втората приказна, кај современата и претставува симулација на еден тип ангажиран роман, додека првата што се одвива 11 века порано (како што вели авторот „стилизирана и архаизирана“), во црковна средина има личности со црковни имиња: отец *Сѿѿефан Писмородец*-Лествичник, отец *Иларион Сказник* (подоцна *Казник*), Отец *Пелазѿѿј Асикриѿѿ*, но и *Консѿѿанѿѿин Кирил – Филозофоѿѿ*, *Маѿѿеј Боѿѿослов*, *Гриѿѿориј Боѿѿумил* итн.

Во романот „Кратката пролет на Моно Самоников“ од Димитар Солев централната личност ја открива сопствената драма и комплексот на вина преку долгите размислувања, всушност преку монологот, па и името му е *Моно* обликувано од првите два слога на овој апелатив, за разлика од другите личности како *Наѿѿѿка*, *Јоѿѿѿко* и др. кои имаат обични, познати имиња. Во романот „Судбина“ од Перо Бицевски некои имиња претставуваат композити од акроними на името и презимето, т.е. на името и прекарот: *Ванѿѿол* < Вангел Голиот или *Диаѿѿро* < Димо Адраманов. Понекогаш имињата претрпуваат мала промена: *Сѿѿилберѿѿ* е

Пилберџ во романот „Дворскиот поет во апарат за летање“ од Влада Урошевиќ итн. Во „Храпешко“ од Ермиз Лафазаноски (предложен за престижната награда “Балканика”) главниот лик е виртуоз во кроење на лозјата и со ножиците прави *храй̃, храй̃...* – значи името е ономатопејско образување. Во „Роман за оружјето“, од истиот автор, ликовите добиваат имиња на познати марки на автомобили: *Форд, Рено, Пежо, Мерцедес, Тојота*, а нивните автомобили пак се викаат *Славе, Тамара, Билјана*, се разбира во функција на дејството (да се постигне една комична ситуација и да се покаже цивилизациското ниво на една група луѓе). Во романот „Она што беше небо“ од Вlado Малески среќаваме, покрај реални номинации, и цели искази за именување како *Девојкајџа од корзојџа, Заб боли човеку* итн., што се всушност перифрастични номинации. Итн. итн. Сите овие примери нè водат кон заклучокот дека начините за образување на имињата се многу непредвидливи. Нема крај на овие примери, оти човековата имагинација е неисцрпна.

Но, ова различно образување на имињата не значи дека ликовите во едно уметничко дело носат само реални или само измислени лични имиња (т.е. персонифизирани именки, преземени, перифрастични и др.), туку тие најчесто се и едните и другите, т.е. тие се комбинираат во зависност од главната идеја и од естетската вредност на делото. На пр., во романот „Големата вода“ од Живко Чинго се судираат два света со различни убедувања. Едниот – реален, суров, од времето на колективизацијата и вториот – свет што се гради и живее во сферата на фантазијата и на сонот. Личностите од првиот, реален свет носат традиционални, постојни имиња (*Ариџон* и *Оливера*), а оние, децата, од светот на фантазијата, со скришум направената мајка од парче дрво го рушат сидот и воспоставуваат легитимитет на имагинацијата, имаат имиња кои се плод на авторовата имагинација (*Лем* – како проекција на сонот и *Кејџен* – како бунтовник). Притоа имињата *Лем* и *Кејџен* имаат поинаква естетска вредност, со јасна звучна хармонија што се постигнува со избор на самогласки од преден ред, со сонанти и сл., за разлика од

Ариџон и *Оливера* (со присуство на гласови што даваат одредена грубост). Да споменам дека од таа причина и Рацин во прекрасната елегија „Ленка“, го сменил првобитното име на хероината од *Менка* во *Ленка*.

Покажувајќи како треба да се проучат личните имиња во уметничкото творештво на еден народ Никонов во монографијата „Имя и общество“ (1973, 233) вели: треба (1) да се спореди репертоарот на имињата со оној што е карактеристичен за времето кога се одигрува дејството во делото, (2) да се спореди со сегашниот репертоар, (3) да се земе предвид стилот на уметничкото дело и (4) да се познава литературната традиција на именување. Ние би додале дека мора да се имаат предвид литературните родови (лирика, епика, драма), литературните видови (ако е роман тој може да биде историски, научно-фантастичен, митски итн.) и литературните правци (реализам, романтизам, модерна итн.). Тоа е потребно да се има предвид бидејќи литературните родови што имаат различна ритмичка организација имаат и различна употреба на антропонимски формации (реални, измислени, персонифицирани поими, преземени итн.). Притоа може да се констатира дека во поезијата (онаа уметничката) лични имиња или ретко се среќаваат или сосема отсуствуваат. Во руската лингвистика личните имиња во поезијата се наречени поетоними.

Што се однесува до македонската поезија, може да се каже дека повоената поезија, најпрвин со мирис на барут и крв (со квалификација на т.н. народен реализам и слободарски романтизам), веќе по 50-те години станува интимистичка со јасен глас на посебен поетски идентитет, главно со драмски, осаменички одгласи на целокупната космичка драма. Затоа стилска одлика на авторите е употребата на персонифицираните општи или апстрактни поими наместо лични имиња: *Девојкаџиџа*, *Малиоџи човек*, *Смрџиџа* итн. На пр. во збирката „Лузна“ од Ацо Шопов има многу медитации и рефлексии, но нема лични имиња.

Неговите ликови се *ӣӣӣӣӣӣа, небоӣӣо, збороӣӣ, облакоӣӣ, ӣӣӣӣӣӣа, сонцевинаӣӣа, црноӣӣо сонце*. Всушност, да бидеме прецизни, во целата збирка има само 5 имиња: *Марија, Душанка, Леда* (за да каже дека не се тоа имиња на саканата), *Прометееј* – кој се споменува преку црното сонце кое е конотација на казната на Прометеј и *Дијали* – поетот од Африка, кому му се восхитува. И во песните од најновата збирка на Ефтим Клетников „Страшен миг“ главните личности се *Новоӣӣо Небо, Новаӣӣа Земја, Човекоӣӣ, Принцезаӣӣа, Каменоӣӣ, Рајскоӣӣо Дрво* – сите напишани со големи букви. Таму нема ниту трага од реалниот антропомастикон. Се разбира, и оваа констатација е условна (нема правило, сè зависи од пораката на поетот) бидејќи кај Гане Тодоровски во „Песната небидникова“ преку традиционалните имиња на јунаците (*Ламбе, Андреја, Цвеӣӣанка, Загорка, Лиле* и др.) и нивните судбини се открива животот како дневна, делнична појава. Што е сосема разбирливо. Но, кај истиот поет во збирката „Белите боски на Босилка“ лични имиња едвај се среќаваат (само четири: *Лиле, Норка, Босилка, Зага*). Неговите јунаци се *зорайӣӣа, белайӣӣа ӣе̄ӣерӯа, момеӣӣо, галабицаӣӣа, мечӣӣаӣӣа*. Некаде имињата на јунаците се заменети со заменки *Ти, Она, Јас*, а некаде тие постојат само во насловот (како во „Скица за првото писмо на Ема Грмова“). Сосема поинаква е состојбата во поезијата на Блаже Конески. Не можам, а да не го споменам како наша историска неминовност, како јазичен гениј со кого се раѓа новата поетска космогонија втемелена на неговите, т.е. наши претходници со призив на нашите легенди (Старделов). Самиот ќе рече: „Во освојувањето на просторите на една уметност најсигурен патеводител е чувството за континуитет“. Колешката Мери Момировска во статијата „Личните имиња во поезијата на Блаже Конески“ обработува антропонимски материјал од 9 збирки на споменатиот автор (Стерна – 1966; Поезија – 1967; Ракување – 1969; Везилка – 1971; Стари и нови песни – 1979; Чешмите – 1984; Златоврв – 1989; Волкот на љубовта – 1990 и Небеска река – 1991). Ексерпцијата донесе 50-тина лични имиња. Нив ги дели

на: (а) автентични, традиционални, народни имиња, кои со векови се негуваат и опстојуваат во македонскиот јазик: *Лазар, Сѿојан, Трајче, Сѿиро, Соколе, Пеѿруш, Орде, Коце, Косѿе, Иѿко, Илија, Ѓоре, Конe* (машки) и *Менка, Таса, Дунавка, Досѿа* (женски); (б) имиња во песни кои се парафраза на нашите народни песни: *Болен Дојчин, Црна Араѿина, Сирма војвода, Јоан Поѿов*; (в) имиња на историски личности: јунаци, херои, војводи: *Пере (Тошев), Блаже (Биринче), Борка (Талески), Гоце, Даме*, потоа на преродбеници: *Гриѓор Прличев, Жинзифов, Исаија*, уметници: *Зоѓраф Дичо*. Во посебна глава ги претставува муслиманските имиња, т.е. имињата на нашите Македонци-муслимани (како значаен дел на македонскиот етникум) *Илмија, Рамадан* итн. Тука се и други странски имиња на личности од грчката митологија: *Хекѿор, Анѿониј, Клеоѿаѿира, Пенелоѿа, Одисеј*, на писатели и имиња на личности од нивните дела, имиња на уметници: *Данѿе, Милѿон, Марѓаретѿа, Фаусѿ, Клод Моне*. Сиот овој корпус на антропоними многу јасно го покажува мисловниот свет на овој наш великан, голем познавач на нашата, но и на светската културна историја. Сепак, и кај него има ликови што се персонифицирани поими и предмети (на пр. *Везилка*).

Многу типичен, а сепак единствен, посебен, за нас останува поетот Матеја Матевски. За него е веќе речено дека е најмногу свој во природата “каде што пукаат видици што ја дразнат мислата”. Затоа неговите ликови се *ѿревиѿе, јорѓованиѿе, свездѿе, времеѿо, залезиѿе, шумѿе, езераѿа, лиѿаѿа, ѿеруникаѿа, руменилоѿо, дождовиѿе шѿо ја бришаѿ ѓраницаѿа ѿомеѓу соноѿ и јавеѿо и човекоѿ* (Ѓурчинов; Залез, 1969:7). Тоа се неговите супститути за лични имиња. Само ретко ќе никне некој *Циѓан* со цигулката. Сета негова поезија е рефлексивна елегија на секојдневието, потрага по смислата на светот и животот. Тоа е еден надреализам свртен кон автентичниот инспиративен врукот (кон Миладиновци, Рацина).

Но, за разлика од поезијата, каде што личните имиња најчесто се надвор од постојниот именски систем, во прозата, особено онаа пред војната и по неа, главно преовладуваат дела со ликови што носат традиционални именувања. Тоа е литература инспирирана од фолклорот и од тие причини ликовите ќе бидат со јасни, разбирливи, реални номинации црпени од битовиот антропонимски репертоар (имиња засведочени во нашите стари ракописи). Тоа се дела вкоренети во македонското народно творештво, наш реализам, разбирливо со реални номинации на ликовите. На пр. кај Војдан Чернодрински во „Крвава македонска свадба“ главните личности се *Цвејџа*, *Дуко*, *Сјасе*, *Осман-беџ* и др. што е и разбирливо ако се знае дека драмата се темели на вистински настан од Кукушко. И Васил Иљоски во „Бегалка“ на своите личности им дава традиционални имиња: *Ленче*, *Бошко*, *Велика*, *Ами-Трајко*, *Евра*, *Ефрем* како и Антон Панов во „Печалбари“: *Зафир*, *Косијадин*, *Аранџел*, *Јордан*, *Божана*, *Симка* и сл. Кај Стале Попов во „Крпен живот“ тоа се: *Бино*, *Пејко*, *Толе*, *Бојана*, *Стијан*, *Пејко*, *Досија*. И во првиот наш роман „Село зад 7 јасени“ (1952) од Славко Јаневски, во кој послободно се третира автентичен општествено-политички настан, врзан со колективизацијата, јунаците носат традиционални имиња (*Ајосиол*, *Пејтар*, *Илија*, *Стијан*, *Борјан*, *Косијадинка*). Во подоцнежните негови романи веќе имињата на ликовите се метафорични образувања, симболи, често со библиска заднина, и тие се многу тешки за толкување.

На спротивната страна од реализмот се наоѓа фантастичната книжевност, која, сп. Ризовски е „реалност на сонот, плод на халуцинација (2002:43), а почнува со нашата народна фантастична проза, со способноста на народниот раскажувач за креативна импровизација“. Тука личните имиња, претежно, се измислени, необични метафори и симболи, со цел да се претстави нова стварност како реакција на постојната или со јасна цел таа да добие нови естетски вредности.

Сепак тоа не е правило. Фантастичниот роман „Историја на црната љубов“ од Слободан Мицковиќ се темели на ирационален настан, на фантастичната игра со времето и просторот, на дејство што се одвива во минатото (во времето на турското владеење), за да се повтори во сегашноста (во онаа пред земјотресот 1963г.). Неговите ликови носат традиционални имиња: *Јана*, *Сокол*, *Никола*, *Каратџаш* и *Ѓула*. Тие, сами по себе не сугерираат некоја фантастика иако се паднати од небото. Фантастиката се постигнува (како што беше споменато) преку играта со времето. Значи, уметничката фантастика не треба да се генерализира, бидејќи необичните егзотични имиња не се неминовни. За разлика од онаа на Мицковиќ, во делата на Јаневски симболиката е толку богата, толку заплеткана, па не е лесно да се открие (поточно бара време и многу знаење, треба да се проучат нашите верувања, преданија, обичаи; но не само нашите). Во тој контекст ќе ја споменеме статијата на колешката Елка Јачева-Улчар „Симболиката на антропонимите во романот “Девет Керубинови векови”. Таа од многуте ликови во романот (без малку 300) избира да обработи само 4, како важни, средишни, со голем симболичен полнеж, со многу содржина. Така, за името на првото дете во Кукулино - *Керубин*, смета дека е всушност синоним на именката *херувим* со која, во христијанската религија се именуваат ангелите од највисок ред и тие се одговорни за сферата на свездите. Значи *Керубин* е владетел на свездите, на космичкиот ред, кои ги претставуваат покојниците преминати на небото. Затоа кога Керубин ќе го отвори окото, златна пеперуга (олицетворение на човековата душа) ќе го покрие небото (јасен симбол дека сè е предодредено да угине и дека таму долу, на земјата, останува само сенката). Убаво се објаснети и имињата на другите личности: на *Синадин Гаврило*, на жената *Белаоѓнеѓорица*, на детето *Исиџок*, на чудотворецот *Доротиј* и на *Лукар*, кој е олицетворение на ѓаволот.

Некаде помеѓу овие два правца, со тематска длабочина и стилска перфекција е творештвото на Петре Андреевски. Тој прави синтеза на

традиционалното и на новото, го преплетува поетското, егзистенцијалното, емпириското и историското значење. Спротивставувајќи се на деструктивните слики на реалноста, бескрајна топлина зрачи од неговите ликови во романот „Пиреј“. Тие носат обични имиња, но со голема доза на експресија (*Јаџлика, Ракида, Горица, Свездан, Оџнен, Кайинка.....*). Експресијата се постигнува со избор на имиња кои имаат прозирна семантика и кои будат убави асоцијации, а некои имаат и изразита звучна хармонија. Но, и тие обични номинации имаат симболика. *Велика*, главната хероина, е обично име, но таа е и симбол на македонската мајка. Страотно се бори за својата рожба и покрај големата трагедија успева да го продолжи родот. Или уште пошироко, писателот како пред себе да ја имал *Големајќа мајка* од нашите археолошки ископини.

Се разбира оваа тема е неисцрпна, а ова е само обид да се претстават личните имиња во некои дела од нашата уметничка литература.

На крајот само збор два за личните имиња во нашиот фолклор. Имено, фолклорот е исто така уметност, креација на повеќе автори низ вековите. Во него антропонимскиот материјал е реален, вистинит. Наоѓа тој потврди во сегашноста, но и во древните наши ракописи, записи и натписи. Опстојува многу одамна искажувајќи ги вечните стремежи на обичниот човек (за живот и здравје, за слобода: *Живко, Здраве, Славе*). Посебен е односот на македонскиот народ спрема природата, спрема она што е вечно и бескрајно убаво. Затоа народните имиња како *Маслинка, Гора, Зора, Билка, Лозана, Малинка* и други се присутни со векови, како што се присутни и имињата на вистинските ликови од националната македонска историја: *Јане, Гоце, Александар, Марко*. А, бидејќи и усмената книжевност е со високи естетски критериуми, народниот пејач водел сметка не само за ритмот, туку и за римата, за метриката, т.е. за сè што може да придонесе во естетиката на песната со цел да се искажат топлите и чисти емоции со силата и

богатството на изворниот македонски јазик. Затоа, иако многу поретко отколку во уметничката поезија, за да се добие поголема ритмичност на стихот, се употребувале и имиња што не ги познава нашата историска антропонија, поточно тие се креација на народниот пејач или раскажувач. Да го споменеме личното име *Тројанка* во (песна од Драмско во збирката од Бицевски) стихот *Тројни ми, ѿтројни Тројанке....*, потоа личното име *Дремуша* во стихот кај Шапкарев *...Дремуша дремиѝ крај оџан...* (лично име *Дремуша* не постои во македонскиот јазик, ниту на современ, ниту на историски план). Истата појава се забележува и кај името *Гида* во стихот *...Деџиди Гидо, џиди убаа* (кај Миладиновци). Иако се тоа инцидентни појави, може да се каже дека општата тенденција за постигнување на поголем звучен ефект на стихот се манифестира со употреба на измислените имиња и во уметничката литература и во фолклорот. Но, состојбата е сепак различна. За разлика од уметничката поезија во народната поезија личните имиња се употребуваат речиси без исклучок. Нема таму други начини на именување како во уметничката поезија. Тоа е така бидејќи народните песни се на прво место и по тематската разновидност и по сеопфатноста на настаните од животната патека на македонскиот народ. За разлика од поезијата, во народната проза речиси нема традиционални и измислени имиња туку најчесто среќаваме персонифицирани општи и апстрактни именки: *сѿпарецоѝ, мајкаѝа, овчароѝ, чуѝаѝа, чоекоѝ, сиромавиоѝ, ѿросјакѝ, волкоѝ, змејѝ, ламјаѝа, ѿравинаѝа, кривинаѝа* и сл. Значи, обратно од уметничката литература.

И на крајот, враќајќи се на почетокот (на насловот на овој напис) може да се заклучи дека личните имиња во убавата литература имаат повеќе функции: (1) локализациона и во време и во простор, особено кај патеписните, историските и биографските дела; (2) социолошка, т.е. општествена поставеност на ликот (кај Малески во романот „Она што

беше небо" преку името може да се открие дали личноста припаѓа на рурална или на урбана средина, на интелигенцијата или на примитивната средина, според именувањето на ликовите; имено, обичните луѓе носат само лични имиња, а образованите: учителките, докторката имаат име и презиме); (3) информативна функција, јазична и воњазична, но и значенската функција, која Суперанска ја нарекува енциклопедиско значење; (4) асоцијативна, алузивна асоцијација во однос на конкретни личности (во *Благородникоѝ* кај Лафазановски *Шѝркѝ* асоцира на Тито, *Ѓезве* на македонскиот народ кој сака да пие кафе); (5) експресивна, која кај личното име се постигнува меѓу другото и со емоционалната нагласка како средство за уметничко искажување и тоа преку формата на името (со морфоностилемските средства – со суфиксите *-че*, *-це*, *-ишѝе*, *-е* и со членот како *Ленчеѝо*, *Лилеѝо*); (6) естетска, што се однесува на имиња пријатни за слушање, со јасно нагласена звучна хармонија во изговорот како кај Петре Андреевски (во „Пиреј“) и како кај Рацин (кој од тие причини го сменил името *Менка* во *Ленка*, во истоимената елегија); (7) идеолошка функција (кога имињата стануваат средство за идеолошко влијание) итн.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Никонов 1960, Vladimir Nikonov, *L' étymologie – Non, l' étimologie*. Revue Internationale d'Onomastique, Paris, бр.3, 61-66.
2. Коробар-Белчева 2002, *Анѝпроѝонимѝе во романоѝ “Пиреј” од Пеѝре М. Андреевски*, Предавања на XXXIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 2001, стр. 56-71.
3. Суперанска 1973, Суперанская Александра, *Общая теория имени собственного*, Москва.
4. Шимуновиќ 1976, Petar Šimunović, *Ime u funkciji književnog djela*, Onomastica jugoslavica, 6, Zagreb

5. Грковиќ 2003, Milica Grković, *Słowiańska onomastyka, Encyklopedia*, t. II, Warszawa-Kraków, 466-471.
6. Ризовски 2002, Живко Ризовски, *Стилската функција на ономастичката лексика во македонската поезија и проза*, Скопје.
7. Никонов 1973, *Имя и общество*, Москва.
8. Ранко Младеноски (2001:83-92), *Деградирани карактери*, Литературен збор 3-4, Скопје.

Предавања на XXXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје 2006.

АНТРОПОНИМИТЕ ВО РОМАНОТ *ПИРЕЈ* НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ

За романот *Пиреј* се искажани мислења од еминентни книжевни критичари. Сите тие зборуваат и за колоритниот јазик во ова дело како еден од најсугестивните во македонската литература. Секако, јазикот во функција на стилот и изразот на овој наш автор заслужува подетални истражувања и може да послужи како извориште на лексеми што треба да влезат во нашата литературнојазична норма. Вљубеник во мајчиниот јазик и бурен негов заштитник, Андреевски во едно негово интервју ќе изјави:..." јас не сум јас, јас сум и други, јас сум и сите оние раскажувачи што постоеле пред мене". Нема сомнение дека авторот мисли на континуитетот на македонската литература од дамина и затоа сите негови дела (а особено романот *Пиреј*) се со богата фолклорна орнаментика како знак за национално препознавање. Андреевски е како Антеј, постојано се инспирира од нашето устно творештво, од имажинацијата на народот и од богатството на македонскиот јазик. Во сите негови дела мотивот на земјата и коренот на македонскиот народ се одблесочи во селскиот менталитет кај неговите јунаци. Кај овој наш писател главната цел се постигнува пред сè со неговата јазична

перфекција што ја покажува во сите сегменти, па и во употребата на антропонимите во романот *Пиреј*. Тоа се имиња, презимиња, прекари, имиња на родови (фамилијарни имиња) што извираат од нашиот народ, од нашиот македонски дух. Имиња што стојат на браникот на македонската традиција на именување, имиња што се реалност за генерациите на нашите дедовци и прадедовци, имиња што ги среќаваме во денешницата, а со малку повеќе свест за значењето на јазикот, нема сомнение, дека ќе ги носат и нашите внуци и правнуци - ќе останат во иднината. Значи, неговите јунаци носат номинации со историски континуитет, но и со црти на документарна веродостојност.

Во романот, чишто именувања ги разгледуваме, среќаваме богатство од антропонимиски материјал што значи само по себе и богатство од ликови. Попрецизно кажано, во *Пиреј* се употребени: 86 лични имиња, 31 презиме, 11 прекари во функција на презимиња, 5 родови (поточно фамилијарни имиња - сите со суф. -овци, т.е. -евци: *Илевци*, *Прџушовци* и сл.), 9 приименски определби од имиња на места (изразени аналитички: од типот *Стојан од Сојојница*, *Спојко од Зашле* и др.), 9 именувања на жени по името на мажот (*Велјаница*, *Дуковица* и др.) и 10-тина топоними во чија основа се наоѓаат антропонимиски формации (како *Ливадије Басернички*, *Гумно Вендиоско* итн). Значи, наоѓаме повеќе од 160 именувања од сите видови и типови во македонскиот јазик.

Главните јунаци во романот се *Јон* и *Велика*. Нивните животни приказни ја откриваат Македонија во време на Првата светска војна како морничава слика на глад, болести и умирања. Јон е наречен антихерој од критиката, а Велика е вистински колос, еден од најживотните и најавтентичните женски ликови во нашата литература. *Велика* е именувана Велика затоа што е велика во епиката на нејзините страдања, велика во љубовта кон своите деца, во добрината, во грижата за

сопственото гнездо, но и во стремежот да го продолжи родот. Ако се сфати пошироко, таа е симбол на македонска мајка којашто трепери над својата рожба и се грижи за колективното опстојување на цел еден народ. Во големата фреска, богатата со страдалнички ликови, централно место има таа, хероината што се дружи со смртта. Нејзината величина триумфира на крајот од романот со раѓањето на Роден, што фрла зрак светлина и сугерира триумф на животот.

Самото име *Велика* е многу старо. Се смета дека потекнува од прасловенскиот јазик, од времето пред преселбите на Словените на Балканот. Има, во тој однос, временска димензија од многу векови. Забележано е во нашите стари документи: во нашите записи и натписи, во кодиците, надгробните плочи и пописните дефтери. Често е и во нашата народна поезија (во песните кај Миладиновци, Шапкарев и др.) и проза. Личното име Велика потекнува од првичната форма Велислава (или Велимира), забележана во надгробен натпис уште од 1372 год. во манастирот Матка (Угринова-Скаловска 1975;79), а изведената, Велика, за која станува збор го има еден од најстарите антропонимски суфикси со кој се изразува моција во македонскиот јазик. Победата на ова име, во однос на времето, се врзува со триумфот и виталноста на хероината во романот над несреќата и смртта. Името преживеало многу векови како што преживеал и нашиот народ. Во него останала една архаична атрибуција, прсл. придавка *вѣлиин* или *вѣликиъ* сочувана и кај имињата на верските празници во македонскиот јазик како: Велипеток, Велјасабота, Велипонеделник и сл. И додека страдањата на Велика се во заднината на фронтот, *Јон* е центарот од којшто бликаат патилата од фронтот. Тој е постојан губитник, жртва на интриги од тогашната власт што ќе доведе до негов целосен крах. Самиот автор го кажува основното име од коешто е изведено ова име и тоа при едно обраќање на Велика: "...Јоне, Јоване...".

Иако за Јон може да се зборува како за изведено име со ограничен ареал на простирање, основното име Јован е меѓу најприсутните на овие наши простори. Во македонскиот именски репертоар навлегува со примањето на христијанството. Тоа е име од Новиот завет со еврејска провениенција од Iōhānān и значи 'бог е милостив; божја благодет; еден од четирите евангелисти'. Кај нас е честа и формата Иван, но се среќава и како Јон (го има него во натпис над вратата од внатрешната страна на црквата во с. Слимница, Преспанско, од 1607 год. (Угринова-Скаловска 1975;50).

Зошто главниот јунак е Јон? Можеби затоа што Јован е еден од евангелистите што умира насилнички и има епитет *маченик*? Во Охридскиот пролог на епископ Николај се забележани повеќе светители со ова име. Еден од нив е *Јован војник* -како јунакот во Пиреј. Тука е и *Јован Крсѿиѿиел* кој има главна улога на денот Богојавление, потоа *Јован мно҃усѿрадален* и др. Постои трагедија од Еврипид насловена како *Јон*, а кај Софокле трагедија *Јон и Креуса*. Секаде Јон е страдалник како во романот *Пиреј*. И сите овие размисли за мотивот на авторот така да го именува главниот јунак останаа како погрешни претпоставки. Во една средба со писателот (Петре Андреевски) едноставно ни рече дека *Јон* го смета за едно од најчестите имиња во македонскиот јазик. Со повторното прелистување на историските споменици и речници се дојде до заклучокот дека личното име Јон навистина има честа употреба во македонскиот јазик и дека се среќава и во соседните словенски јазици (во српскиот и во бугарскиот). Значи, станува збор за изведено црковно име (добиеено со медијална слоговна деривација од Јован) што го носи главниот херој во романот (типичен македонски селанец од времето на Првата светска војна со сурово детство, со отсуство на свест за националното, човек од долните слоеви на општеството со простонароден резон за бесмислата на војната). Името е кратко, звучно, со нагласена

фреквенција во нашите западни говори.

Другите антропоними во романот можат да се разгледуваат од повеќе аспекти. Од аспект на времето, т.е. хронолошки, имињата се или стари словенски образувања (народни имиња), или црковни лични имиња што се нарекуваат уште и христијански, бидејќи навлегуваат во нашиот словенски т.е. македонски антропономастикон со примањето на христијанството (некаде во IX век). Треба да се истакне дека 90% од сите имиња се потврдени во нашите историски документи.

Првата, голема група од овие имиња ја прават *словенскиите лични имиња*. Ги има 31 на број и тоа од сите видови. Некои спаѓаат во т.н. основни, неизведени именски формации (биотематски или монотематски). Тоа се всушност апелативи кои по пат на трансонимизација станале лични имиња (т.е. обични именки кои од лексичката сфера поминале во ономастичката без никакви промени). На пр. женското лично име *Јаглика* (од име на цветето *јаглика* станало лично име) или *Ракида* (од вид врба *ракида*). Други, пак, се изведени, деривувани имиња со соодветна суфиксација. Тоа се најчестите именувања во македонскиот антропономастикон. Некои се добиени од двосложните прасловенски имиња кои долго се употребувале во јужнословенските јазици. Во романот такво сложено лично име е *Вишомир*. Затоа, од дијахрониски аспект, имињата на јунаците во Пиреј како *Боџоја*, *Божана*, *Бошко*, може да претпоставиме дека се добиени од старото име Богослав, потоа *Мирче* од Мирослав, *Славе* од Славомир, *Сџанко* од Станимир и сл. Постојат и деривувани лични имиња добиени од апелативи. Тоа се всушност именки со антропонимиски наставки како *Горица*, *Свездан*, *Огнен*, *Смилјан*, *Цвеџан*. Во основата на овој тип лични имиња се среќаваат (покрај споменатите именки) и придавки (како што се во романот *Велика* и *Здравко*), потоа глаголска форма (*Дејан* од стсл.

дѣјати 'чини, прави', *Роден* од стсл. *родити*, *рождж* - партиципи), прилог (*Досѣа*) и сл. Изведените антропонимски формации статусот на лични имиња го добиле врз основа на деривациската постапка. Во романот *Пиреј* постојат имиња чија изведба не е едноставна. На пр. за женското име *Маса* претпоставуваме дека е добиено од Маслина/Маслинка - име забележано во нашите документи од XVI и XVII век (Селишчев 1933:122). Сепак, тоа се поретки примери. Повеќето имиња од оваа група се со препознатлива семантика - разбирливи, јасни номинации што произлегуваат од словенскиот, македонски зборовен фонд. Тие во романот како сè уште да не ја примиле ономастичката порака - да идентификуваат и означуваат, туку како да останале со значенската, апелативна функција. Тоа не е необично кога се работи за литературен текст.

Зборообразувачката деривација (изведбата) кај имињата најчесто има цел да изрази галовност (со употреба на деминутивни суфикси) и тоа се т.н. деминутивно-хипокористични имиња, емоционално обоени со суфиксите: *-ко* (*Бошко*, *Здравко*, *Миленко*, *Неделко*, *Сѣанко*, *Сѣојко*, *Трајко*) или со *-ка* за женски род (*Кайинка*), *-е* (*Славе*), *-че* (*Мирче*) и др. Но, имињата може да имаат изведени форми со суфикси и без стилска конотација. На пр. со суфиксите *-ан* или *-ен* (*Велјан*, *Видан*, *Дејан*, *Свездан*, *Цвеѣан*, *Смилјан*, *Сѣојан*, *Божана*, *Огнен*), потоа со *-оја* (*Боѣоја*) и др. Кај некои имиња постои и пенетрација на суфиксите (најчесто за да се потенцира галовноста). На пр. суфиксот *-енко* кај личното име *Миленко*. Голем број македонски хипокористички, особено оние со изразита галовност, со текот на времето, поради големата употреба, станале неутрални имиња, ја изгубиле галовноста и функционираат како официјални имиња без емотивен наплив.

Втората група ја прават *црковниѣе* имиња, т.н. христијански, календарски (што имаат грчка, а поретко латинска или ст.еврејска

провениенција). Треба да се истакне дека писателот ги употребил оние номинации што се најчести во нашиот јазик и коишто толку добро се вградице во македонскиот што воопшто не се однесуваат како туѓи имиња. Тие се нарекуваат црковни затоа што навлегуваат во словенскиот репертоар на имиња по наредба на црквата и тоа напоредно со ширењето на христијанската вера. Терминот *календарски*, пак, се употребува затоа што тоа се имиња што се среќаваат во православниот и во католичкиот христијански календар. Во романот *Пиреј* има 42 црковни имиња и тоа се: *Андре, Ангеле, Григор, Давиде, Дамјан, Диме, Доксим, Донче, Геро, Горе, Ефѿим, Илија, Јанкуле, Јоше, Коѿе, Лазор, Лефѿиерија, Николе, Панче, Ристѿе, Сара, Силе, Силјан, Уља* итн. За разлика од словенските тие имаат затемнето значење (бидејќи, малкумина знаат дека Илија е *хебрејско име* и значи *Јехова е мојот бог*, или дека Григор е грчко и значи *буден, внимателен*). Кај овој тип имиња ономастичката порака е многу појасна (затоа што нивното значење е затемнето, па се употребуваат како ознаки за личностите, токму онака како што им наложува ономастичката функција). На прашањето што ги прави овие имиња толку обични и не ги изделува од народните се одговара едноставно. Тие имаат идентична деривација (начин на скратување и суфиксација) како и народните, т.е. имаат структура којашто сосема се совпаѓа со онаа на словенските имиња. Процесот на нивното скратување е ист како оној на народните (се скратуваат со испуштање на иницијалниот, медијалниот или финалниот слог) и секогаш, без исклучок, имаат словенски суфикси, поточно македонски. Затоа звучат како нашите народни имиња. Тие толку добро се вгнездице во македонскиот именски репертоар што кај некои наши преродбеници (како кај Миладиновци, на пример) се внесени во графата на народни, словенски имиња. Со оглед на долгата употреба, црковните имиња станале народни, но, никако не можат да бидат и словенски. Во

романот, во согласност со традицијата, овие имиња ги имаат словенските суфикси: *-е* (*Андре, Ангеле, Диме, Горе, Јоше, Коџе, Николе, Ристије, Силе*), потоа *-че* (*Донче*), *-ан* (*Силјан*) и др. Многу е мал процентот на грчки или грцизирани имиња коишто само гласовно се адаптирале на македонскиот јазик (*Григор* од грч. Γρηγόριος, *Доксим* од Εὐδόξιος, *Ефџиш* од Εὐφύμιо, *Илија* од хебр. 'Ēlījah, *Лазор* од хебр. 'Ēl' āzār). Последното име *Лазор* (од Лазар) има типична западномакедонска форма Лазор со завршеток *-ор*, а не *-ар* како што е изворниот хебрејски лик, а со значење 'господ помага'. Се прашувам дали писателот го знаел значењето на името оти навистина јунакот со ова име во *Пиреј* им помага на другите личности исто така како и споменатиот светец Лазар. *Лазор* е главен експонент на народната мудрост, на животната филозофија на нашиот селски менталитет. За да ги ублажи страдањата тој на животот дури му дава митска димензија. Тој е чувар и пренесувач на нашите преданија.

Во македонскиот јазик постојат и калкирани имиња што се среќаваат и во романот *Пиреј*. Тоа се *Сџасе* и *Сребра*; *Сџасе* е превод од грч. Σωτήρ, а *Сребра* е женско име добиено од машкото Сребро како превод од Аргир, т.е. 'Αργυρός. Но, тука секогаш останува сомнежот дека имињата само се совпаѓаат, дека се независни творби, без влијание или превод од друг јазик бидејќи мотивот за нивното настанување е идентичен во многу јазици. Стремежот на нашиот народ да ги направи разбирливи овие црковни имиња одел до таму што многу често нејасните имиња, не само што ги преведувал, туку и ги преосмислувал поврзувајќи ги за познати зборови со слична звукова вредност, т.е. поим. Така името *Роса* веројатно е преосмислено според апел. *rosa* и не е земена предвид можноста дека *Роса* може да биде и име од грчкото Εὐφροσύνη. Исто така името *Трајан* од лат. Trajanus во свеста на нашиот народ е преосмислено од гл. *трае* и се употребува како пожелно име со значење 'детето да трае, да остане живо' и

не се врзува за името на римскиот цар.

Но, во *Пиреј* постојат и имиња што се од други јазици. Најмногу ги има од српскиот јазик, ама не како имиња на Македонците, туку како имиња на вистински Срби чие присуство е обусловено од фабулата во романот. Тоа се: *Василие Зариќ, Милан, Василие Тасиќ, Милисав, Сїасоје, Крсїиивоје Пешиќ*. Тука треба да се истакне дека имињата *Сїасоје, Крсїиивоје, Сїаноје* и *Василије* се со типично српска деривација. Писателот точно знае дека нашите македонски имиња немаат завршеток -ије (т.е. дека тие се типично српски имиња).

Можеме да заклучиме дека авторот на романот до перфекција го познава македонскиот јазик (поточно македонскиот постар именски репертоар) иако, претпоставуваме, теоретски не го знае системот на именувањето кај Македонците во однос на неговата структура, семантика или хронологија. Едноставно, при пишувањето на романот тој спонтано, но доследно го наслушнувал пулсот на постарите времиња. За ова сведочи, меѓу другото, отсуството на изведени имиња со суфиксот -о (со исклучок на името *Геро*). Овој суфикс кај нас зачестено се употребува многу подоцна, за разлика од -ко и -е коишто доминираат во романот. За нив (за суф. -ко и -е) Пешикан (1984:174) пишува дека се структурен стандард на македонските имиња уште во XIV век. Не случајно суф. -е е најфреквентен кај црковните имиња. Со него македонскиот јазик се изделува од другите словенски јазици, па од тие причини може да се каже дека имиња на -е носат изразита македонска, национална обоеност. Впрочем, имињата со суф. -е се маргинална појава кај соседните словенски јазици.

Посебно треба да се истакне естетскиот аспект кај имињата на децата во романот. Тоа се имињата со јасни асоцијации. Би се очекувало тие да имаат голем степен на галовност изразена преку

деминутивно-хипокористичните форманти. Но, не е така. Писателот експресивно-импресивната функција ја постига со избор на кратки, звучни и премногу јасни номинации, сите од изворната лексика на македонскиот јазик. Значи, гради посебна постапка употребувајќи многу поетични примери: *Роса, Свездан, Ангеле, Кајинка* и *Здравко*. Но, во исто време овие имиња се и автентични и реалистични. Извираат од регионот (сфатен пошироко) од којшто потекнуваат, од контекстот на дејството во романот. И покрај тоа што не се главни носители на дејството, тие најмногу придонесуваат за лиризмот, за изразување на големата трагедија. Имињата се со нагласена фониčnost, со просирна семантика и со особено јасна асоцијација. Како да се создадени во времето многу далечно кога името не било само знак за распознавање, туку второто јас на човекот, кога се сметало дека името има магиска сила која можела да ја менува судбината на неговиот носител. Сите спаѓаат во групата на пожелни имиња. За жал, иако желбени, носителите на имињата имаат трагичен завршеток.

Презимиња во романот има вкупно 15. Сите се со суф. -оски/ -ески (како дијалектна форма на македонскиот суфикс -овски/-евски: карактеристичен за нашите западни говори што му ја дале основата на литературниот македонски јазик). Тоа се: *Меѓленоски, Десџоџоски, Закоски, Тренчески, Генески, Боѓески, Пејкоски, Сивески, Солески, Калешоска, Дамјаноски, Ресулоски* и др. Исклучок е само презимето *Сџирачков* (со суфиксот -ов), но и овие презимиња на -ов ги примил народнојазичниот израз и денес тие се регуларни во нашиот именски систем. Друга работа е што формите на -ов биле потсилени во време на Егзархијата. Познато е дека не еднаш Македонците низ историјата биле принудени да го менуваат обликот на презимињата и да го преземаат оној

што ќе го наложи владејачката администрација. Во *Пиреј* е засегнат и овој проблем кога цандарот на фронтот го прекрстува *Прѣуш* и му вели..."бриши то Прпуш, Прпуш више не постоји...од данас си ти Станковиќ.... Мисајле Станковиќ". Сепак, треба да се знае дека измените на презимињата во минатото оделе во насока да се смени наставката, а не целото презиме како во случката од романот. Така нашите дедовци, а кај постарите и татковци имале презимиња на *-ов* во бугарско време, т.е. на *-иќ/-овиќ* во српско.

Во македонскиот јазик презимињата се ономастички категории во чија основа се наоѓаат или лични имиња или прекари. Во романот *Пиреј*, со исклучок на само два примера, сите презимиња се со лични имиња во основата + суф. *-оски/ески*. Тие се среќаваат и во современиот македонски презименски репертоар (можат да се проверат во Речникот на презимињата кај Македонците: *Тренчески, Боџески, Дамјаноски...*). Презимето *Меѓленоски* изгледаше необично (сè додека не успеавме да најдеме лично име Меглен во XVII и во XVIII век во турските документи, а во современиот презименски репертоар се регистрирани дури 8 форми: *Меѓленов, Меѓленковски, Меѓленоска* итн.). Останува необично презимето *Сѣикоски* (ако не е *Спиркоски*). Со прекари во основата се само презимињата *Калешоски* и *Ќулумоска*. Презимето *Ќулумоска* и денес се употребува во Ресен и Ресенско (веројатно изведено од тур. *kül* 'пепел'). И презимето *Калешоски* има прекар во основата, од турцизмот *калеш* 'човек со темна боја на кожата' што си има своја функција и во современата апелативна лексика на македонскиот јазик.

На прв поглед изгледа необично именувањето *Гоше Љубин* - единствено образување од овој вид во романот. Тоа е или именување од две лични имиња, како што ги има и денес во Прилеп и Охрид (Љубен Лапе, Димче Мире, Наум Бајо и сл.) или пак е ономатизиран матроним од

аналитичката конструкција Гоше на Љуба > Гоше Љубин.

Презимињата со суф. -иќ се презимиња на Србите во романот. Тоа се *Гвозденовиќ, Тасиќ, Зариќ, Пешиќ, Појовиќ, Мирковиќ* и *Димиќ*. Во еден период од крајот на XIX век и почетокот на XX во македонскиот јазик навистина постоеле презимиња на -иќ и -ич, но тоа биле имиња на црковни и др. великодостојници, значи со нив се именувале повисоките слоеви во општеството и тие претставувале континуитет на црковнословенскиот јазик, како на пр. Кирил Пејчиновиќ (Стаматоски 1990,176).

На крајот од овој дел треба да се спомене дека потеклото на македонските презимиња со суф. -овски/-оски и на -евски/-ески треба да се бара во родовите имиња на -овци, т.е. на -евци како протопрезименски типови забележани и во *Пиреј: Вендиовци, Меѓленовци* и др. Впрочем, во романот се дадени и тие начини на именувања (*Боѓоја од Ристијевици, Јанкуле од Ристиовци, Диме од Милевци*) што сè уште се живи во народниот јазик.

Со оглед на тоа што дејството се одвива во едно мало населено место, каде што сите се познаваат, комуникацијата меѓу селаните се одвива главно со помош на прекарите. Притоа, прекарите само инцидентно се употребени самостојно за идентификација на личностите (за да ги заменат целосно имињата и презимињата на личноста, прекарите вообичаено се употребуваат при обраќање и денес). Најчесто прекарите се покрај личните имиња како нивни дополнителни определби за да се постигне појасна издиференцираност на личностите. Значи, во романот прекарите се употребени токму така како што се среќаваат во нашите стари текстови, до личните имиња (поточно по нив како приименски определби, т.е како дополнителни определби на имињата).

Мотивот на настанување на прекарите е различен. На пр. *Гриџор Бакалоѝ*, *Јоше Свирачоѝ*, *Мисајле Ковачоѝ*, *Толе Грнчароѝ*, *Николе Валавничароѝ* (се прекари според професијата на луѓето), *Давиде Недолеѝниоѝ*, *Мисајле Прѝуш* (од глаголот *ѝрѝори* 'мрмори' или од прекар што означува исплашен, плашлив човек), *Сребра Лишка*, *Сѝефан Докуз* (од тур. *dokuz* 'девет'; во Речникот на презимињата кај Македонците се толкува како 'човек со 9 прста' или 'деветто дете во фамилијата') - прекари според некои карактеристики на личностите (психички или физички) и сл. Нејасен останува прекарот *Шаѝандрик*. Може да се поврзе со тур. *şar* што значи 'стипса; младич'. Притоа како вистински прекари остануваат само оние со членска форма (*Бакалоѝ*, *Валавничароѝ*, *Недолеѝниоѝ* итн), а останатите, оние без член, можат да се разберат и како обични прекари, но и како прекари во функција на презимиња. Тоа го констатираме поради отсуство на нивната филијација, на структурниот суфикс за образување на македонските презимиња. Но, и тука има отстапки. Така и денес постојат вистински презимиња во нашиот јазик што се идентични со прекарите. Такви се презимињата; Ковач, Ловач, Кривашија, Касап и др. (сите регистрирани во Речникот на презимињата кај Македонците). Овие именувања (од лично име+прекар) се забележани и во ракописите од нашиот среден век. Имено, во XII век имаме именувања *Иван Грамаѝик* (во Битолскиот триод), во XIII век *Иван Кривоноси* (во Асемановото евангелие), во XVI *Пеѝар ѝѝерзија* (во белешка на архиерископот Прохор од Охрид), *Сѝефан Злаѝар* во XVII (натпис во јужниот дел од Лесновскиот манастир), *Пејчин Саѝунција* во XVIII итн. (а во *Пиреј* се употребени *Грнчароѝ*, *Валавничароѝ*, *Ковачоѝ*). Значи, разликата е само во членот кај прекарот. Со него ние сме убедени дека се тоа прекари, а кај оние без член е можна формација што историски упатува на презимето. И денес постојат презимиња без

презименски наставки како: Абаџи, Корабар, Ковач и др. што се сметаат за недоразвиени презименски форми, т.е. (како што е наведено погоре) прекари во функција на презимиња. Непознатица останува прекарот *Вендија*. Најдовме податок дека Венди некогаш бил општ германски назив за Словените. Дали тоа го знаел писателот и дали е тој олицетворување на словенскиот дух? Инаку *Вендија* ако е лично име (тука употребено како прекар) фониски стои најблиску до лично име Венедикт, т.е. Бенедикт од лат. *Benediktus* со значење 'благословен' - име на христијански светител. Можеби, бидејќи *Дуко Вендија* е специфичен лик во романот, навистина е благословен. Се одликува со будна, динамична свест, неговите искази се лапидарни изреки на народната мудрост како нејзин пренесувач. Тој е главниот наратор, водител на дејството, кажувач на устното предание. Тој е мудар и многу инвентивен. Затоа претпоставуваме дека писателот сепак го знаел значењето на Бенедикт/Венедикт. Инаку постои презиме Вендиоски и денес во с. Слоештица, Демирхисарско (регистрирани се 19-мина, организирани во 4 фамилии).

По личните имиња (покрај презимињата и прекарите) писателот употребува и определби според името на местото од коешто потекнуваат јунаците во романот: *Бошко од Суво Грло*, *Наке од Церово*, *Сџојан од Сајојница*, *Танаско од Сајојница*, *Сџојко од Жагле* - аналитички именувања од лично име + предлогот *од* + *името на населеното место*. И за нив има потврди во нашата историска документација уште во XII век (во Бит. триод - *Георѓи од Ваја*), во Пописот на жителите од Хтетовскиот манастир од 1343 год. - *тодоръ отъ равъне*, во XIII век во Добрејшево евангелие *стрѣсо отъ маркова потоа неделѣо отъ дреново* итн. (Славева 1980). Ваквите именувања не се ниту прекари, ниту презимиња, што е очигледно. Тоа се аналитички конструкции за поблиску, т.е. за поточно да се идентификува личноста. Науката ги третира како преодни форми до

конечното појавување на македонските презимиња образувани од имиња на места. Денес од нив сме ги добиле синтетичките форми *Вайски* (од поранешната форма тој и тој од село Вапа), *Арбелски* (од с. Арбеле во Албанија), *Градишки* (од с. Градиште, Кумановско), *Локвенски* (од с. Локвени, Прилепско) и др. Единствено овој тип на денешни презимиња не се среќава во *Пиреј*. Го има само неговиот прототип (*Сипојан од Сапоиница* и други примери веќе споменати погоре).

Сосема на крајот може да се констатира дека П. Андреевски во романот *Пиреј* ги има употребено, безмалку, сите антропоними што си наоѓале примена во минатото (во она многу далечно и она поблиско минато) и во денешницата. Употребени се именувања само од лични имиња (како најстар начин на номинација), употребена е конструкцијата од лично име + прекар (конструкција со долг век на траење), од л. име + протопрезименски типови (од типот: *Боџоја од Ристевци* или *Танаско од Сапоиница* - конструкции што се земаат за излезна точка или неопходна претпоставка за денешните презимиња). Тука се и современите именувања од име+преземе како правно регулирана формула. Секое име е јасно мотивирано со структура преку која се открива неговата семантичка функција во романот. Впечатлива е изразитата апелативност како сведоштво дека писателот е инспириран од македонскиот народен јазик, од македонската фолклорна традиција. Сета анализа на структурните типови и на семантичките содржини на имињата е сместена во наративната рамка на писателското кажување, што дава свој придонес во хармоничната структура на романот. Амбиентот во којшто се одвива дејството е мало македонско село, а актерите се главно благородни трагични ликови (грешници и жртви). Имињата се обмислено избрани со префинето познавање на нивните етимолошки и семантички можности, но и со еден тајнопис што тешко може да се открие (*Вендија, Шапандрик*).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Угринова-Скаловска Радмила, *Зайиси и лејџојиси*, Скопје 1979.
2. Стаматоски Трајко, *Македонска ономасџика*, Скопје 1990.
3. *Речник на џрезимињајџа кај Македонџије*, редактор Трајко Стаматоски, Скопје 1994.
4. Пешикан Митар, *Зејџско-хумско-рашка имена у џочејџку џџурскоџа доба*, Ономатолошки прилози V, Београд 1984.
5. Славева Лидија, *Сџомениџи на средновековнајџа и џоновајџа исџорија на македонскиојџ народ*, Скопје 1980.

Предавања на XXXIII семинар за македонски јазик и култура, Скопје 2001.

ЛИЧНИТЕ ИМИЊА ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЈА

Народното творештво кај секој народ претставува најзначаен дел од неговото културно наследство. Во тој контекст, народното епско и лирско создавање има забележително место, особено при откривањето на лексичкото богатство на македонскиот јазик, зашто преку јазикот се следат културните влијанија и врски, традициите и обичаите на народот во еден долг историски континуитет. Посебно место во тој сегмент на народното творештво заземаат личните имиња во народните песни.

По еден ваков повод не сме во можност да ги претставиме сите имиња во народното поетско творештво. Ќе се ограничиме на најпознатите зборници, а тоа се зборниците на народни песни од Шапкарев (1976), Миладиновци (1983) и Цепенков (1972). Во нив се крие корпус од 834 антропоними коишто се всушност репрезенти на македонската именска номенклатура од најстарите времиња и природно имаат потврди во историската документација. Значи, впечатливо е присутен факторот на традицијата, што е и разбирливо ако се има предвид дека во 90% случаи тие се одраз на конкретната реалност на времето на нивното настанување од дамнина. Со други зборови, решавачка компонента при изборот на номинацијата бил факторот време со почитување на традицијата. При тоа треба да се истакне дека секој период носи и свој карактеристичен репертоар на имиња, но тој во

народната поезија не е прецизен бидејќи кај народните песни не може точно да се открие времето на нивното настанување, туку евентуално времето на нивното запишување. Тие, како устно народно творештво, сигурно постоеле одамна, но само во еден момент можеле да бидат нотирани.

Во однос на уметничката литература, каде што имињата можат да бидат и плод на авторовата имагинација, во народната поезија тие се речиси секогаш одраз на објективната реалност со јасен континуитет од минатото. Малите отстапки од традиционалните именувања се најмногу резултат на стремежот да се постигне поголема ритмичност и музикалност на стихот и тоа со редупликација на етимолошки сродните или исти зборови како кај имињата *Дремуша* или *Гида* во стиховите: *дегиди Гидо, убаа Гидо...* (Миладиновци 478/649) или *...Дремуша дремиѝ крај оџан* (Миладиновци 337/273) итн. Значи како резултат на имагинацијата на народниот поет, условена од поетската постапка, доаѓа до создавање на специфични, необични облици на лични имиња коишто се уметнички мотивирани. Ова покажува дека при разгледувањето на овој именослов треба да се зема предвид и лингвостилистичкото рамниште бидејќи, покрај основната ономастичка или идентификувачка, името во народната поезија може да има и експресивна, конотативна функција.

Значајно е и треба да се истакне дека оваа народна номенклатура ги содржи сите типови именувања во македонскиот јазик. Така од најстариот, т.н. пагански именослов се *Божуда* (што одговара на аналогното Богољуб), *Момир* и *Татомир* во форма *Татѝомирче*. Тоа се прастари општословенски композитни именувања, со морфолошка структура што одговара на тие времиња. Тие имиња укажуваат на статичноста, т.е. на споменатата традиционалност и континуираност на македонските лични имиња.

Втората категорија се т.н. апелативни номинации со желбена или профилактична функција како: *Дејан*, *Сџамен*, *Новак*, *Продан* и др. Затоа е најчесто машкото лично име *Сџојан* (во 75 песни) кое ја покажува јасната желба на родителите детето да им остане живо, да опстои, да преживее. Од женските имиња најчести се оние според имињата на цветовите и плодовите како: *Босилка*, *Грозда*, *Калина*, *Киџа*, *Малинка*, *Ружа*. Сите овие имиња може да се сретнат во кодиците (кај Селишчев 1933), спомениците (Мошин 1975), записите и во натписите (Угринова-Скаловска 1975) на нашата јазична територија и тоа од раниот среден век. Отстапуваат од традицијата само имињата *Маслинчица* кај Шапкарев и тоа повеќе со неговата структура (бидејќи во документите се среќава име како Маслинка и Маслина) и името *Вруќина* со основа *вруџ-* (од именката вруток со значење *извор* и со своја аналогија кај името Изворинка). Необично е и машкото име *Дејшелин* (Миладиновци 204/144) кое нема потврди во историската документација, а за името *Разделина* (кај Цепенков 252) го прифаќаме мислењето на Илиевски (1984:268) дека се работи за името Разденина (со дисимилација на *н-н* во *л-н*) со соодветен парник Зора, Зорка забележано уште во XVI век.

Најчеста е третата категорија имиња. Таа ги опфаќа изведените формации од некогашните композитни образувања. Всушност, составните делови на композитот се актуализираат како посебни имиња, при што најчесто доаѓа и до нивна суфиксација. Тие од аспект на ономастичката структура се најсовршени имиња, а од аспект на семантиката се најекспресивни номинации. Сп. *Велко* од Велимир, *Белчо* од Белослав, *Радојчин* од Радослав и сл. Сите овие имиња имаат словенска провениенција, со јасна мотивација, најчесто со хипокористична содржина како битно семантичко и ономастичко обележје. Во народната поезија нивната застапеност е повеќе од 60%.

Голем е и процентот на календарските, т.е. црковни имиња, со кои се именувале децата како обврска кон црквата, т.е. кон христијанството. Според потеклото може да се поделат на имиња од грчкиот јазик

(Анџелина, Арса, Геро, Дафина, Гона, Георгџина, Десџина, Димитрија, Елена, Илија, Каџерина, Киџре, Кира, Кузман, Мавро, Никола, Панда, Пеџар, Рисиџе, Софка, Сиџефан, Тане, Тодор, Филиџ и др.), од еврејскиот (Иван, т.е. Јан, Јанко, Јован, Лазар, Марија, Мина, Манол, Наум, Симон и др.) и од латинскиот (Констијанџин, Дуко, Марко и др.). Сите тие се адаптирале на македонскиот јазик на сите рамништа: на фонолошко, морфолошко и на семантичко. Фонолошкото адаптирање се состои во приспособување на календарското име од друг јазик на нашиот гласовен систем, морфолошкото во начинот на нивното скратување (кој е апсолутно идентичен со оној на словенските имиња, а суфиксацијата е секогаш со словенски деривациски средства). Не се ретки и семантичките поместувања, т.е. преосмислувања, особено кога имаме совпаѓање на фонискиот лик на името со некој наш апелатив. На пр. името *Трајко* кај народот се давало како пожелно со значење *да џирае, да осџане живо* додека неговото потекло од латинското Trajanus останува непознато.

И многу фреквентното женско име *Елена*, најчесто погрешно се поврзува со фитонимот *елка* или со зоонимот *елен*. Црковните имиња, што го имаат својот зародиш со примањето на христијанството, толку добро се вгнездиле во македонскиот антропомастикон, што не се чувствуваат како негови туѓи сегменти. Напротив, многу од нив имаат и поголема фреквенција од словенските. Тоа се должи на нивното формално словенизирање: на словенската структура и на словенските структурно-граматички средства. Затоа имињата како *Димче, Ѓоре, Јанко, Јованче, Марко, Никола, Пеџре* и др. се восприемаат како народни, словенски имиња. Нивната етимологија, којашто има свое значење кај проучувачите на јазикот, во народната поезија најчесто останува на втор план во согласност со основната функција што ја имаат имињата на прв план. Тие дури играат и позитивна улога во интеграцијата и на други имиња во македонската антропонимија. А тие други имиња се оние што се јавуваат како резултат на етничката, општествената и воопшто на

културната симбиоза на хетерогеното население во некои наши краеве. Така турските имиња *Севда* и *Сулијана* се имиња на каурките во песните, како што е романското *Неџриџи*, а се резултат на јазичниот контекст во којшто се создавале. Некои пак лични имиња се образувани од грчки, турски или од романски апелативи (*Балабан*, *Бисера*, *Дилбера*, *Зафир*, *Карафила*, *Секула* и др.) и во тие јазици не се среќаваат во функција на лични имиња.

Најголемиот број именувања во народната поезија се суфиксни номинации. Тоа се исто така изведени формации од сите типови имиња (од композитните, од апелативните, од црковните, па дури и од оние со муслиманско потекло (како *Сулче* од Сулејман или *Рамче* од Рамадан). Суфиксите се деминутивно-хипокористични со цел да се зголеми галовниот набој на името при што значително се зголемува експресивноста на изразот. Во народната поезија сите антропонимски суфикси се словенски. Само името *Манолаки* го содржи грчкиот деминутивен суфикс *-аки*. Најчести се суфиксите *-е* и *-о* за кои Пешикан (1984,174) пишува дека станале номинациски структурен стандард уште во 15 век во македонскиот јазик (*Димо*, *Јано*, *Мано*, *Русо*, *Тодо*, *Божо*, *Дано*, *Иво*, *Мийџо* и др. или *Беле*, *Горѓе*, *Диме*, *Мийџре*, *Павле*, *Коне*, *Сџасе*, *Црне*, *Саве* и др.). Чест е и суфиксот *-ко* (*Бошко*, *Василко*, *Велко*, *Јанко*, *Јовко*, *Левко*, *Пејџко*, *Сџанко*, *Трајко* и др.), потоа суфиксот *-че* (*Дамјанче*, *Димче*, *Инче*, *Мирче*, *Таџомирче*, *Крајче*, *Лозанче*, *Наумче*, *Оливерче*, *Панче*), *-чо* (*Белчо*, *Јованчо*, *Мурчо*, *Сулчо*), *-џе* (*Аџе*, *Гоџе*, *Коџе*), *-џо* (*Зиџо*) и др. Поретки се суфиксите кои само во контекст на антропонимските образувања добиле галовна нијанса како *-ул/-а* (*Момчул*, *Радул*, *Ресул*, *Јанкула*), *-ош* (*Милош*), *-ан* (*Драѓан*, *Кузман*, *Сџојан*), *-ак* (*Новак*), *-ич* (*Радич*, *Калич*), *-ил* (*Сџираил*), *-јо* (*Грујо*, *Пејо*) итн. Со голема експресивност се одликуваат антропонимите со т.н. полиморфни суфикси како *-анче* (*Мийџанче*, *Смиљанче*), *-енџе*, (*Пејџренџе*, *Павленџе*), *-енче* (*Оѓненче*), *-енко* (*Миленко*), *-џко* (*Миџко*), *-чин* (*Радојчин*, *Ѓурчин*), *-ојче* (*Боѓојче*) и *-улче* (*Енкулче*, *Сакулче*).

Богатството на зборообразувачки средства е важна карактеристика на македонската онимија. За тоа сведочи и историската документација во која од дамнина се следи токму споменатиот антропонимски репертоар на суфикси. Така, додека во другите словенски јазици антропонимскиот фонд се збогатувал преку прозодиски средства и со специфичен начин на скратување, во македонската антропонимија главна одлика на нејзиното збогатување одиграле многубројните морфолошки средства и тоа во еден подолг временски период.

Во народната поезија и воопшто во нашето устно творештво се среќаваат и турски номинации. Некои од нив биле прифатени од македонското население како резултат на исламизацијата. Други имиња се присутни како имиња на поробувачи. Тоа е сосема природно ако се знае дека Македонија пет века е во составот на Отоманската Империја. Ги има во 10% од материјалот, како *Алајбеџ*, *Балур*, *Емин*, *Ибраим*, *Мурајџ*, *Селим* и др. Ги споменуваме без претензии да го бараме нивниот етимон.

Мал број имиња својата фреквенција ја добиле како имиња на историски личности опеани во народните песни. Таков е случајот со циклусот песни за Крале Марко. Имено, *Крале Марко*, познат херој на пошироките балкански простори, станува историска личност токму преку народното творештво. На тој начин неговото име станува пожелно име (во согласност со неговите карактерни особини), па покрај песните за него во народната поезија среќаваме уште 12 песни во кои главниот јунак се вика Марко, со особини на Крале Марко и со изгубено првично значење на името Марко од латинското *Marcus* 'чекан'. Сепак, личното име Марко во народното творештво нема голема фреквенција, туку пообеман е и поомилан циклусот песни за него. Женското име *Анџелина* (инаку жена на Крале Марко) се среќава почесто.

Главна одлика на македонското народно творештво е присуството на архаизми, коишто повеќе се третираат како дијалектни особености на

јазикот. На пр. употребата на падежните форми кај имињата и тоа дативната (*Дојчину, Осману, Кузману* и др. кај примерот *хабер му дојде Осману*), генитивно-акузативната (*Боџдана, Косѿадина*) и, се разбира, вокативната (*Сѿојане, Продане, Дојчине*). Во тој контекст е констатацијата на Конески (1971, 57) дека во народната поезија се конзервирале некои состојби во самиот процес на трансформација на синтетичката деклинација, што само по себе претставува вклучување во архаичната окраска на јазикот. Таков пример се старите имиња *Корун, Таѿомирче, Радуч, Елевор, Никнин, Кондофила, Неранжа, Врукина, Каравида, Дуљбера, Деника, Сѿрумка, Грујка, Којдана, Русоманка*. Тоа недвосмислено укажува дека антропонимскиот систем на јазикот е отворен лексички систем со древни основи и зборообразувачки средства, но и со понови форми кои одговараат на времето на нивното настанување. Сепак, во народното творештво најчести се постарите образувања, коишто на свој специфичен начин грижливо ги чуваат одликите на нашиот јазик и ја обезбедуваат иднината на основното ономастичко јадро.

Бидејќи народната поезија е исто така уметничко колективно творештво, големо значење има и нејзината естетска компонента. Тоа е затоа што секое литературно дело се наметнува не само со неговата значенска димензија, туку и со неговиот звучен впечаток. Всушност, звучноста и експресивноста кај народните песни се постигнуваат најмногу преку употребата на скратените галовни имиња како *Божо, Пејо, Јано, Влајо* и сл. Затоа и најфреквентните женски имиња во народната поезија се *Јана* (кај 73 песни), *Неда* (кај 38) и *Елена* (кај 11). Овие имиња со богатството на вокали се лесни за изговор и за мелодиска изведба и тие заедно со другите лексеми го стимулираат литературниот израз и содејствуваат во акумулативната функција на јазикот.

Овие дострели во народното творештво се реализираат во време кога македонскиот јазик сè уште не е нормиран како литературен, стандарден јазик. Песните се напишани на народен јазик со сето негово

дијалектно богатство што овозможува имињата и прецизно да се регионализираат. Тоа практично значи дека преку нив може да се откријат строгите законитости на нашите дијалекти. Така губењето на интервокалното -в- како одлика на западните дијалекти во македонскиот јазик се следи кај антропонимите *Маркојца*, *Филијојца* (додека во источните дијалекти имаме *Марковица* и *Филијовица*), потоа прегласот на *Ја-* (-ја-) во *Е-* (-е-) како одлика на егејските говори го среќаваме кај името *Енкула* од *Јанкула* во песните од Солунско, а и кај името *Сѿоен* од *Сѿојан* во песните од Кукушко. Среќаваме и замена на -х- со -ј- во дебарските региони кај името *Мијајле* од *Михајле* и сл.

Треба да се одбележи и фактот дека народната поезија, како и уметничката литература, изобилува со прекрасни имиња од женски род. Меѓутоа, поради поставеноста на жената во општеството на овие простори, поточно поради патријархалниот начин на живот, жената кај нас многу често се именувала според името на нејзиниот маж. Така и во народната поезија среќаваме именувања како *Проданица* (жена на *Продан*), *Василица*, *Тодорица*, *Јанкуловица*, *Дојчиница*, *Грујовица*, *Марковица*, *Кузманица*, *Филијоица*, *Димовица* и сл. Овие форми, иако имаат означувачка, диференцијална функција, не се вистински лични имиња.

На крајот, сметаме дека е важно да се одбележи и именската формула со која народниот пејач ги именувал своите јунаци. Најчесто тоа се единечни номинации само од лично име (*Анџел*, *Јован*, *Раде*, *Никола* и др.). Поретки се бинарните конструкции од *лично име* + *прекар* како дополнителна определба на името. Прекарот може да биде етноним (*Виша Гркина*, *Филиј Маџарина*), етник (*Анка шѿиѿјанка*, *Вељо Косѿурјанче*, *Енка ѿризренчанка*, *Софка солунка*, *Рада радобилка*), професија (*Меѿо Касаѿче*, *Димче Чобанче*, *Јано Демирѿија*), термини од воената или воопшто од општествената хиерархија (*Деѿелин Војвода*, *Кузман Каѿидан*, *Пеѿар Бан*), прекари според некоја надворешна или

внатрешна особина на личноста (*Мийре Каракаш, Јане Плеџикоса*) итн. Интересно е именувањето *Грче Косџурче* од етноним + етник, при што етнонимот се јавува во функција на лично име. Именувањата како *Јованчо Германов* или *Никола Појов* не треба да се третираат како форми од лични имиња и презимиња, туку како име + татково или дедово име во посесивна форма. Припадноста тука е строго ограничена, не се однесува на целиот род и нема ништо заедничко со презимињата како нормирана и строго наследна правна категорија. Овие бинарни конструкции го покажуваат процесот на настанувањето на презимињата и тоа според географската одредница на личноста, според особините на луѓето одразени во прекарот и сл. Тие го трасираат патот кон настанувањето на презимето како составен дел на современиот антропонимски систем во Македонија.

Посебна категорија именувања во народните песни се прекарите. Тие најчесто се со подбивна содржина, како оние сложените во песната *Собрале ми се набрале*. Таму ги среќаваме прекарите: *Вриџикалец, Чукниџајан, Сенокосец, Сушисливи, Прдизелка, Мавнивила* и др.

Од сето претходно може да се заклучи дека имињата во народната поезија имаат важно место како средство за создавање на литературните ликови кои се во функција на нејзините пораки. Општ е впечатокот дека во овој материјал преовладуваат старите именски формации кои своја потврда наоѓаат во историските споменици во Македонија и тоа уште од раниот среден век. Тој континуитет наоѓа потврда и во сегашноста со употребата на речиси 90% од споменатите именувања.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Илиевски Петар, *Балкански меѓујазични контакти во антиројонимијата во Зборникот на Миладиновци*, Животот и делото на браќата Миладиновци, Скопје 1984.

2. Конески Блаже, *Јазикот на македонската народна поезија*, Скопје 1971.
3. Миладиновци, Димитриј и Константин, *Зборник на народни песни*, Скопје 1983.
4. Мошин, Владимир, *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* т.1, Скопје 1975 и т. 2, Скопје 1977.
5. Пешикан Милан, *Зетско-хумско-рашка имена у почету турскога доба*, Ономастички прилози. Београд 1984.
6. Селищев Д .М., *Македонские кодичи (XVI-XVIII веков)*, София, 1933.
7. Угриновска-Скаловска, Радмила, *Заници и лепописи*, Скопје 1975.
8. Цепенко Марко, *Македонски народни умотворби*, к.10, Скопје 1972.
9. Шапкарев Кузман, *Избрани дела*, т. 2, Скопје 1976.
10. Шимуновиќ, Petar Šimunović, *Ime u funkciji književnog djela*, Onomastica jugoslavica 6, Zagreb 1977.
11. Шипка Милан, *О антропонимији у српским народним песмама о хајдуцима и ускоцима*, Зборник Шесте југословенске ономастичке конференције, стр. 293-310, Београд 1987.
12. Onomastyka literacka, Olsztyn 1993.

Slovenská onomastická konferencia a 6.
Seminar “Onomastika a škola”, Prešov 1996.

IV. ТОПОНИМИЈА

ТОПОНИМИТЕ ВО СЕЛОТО ПУСТЕЦ

Селото Пустец лежи на брегот на Преспанското Езеро во регионот на Мала Преспа во Албанија, во подножјето на планината Сува Гора. Граничи со селата Зрновско, Леска и Шулин (а од другата страна со езерото и со Сува Гора). Има средоземноморска клима со благи зими и врели и сушни лета. Неговите 1500 жители - сите Македонци, се занимаваат со земјоделство и со сточарство. Во селото има црква, основно и средно училиште. Средното училиште е за сите деца од селата во регионот на Мала Преспа.

Пустец е старо село. Поранешната негова локација била во месноста *Старо Село*. Според информаторите, со надоаѓањето на езерото селото било потопено и неговите жители биле принудени да се дислоцираат на денешниот терен. Во месноста Старо Село и денес постојат темели од куќи и стара црква.

Името на селото Пустец е забележано во Слеченскиот кодик¹ уште од XVII век кај Селишчев и тоа како пүстець мали. Од 1975 год. официјално е прекрстено од албанските власти во Liqenas (од алб. именка liqen,-i 'езеро'). Меѓутоа, под тоа име селото е во употреба само во официјалните документи на Албанија. Населението од целата Мала Преспа селото сè уште го вика Пустец.

¹ А. М. С е л и щ е в, *Македонские кодексы XVI-XVIII веков*, София 1933, 65.

За ова село пишува и В. Пјанка² напоменувајќи дека според историските документи во 1856 год. селото Пустец имало 15 христијански куќи, во 1900 - 410 жители, а во 1940 околу 40 куќи.

Информации за топонимијата на селото Пустец добивме од Васил Вангелески, од Валентина Илиевска и од Николета Темелковска - последниве две студенти на Филолошкиот факултет во Скопје со постојано живеалиште во Пустец. Собравме 156 топонимски единици, извонредно значајни за проучување на топонимијата на нашите јужни говори (поточно југозападни), а во тие рамки и за проучување на топонимијата како интегрална целина на македонската говорна територија. Пред да ја претставиме споменатата номенклатура само попатно ќе споменеме дека се работи за македонска топонимија (во една поширока рамка која ги опфаќа напластените јазични елементи, се разбира, и од другите јазици).

Природна е чистотата и архаичноста на македонскиот јазик во овој регион на Албанија, без видливи влијанија од другите јазици што се должи пред сè на местоположбата на селото. Незначителниот процент на влашки и на турски елементи во топонимијата е резултат на историските процеси на овие простори. Тие како сведоштва за едно изминато време толку добро се вгнездиле во целата македонска топонимија што не се чувствуваат како нејзини туѓи сегменти.

Со децении живеел изолирано, далеку од урбаните средишта жителите на селото Пустец, како и оние од другите села на Мала Преспа, поради слободата да го употребуваат својот јазик не го изгубиле сознанието за својата јазична и етничка татковина. Некогаш заборавени и препуштени сами на себе и на времето, денес тие воспоставуваат контакти со својата татковина по јазик и ни нудат јазичен материјал со

² В. ПЈАНКА, *Топонимска карта на охридско-јужнохристијанскиот базен*, Скопје, 1970, стр. 143.

кој се докажува, меѓу другото, дека нивната топонимија е автохтона како што е автохтон и нивниот преспански говор со сета убавина што ја носат архаичните основи и зборообразувачки средства на македонскиот јазик. Така топонимите во селото Пустец се статични, непроменливи јазични форми, поникнати од исконската потреба на човекот полесно да се ориентира во просторот. А тој, просторот, со неговите жители се два дела од една целина при што просторот е маркиран според луѓето, или уште поточно, луѓето се тие кои го детерминираат просторот. Сепак, онимискиот корпус на овој регион не е херметичен. Тој си го наоѓа својот *modus vivendi* во општиот македонски ономастички систем. Од тие причини е впечатлив креативниот пристап при номинацијата на регионот којшто е секогаш социјално-историски мотивиран. Затоа е и прифатлива констатацијата на Путанец³ дека топонимот е конкретна звукова супстанца којашто преку чинот на номинацијата во едно време се поврзува со определен, строго издиференциран денотат (објект во просторот) којшто на тој начин се индивидуализира. А историјата пак на еден топоним (според Шимуновиќ⁴) започнува со повторувањето и врзувањето на апелативот со одреден денотат, односно со навлегувањето на сите конститутивни елементи на апелативот во онимиското поле каде што добива топономастичка функција. Во таа смисла може да се констатира дека топонимите во селото Пустец имаат македонска јазична супстанца, или уште поточно тие се дијалектизми на македонскиот јазик органски поврзани за природната средина како нивна примарна и постојана компонента. За тоа сведочи и доминацијата на географските термини во функција на топоними коишто со другите природни елементи (како фитонимите и зоонимите) ја откриваат морфологијата на теренот, неговата флора и фауна. Тоа се хронолошки најстарите образувања во

³ V. Putanec, *Osnovne idionimne teorije i odnos idionima i koinonima*, Rasprave Zavoda za jezik, k. 4-5, Zagreb 1979.

⁴ P. Šimunović, *Prolegomena za toponomastički rječnik Hrvatske*, Лексикологија и лексикографија, Београд-Нови Сад 1982, стр.357.

топонимијата на секој регион. Затоа е и природно што се тие најчести во нашите јужни говори.

Иако наша цел е да го претставиме споменатиот материјал на синхрониско рамниште, дијахронизмот беше неодминлив со оглед на фактот дека овие структури постоеле во течение на повеќе векови. Така, покрај споменатите најстари топоними, подоцнежните, т.е. цивилизациски или, според Терминологијата⁵, културни топоними, настанати во различни општествено-историски моменти претставуваат именувања кои ги задоволуваат потребите на тоа време, но и на времињата што доаѓаат. Кај нив временското лоцирање не може да биде прецизно. На пример, во материјалот што го претставуваме топонимите *Бавча*, *Корија*, *Калауз* или *Цаде* знаеме дека се навлезени од турскиот јазик, но кога точно се настанати, под какви општествени услови не можеме да констатираме. Тие се слика на историското минато во една глобална рамка. Таков е случајот и со другите топоними од грчко, романско или од друго потекло. Сп. *Дрмен* (од грч. δρυμών), *Колиба* (грч. κολύβη), *Маџур* (од ром. măgură 'рид'), *Тумба* (грч. τῦμβος) и др. Посебно ги изделуваме топонимите од албанско потекло како *Рџа* (алб. rrëzë 'подножје'), *Муризитие* (алб. murriz 'глог', бот. Grataegus) и *Префџиис* (веројатно од алб. pgevë 'пат').

Анализата на топонимите ја даваме преку структурната класификација во рамките на која ја откриваме и нивната семантика.

Вообичаено е топонимите да се изделат како единични, композитни и сложени структури. Најпрвин се претставуваат единичните и тоа апелативните неизведени и изведени формации со или без структурни форманти. Единичните структури, како најфункционални се обично најфреквентни во јазикот. Во топонимијата на Пустец неизведените топоними го чинат процентот од 58%. Само 10% се изведените, а 30% се

⁵ Основен систем и терминологија на словенската ономастика, МАНУ, Скопје 1983, стр. 284.

сложени синтагматски образувања. Меѓутоа и сложените топоними и оние со предлози може да се третираат како апелативни формации. По својата форма тие се сосема идентични со детерминативните синтагми во македонскиот јазик. Сп. *Зли Дол, Долџа Сџена, Пејиро Кладенче, Сува Гора* итн. Од тие причини можеме да констатираме дека апелативните образувања во топонимијата на селото Пустец апсолутно преовладуваат со околу 90%. Затоа апелативните единични образувања во нашиот материјал ги презентираме со сите нивни подгрупи и тоа како: хидроними, ороними, сточарски и земјоделски термини, имиња на растенија и животни, термини во врска со дејноста на човекот итн. На пример физиографските термини: *Голина, Ледиње, Осој, Плошѝ*; а во тие рамки и хидронимите: *Ајзеро, Блаѝо, Лџа, Река, Сојоѝ*; фитонимите: *Дрен, Есен < Јасен, Калина, Круша, Љаска*; зоонимите: *Змија, Мечка*; цивилизациските термини: *Вал'ајца, Граѝ, Накол* итн.; земјоделските термини: *Бафча и Коѝач* (еднина од апелативот копачки 'место каде што се копа') итн. Не треба да се испушти од вид и фактот дека кај овие топоними може да дојде до нивна десемантизација и тоа поради промена на својствата на денотатот во однос на содржината на терминот, па топонимот *Нивје* да означува ливади, *Лозја* да бидат полиња итн.

Може исто така значењето на топонимот да се измени и преку некој асоцијативен процес - најчесто тоа е асоцијација по сличност на пример некој рид да личи на колк и да го добие тоа име (како во нашиот материјал топонимот *Кџлко*). Тоа се т.н. метафорични или метонимични образувања. Сп. уште *Паѝерица* или *Калауз*. Многу блиску до нив стојат и меморијалните топоними, главно именувани по некој настан кој се памети токму преку топонимот. Така за топонимот *Пафѝѝѝѝ* информаторот ни раскажа цела приказка за да ни објасни дека ова место така се вика бидејќи невестата таму, во тој дол, си ги загубила пафтите.

Топонимот *Макарија* (висорамнина) претставува лично име во функција на топоним (можеби од постарото Свети Макарија), топонимот *Ѓуѝѝѝѝ* е етноним или лично име од етноним, додека топонимот *Глџбок*

е проста придавка со истата (топонимиска) функција.

Овие образувања претставуваат топонимизирани апелативи или географски термини, најчесто со именки во основата т.н. абионими. Начинот на нивното топонимизирање се открива и врз основа на познавање на особините на денотатите, поточно со откривање на врската помеѓу топонимот и денотатот. Се смета дека оваа категорија имиња потекнува уште од номадскиот начин на живот. Тоа се примарните, т.н. апелативни или директни именувања. Тие без посредници влегуваат во онимиската сфера, а со самото тоа имаат нулта вредност на топономастички афикс. За нив често се зборува како за недоразвиени онимиски модели. Директното именување (од апелатив во географски термин и од географски термин во топоним) е всушност директен премин на именката од сферата на апелативното поле во онимиската сфера, со што апелативот добива нова ономастичка функција. При овој премин останува значењето на апелативот и затоа треба да се истакне дека кај овие топоними доаѓа до израз иманентното својство на објектот кое е содржано во дефиницијата на терминот.

Бидејќи се работи за микроназиви, најчесто нивното потекло е идиоглотско, а значењето просирно, т.е. јасна е мотивациската номинација. Оваа директна топонимизација имплицира само еден вид називи, а тоа се термини во служба на топоними. Се смета дека нивната застапеност во една регија зависи од степенот на организација на називите, поточно, тоа се стари топонимиски модели што се сочувале поради недоразвиеноста на дадениот ономастикон. Во региони со изразито развиен ономастикон овие образувања имаат мала фреквенција. Тие со време или отпаднале или добиле структурни форманти, т.е. и формално ја добиле маркацијата на топонимите. Значи, колку повеќе е застапен процентот на деривациските топоними, толку организацијата на називите е на повисоко рамниште. Ова е и природно кога се работи за топонимите на селото Пустец коишто не се рецентни, нови именувања

(иако изгледаат како да се тукушто создадени), туку напротив, тие се архаични форми заборавени во своите првични облици, што е и разбирливо ако се има предвид изолираноста на тој регион во секој поглед, а во тие рамки и успорената динамика на развој на македонскиот јазик.

Посебна група претставуваат единичните членувани топоними. Тоа се всушност изведени именки на апелативно рамниште, бидејќи членот во топонимијата означува определба од аспект на природната дистанца на информаторот од објектот. Меѓутоа, членот во топонимијата може да добие и топономастичка функција, т.е. да добие функција на типично структурно-ономастичко обележје. Тоа се случува кога исти денотати треба да се именуваат на еден ограничен регион, па топонимот како идентификатор би се повторил и би ја загубил својата диференцијална функција. Во тие случаи едната номинација добива член и тоа во функција на топоформант. Такви примери во нашиот материјал не забележавме и затоа си дозволуваме да констатираме дека членуваните топонимски типови во селото Пустец стојат некаде помеѓу апелативните и деривуваните топонимски формации, но сепак поблиску до апелативните. Такви се хидронимите: *Бањаџа, Локвиџе*; оронимите: *Доличкиџе, Дуџкиџе, Јамџе, Скаџец* (од диј. скапец 'брдо меѓу два дола'), *Сиџранаџа, Плочиџе, Тарациџе, Тумбеџо*; фитонимите: *Бресјеџо, Букаџа, Габреџо, Грашиџаџа, Дренов, Зелејнчеџо, Есено* (од именката *јасен*), *Куријаџа, Самонико, Скребиџе* (од диј. скреба 'повит', бот. *Clementis vitalba*), *Цероџ, Чкоро* (диј. чкор 'даб'), *Шумјако*; цивилизациските: *Вакофчеџо, Вџрниџиџе, Гумноџо, Калиџчеџо, Кошариџе* и *Кошарниџаџа, Рибарниџаџа, Резервоаро, Сиџалиџе, Цадеџо*; земјоделскиот термин *Бавчаџа* итн. Интересен е и топонимот *Бабиџе* 'ниви што не раѓаат', кој може лесно да се протолкува од именката *баба*, меѓутоа не во значење стара жена, туку како злокобно суштество од словенската митологија. Се знае дека во старословенските

верувања Баба била лошиот демон (сп. Српскиот митолошки речник⁶), а според Миливој Павловиќ⁷ топонимот Баба најчесто се врзува за планини кои имаат рудници, според авторот „за места кои имаат живот под земја“.

Втората група топоними, најмалку застапена, но исклучително значајна во секој поглед, ја чинат изведените топоними. Деривуваните, т.н. суфиксни топоними (според кои се одредува степенот на организација на ономастиконот на една регија) се образувања добиени по индиректен пат, главно со супстантивизација на придавките и на глаголите од некогашните првични сложени синтагматски топоними. Така топонимот *Борисовица* е добиен од постарото именување Борисова Нива, *Шаниџојца* од постарото Шантова Ливада итн. Тоа се елиптични образувања кај кои се губи идентификаторот (т.е. именката) или поточно речено именката се супституира со суфикс кој се додава на придавката, т.е. на диференцијалниот конституент што ги регистрира особеностите на објектот (денотатот). Затоа Ј. Хаџимејлиќ⁸ нив ги именува како класификациски тип топоними. Суфиксот кај нив има строго структурно-топономастичка функција.

Во топонимијата на селото Пустец ги регистриравме најтипичните суфикси што се среќаваат во македонската топонимија како: -ица: *Араџица*, *Дебелица*, *Ковачица*; -ка: *Божурка*; -ец: *Пусџец*; -ивец: *Прливец*; -(е)ница: *Кџршејнца*, *Камејнца*, *Улијајнца*; -овица: *Шаниџојца*, *Думајца*, -евица: *Сџиражејца* (од стел. стрџга); -иште: *Туришиџе*; -ина: *Радосџина*; -ник: *Гробишник*; -ен: *Саножен* (од диј. апелатив занога 'стрмнина') итн.

Суфиксите кај овие примери покрај топономастичката функција немаат некоја додатна семантичка определба. Нивниот придонес е само

⁶ Кулишић Шпиро и др., *Српски митолошки речник*, Београд 1970. стр. 10.

⁷ М. Павловиќ, *Од Синџидунума до Космаја*, Политика 2 II, Београд 1969.

⁸ Ј. Хаџимејлиќ, *Микроџионимија џребињске Ласџеве*, Ономатолошки прилози 8, Београд 1987, стр. 209.

во формалното збогатување на топономастичкиот корпус, заради што појасна означувачка, диференцијална улога.

11 топоними во селото Пустец се образувања со предлози: *На Гробишѝа, На Горица, На Гробишник, На Калиѝчеѝо, На Ороѝо, На Пеѝара, На Поле, Ф Црква, Во Коѝлинаѝа, Наѝ Камен и Под Горица*. Овој тип топоними се нарекува локализациски бидејќи се реализира во однос на просторот на другите топоними во регионот.

Веќе ги споменаваме сложените топоними што всушност по својата структура претставуваат обични синтагми во македонската апелативна лексика. Придавката кај овие топоними од придавка + именка може да биде неизведена (и тоа со или без член: *Гол Гас, Голо Чука, Долѝаѝа Сѝена, Драѝиѝе Нивје, Зли Дол, Мали Маѝур, Синаѝа Нива, Сѝари Кладенец, Сѝаро Село, Сѝреднио Риѝи, Сува Гора, Црвенаѝа Дуѝла*) и изведена (од глагол, од именка или од лично име): *Пржено Прасе, Пукнаѝо Џаде, Резенаѝа Сѝена, Рашекоѝиѝе Месѝа; Селскиѝе Лозја; Волкајнинаѝа Нива, Кол'аѝа Нива, Лачко Лозје, Пеѝиро Кладенче, Џаво Кладенче* и др.).

Само примерот *Два Камена* претставува топоним кој во својот состав содржи број + именка, додека примерите *Црква Нива* и *Косѝа Дол* се всушност топонимиски состави од две именки (или од лично име + именка) и тоа под влијание на моделот од турскиот јазик. Кај нив првата именка во синтагмата има придавска улога. Топонимот пак *Пуеѝиѝе Нивје* можеби претставува хибридно образување од алб. придавка *рујор* 'шумски' + именката *нива* во збирна множина.

Тука треба да се споменат и т.н. инверзивни топонимиски синтагми кај кои придавката доаѓа како втора компонента во синтагмата со што се постигнува појасна диференцијација на локалитетот. Сп. *Бачилоѝо Веѝиво, Круши Мали, Лозјеѝо Горни, Лозјаѝа Шулицки, Нивјеѝо Волчино, Пајѝо Гојдарски, Паѝо Сѝреден, Чешмаѝа Горна*.

В. Пјанка⁹ следниве топоними ги именува како прилошки изрази: *Бачилоѿо кај Војнициѿѿе, Дуѿкаѿѿа на Волко, Јаболкоѿѿо на Поѿо, Кај се мери Водаѿѿа, Мосѿѿо на Трѿа, Ниваѿѿа на Трѿа, Траѿо на Лица, Трлаѿѿа на Кол'амој.*

Некои топоними останаа нејасни, а за некои толкувањата може да бидат и сомнителни. Така во одделот нејасни топоними ги споменуваме примерите: *Арачаро* (иако знаеме дека во турскиот јазик *haraç* значи 'вид личен данок што турската власт го земала од немуслиманските мажи'), *Баша, Белиза* (во с. Побожје, Скопско постои нива со бела земја што е именувана како Белизма, а како Белизна постои топоним што означува место со бел трат во с. Бесвина, Леринско; значи се работи за именување од придавката бел), *Гаѿче, Гуалник, Дурдул'ачка, Пеѿѿара, Рајѿѿе, Рела и Толоман.*

Како заклучок можеме да констатираме дека топонимијата во селото Пустец ги содржи сите покарактеристични структурни типови на македонската топонимија. Преовладуваат единичните апелативни неизведени топоними и синтагматските т.н. сложени образувања. Потоа доаѓаат образувањата со предлози кои на некој начин се вклучуваат во сложените топонимиски структури. Најретки се изведените единични топоними кои се сметаат за најсовршени и најфункционални формации во топонимијата на секој регион.

Необична е, и би требало да се одбележи, малата застапеност на топоними со лични имиња во основата. Ако се знае дека во топонимискиот корпус на целата словенска територија оваа категорија е најзастапена, дека потекнува уште од времето на феудализмот, многу е чудно нејзиното маргинализирање во регионот на селото Пустец. Желбата да се добие, или да се приграби земјата е човечки порив што се следи со векови низ историјата. Тој стремеж на човекот јасно се одразил и во топонимијата на секој регион токму преку посесивните топоними со

⁹ Цит. дело, стр. 285.

лични имиња во основата кај единичните образувања и кај синтагматските топоними кај кои првата компонента е лично име во посесивна, придавска форма. Можеби жителите на селото Пустец поради непривлечноста на земјата (која е неплодна, каменлива, а и Езерото често надоаѓа) и немале некој голем мотив за сопственички однос. Покрај тоа останува загатката како може нивите да се именуваат со имиња како *Сојоѝ*, *Блаѝо* или *Осој* кога се знае дека тоа се номинации за поголеми месности во регионот.

Што се однесува до јазичните карактеристики на топонимите во селото Пустец ќе споменеме дека тие во целост ги одразуваат особеностите на преспанскиот дијалект на македонскиот јазик. Така, покрај доследното тросложно акцентирање, што подразбира и формирање на акцентски целисти, редовно се следи испуштањето на интервокалното -в- (*Валајца* < Валавица, *Сѝражејца*), носовката ж>ѡ (*Лѡка*, *Пѡѝ*), с > ц (*Тарациѝе* < Тарасите, ако не се работи за влијание од италијанскиот јазик), се чува мекоста на л, членот ја губи согласката на крајот (*Шумјак* од Шумјакот, *Пѡѝо*), се чува групата *сѝр-* (*Пѡѝо Сѝреден*), о > у (*Курија* < Корија) итн.

На крајот ќе споменеме дека е ова само сирнување во ономастичката ризница на еден од најстарите словенски ономастикони. А топонимите останаа тука, на словенската јазична периферија како непобитни сведоци за вистината на неуништивите и неподвижни меѓи на македонското јазично простирање.

Реферати од научниот собир
”Македонскиот јазик од Мисирков до денес”,
Скопје 1996.

НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА ВО АЛБАНИЈА СО МАКЕДОНСКО НАСЕЛЕНИЕ

Македонскиот јазик е официјален јазик во Република Македонија. Но, тој се зборува и надвор од нејзините граници, во оние делови на Македонија што по Балканските војни влегоа во составот на Грција, Албанија и во Бугарија. Освен тоа македонскиот се зборува и во емиграцијата: во Европа, во САД, во Канада и во Австралија. Денеска македонскиот јазик е мајчин јазик на околу два милиона луѓе.

Државната граница најчесто не се поклопува со етничката. Покрај тоа границите се менуваат што доведува до миграциски движења, а со тоа до постојано ширење или стеснување на говорите од еден или од друг јазик. Интерференции постоеле и ќе постојат, но не е добро јазиците да се потценуваат, да се сопира нивниот природен развој, да не се признаваат и сл.

Во тој контекст може да се зборува за македонската говорна територија, која во минатото опфаќала многу поголема територија. Се знае дека македонскиот јазик се формирал од говорите на словенските племиња, кои, по распаѓањето на прасловенската заедница, стигнале најдалеку на југ на Балканскиот Полуостров. Словените проникнале длабоко во Грција и во Албанија. Но, со текот на времето тие отстапувале, или се асимилирале, така што територијата што првобитно ја зафатиле е многу стеснета. Така денес во Албанија се зборува

македонски не само во неколку христијански села во Преспа, туку долж појасот на македонско-албанската граница и во некои градови. Во северниот дел на денешна Грција до скоро се беше задржало многубројно македонско население до линијата што од реката Бистрица на запад оди накај Солунско Поле. Но, и тука во најново време, поради познатите политички настани, македонското население е значително проретчено.

За постоењето на македонските топоними потврди наоѓаме во повеќе студии од наши и од странски автори. Пред сè, кога се зборува за топонимите во Албанија, треба да се земе предвид студијата на Селишчев за словенското население во Албанија од 1931 год. Таа покажува дека низ целата албанска територија се распослани населени места со словенски имиња. Повеќето од тие словенски ојконими биле со македонско население. Самиот Селишчев јасно кажува дека само говорите околу Скадарското Езеро се српски дијалекти. За словенските топоними во Грција има повеќе монографии. И во нив изненадува големата бројка на словенски имиња на места. За тој факт пишува Макс Фасмер во 1941 година, а по него Малингудис во 1981, Кравари и Голомб во 1989 и други. Едно е јасно, ако се споредат македонските говори во Албанија и оние во Грција ќе се согледа фактот дека говорите во Албанија, со исклучок на оние од Мала Преспа, ја немаат онаа древност со којашто се одликуваат говорите во средна и во јужна Грција. Тоа е затоа што албанската асимилација е подоцнежна, кога се веќе завршени процесите по прасловенското време. Селишчев izdelува околу 1200 имиња на населени места што ги констатирал пред крајот на XIX век и почетокот на XX век. Тој вели дека до XVI век имало миграциски движења од Македонија во Албанија и обратно од Албанија кон Македонија како резултат на општествените и економските односи. Во тоа време словенското население било многубројно. Процесот на албанизација бил доста долг и во XVII век сè уште имало многу

словенски групи. Селишчев заклучува дека словенските говори во Албанија треба да се изучуваат во контекст на историските проучувања на говорите во Македонија. За жал, затоа што границата беше затворена, нивното проучување до 1991 год. беше главно ограничено на собирање материјал од преселници или од историски извори. Колку што мене ми е познато, освен посетата на екипата македонисти во 1995 год. за меѓународниот проект *Современи промени во словенските јазици*, други организирани истражувања не се направени. Убаво е да се предложи проект и да се почне со темелни истражувања додека уште не е доцна (со новите регионализации што се предлагаат ќе биде многу потешко).

Според досегашните сознанија (Видоески 1998) населени места со македонска националност може сè уште да се најдат во неколку области во Албанија. Ако тргнеме од север, тоа се говорите во областа Гора, и по вертикалата јужно областите Поле, Голо Брдо и Мала Преспа.

Областа Гора, што се наоѓа меѓу врвовите на Кораб, Враца, Рудока и Шар Планина, се простира во Југославија (на Косово) и во Албанија. Во Југославија се наоѓаат 19 населени места, а во Албанија 9. Во Албанија тоа се: Борје, Запот, Кошаришта, Ново Село, Оргошта, Орешек, Пакиша, Црнолево и Шиштевец. Колебања постојат кај Видоески околу селото Кошаришта (го нема во споменатата *Дијалектологија* т.І, а го има во неговата статија *Горанскиот говор* од 1986). Моите проучувања во 1999 и 2000 година покажаа дека селото Кошаришта ѝ припаѓа на областа Гора, во близината на Запот и Оргошта. Селата во Гора се со македонско муслиманско население. Говорот им е македонски, личните имиња се муслимански (како резултат на исламизацијата), а топонимите се најдобра потврда за нивниот мајчин македонски јазик. Тоа е македонски горански дијалект, што претставува преод меѓу реканскиот дебарски говор и горнополошкиот, од една страна, и призренско-сретечкиот, од друга. Во една средба со повеќе Горанци тие едноставно рекоа дека нивниот говор е "токму како тетовскиот". Освен тоа говорот им е идентичен, независно дали селата се наоѓаат во Албанија или во

Србија (Косово). Во географските карти кои ми беа достапни, а што ги издаваат меѓународните организации што во моментот се активни на Косово, видно е дека тој регион е посебно обележен. Во легендите се наведени одделно Албанци, Срби, Турци и Горанци.

Големиот планински масив Кораб ја дели областа Гора од областа Поле. Тоа е регионот каде што реката Црни Дрим истекува во Албанија. Во неа се забележани 42 села од коишто 11 се во Македонија, а 31 во Албанија (Алајбегија, Блато, Бочево, Војник, Горица итн.). Во оваа област, според историската документација, постоеле уште 8 села, а денес се исчезнати. Од нив 3 биле во Македонија, а пет во Албанија (Градец, Кукај, Курт-беј, Пагли и Черепец). Градец и Черепец останале како микротопоними.

Најголема област, со 45 села, е Голо Брдо. Се протега и во Македонија (4 села) и во Албанија (41 село од коишто 9 се исчезнати). Според пишувањето на Д. Будимовски (1963, 69) по завршувањето на Првата балканска војна во 1912 год. низ дебарската област е повлечена првпат граница меѓу Албанија и Кралството Србија, што ги одвоило овие области. Оваа граница претрпела неколку измени во подоцнежните години. Со последната од 1925 год., Кралството СХС ѝ отстапило 20-тина села на Албанија од регионот на Голо Брдо. Значи, направена е неприродна поделба. Со неа е поделен македонскиот говор во две држави.

Според Видоески (1998, 341) на западниот и југозападниот дел на Охридското Езеро има 3 населби каде што живее македонско население - во селото *Лин*, на северозападниот дел покрај македонско-албанската граница, во *Тушемишија* и *Пискуџија* (што се наоѓаат нешто поисточно од Поградец) на јужната страна на езерото. Население со македонски мајчин јазик има и во градовите Поградец, Корча и др. Немаме потврда дали денес постои македонско население во селото Лешница (јужно од Поградец).

Сосема на југ се селата во областа Мала Преспа. Се работи за села на западната страна од Преспанското Езеро со западно-преспански говор: *Туминец*, *Безмишиџе*, *Горна Горица*, *Долна Горица*, *Гломбочени*, *Шулин*, *Пусџеџ*, *Леска*, *Зрноско* и *Церје*. Според Стерјо Спасе (1992, 36) *Туминец* и *Безмишиџе* се именувања на едно населено место, значи се работи за две имиња на едно село. Навистина, на картите од Албанија некаде го наоѓаме Туминец, а некаде Безмиште. Информаторите ни доставија список на селата од Мала Преспа во којшто селото има и трето име Каламас. Стерјо Спасе понатаму кажува дека селата во Мала Преспа до 1924 год. ѝ припаѓале на Грција. Значи и тука има поместувања на границата како во областа Голо Брдо. Македонско население има и во југоисточниот дел на Јужна Албанија, на пр. во селото *Врбник* (Крамер 2001).

Дека се работи за словенски топоними јасно покажуваат имињата на места. Од вкупно 99 населени места со македонско население (според изворите во 70-тите и 80-тите години) во областите Поле и Голо Брдо 17 села повеќе не постојат, а со исклучок на едно име на село (т.е. ојконимот *Пљеџа* што значи 'топола' на албански) сите се македонски, со македонски основи и со македонски зборообразувачки средства (т.е. суфикси), но и со соодветни адаптации на албанскиот, односно турскиот јазик. Интересно е да се спомене дека во Голо Брдо, во долината на Дрим во Македонија, постои село Пискупштина коешто било седиште на дебарскиот епископ. Се знае исто така и дека градот Пишкореја во с.и. Албанија бил епископија. Тоа покажува дека жителите од овие области имале богат црковен живот и во еден долг историски период постоело христијанско македонско население што си ја негувало својата православна вера. Инаку двата ојконими се изведуваат од цр.сл. именка пискоупџа 'епископија'. Впрочем, Климент и Наум уште во 10 век дејствуваат, т.е. ја шират искрата на христијанството и словенската писменост токму во Кутмичевица, област во Албанија чии главни центри се Девол и Главиница (западно од Корча).

Истражувајќи ја македонската топонимија во Дебарско дојдов до заклучок дека дел од историјата на овие простори се масовните миграциски движења, печалбарството, различните племенски наезди и пустошења. На овој терен со векови живееле Македонци со православна вера, подоцна Македонци муслимани. Се разбира имало и Власи, Албанци (муслимани и христијани католици), потоа Турци и др. Сето тоа придонело да се создадат плурилингвни и многу сложени состојби. Интересен е податокот дека луѓето од муслиманска вера ја користеле црквата како свој верски објект, дека во многу села (с. Беличица, Ничпур) некогаш живееле Власи, а денес само Македонци што меѓу себе комуницираат на албански, а се именувани со македонски лични имиња.

И на крајот си дозволуваме да констатираме дека словенскиот, т.е. македонскиот елемент не случајно тука со векови опстојувал. Во областите Поле и Голо Брдо тоа се должи најмногу на постоењето и на улогата што ја одиграл манастирот Св. Јован-Бигорски. Ова го констатира и Чедо Марјановиќ со зборовите: "да не постоеше манастирот ниту една кука од овој регион не ќе останеше христијанска... затоа што западна Македонија, а особено Дебарската област, со векови била под силно грчко, турско и бугарско влијание". Ние би додале. Влијанијата продолжуваат. Во последниве 20 години најсилно е албанското.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Селишчев 1931, А. М. Селищев, *Славянское население в Албании*, София 1931.
2. Фасмер 1941, Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941
3. Видоески 1998, Божидар Видоески, *Дијалектните на македонскиот јазик*, т. I, Скопје 1998

4. Видоески 1986, Божидар Видоески, *Горанскиот љовор*, Прилози на МАНУ, XI, 2 Скопје 1986, стр. 45-76.
5. Будимовски Д., *Македонциџе во Албанија*, Скопје 1963.
6. Спасе Стерјо, *Македонски народни џесни од Мала Пресја*, Скопје 1992.
7. Коробар-Белчева Марија, *Тоџонимииџе во селоџо Пусиџец*, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, Скопје 1996.
8. Симовски Тодор, *Населениџе месја во Егејска Македонија*, Скопје 1998.
9. Пеев Коста, *Речник на македонскиџе љовори во јуџоисџочниот егејски дел*, т.1, Скопје 1999.
10. Миовски Мито, *Соџолинџвисџички асџекџи на ојконимијаџа од Леринско*, Indiana Slavic Studies, v. 10, Indiana 1999.
11. Малингудис, Phaedon Malingoudis, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands*, Mainz 1981.
12. Кравари, V. Kravari, *Villes et villages de Macèdoine occidentale*, Paris 1989.
13. Голомб, Zbigniew Gołab, *The language of the first Slav in Greece*, Прилози XIV 2, МАНУ, Скопје 1989
14. Соколоски Методија, *Турски документи за исџоријаџа на македонскиот народ*, Опширни пописни дефтери од XV век, т. II, Скопје 1973.

XXVII научна конференџија на
Меѓународниот семинар за македонски
јазик, литература и култура, Скопје 2001.

ТОПОНИМИТЕ КАКО СВЕДОШТВА ЗА МАКЕДОНСКИТЕ ЈАЗИЧНИ ПРОСТИРАЊА (СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТ)

Познато е дека многу често државната граница не се поклопува со етничката. Покрај тоа границите се менуваат што доведува до миграциски движења, а со тоа до постојано ширење или стеснување на говорите од еден или друг јазик. Интерференции постоеле и ќе постојат, но да се потценуваат јазиците, да се кочи нивниот природен развој, да не се признаваат е спротивно на основните човечки права.

Македонскиот јазик е службен јазик во Република Македонија. Тој се зборува и надвор од границите на Републиката во оние делови на Македонија што по Балканските војни влегоа во составот на Грција, Албанија и Бугарија. Во славистиката [Видоески 1998, 9] е прифатено становиштето дека македонскиот јазик го зафаќа сливот на реките Вардар и Струма и долниот дел на реката Места. На запад македонскиот јазик граничи со албанската јазична територија и јазичната граница не се совпаѓа со државната. На југ македонскиот јазик граничи со грчкиот на целиот простор од планината Грамос па до реката Места во Тракија. Јазичната граница на овој дел навлегува значително подлабоко на југ од денешната државна граница. Македонска реч може да се чуе сè до линијата Грамос-Бер-Солун, а од Солун излегува на реката Места. На исток македонскиот граничи со бугарскиот јазик и на овој дел имаме природна граница што ја сочинува планинскиот венец Доспат-Рила. Од

Рила границата свртува кон северо-запад од Благоевград и излегува на државната граница. На север македонскиот граничи со српскиот и јазичната граница речиси се поклопува со државната, бидејќи се работи за природна граница од планините Козјак-Руен-Скопска Црна Гора-Шар Планина.

Има историски потврди дека македонската говорна територијата во минатото опфаќала многу поголема територија. Се знае дека македонскиот јазик се формирал од говорите на словенските племиња, кои, по распаѓањето на прасловенската заедница, стигнале најдалеку на југ на Балканскиот Полуостров. Словените проникнале длабоко во Грција и во Албанија. Но, со текот на времето тие отстапувале, или се асимилирале, така што територијата што првобитно ја зафатиле е многу стеснета. Најдобра потврда за македонското јазично простирање се топонимите во тие земји, нивните словенски основи и зборообразувачки форманти.

Така денес во Албанија се зборува македонски не само во неколку христијански села во Преспа, како што признаваат албанските власти, туку долж појасот на македонско-албанската граница и, како резултат на современите миграции, во повеќе градови. Македонскиот јазик не е забранет и има образование на македонски до IV одделение во регионот на Мала Преспа. Во Албанија постојат неколку регистрирани здруженија на Македонците (наречени *Мир*, *Брајсџиво* и *Мала Пресџа*) што издаваат и весници на македонски јазик. На пограничниот појас со Македонија, разбирливо, се среќаваат голем број македонски топоними (ојконими и микротопоними). Дел од тие топоними во Албанија, поточно имињата на населените места, уште пред седум децении ги претставил Селишчев [Селишчев 1931] во студијата *Славянское население в Албании*. Таа покажува дека низ целата албанска територија се распослани населени места со словенски имиња. Во однос на јазикот во тие места самиот Селишчев јасно кажува дека се српски дијалекти само говорите

околу Скадарското Езеро. Селишчев izdelува околу 1200 имиња на населени места што ги констатирал пред крајот на XIX и во почетокот на XX век. Многу е важен неговиот заклучок дека словенските говори во Албанија треба да се изучуваат во контекст на историските проучувања на говорите во Македонија. Најновата монографија за словенските заемки во албанскиот [Xhelal Ylli 2000] што се темели на словенските топоними во Албанија, иако презентира само стотина топоними, ја покажува распространетоста на тие топоними на целата територија на Албанија.

Според досегашните сознанија македонските говори можат сè уште да се чујат во населени места што се наоѓаат во неколку области во Албанија (покрај многубројното македонско население во некои поголеми градови). Ако тргнеме од север тоа се говорите во областа Гора, и по вертикалата јужно, областите Поле, Голо Брдо и Мала Преспа.

Областа Гора се простира во Југославија и во Албанија. Во Албанија има 9 села со македонско население. Тоа се ојконимите *Борје*, *Зайоџи*, *Кошаришиџа*, *Ново Село*, *Орџошиџа*, *Орешек*, *Пакиш*, *Црнолево* и *Шишиџевец*. Селата се со македонско-муслиманско население и, како што се гледа, со јасни македонски имиња на селата. По на југ се протега областа Поле којашто во Албанија има 31 населено место меѓу кои се: *Блаџи*, *Бочево*, *Војник*, *Горица* итн. Најголема област, со 45 села, е Голо Брдо со 41 село во Албанија и 4 во Македонија. Оние, поголемите во Албанија се именувани *Борово*, *Владимирица*, *Голешитџа*, *Извор*, *Могилица*, *Ситџево*, *Клење* и др. По завршувањето на Првата балканска војна 1912 год. низ дебарската област е повлечена првпат граница меѓу Албанија и Кралството на Србија [Будимовски 1963, 69]. Оваа граница претрпела неколку измени во подоцнежните години. Со последната од 1925 год, Кралството СХС отстапило 20-тина села од регионот на Голо Брдо на Албанија. Значи, направена е насилна поделба. Со неа македонскиот говор е поделен во две држави.

Сосема на југ се селата во областа Мала Преспа. Се работи за села на западната страна од Преспанското езеро со западно-преспански македонски говор: *Безмишиџе, Горна и Долна Горица, Гломбочени, Шулин, Пусџеџ, Леска, Зрноско и Церје*. Според Стерјо Спасе [1992, 36] селата во Мала Преспа до 1924 год. ѝ припаѓале на Грција. Значи и тука има поместувања на границата како во областа Голо Брдо.

Во споменативе области во Албанија имињата на селата се словенски. Ако сакаме да прецизираме можеме да констатираме дека од вкупно 99 населени места со македонско население (според изворите во 70-тите и 80-тите години) 17 повеќе не постојат, а со исклучок на едно име на село (т.е. со исклучок на ојконимот *Пљеџа* од албанското *pler*, -i што значи 'топола') сите други имиња се македонски, со македонски основи и со македонски зборообразувачки средства (т.е. суфикси), но и со соодветни адаптации на албанскиот, односно турскиот јазик. Речиси идентична е состојбата и со микротопонимите во овие региони. Во селата со мешано население може да се најдат покрај македонски и албански микротопоними, за разлика од оние во областа Мала Преспа, каде што тие се само македонски. Така во селото Пустец од вкупно 156 микротопоними само 3 имаат албански имиња и тоа со македонски зборообразувачки средства. Микротопонимите во с. Пустец како *Божурка, Камејнца, Дрен, Радосџина, Гробишник, Мечка, Зли Дол, Два Камена, Блаџо, Змија* итн. се непобитни сведоци за вистината на неуништивите и неподвижни меѓи на македонското јазично простирање [Коробар-Белчева 1996, 166-176]. Интересно е да се спомене дека во Голо Брдо, во македонскиот дел на областа, постои село Пискупштина коешто било седиште на дебарскиот епископ. Се знае исто така и дека градот Пишкопеја во североисточна Албанија бил епископија. Тоа покажува дека христијанското население од Голо Брдо и Поле имало богат црковен живот и тоа во еден долг историски период. Инаку двата ојконими се изведуваат од црковнословенска именка *пискоупна* 'епископија'.

Впрочем, јасно е зошто Климент и Наум уште во 10 век дејствуваат, т.е. ја шират искрата на христијанството и словенската писменост токму во Кутмичевица, област во Албанија чии главни центри се Девол и Главиница.

Во северниот дел на денешна Грција до скоро се беше задржало бројно македонско население до линијата образувана од реката Бистрица на запад и крајбрежјето на Солунско Поле. Тоа е т.н. Егејска Македонија каде што според пописот од 1913 год. живееле повеќе од 1100000 жители [Симовски 1998, IX]. Од нив повеќе од 800000 биле Македонци. Подоцна ова христијанско население било присилно иселувано, а регионот бил населуван со население од грчко потекло од Мала Азија (веќе во 1950 има само 250000 Македонци). Но, и тука во најново време, поради познатите политички настани, македонското население е значително проретчено. Грчката држава, исто како и бугарската, не ги признава македонскиот јазик и македонскиот народ. Го негира постоењето на македонското население во Грција и жестоко се спротивставува, веќе со децении, на сите обиди да се негува македонската национална индивидуалност. Во последно време, под притисок на меѓународната јавност, службено признава „славофони Грци” и не ја попречува употребата на македонскиот јазик во приватна средина. За образование на македонски јазик не станува збор, а првото здружение на Македонците во Грција е основано 1998 год. (значи само пред две години) и се вика *Виножитио*. Имињата на местата се преименувани на грчки јазик со Указ под наслов *За преименувања на селата, градовите и граичињата*, донесен уште на 17 септември 1926 година, објавен во Владињот весник број 332 од 21 септември 1926 год. На тој начин *Лерин* станал *Флорина*, *Воден* - *Едеса*, *Кајлари* - *Пилолемаис*, *Зрново* - *Като Неврокоитон*, *Негуш* - *Науса*, *Пласничево* - *Крија Вриса*, *Посиол* - *Пела*, *Сбойско* - *Аридеа* итн. Има извори што укажуваат дека се преименувани повеќе од 1700 населени места. Врз основа на ојконимите во Леринско Мито Миовски [1999, 203-213] го покажува начинот на преименувањето

на македонските ојконими во грчки. Но и покрај овој насилнички потег на тогашната грчка влада постојат сигурни сведоштва за постоењето на македонски топоними во Грција. Тоа се повеќе монографии од познати лингвисти како на пример Фасмер [Vasmer 1941], Малингудис [Malingoudis 1981], Кравари [Kravari 1989], Голомб [Gołob 1989] и др. Во нивните трудови топонимите го носат атрибутот словенски. Голомб на пример докажува дека инвазијата на Словените во VII век на југ се простирала во Грција до Пелопонез, а според К. Порфирогенет дури до Крит. Според Голомб, Словените на Пелопонез се одржале до XV век, а во другите краишта на Грција се одржале и во XX век. За постоењето на словенски топоними во Грција потврди има и во грчките карти и историските документи. Нивната хеленизација е впечатлива во XX век.

Каква е состојбата со микротопонимијата денес не може да се провери. Драгоцени извори се преселниците од овие краеви, кои ни ги кажуваат микротопонимите како македонски. Голем број од тие македонски микротопоними во Грција се наоѓаат во топонимските картотеки на Институтот за македонски јазик во Скопје. Многу силна потврда за македонските топоними во Грција се историските извори. На пр. во *Ойширниои љурски љоисен дефѿер* бр. 237 [Соколоски 1973, 71-122] во градот Костур од 1445 год. се забележани 22 маала од коишто 20 биле христијански, едно било еврејско и едно турско маало. Во христијанските маала населението било исклучиво словенско, т.е. македонско за што сведочат личните имиња регистрирани во тие маала. Овој турски документ покажува исто така дека топонимите во Костурско со векови биле македонски. Во него среќаваме ојконими како *Горенци*, *Жуѿанишиѿе*, *Слаѿина*, *Дубјак*, *Заѿоричани*, *Вишени* и други што се документирани и во средината на XX век во книгата на Симовски [1998] *Населениѿе месѿа во Еѿејска Македонија*. И не само ојконимите, најновиот *Речник на македонскиѿе ѿовори во јуѿоисѿиочниои еѿејски дел* [Пеев 1999] е уште една потврда дека и покрај сè, до големите преселби

до 1950 година и микротопонимите од Егејска Македонија биле македонски.

Како што се напомена на почетокот во еден појас на Западна Бугарија што се нарекува Пиринска Македонија се простираат македонски говори. Таму се наоѓаат повеќе населени места. Поголеми општински центри се *Благоевград, Сандански, Пејрич, Неврокој, Стјрумјани* и др. Од селата тоа се: *Габрене, Мендово, Раздол, Белица, Кресна, Брежани, Осеново, Бисјерица, Белица, Разлоџ, Банско, Елешница, Кремен, Дебрене, Хрсово, Осиково, Грмен, Делчево, Пирин, Лехово, Гајџаниново, Годешево, Жижево* итн. Тие се составен дел на македонската топонимија. Говорот во овие населени места е македонски дијалект што спаѓа во југоисточното македонско наречје. За жал присуството на Македонците не се признава во Бугарија и се негира нивниот мајчин македонски јазик, историја и култура. Бугарската држава безмилосно се спротиставува на барањето од Македонците да си го негуваат мајчиниот јазик и култура. Врши антимакедонска пропаганда веќе пет децении и пред бугарскиот народ и пред меѓународната јавност безуспешно докажува дека македонскиот јазик е бугарски дијалект, а македонската историја дел од бугарската. Луѓето од здружението на Македонците во Бугарија наречено *ОМО Илинден ПИРИН* многу често се изложени на тортури од секаков вид. Само во годините по ослободувањето (1945-1948) Македонците беа признати во Бугарија. Но, тоа беше краток период од само 3 години, всушност до појавата на Информбирото. А дека Македонци одамна постојат во овој дел на Бугарија говорат пописите на населението во Бугарија спроведени 1946 и 1956 година. Така пописот од 1946 година покажа дека 70% од населението во Пиринска Македонија било македонско [Коробар 1989, 88, 97].

Македонски села постојат и во Југославија на Косово, во областа Гора (дел од оваа област се наоѓа во Албанија и за состојбата таму стана збор погоре). Тоа се 19 села населени со Македонци муслимани.

Разбирливо нивните имиња се муслимански, а јазикот македонски. [Видоески 1986]. Македонски се и имињата на населените места: *Брод*, *Враништиџе*, *Глобочица*, *Драџаш*, *Зли Појок*, *Крстиец* (*Голем* и *Мал*), *Крушево*, *Лештине*, *Љубовиштиџе*, *Раселица* и др., како и микротопонимите. Нивниот македонски дијалект не е забранет за употреба, но не постојат училишта на мајчин јазик. Немаат ниту сопствена организација, туку преселниците имаат свое здружение во Македонија. Во медиумите на Југославија и во документите на администрацијата на Обединетите нации тие се именувани како Горанци. Во најново време оваа македонска популација е изложена на невиден притисок од радикалните Албанци, кои настојуваат да протераат од Косово сè што не е албанско.

Може да се заклучи дека Македонците во соседните држави се под постојана тенденција на целосна асимилација. Тие многу бргу и насилно си го менуваат својот јазик и за кратко време, заради политичките состојби, можат сосема да го изгубат идентитетот. Не помагаат тука ниту меѓународните организации за правата на човекот. Македонските здруженија, дозволени дури последниве години, се борат за малку права што им се гарантирани со светските нормативи. Без резултати на повидок. Како докази за јазичните простирања остануваат, сега засега, само оние топоними што не биле предмет на интерес на државните институции.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Будимовски Д. 1963: *Македонциџие во Албанија, Скопје*.
2. Видоески Б., 1986: *Горанскиоџи Говор*, Прилози на одделението за лингвистика и литературна наука. Македонска академија на науките и уметностите, XI, 2, Скопје, стр. 45-76.
3. Видоески Б. 1998: *Дијалекџиџие на македонскиоџи јазик*, Скопје.
4. Коробар П. 1989: *Македонска национална кулџура у џиринском делу Македоније*, Скопје.
5. Коробар-Белчева М., *Тоџонимџие во селоџио Пусџец*, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”. Посебни изданија, кн. 24, Скопје.
6. Миовски М. 1999: *Соџиолинџвисџички асџекџи на ојконимијаџиа од Леринско*, „Indiana Slavic Studies”, vol. 10, Indiana.
7. Пеев К. 1999: *Речник на македонскиџие џовори во јуџоисџиочниоџи еџејски дел*, т. 1, Скопје.
8. Селишчев, 1931: А.М. Селищев, *Славянское население в Албании*, София.
9. Симовски Т. 1998: *Населениџие месџиа во Еџејска Македонија*, Скопје.
10. Соколоски М. 1973: *Турски докуменџи за исџиоријаџиа на македонскиоџи. народ*, [во:] *Оџиширни џоџисни дефџиџери од XV век*, т. II, Скопје.
11. Спасе С. 1992: *Македонски народни џесни од Мала Пресџа*, Скопје.
12. Голомб 1989, Gołab Z.: *THE LANGUAGE OF THE FIRST SLAVS IN GREECE*, Прилози на Одделението за лингвистика и литературна наука. Македонска академија на науките и уметностите, XIV-2.

13. Кравари 1989, Kravari V.: *Villes et villages de Macèdoine occidentale*, Paris.
14. Малингудис 1981, Malingoudis Ph.: *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands*, Mainz.
15. Фасмер 1941, Vasmer M. *Die Slaven in Griechenland*, Berlin.
16. Целал 2000, Xhelal Ylli.: *Das slavische Lehngut im Albanischen Ortsnamen*, München.

Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 3,
Opis, konfrontacja, przekład. Wrocław 2002.

ИМИЊАТА НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА ВО ДЕБАРСКО

Регионот на дебарските говори го покрива најголемиот дел на западното македонско наречје. Тоа се говори по сливот на реките Радика и Црни Дрим што опфаќаат 8 области: Поле, Горна Река, Мала Река, Река, Голо Брдо, Дримкол, Дебарска Жупа и Малесија. Дел од областите Поле и Голо Брдо се наоѓаат во денешна Албанија¹. Во нашата република овој регион опфаќа околу 10% од нејзината вкупна површина. Во него се нотирали 215 населени места (1 град и 214 села) и тоа 127 во Македонија, а 87 во Албанија. Од сите нив 54 имиња на села се исчезнати. Податоците за имињата на населените места се собирали на терен и од разни историски документи: летописи, записи, натписи, поменици и од повеќе дијалектолошки, етнолошки, историски и географски студии². Покрај тоа се користени и многу географски и

¹ Оваа распределба на дебарските говори по области ја дал Б. В и д о е с к и во неговата статија *Дебарскиите говори*, Македонски јазик, XIX, Скопје 1968, стр. 59-97. Тоа е дијалектолошка студија во којашто за првпат дебарските говори научно се интерпретирани во сета нивна целина.

историски карти од Географскиот институт во Скопје, од Воениот географски институт во Белград, понови карти од Албанија итн.

Имињата на населените места ќе ги претставиме според нивната граматичка структура и лексичко-семантички, т.е. според нивното значење. И овој пат проблемот на класификацијата се наметна со сета своја сложеност.

Напишани се повеќе студии од областа на македонската топонимија³ во коишто главно материјалот е претставен од лексичко-

² Од позначајните извори ќе ги споменеме следниве: С. В е р к о в и ч , *Топографическо-этнографический очеркъ Македониѣ*, С. Петербургъ 1889; Л. Д и м и т р о в , *Кратки етнографски бѣлѣжки за Дебѣрско съ огледъ кѣмъ говора въ тоя край*, Известия на семинара по словенска филологија при Университета въ София II, 1905; Ы. И в а н о в ъ , *Български старини из Македония*, София 1970; Б. К о н е с к и , *Еден оѣис на Дебарскиотѣ округъ*, Прилози на МАНУ II, 1-2, Скопје 1977; В. К љ н ч о в , *Македония. Етнографија и статистика*, Избрани произведения I и II, София 1970; В. Мошин, *Словенски ракоѣиси во Македонија*, кн. I, Скопје 1971; С. Н о в а к о в и њ , *Законски сѣоменици срѣйскихъ држава средњеѣа века*, Београд 1912; Г. П а л и к р у ш е в а и А . С т о ј а н о в с к и , *Дебарската областъ во шеесетѣиѣиѣ години на XV векъ*, Гласник на Институтот за национална историја XIII, бр. 1-2, Скопје 1969; Г. П е т р о в , *Материали по проучването на Македония*, София 1869; А. М. С е л и щ е в , *Славянское население в Албаниѣ*, София 1931; А. М. С е л и щ е в , *Македонские кодекси XVI-XVIII вековъ*, София 1933; М. С о к о л о с к и , *Турски документиѣ за истѣоријата на македонскиотѣ народъ*, Опширен пописен дефтер од XV векъ, т. III, Скопје 1976; Р. У г р и н о в а - С к а л о в с к а , *Зайиси и лейѣоѣиси*, Скопје 1975; Ј. Ц в и ј и њ , *Балканско Полуостѣрво и јужнословенске земѣе*, Београд 1966; Н. Ц е л а к о с к и , Најстар поменик на Бигорскиот манастир (ракопис заведен во Архивот на град Охрид). Во докторската дисертација *Топонимијата во Дебарско* (Коробар-Белчева 1990), кај секое име на село се дадени и неговите историски податоци. Меѓутоа, селата се класифицирани во општата класификација на крајот, а не посебно што се покажа како нужно од повеќе причини. Пред сѣе, имињата на населените места како најстар слој во јазикот имаа своја специфика во однос на структурата, и особено во однос на функцијата што ја вршат во јазикот како имиња со општествен статус.

³ А.М. С е л и щ е в , цит. дело, 1931; Б. В и д о е с к и , *Говорѣи и ѣѣонимијата на кичевскиѣе села од Тајмишкаѣа ѣруѣа*, Македонски јазик IX, 1-2, Скопје 1958; В. П ј а н к а , *ѣѣономаѣѣикаѣа на Охридско-ѣресѣанскиотѣ базен*, Скопје 1970; О. И в а н о в а , *Месниѣе имиња на областѣа ѣо сливоѣи на Бреѣалница*, Скопје 1982; Д. М и т е в а , *ѣѣонимијата во Сѣрумичко*, Скопје 1989.

семантички и структурно-граматички аспект. Во 1983 година излезе и терминологијата „Основен систем и терминологија на словенската ономастика“⁴. Таа претставува прв предметен подреден систем на ономастичките термини кај словенските јазици. Нејзиниот прв дел содржи термини според објекти и појави од вонјазичната реалност (денотати) именувани со сопствени имиња, а во вториот дел се термините што се однесуваат на јазичната анализа. Всушност, и тука онимите се претставени од лексички и од формален аспект.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА КЛАСИФИКАЦИЈА НА ОЈКОНИМИТЕ ВО ДЕБАРСКО

Лексичко-семантичката класификација на топонимите има цел да го идентификува основното значење на лексемата содржана во топонимот, при што се открива лексичкото богатство на јазикот, неговите стари изумрени лексеми, се пополнува сликата на дијалектната лексика итн. Притоа се откриваат повеќе онимиски полиња. Најчесто тоа се структури образувани од именки и тоа како номинации со реално и со метафорично значење. Другото поле го чинат образувањата од придавки, третото од антропоними, т.н. деантропонимиски топоними, четвртото од етнотопоними, петтото се топоними од други топоними и сл. Најфреквентни се топонимите што укажуваат на нивната поврзаност со природните објекти (што ги именуваат), како што се планините, долините или реките. Некои топоними даваат и опис на флората и фауната на теренот. Тоа се т.н. физиографски имиња. Топонимите, пак, што укажуваат на поврзаноста со култиваторската или со

⁴ Ова дело е излезено под редакција на Б. Видоески, а во издание на Македонската академија за науките и уметностите, Скопје 1983 г.

цивилизациската дејност на човекот, се нарекуваат културни топоними.

I. Топоними образувани од именки

Физиографски топоними

Во оваа група спаѓаат ојконимите во Дебарско што во својата основа содржат именки што означуваат **ороними** (возвишенија, длабнатини и рамнини): *брдо* (Велебрдо)⁵, стсл. *дѣбрьз* 'долина' (Дебар), стсл. *жепа*⁶ 'возвишение' (Цепиште), *завој* 'свиок' (Завојска), *камен* (Закамен, Тесни Камен), стсл. *мѣлз* 'песок, куп ситни камења' (Мелничани Горно и Долно), *поле* (Лазарополе, Тихо Поле), стсл. *бокз* 'страна' (Обоки, Црно Обоце), *осој* (Осој, Осолница), диј. ап. *ѿекол* 'место изложено на сонце' (Пекларица), стсл. *платз* 'брдо' (Плашица < Плаштица < Плат-ица), *присој* (Присојница, Присовјани), *сенка* (Сенце); **хидроними**: индоев. *-*ard*⁷ 'ток, течење' (Рајчица < Радика Река вѣсь), *бања* (Баниште), *блаѿо* (Блато, Блаце), *брод* 'плитко место на река каде што може да се помине' (Бродец), стсл. *вапа*⁸ 'локва, езерце' (Вапа), *вир* (Довирче), индоевр. корен *-*dheu* 'тек'⁹ (Деволјани), *извор* (Извор), *лака* 'место покрај река' (Лакавица), *локва* (Локов), диј. *моѣла/муѣла* 'магла' (Муглица < Моглица), *соѿоѿ* (Сопот), *река* (Софрчани/(Софрчан <

⁵ Во заграда се дадени имињата на селата за да се види кое име ја содржи наведената лексема.

⁶ А.М.Селишев, 1931, с.217;

⁷ За оваа основа пишуваат: М. Павловиќ, *Onomastica ilirica*, *Onomastika jugoslavica* 1, стр. 32; С. Младенов, *Арда, Марица и Тунџа*, Юбилеен годишник на народната библиотека в Пловдив, София, 1925, стр.225, Д. Вујиќ, *Hidronimi u lijevom slivu Drine*, Sarajevo 1982, s. 111.

⁸ В. И. Георгиев, *Български етимологичен речник*, т. 1, София 1971, стр.118.

⁹ С. Младенов, *Имената на още десетъ български рѣки*, Списание на БАН, к. XIV, София 1918, стр. 84-85.

Сухоречани, Реч¹⁰⁾; **фитоними:** *бор* (Борово, Заборје), *бресѝ* (Брештани), *брошѝ* (Броштица), *врба* (Врбен, Врбјани, Врбница), *Гора* (Горица, Песја Горица, Подгорица), *даб* (Дабово), *дрен* (Дрениче, Дронок), *евла* (Евла, Татар Елевци), *јаблан* (Јабланица), диј. *јаџорец* 'вид незуреано грозје' (Јагорец), *клен* (Клење), стсл. *лѣсз* шума (Љуболези < Љубов Лес), *леска* (Лесково, Лешничани), *нерез* 'нережано лозје' (Нерези), *орев* (Ореово, Орешја, Решани), *ѡаѡрад* (Голем и Мал Папрадник), алб. *плепа* 'топола' (Плјепа), стсл. *храстинѣ* 'даб' (Храштани), *смола* (Смолник), *ѡрн* (Трница, Трново, Трнаник), стсл. *омагз* 'отровна трева' (Омеже), *ѡѡѡла* (Тополјани), 'рж' (Ржано), *хвоја* (Војник), *ѡѡѡир* (Штировица); **зооними:** *волк* (Волковија), *ѡалица* (Галичник), стсл. *ѣравз* 'еребица' (Еребар), *ѡес* (Песјак), *жужалец* (Жужње), *риба* (Рибница); **ходоними:** стсл. *ѡѣста* 'пат' (Поцести).

Кулїурни тїоїоними

Овие топоними коишто се во врска со дејноста на човекот можат да бидат изведени од сточарски, земјоделски, верски и од други слични термини. Сп. *ġar* 'крчење на шума со палење' (Гари), *ġrad* (Градец, Граждани), диј. *дрслајца* и *дрсѝил* 'валавница' (Дрстиле), *ейискойѝја* (Пискупштина), стсл. *жъръвнь* 'воденица' (Жировница), *жуѝа* (Центар Жупа¹¹), диј. *јоѝарец* 'место со исечени дрвја' (Јотарец), стсл. *котѝць* 'заградено место' (Кочишта), диј. *крчиѝѝе* (Крчиште), *куѝа* (Селокуѝи), *манасѝѝир* (Манастирец), *ниѝа* (Нивиште), тур. *pınar*, *pinar* 'бунар' или

¹⁰ Б. К о н е с к и името на селото *Реч* (во *Имиџаџа во балкански конџекстџ*, Македонски места и имиџа, Скопје 1991, сџр. 62) го изведува од личното име Реч. Бидејќи селото се наоѓало на самата река Радика, а постариот назив му бил Речани, поверојатна ни изгледа изведбата од именката *река*.

¹¹ Селото *Центар Жуи* е основано уште во 1962 год. од жители на населените места Голем Папрадник, Мал Папрадник, Житинени и Баланци. Меѓутоа, како ново населено место официјално е прогласено со Одлука на Извршниот совет на СР Македонија од 21. II 1991 г. (види Службен весник на СР Македонија бр. 9, 21. II 1991).

грч. *πιναρὸς* 'калив' (Попинаре), *πολαίτα* (Полатица), *село* (Селце, Селокуќи), диј. *требѣшиште* 'требено место во шума' (Требиште), *црква* (Черквичани).

Сите претходни топоними се состојат од именки коишто го изразуваат реалното значење на зборот. Оние топоними што содржат именки кои изразуваат привидна сличност на објектите со други објекти се нарекуваат метафорични имиња. Тие образувања се карактеристични претежно за микротопонимијата, додека на макро план речиси и ги нема. Во нашиот материјал со исклучок на месното име Зрклени (од дијал. *зркало* 'огледало'), ојконимите Клобучиште (од стсл. *клобоуѣъ* 'воден меур' или 'капа'), *Чанка* (од тур. *çanak* 'сад за пиење вода'), *Черенец* (диј. черенец 'оцак') и *Черейец* (од стсл. *череѣъ* 'череп на глава' или 'цреп') може да бидат и метафорични и антропонимиски изведби од Клобук, Чанка или Череп, регистрирани како антропоними во турските документи¹².

2. Топоними образувани од придавки

Топонимите од придавки се едночлени или синтагматски имиња. Едночлените се т.н. елиптични структури со деривација, додека синтагматските се обични придавски синтагми кај кои придавката укажува на некое својство на објектот што се именува. Сп. *Големца* (од Голема Нива), *Долџаш* (од Долг Рид), *Коџаџик* (од тур. коса 'стар, голем'), потоа Црвеник, Кривци, Горенци, Сушица, Чернени. Двочлените ојконими се обични, детерминативни придавки (*Голем* и *Мал Пајрадник*, *Горно* и *Долно Косоврасиѣ*, *Горно* и *Долно Мелничани*, *Мало Осирени*, *Тесно Поле*, *Тихо Поле*) или контрахирани имиња од

¹² Во книгата *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описан и описан дефтер од XV век*, т. II, Скопје 1973, на стр. 451 е запишано личното име *К-л-б-к*, а на стр. 189 личното име *Черейко*. Во *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1. 1, Zagreb 1882 на стр. 887 е запишано презимето *Čanak*.

некогашните синтагми (*Малесѝрени* < Мало Кастрени, *Софрчани* < Сухоречани). Во контекстот на придавските топоними спаѓа и ојконимот *Праленик* образуван од глаголската придавка *ѝровален* со суфикс.

3. Деантропонимиски топоними

Најголем број ојконими во целата словенска топонимија во својата основа содржат некој антропоним. Тоа се образувања од лични имиња, прекари или фамилијарни имиња. Заедно со етнотопонимите и т.н. *nomina agentis* формации тие ја прават големата група на бионими - топоними од имиња на живи суштества. Личните имиња заложени во ојконимијата на Дебарско можат да бидат словенски, календарски или муслимански. Словенски се: *Бежан* (село Бежаново), *Безо* (село Безово), **Биѝух* (Битуше), *Боѝде* (Богдево), *Болеѝа* (Болетин), *Бомо* (Бомово), *Боче* (Бочево), *Велче* (Велчевиште), *Видух* (Видуше), *Вичо* (Вичишта), *Владимир* (Владимирица), *Главе* (Главино), *Годив* (Годивје), *Голе* (Голевиште), *Драѝо* (Драгинци), *Драѝун* (Драгун), *Жиѝа* (Житинени), *Кичин* (Кичиница), *Косо* (Косовец), *Крајко* (Крајка), *Љубо* (Љуболези), *Миреш* (Миреши), **мѝдрѝцѝ* (Модрич), *Новак* (Новаци), *Пасинок* (Пасинки), *Радо/Радовиѝ* (Радовиште), *Радослав* (Радосав < Радославица), *Росѝух/Росѝуш* (Ростуше), *Предан* (Предани), *Себе* (Себиште), *Сѝебле* (Стеблево), **сѝтѝхѝ* (Стушај), **сѝвѝтѝ* (Збиште), **сѝбѝдѝ* (Збажди), **сѝкѝдрѝнѝ* (Скудриње), *Сребрен* (Сребреново), *Срѝеѝ* (Српетоно) *Сѝражил* < *Сѝражимир*¹³ (Стражилово), *Сѝрезимир* (Стрезимир), **строѝцѝ*¹⁴ (Стројче), *тресонѝцѝ*¹⁵ (Тресонче), *Трбак* (Трбач), *Хоѝиши* (Отишани), *Худо* (Удово). Календарските имиња кои се нарекуваат уште и црковни или христијански имаат грчка, латинска или еврејска провениенција. Ојконимите во Дебарско во својата основа ги

¹³ М. Г р к о в и ћ, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977, стр. 189.

¹⁴ Б. К о н е с к и, *За некои ѝосесивни форми во македонската ѝоѝонимија*, Македонски јазик XL-XLI, Скопје 1989-1990, стр. 271.

¹⁵ Б. К о н е с к и, цит. дело од 1990.

содржат следниве календарски лични имиња: *Варвара* (Варварица), *Јанџџ* (Јанче), *Којо* (Којавец), *Лазар* (Лазарополе), *Лука* (Луково), *Моџорџџ* (Могорче), *Несџор*¹⁶ (Нистрово), *Никифор* (Ничпур), *Пареш* (Пареша), *Паџе* (Паџенг), *Пеладија* (Пелагија), *Сџас* (Спас), *Танџх* (Тануше), *Тома* (Томјане). Фамилијарните имиња Пејовци и Илевци, во Дебарско, се регистрирани во функција на ојконими.

Муслимански лични имиња во основата на дебарските ојконими се: *Алајбеј* (Алајбегија), *Бибо* < *Habib* (Бибај), *Бурун* < *Burduhin* (Буринец), *Курџбеј* (Курт-Беј), *Мураџ* (Муратај), *Хам* < *Hamed* (Хаме). Фамилијарните имиња во функција на ојконими (*Аџиевци*, *Бајрамовци*, *Оџовци*) се хибридни структури од турски антропоним или апелатив + словенски суфикс *-овци* т.е. *-евци*. Останува нејасно потеклото на личните имиња *Кук(о)*, *Зоџ(о)* и *Гин(о)* кај имињата на селата *Кукај*, *Зоџај* и *Гиневци*. Недоумието доаѓа од таму што тие се среќаваат и во албанската и во словенската антропонимија¹⁷. Колебање во однос на потеклото постои и за антропонимот *Сџириџа* кај ојконимот *Сџирикчан* (во постарите документи *Сџириџичан*)¹⁸.

Според П. Илиевски¹⁹ личното име Балан (кај името на селото Баланци) има античко потекло, иако масовно се среќава во антропонимијата на сите словенски јазици.

4. Етнотопоними

Етнотопонимите имаат широка употреба во апелативната и во ономастичката лексика на македонскиот јазик. Етноантропонимите,

¹⁶ С. И л ч е в (во *Речник на личните и фамилни имена у бџлгарите*, София 1969, стр. 358) личното име *Нисџор* го изведува од грчкото име *Несџор*.

¹⁷ Сп. име Зоџо од XV век (*Турски докуменџи за исџиријаџија на македонскиоџи народ*, Скопје 1971, стр. 441), *Гино* (*Турски докуменџи т. II*, Скопје 1973 стр. 29) и *Кук* (С е л и щ е в, *Македонские кодџи XVI-XVIII веков*, София 1933 стр. 29).

¹⁸ М. К о р о б а р, *Имеџи на селоџи Сџирикчан (Сџириџичан)*, Културен живот 7-8, Скопје 1990, стр. 11-14.

¹⁹ *Балканолоџки линџвисџички сџџудџи*, Скопје 1988, стр. 255.

односно личните имиња добиени од етноними се без или со деривација. Кај оние без деривација доаѓа само до функционална промена на етнонимот, т.е. до нивна антропонимизација. Притоа често не е можна дистинкцијата меѓу етнонимите и етноантропонимите. Сп. *Грк* како етноним и *Грк* како лично име. Кај етноантропонимите со деривација тоа колебање отсуствува и функционалната промена се реализира најчесто преку суфиксацијата. Таква е состојбата и со етнотопонимите. По сè изгледа дека кај нив етнонимите се всушност антропоними (етноантропоними). На пр. во Дебарско етноантропонимот *Грк* го среќаваме во основата на ојконимот Грекај, *Влав* во основата на имињата на селата Влај, Власиќе, Влаше, *Словен* (во ојнимот Славјане), *Таттар* (во името на селото Татар Елевци).

5. Топоними од имиња на занимања

Топонимските формации од имиња на занимања се чести и доста стари онимиски структури. Тие се лесно препознатливи преку суфиксот -ар или -ач. Сп. во Дебарско: *Коњари*, *Макеларе* (од прсл. макеларз 'месар, касап'), *Рибари*. Кај името на селото *Ковачица* претпоставуваме изведба од личното име Ковач, иако тоа име е идентично со апелативот *ковач*.

6. Топоними изведени од други топоними

Овој модел топоними е добиен со додатна, т.н. секундарна деривација. Бидејќи во овој прилог станува збор за ојконимите, за кои е познато дека претставуваат едни од најстарите топонимиски образувања во јазикот, можеме да претпоставиме дека некои од нив се добиени од други уште постари ономастички структури, најчесто од хидронимите. Такви се, на пример, ојкономите: *Лакавица* (од постарото Лакава Река), *Пискупштина* (од Пискупска река), *Кракорница* (од Кракорна Река), *Рајчица* (од Радика Река), *Рибница* (од Рибна Река) и *Беличица* (од

Белица Река).

Настрана од овие лексички распределби на ојконимите, во Дебарско стојат имињата на селата *Трбач* и *Шуџенце*. Тие можат да се изведат и од антропониими (сп. го личното име Трбак и личното име Шупен) и од апелативи (диј. *ѿребак* 'требено место' и апелатив *шуџлив* 'шуплив').

Десет ојконими во регионот на дебарските говори останаа со нејасна етимологија. Тие се: *Забзун*²⁰, *Јазуџи*, *Маџџаре*, *Окшеџин*, *Окшиџун*, *Паџли*, *Пијанец*, *Полџин*, *Рбеле* и *Тучеџи*.

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧКА КЛАСИФИКАЦИЈА НА ОЈКОНИМИТЕ ВО ДЕБАРСКО

Веќе споменавме дека од формален аспект топонимите се проучуваат како специфични структурни модели со јасна функција во јазикот. Според граматичката структура тие се делат на едночлени и повеќечлени номинации во зависност од тоа дали содржат една или повеќе самостојни лексички единици. Сп. Шимуновиќ²¹, пак, секој структурен модел во топонимијата содржи две комплементарни морфеми: основна морфема, којашто е носител на топономастичката информација и која упатува директно или индиректно на објектот што се именува (кај едночлените називи тоа е основата, а кај двочлените тоа е именката) и дополнителна морфема, којашто врши разликувачка (строго определувачка) функција на објектот од околните објекти со иста основа (тоа се афиксите кај едночлените и атрибутите кај двочлените називи). И афиксот и атрибутот имаат основна цел да го означат што поконкретно географскиот објект, а не да му дадат нова семантичка содржина на

²⁰ Името на селото Забзун И. Д у р и д а н о в (*Префиксално-именниот тип в бзлгарски и неговото значење за топонимичната стратиграфија*, *Onomastysa*, VI, 10-11, Wrocław, Warszawa-Kraków 1960, стр. 124) го изведува од постарото Зад Бзун, претпоставувајќи притоа дека *бзун* е име на растение.

²¹ P. Š i m u n o v i ć, *Toponimija otoka Brača, Supetar* 1972, s. 241.

зборот. На тој начин се добива нов фониски лик на лексемата за да се означи нова локација, при што сосема се губи лексичкото значење, а останува старата структура на името како скаменета форма. Затоа кај топонимите често среќаваме стари јазични реликти коишто одамна не ги познава дијалектот на тој ареал. Од своја страна пак, единичните формации (т.е. едночлените називи) се или примарни (еднакви на апелативите во македонскиот јазик) или изведени афиксни формации (добиеени по пат на зборообразувачка деривација). Таа деривација може да биде на ниво на апелативна и на ниво на топономастичка лексика.

Едночлени имиња

Апелативи во функција на топоними

Примарните топоними како најстари имиња често се мотивирани од физиографските својства на теренот, т.н. *nomina topographica* и се со структура еднаква на *nomina appellativa*. Топонимите се разликуваат од апелативите со нивната поголема врзаност за теренот, што веќе не го означуваат туку го именуваат. Тоа е тој неутрален процес на топонимизација. Во регионот на дебарските говори такви се именките во еднина (т.е. ојкономите: *Блајно, Ваја, Дебар, Дрсџиле, Евла, Извор, Осој, Сојој, Требишџе*) и во множина (и тоа обична: *Гари, Крчишџа, Нерези, Росоки* и збирна множина: *Заборје, Клење, Омеже, Орешја*). Од придавките во функција на ојконим го забележавме само името *Ржано* (подоцна, по аналогија на фреквентните *-ово* топоними, селото добило име *Ржаново*).

Во контекстот на примарните топоними спаѓаат и именувањата со деривација на апелативно рамниште. Се работи за деминутивни, месни, етнонимски и *nomina agentis* формации коишто исто така станале имиња на места по пат на топонимизација. Такви се некогашните деминутиви: *Блаце, Бродец, Горица, Градец, Жировница, Манасџирец, Моџица, Полаџица* и ојконимите со зачувана деминутивност: *Довирче*,

Дрениче, Селце и Сенце; апелативите со месно значење: *Банишиџе, Дренук, Војник, Џејшиџе*; етнонимите: *Влај, Власиџе, Славјани* и именките што означуваат занимање (во еднина или во множина): *Еребар, Коњари, Макеларе, Рибари*.

Лични и родовски имиња во функција на ојконими

Таканаречените деантропонимски топоними можат да бидат образувани од лични имиња во еднина (*Сџас, Пеладија*) и во множина (*Миреши, Пареши, Пасинки, Предани*). Оние во еднина имаат второстепено именување од некогашните првични имиња на сакралните објекти (најчесто цркви) во селото како Свети Спас или Света Пелагија. Покрај овие, честопати и родовските имиња на *-овци/-евци* или *-ци* се реализираат како ојконими (*Аџиевци, Бајрамовци, Баланци, Гиневци, Драџинци, Еловци, Илиевци, Оџовци, Пеовци*).

Топоними со деривација

Топоними со флексивна деривација

Веќе споменаваме дека лексичката основа е најважниот сегмент кај топонимот. До колку иста лексема се повторува на теренот, таа не може да ја изврши функцијата на топоним, па затоа најчесто добива нови форми, т.е. кон неа се присоединуваат зборообразувачки елементи коишто придонесуваат успешно да се именува една регија. Во тој зголемен репертоар имиња на места често среќаваме топоними како именки во падежни форми (остатоци од некогашната флексија во јазикот), коишто исто така послужиле успешно да се именува конкретно име на село. Некои од нив се во стариот акузатив (во еднина или во множина) од разбирливи причини. Имено, називите на местата се давани со цел да се олесни движењето во просторот и затоа тие и се нарекуваат топографски ориентири. Во дебарските краишта такви се ојконимите *Локов* (акузатив еднина од стсл. именка *локъ, локове*), *Обоки* и *Поцести*

(акузатив множина од стсл. бокъ, односно од стсл. цѣста).

Топоними со топонимасличка деривација

Деривацијата кај топонимите може да се разгледува на фонолошко, морфолошко, семантичко и на синтаксичко ниво. Во македонскиот јазик најзастапена е морфолошката деривација, поточно суфиксацијата кај топонимите. Таа се одвива според строго определени јазични законитости, бидејќи топонимите како и другите лексички единици се знаци во системот на јазикот. Така, ономастиката има свој потсистем којшто е во тесна врска и зависност од системот на апелативната лексика. Во нејзиниот репертоар влегуваат лексеми и суфикси од апелативите, при што суфиксите не ја менуваат семантичката вредност на зборот, туку придонесуваат за строга дистинкција на географските објекти. На тој начин добиваат месно значење и во литературата се нарекуваат топонимаслички или структурни суфикси. Такви се именските суфикси *-ица, -ец, -ка, -ишиџе, -(н)ик, -ок, -аш* и придавските *-јџ, -ово/-ево, -ин, -ски* итн. Полиморфемни зборообразувачки елементи (добиеени со перинтеграција на придавски + именски суфикс) се: *-евишиџе, -овица, -овец, -овник* итн.

По сѐ изгледа дека само именските суфикси може да бидат структурно-топонимаслички. Тие ја супституираат именската компонента (кај топонимите добиеени од постарите синтагматски образувања) којашто во процесот на деривацијата отпаѓа по пат на елипса. Сп. *Владимирја џџь + -ица > Владимирица*. Така доаѓа до супстантивизација на придавката, независно од тоа дали таа придавка е изведена или не е изведена. Кај топонимите со придавски суфикси доаѓа само до елипса, т.е. до отпаѓање на втората компонента (именката). Сп. *Безово село > Безово*. Тука исчезнатата именка не е супституирана со суфикс. Познавањето на овие јазични процеси е неопходно за правилно етимологизирање на топонимите.

Погледнато од аспект на надворешната форма, т.е. од аспект на нивната структура, овие образувања содржат тополексема, којашто може да биде именка, придавка, глаголска придавка или лично име + топоформант со структурна и со диференцијална функција.

Во ојконимијата на Дебарско се среќаваат следниве именски суфикси: -ица (*Варварица, Владимирица, Големца* < *Големица, Ковачица, Радосач* < *Радославица, Рајчица, Сушица*), -ец (*Буринец, Черейец*), -ка (*Крајка*), -иште (*Вичишиѿа, Клобучишиѿа*), -(н)ик (*Војник, Галичник, Проваленик*), -јак (*Песјак*) и стариот веќе одамна исчезнат суфикс *-egz (*Паценѿ*). Кај ојконимите со суфиксите -ица, -ец или -иште коишто во основата содржат лично име се претпоставува претходна примарна изведба со суфиксот -јѣ или -z (коишто се изгубиле пред гореспоменатите структурни суфикси). Сп. *Радославја* въсь + -ица > *Радославица* > *Радосач*. Тие имаат релативно рана хронологија, а именските суфикси покрај месна добиваат и посесивна семантика²².

Голема фреквенција покажуваат ојконимите со суфиксот -ани/-јани. Тоа се етнички ојконими чијашто идентификација се остварува во однос на луѓето, а не во однос на локалитетот. Затоа и овие жителски имиња се секогаш во множина. Потекнуваат од времето на племенската организација и означуваат мноштво луѓе на одреден простор. Се работи за секундарни ономастички структури што јасно укажуваат на словенските преселби низ историјата. Топонимите со овој суфикс се всушност образувања добиени од други топоними или од апелативи коишто означуваат топоними. Во дебарската ојконимија тоа се: *Брешиѿани, Врбен, Врбјани, Деволјани, Жиѿинени, Зрклени, Лешничани, Мелничани (Горно и Долно), Малесѿирени, Осѿирени (Мало и Големо), Оѿишани, Присовјани, Решани, Софрчан, Сѿирикчан, Сѿиушан, Томјане, Тоѿолјани, Храшиѿани, Черквичани, Чернени*. Суфиксот -ани/-јани на

²² В. Л у б а ш, *Посесивна функција суфикса -ица у јужнословенској ѿоѿонимији*, Наш језик, XV, 1-2, Београд 1966, стр. 111.

теренот на дебарските говори се јавува и во форма *-ен* и *-ан* под влијание на албанскиот или на турскиот јазик.

Придавските суфикси *-јѝ*, *-ово/-ево*, *-ин* и *-ск-* се со изразита фреквенција не само во дебарската, туку и во општословенската ојконимија. Овој структурен модел е добиен од некогашните сложени топоними, најчесто од детерминативни синтагми. Се работи за посесивни образувања чиешто настанување временски се врзува за почетоците на сопственичките, односно правните односи во општеството. Нивната сложена именска структура е добиена по пат на универбизација, т.е. преку отпаѓање на втората компонента (што се подразбира, како стсл. именка *вѝсѝ* или поновата *село*).

Во ојконимијата на Дебарско најчести се образувањата со некогашниот суфикс *-јѝ* (*-ја* или *-је*). Неговото присуство се препознава преку палатализација на крајниот консонант. Со затврднувањето на согласките суфиксот *-јѝ* може да се претпостави само според структурата на ојконимите. Сп. *Бежан*, *Биѝуше*, *Видуше*, *Влјаше*, *Годивје*, *Драѝун*, *Жужње*, *Збажди*, *Јанче*, *Моѝорче*, *Модрич*, *Ничѝур*, *Росѝуше*, *Скудриње*, *Сѝрезимир*, *Сѝројче*, *Тануше*, *Трбач*, *Тресонче* и *Хаме*. Се забележува дека суфиксот *-јѝ*, по правило се врзува за лични имиња²³. Покрај суфиксот *-јѝ* кај ојконимите *Бежан*, *Драѝун*, *Ничѝур* и *Сѝрезимир* може да се претпостави и стариот придавски суфикс *-ѝ < *оѝ*²⁴.

Особена продуктивност покажува и суфиксот *-ово/-ево* како ретко стар суфикс што успеал да се одржи до денешно време. Во нашиот материјал со него се образувани следниве ојконими: *Безово*, *Боѝдево*, *Бомово*, *Борово*, *Бочево*, *Добово*, *Лесково*, *Луково*, *Нисѝрово*, *Ореово*, *Сребреново*, *Срѝеѝово*, *Сѝеблево*, *Трново* и *Удово*. Ојконимите со овој суфикс најчесто се добиени од антропоним, а поретко од фитоним

²³ Ѓ. З а и м о в, *Бзлгарски географски имена с -јѝ*, *София* 1973.

²⁴ Р. Б о ш к о в и ђ, *Поводом неких ѝѝонима*, *Одбрани чланци и расправе*, Титоград 1978, стр. 379.

(Борово, Дабово, Лесково, Ореово, Трново).

Со придавскиот суфикс *-ин* се образувани ојконимите *Болейтин* (од лично име *Болейта* + *-ин*, т.е. од **Болейтино село*) и *Главино* (од антропонимот *Главе* + *-ино*, т.е. *Главино Село*). Како и во современиот јазик, со суфиксот *-ин* се образуваат придавки од антропоними или од апелативи што завршуваат на вокал.

Суфиксот *-ск-* го регистриравме како единечна појава кај ојконимот *Завојска*.

Останува нејасен суфиксот *-ај* кај ојконимите *Бибај*, *Грекај*, *Зогај*, *Кукај*, *Мураџај*. Најверојатно тука се работи за албански родов суфикс²⁵, иако се знае дека во старословенскиот јазик постоел овој суфикс и имал структурна функција²⁶.

Од сложените т.н. полиморфни суфикси во овој ојконимиски корпус ги регистриравме овие: *-арица* (*Пекларица*), *-евишиџе/-овишиџе* (*Велчевишиџе*, *Голевишиџе*, *Радовишиџе*, *Сиџражиловишиџе*), *-ница* (*Врбница*, *Кракорница*, *Рибница*), *-овец* (*Косовец*, *Којовец*), *-авица* (*Лакавица*), *-овица* (*Шџиџровица*), *-енџе* (*Шуџенџе*), *-скина* (*Пискуџиџина*), *-авник* (*Трнавик*), *-овјани* (*Присовјани*), *-ичани* (*Черквичани*).

Префиксни и префиксно-суфиксни формации

Префиксираниите имиња на места се формации ретко застапени во македонскиот јазик. Се забележуваат главно кај макротопонимите, поточно кај ојконимите и оронимите како стари именувања во јазикот. Тоа се некогашните предлошки образувања од времето кога префиксите оделе со именки и имале пространствено значење. Во дебарската ојконимија како префиксни ги изделуваме *Закамен*, *Обоки*, *Поџинаре* и *Поџесџи*, а како префиксно-суфиксни образувања *Довирџе*, *Заборџе* и

²⁵ O. F r a n c k, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932, s. 79.

²⁶ Б. К о н е с к и, *Исџторија на македонскиот јазик*, Скопје 1982, с. 178.

Сложени имиња

Композитиви

Имињата на места образувани по пат на композиција од два или повеќе збора, основи, корени се нарекуваат композити. Во Дебарско тоа се ојконимите *Волковија* (од именката *волк* + супстантивираниот девербатив *-вија*). Дека оваа претпоставка е веројатна сведочи и употребата на лексемата *волковија* како дијалектен апелатив со значење „диво место“ во Кичевско), *Лазаројоле* (од *Лазарово* + *јоле*), *Љуболези* (од **Љубов* + стсл. *лѣсъ* во множина), *Селокуќи* (јукстапозитум од *село* + *куќа*), *Велебрдо* (од :тсл. *вѣлие* + *брдо*), *Малесѝрени* и *Софрчан* (контрахирани имиња од **Мала Касѝра* + *-јани*, односно од **Сува Река* + *-јани*). Сите примери се сраснати синтагми од придавка + именка. Со исклучок на *Малесѝрени* и *Софрчан* тие имаат лесно препознатлива семантика.

Повеќечлени имиња

Повеќечлените топоними обично се атрибуциски или посесивни синтагми идентични со синтагмите во апелативната лексика на македонскиот јазик. Сп. *Тесни Камен*, *Тихо Поле*, *Црно Обоце* или *Песја Горица*. Од семантички аспект првите се топографски имиња. Меѓутоа, најчесто повеќечлените топоними се со структура од придавките *Горно* или *Долно* и *Мал* или *Голем* + топоним: *Горно Косоврасѝи* и *Долно Косоврасѝи*, *Горно Мелничани* и *Долно Мелничани*, *Голем Паѝрадник* и *Мал Паѝрадник*, *Мало Осѝрени*. Придавките кај нив имаат форма на среден род, бидејќи се приспособуваат кон именката *село*, којашто се подразбира. Со исклучок на топонимите *Мал* и *Голем Паѝрадник* (каде што именката е во еднина), кај другите именувања втората компонента е во множина. Се работи за антонимиски придавки кои укажуваат на локации што се наоѓаат во непосредна близина. Потекнуваат од една

номинација којашто со поделбата на жителите посторого се идентификува. Именувањето со *Горно* или *Долно* секогаш е обусловено од конфигурацијата на теренот, кој по правило е изразито планински.

Ареалот на дебарските говори се одликува со големо јазично и етничко шаренило. Одамна на овој терен живееле Македонци, Турци, Власи и Албанци. Тоа не може а да не се одрази и во топонимијата. Разгледувајќи го покомплексно богатиот топонимиски материјал на овие простори, сретнавме елементи и од балканските несловенски јазици. Во ојкономијата, како еден сегмент од целокупната топонимија, сите интерференции и јазични процеси не можат да се согледаат целосно. Сепак е евидентно дека од турскиот јазик се ојконимите *Коџаџик* и *Курџи-Беј*, а од албанскиот *Плјеџа*. Влијанието на грчкиот јазик се назира кај хибридите како *Косоврасџи* (од слов. *косел* + грчкото βράστοζ < од глаголот βράσω) и *Појинаре* (од преф. *џо* + грчкото πινάρτζ). Како хибридни ги споменуваме и фамилијарните имиња во функција на ојконими како *Аџиевци*, *Бајрамовци*, *Гиневци* и *Оџовци* (сите од муслимански имиња или од турски апелатив + словенски суфикс). Веројатно тука спаѓаат и ојконимските образувања со суфиксот *-ај*: *Бибај*, *Грекај*, *Зоџај*, *Мураџај* (доколку суфиксот го земеме како албански).

Некои ојконими содржат и субстратни претсловенски елементи во својата основа. Така ојконимот *Деволјани* потекнува од постарото име *Девол* со основа *dhēu од илирско-тракискиот јазик со значење 'тек, течење', а ојконимот *Рбеле* од тракиското Ῥορβηλοζ со непозната семантика. Веќе споменавме дека, според Илиевски, името на селото *Баланци* има античко-македонска основа.

Од сето гореизложено можеме да заклучиме дека ојконимијата во регионот на дебарските говори претставува кохерентен дел на ојконимијата на целата македонска јазична територија. Во нејзиниот репертоар влегуваат структурни модели карактеристични за

топонимијата на повеќето словенски јазици. Така, впечатлив е нејзиниот изразито словенски карактер - од 215 имиња на населени места 198 се чисто словенски, 2 се турски имиња, 1 е албанско, а 14 се т.н. хибридни образувања. Од аспект на структурата апсолутно преовладуваат едночлените изведени и неизведени имиња, што е разбирливо од повеќе причини. Имињата на селата за разлика од микротопонимите имаат многу постара генеза, а што е особено важно ојконимите имаат службен статус, а со самото тоа и почеста и поширока употреба. Микротопонимите својата функција ја реализираат најчесто во рамките на говорот на едно населено место, а ојконимите се именувања значајни за целата македонска говорна регија. Како резултат на тоа микротопонимите подолго го чуваат лексичкото значење, додека ојконимите бргу се десемантизираат. Од аспект на нивната исклучителна фреквенција и дистрибуција разбирлива е доминацијата на едночлените форми како најфункционални во јазикот. Така во Дебарско среќаваме (од 215 имиња на села) 195 едночлени имиња, 7 композитни и 13 синтагматски конструкции.

Карактеристика на ојконимите е што тие најчесто се во тесна врска со жителите населени на одредена локација. Затоа преовладуваат структурите од бионими во нивната основа, т.е. од лични имиња, од етноними во функција на лични имиња, од патронимиски и професионални имиња. Во нашиот материјал такви се 86 номинации. Можеби тука треба да се вбројат и 23 етнички топоними со суфиксот - *ани/-јани* именувани според жителите на местото кое има друга изведба (од фитоним, културен топоним, хидроним и сл.). На второ место по фреквенција се ојконимите коишто во својата основа содржат име на некој географски објект (географски термин). Такви се 79 ојконимски образувања, без двете метафорични изведби и 19 имиња со термини од цивилизаторската и културната дејност на човекот. Тоа се т.н. абинимиски конструкции, многу почесто застапени во

микротопонимискиот корпус.

Структурата на топонимот е во служба на функцијата на називот. Затоа лексичкото значење бргу се губи, а формата останува „балсамирана“ со векови. Од тие причини ојконимијата најдобро ги чува старите суфикси, дури и оние што како зборообразувачки елементи сосема исчезнале во современиот македонски јазик. Некои од нив се тешко препознатливи или сосема се изгубиле во процесот на деривацијата (сп. го суфиксот -јъ или суфиксот -з), други, иако многу древни, се одржале до најново време (како -ово/-ево), трети добиле нова функција итн.

На крајот би рекле дека основен стремеж при проучувањето на ојконимите во регионот на дебарските говори ни беше да го откриеме мотивот на именувањето, т.е. нивниот етимон. Се покажа јасно дека за таа цел треба добро да се познава погледот на светот на народот во моментот на именувањето, тогашниот општествен и јазичен развој, особено на регионот што се испитува со нагласка на неговиот дијалект.

Македонски јазик XLII-XLIV, 1991-1993,
Скопје 1997.

V. МИТОЛОГИЈАТА И ОНОМАСТИКАТА

МИТОЛОГИЈАТА ВО ОНОМАСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Може да се констатира дека со делата на Конески се удрени темелите на современите научни истражувања од повеќе области на македонскиот јазик. Меѓу нив се секако и ономастичките уште од 1949 и особено со статијата „Побвжда – Побовжда“ од 1951 год.

Имињата на луѓето и оние на местата - топонимите, се неизменети категории, репрезенти на духовните и на материјалните културно-јазични текови мотивирани пред сè од блискиот однос помеѓу човекот и природата. Тие постојано присутни слики на минатото, тие фини нитки кои комуницираат со древните јазични наслојки во ономастичките истражувања на Конески ги надминуваат традиционалните етимолошки толкувања и отвораат нови, пошироки погледи. Со нив се потврдува фактот дека строгата научна акрибичност, во конкретниов случај лингвистичката интерпретација на онимите, не мора секогаш да биде единствената аргументација, туку само еден (секако најважен) од повеќето аспекти што треба да се земаат предвид. Конески истакнува дека за поголема сигурност на онимиските изведби не треба да се одминат и асоцијациите со митологијата коишто бараат компаративно и исцрпно изучување на материјалот од словенскиот свет и посебно од балканскиот простор затоа што Балканот, со својата положба ги чува не само трагите од трите најважни цивилизации: грчката, римската и исламската, туку и на оние што им претходеа. Во онимијата, како

народно творештво, е вгнездена убавината на традицијата, со сета нејзина богата колективна имагинација. Преку онимите се откриваат древните митски матрици, преосмислени низ времето, вгнездени во народниот бит, со филозофска мисла како народна мудрост.

Кај Конески митологијата е постојано присутна и во лингвистиката и во литературата. Сепак, по сè изгледа дека таа станува негова преокупација во последните години од неговиот живот. Оваа констатација се темели на фактот дека последната негова книга се вика *Светиоџи на џеснаџи и леџендаџи*, а последната статија - *Ономаџичко - митџолошки џеми* (двете излезени во 1993 год.). Статијата, пак, *Краса* (како еуфемизам за змија) му е посмртно издадена во 1994 год. Многу митологија има и во неговата книга *Македонски имиња и месџи* отпечатена во 1991 год. Во предговорот авторот кажува дека личните имиња ги гледа како безброј личности обележани по тело и душа, секој со својата судбина, со своите надежи и стравувања - исти за сите човечки поколенија, само изразени на различен начин. Всушност, во древните именувања на луѓето тој ја открива натприродната сила на името, со која се стекнувала магиска моќ неговиот носител да се проколне, да се благослови, да се брани. Познато е дека голема улога во оформувањето на индоевропската антропонимија одиграле магијата и религијата (апотропејата и профилаксата). А таа магиска вредност на името се движела како помеѓу два пола, како помеѓу светлата и мрачната страна на животот. Светлата ги искажувала вечните општочовечки стремежи за живот, здравје, среќа, радост и успех (сп. ги л. имиња *Живе*, *Здравко*, *Раде*), додека мрачната, погрдна антропонимиска лексика имала заштитна улога: да го измами злото и детето да остане живо и здраво (*Грдан*, *Зол*, *Грбле*). "Имињата што прогласуваат добра желба - пишува Конески (1991, стр. 20), се обични и денес, но тоа што не им се спротивставуваат грдите имиња, веќе заборавени или архаизирани, ги лишува од нужната спрега низ која се пројавувала магиската мисла".

Природно, со текот на времето, се менувала умствената насоченост кај луѓето, при што со постепеното исчезнување на погрдните имиња била нарушена споменатата дихотомија. Останале имињата со светла мисла за добра судбина на новата рожба.

Во спомената статија, насловена како *Ономасѝичко-миѝолошки ѝеми* Конески го цитира Рибакот дека преку топонимијата е можна реконструкција на паганската религија кај Словените, за да се пополнат празнините во историските извори. Во таа насока Конески го објаснува и топонимот *Киѝка* (1993, стр. 7-10), чест во сите словенски јазици. Во македонскиот јазик апелативот *киѝка* има разгранета семантика, дадена во Речникот на македонскиот јазик (1961, стр. 330). *Киѝка* во нашата топонимија е забележан повеќе од сто пати (врв на Осогово, планина во Скопско итн., а се среќава и основната форма *Киѝа* - во Бродец, во Струмичко, во Полог и на др. места). *Киѝа* е и женско лично име обично во народот. Машкиот пандан *Киѝан* или *Киѝин*, т.е. *Киѝо*, *Киѝе* ја чува функцијата на основната форма. На митолошкиот мотив кај именувањето *Киѝ(к)а* упатуваат некои називи сврзани со паганскиот обичај да се китат свештени дрвја на култни места. Конески, покрај примерите во Речникот на Даничиќ (*Кикени доубб* и *Кикјено дрџвце*) во с. Седларци, Струмичко го регистрира и топонимот *Киѝкаѝа Брехче*. Сите топоними, се разбира, се сврзуваат со глаголот *киѝи* 'украсува, разубавува'. Нема сомнение, истата митолошка подлога е и кај личните имиња *Киѝа*, *Киѝан* (да биде убав, како накитен). *Киѝка* како географски објект во бугарскиот јазик е шумичка на високо место, обично со оброчиште во неа (во Србија еден планински врв го добил истото име како метафора бидејќи "личи на букет"). Григоријан пак оброчиште го објаснува како место каде што се прави служба на светец - значи култно место (обично со извор, со старо дрво или со урнатини од храм). Оваа информација ја потврдува митолошката подлога на називот *Киѝка* како 'свештена шумичка'. Потврда се топонимите: во с. Трново, Кривопаланечко *Киѝна'ѝа Крушка* и во с. Варовиште, Кривопаланечко *Киѝесѝа Дубица*

што ги пронајдовме во картотеката на оними во Одделението за ономастика при Институтот за македонски јазик.

Според Конески на митолошки мотив упатува и дијалектното *киѝки* за 'сипаници'. Тој прецизира "ако *боѝиње* е еуфемизам заснован врз општиот назив за женските божества, *киѝки* би можело да потекнува од метафора што им припаѓала на истите тие божества". Впрочем, во народот *убавиѝе* било еуфемистичен израз за самовилите.

За присуство на митолошки мотив сведочи и легендата за *Киѝа* во врска со топ. *Киѝино Кале* или *Киѝин Град*, возвишение во самиот град Кичево. Цепенков, а подоцна и Смиљаниќ ја кажуваат легендата за *Киѝа* (сестрата на Крале Марко, погубена од Муса Кесеѝија кој ја изгорел и црквата во Кнежино, но бил убиен од Крале Марко). Во овој контекст Конески препознава подновена верзија на митот за Громовникот и Демонот со женска фигура на среде, *Киѝа*, и со претпоставка дека во самото име *Киѝа* може да се открие признак на некое паганско женско божество (во литовскиот мит тоа божество се вика Дејве).

Многу е интересно и толкувањето на Конески за името на месецот Декември, забележано во народниот календар од Прилепско како *Јандреа*. Тој пишува (1993, стр. 11-12) дека во Мијачијата месецот декември се вика *Јодро*, во Кичевско - *Јадрија*, а во Гевгелиско - *Големијуѝ месец*. Според него ознаката "големиот" не се однесува на должината на месецот, туку на периодот на многу важни зимски празници (Бадник и Божик) за кои е познато дека носат траги од паганството. Прасл. корен *jędr- во македонските говори дал *јадро*, *јодро*, *едро* (во првите два случаја со замена на *ję-* со *jǝ-*), а сите со значење *ѝолем*. Така се открива и семантиката за *Јандреа*, *Јодро* како називи за *Големиоѝ месец*. Останува како проблем назалниот елемент, па затоа претпоставува вкрстување со личното име *Андре(j)а*.

„Во словенскиот именослов се познати лични имиња сврзани со прасл. *jędrǝ: руско име *Јудрей*, полско *Jędry*, српско *Једрен*, бугарско

Едро. Кај нас *Јадро* како лично име е забележано во турските пописни дефтери и во Слеченскиот поменик, а *Јадре* во Трескавечкиот кодик”. Конески констатира дека со тоа име се нарекувало некое натприродно суштество во словенската митологија или демонологија. „Имено на руска почва, во Чудовскиот препис на *Слово об идолах* од XVI век меѓу другите словенски пагански духови се споменува и Јадрей. Според Рибакoв Јадрей и Обилуха би можело да бидат духови што одговарале на добриот берикет”. Конески на крајот заклучува дека “податоците во врска со називот Јандреа (за декември) придонесуваат митолошкиот Јандреј да се сврзе со едно време значително постаро од XVI век кога е првпат споменат. Тоа пак што *Големии̑и месец* открива семантика сообразна на прасл. *jędr-, сведочи дека во нашата традиција Јадро не спаѓал меѓу духовите од нижиот ранг, туку тоа име можело да биде атрибут на некое главно божество, бидејќи кај народот е обична изреката "Голем е Господ".

Во старословенскиот јазик именката *краса*,з̑ значи *украс; милосѣи, убавина*. Меѓутоа, лексемата *краса* како еуфемизам за змија е забележана на поширокиот јужнословенски терен (во македонскиот, во српскиот, во бугарскиот јазик). Конески лично нотирал една приказна за Краса од Прилеп пред речиси 50 години. Инаку за именката *краса* има голем материјал во старословенските, староруските, подоцна и во средновековните текстови кај Срезњевски. Ја има оваа лексема и во старословенскиот именослов: *Красоје, Красимирь, Красимира* и др. Денес се сочувала само во клетвени изрази *Да ѿе оѿѿруе краса, Краса да ѿе соѿѿре*. Тоа, накусо, го кажува Конески во статијата *Краса* (1994, 229-300).

Овие негови размислувања нè поттикнуаа на понатамошни истражувања во таа насока. Имено, на нив се надоврзаа материјалите од митолошките речници во коишто откриваме дека за змијата често се употребуваат и други еуфемизми: *неѿоменица, окаменица, онаа од ѿреваиѿа* итн. Во неодамна излезената *Народна мѿѿологија на*

Македонцијѝе (Вражиновски, 1998, кн. I, стр.125-132) именката *краса* е исто така забележана како змија, меѓутоа таа е поместена во групата на змии именувани според нивната боја (што не ни изгледа веројатно). И таму, како и кај Конески, се среќава истата приказна од Прилеп (дека змијата одела простум, на опашка, сè додека не ги излагала луѓето, па Господ ја проколнал да се влече по земја до века). „Според едно предание од истиот крај ѓаволскиот главар се викал Краса. Тој се преоблекол во змиска облека за да ја излаже Ева. Откако Господ дознал за измамата на Краса, го проколнал да стане аспида и да се влече на мев по земјата. Култот на змиите посебно е развиен кај нас. Луѓето им давале имиња на змиите, верувајќи дека секој човек има своја змија” (Вражиновски 1998, стр. 126). Но, има краишта во Македонија (како што е Демирхисарско) каде што се верува дека змијата носи среќа. Познато ми е дека во Прилеп секоја куќа имала своја змија како заштитница. Размислувањата на Конески уште повеќе се потврдуваат со микротопонимот *Красаѝиѝа* во с. Ембори, Кајларско. Тоа е простор во атарот на селото со чешма, извор. А митскиот лик на змијата е поврзан со водата, со верувањето дека змијата е стопан на извори, на реки, на езера. И покрај неможноста да добиеме повеќе податоци за микротопонимот *Красаѝиѝа*, сосема е можно да претпоставиме дека водата од таа чешма била лековита што е во согласност со идентичното верување што го потврди и споменатиот Митолошки речник на стр. 129 (каде што дословно стои: се верува дека водата од тие извори е лековита - т. I, 1998). За паганските култови кон водата сведочат повеќе топоними *Свеѝа Вода*, *Жива Вода* и др. Водата е примарна космичка супстанца, извор на живот, средство за прочистување и средство за обновување. Кај Шапкарев девојката забременува со пиење вода од царевата стапалка и раѓа дете-јунак итн.

Митолошките ономастички теми кај Конески се навистина инспиративни. Со нив тој излегува од клишеата, од стереотипите на

ономастичките истражувања. Иако во скромни размери, македонските ономастичари се обидуваат да го внесат митолошкиот аспект во своите истражувања. Се покажа дека тоа не е едноставно и бара многу познавања од сите области на културата кај словенските и кај другите народи.

Тоа што го направи Конески веќе е оценето како македонски светлопис. Со право Гане Тодоровски ќе ја искаже мислата дека “Конески ќе им биде дејствен чинител на поколенијата што отсега па натаму ќе пристигаат за да ја доречуваат Македонија, нивна патоводна звезда, нивен суптилен компендиум”.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Блаже Конески, „Повџда – Повоџда“, Македонски јазик II, 9-10, Скопје 1951, стр. 217-220.
2. Блаже Конески, *Светиотѝ на митотѝ и легендаѝа*, Скопје 1993.
3. Блаже Конески, *Ономастичко -митолошки теми*, Прилози на МАНУ XVIII,1, Скопје 1993, стр. 5-26.
4. Блаже Конески, *Македонски имиња и месѝа*, Скопје 1991.
5. Блаже Конески, *Краса*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVII, Нови Сад 1994, стр. 299-300.
6. Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, *Речникотѝ на македонскиотѝ јазик*, Скопје 1961.
7. Танас Вражиновски, Љупчо Ристески, Владимир Караџоски, Лола Симоска, *Народна митологија на Македониѝе*, т. I и II, Скопје 1998.

Делото на Блаже Конески
(остварувања и перспективи), *Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески*, МАНУ, Скопје 2002.

ЛЕКСЕМАТА *СТРИГА* ВО ОНИМИЈАТА НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ

Онимите како споменици на народното паметење претставуваат драгоцен извори за проучување на историјата на секој народ, а особено за проучување на историјата на неговиот јазик. Тие се највредните сегменти во ризницата на народното наследство на нашата устна традиција бидејќи му припаѓаат на разговорниот јазик, што подразбира дека преку одредена звукова форма - фониски (со слушање) идентификуваат и диференцираат определена личност или географски објект. На нив не дејствува писмената традиција, која од разбирливи причини заостанува зад јазичниот развој. Тие се секогаш постари од записите за нив. Како важни јазични сведоштва на планот на нивната содржина изобилуваат со битни податоци за материјалната и за духовната култура на времето во коешто настанувале, а на планот на формата содржат драгоцен јазични податоци кои јасно ги лоцираат во просторните и временските координати. Токму затоа нивното проучување ни ги открива загатките низ вековите што изминале. Таква загатка е исчезнатиот апелатив *сѣрига* во македонскиот јазик, кој, претпоставуваме, се сочувал во македонската топонимија.

Во *Ойшћокарћайћскиоћ дијалекћен атлас*¹ лексемата *сћрига* е забележана со прасловенската генеза и е документирано нејзиното постоење во полскиот, чешкиот, молдавскиот, словачкиот, српскиот и хрватскиот јазик и тоа со значење: 1) вештица, гатачка; 2) нечиста сила, вампир, ѓавол; 3) ноќна пеперутка; 4) граблива ноќна птица и 5) жаба. Понатамошните проверки низ речниците ќе покажат дека семантиката на оваа именка во словенските јазици има само мали поместувања од основното значење „ѓавол, враг“. Имено во полскиот јазик *strzyga* значи „вампир“: Дорошевски² објаснува дека *strzyga* според народните легенди е душа на дете родено со заби, рано умрено, кое прима разни ликови и ги плаши луѓето. Според Речникот на Махек³ *striga* се среќава во моравскословачките говори и во словачкиот јазик и значи „ноќна пеперутка“. Во овие говори се верувало дека демонот се крие во ноќните пеперутки. Во рускиот јазик оваа лексема гласи *стриж* со значење „ноќна птица“. Како *сћригна* и *шћрига* во српскиот и хрватскиот јазик има значење „црна пеперутка, вештица“, а го има и во основата на некои презимиња.

Кај Скок⁴ го среќаваме и податокот дека овој збор во словенечкиот јазик гласи *štrigon* и е со иста семантика како и во српскиот и хрватскиот. Не најдовме податоци за постоење на *сћрига* во македонскиот и во бугарскиот јазик. Многу е неверојатно со оглед на фактот дека оваа лексема се среќава и кај несловенските јазици на Балканот. Така, неа ја познава романскиот јазик како *strigă* “вештица; ноќна пеперутка“, потоа старогрчкиот *στρίς* „ноќна птица“ и новогрчкиот *στρίγλα* “лоша жена“ и албанскиот *shtriglë* „вештица“ и *shtrigan* „ѓавол“. Во латинскиот *strix*, -gis значи „буф кој во приказните за деца пие крв“. Имајќи ја предвид

¹ *Общекарпатский диалектологический атлас*, Скопје 1987, стр.137.

² W. Doroszewski, *Słownik języka polskiego*, t. VIII, Warszawa 1966, c.858.

³ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, c. 476.

⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika*, т. III, Zagreb 1973, c. 417.

дистрибуцијата на оваа лексема на едно пошироко, не само балканско, подрачје имаме основа да трагаме по остатоците на *сѣприѣ* во македонскиот јазик. Освен тоа, според семантиката овој апелатив ги има сите предуслови да се испитува на антропонимиско рамниште. Имено, познато е дека именословот на старите Словени се состоел од т.н. пожелни и заштитни имиња. Пожелните ја пренесувале желбата на родителите детето да им биде здраво, живо, весело, борбено (*на ѿр. Здрав/-е, Живан, Веселин, Борислав*), а заштитните имиња, главно погрдни, го штителе детето од смртта (*Зол, Грд, Нерад*). Б. Конески⁵ оваа поделба многу јасно ја споредува со магиска сила што се движела меѓу два пола, меѓу светлата и мрачната страна на животот. И во едната и во другата сфера на животот со изборот на името се сврзувало магиско дејство врз неговиот носител. Со заштитните имиња требало да се отстрани зависта на злото или да се побуди неговото сочувство. Всушност злото да се дезинформира и личноста да се претстави како да е припадник на неговото царство. Токму меѓу овие профилатични номинации како *Вешѿерица, Враѿ, Кучкојад, Лиш* и др. (регистрирани уште од XV век во турските документи) може да се сретне и апелативот *сѣприѣ* во функција на лично име. Со време овие заштитни имиња почнале да исчезнуваат, се забораваа. Понекаде, поради факторот на традицијата имињата да се наследуваат од колено на колено, се среќаваат како архаизми. Останале само имињата со добра желба, но, според Конески, фактот што ним не им се противставуваат грдите имиња ги лишува од нужната спрега низ која се пројавувала магиската мисла.

Во историската документација најстариот податок за *Сѣприѣ* како антропоним датира од 1345 год. и тоа во Дубровник со забелешка дека се работи за презиме⁶. Во 1382 год. *Strzyga* е регистрирано како полско лично име⁷, во 1446 год. како руско име *Иванъ Стрига*, 1535 како

⁵ Б. Конески, *Македонски месѿа и имиња*, Скопје 1991, с. 16.

⁶ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, т. XVI, Zagreb 1958, с. 729.

⁷ K. Rimut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław- Warszawa- Kraków 1990, с. 254.

Стрига Онтоповъ, 1504 Иванъ Стригинъ, 1667 како Карпушка Стригинъ⁸ итн. Во речникот на Пачич⁹ од 1828 год. се наоѓа чешкото име *Strih*, а Свобода за името *Strihanec*¹⁰ смета дека е од глаголот *сѣприже*. Слична е ситуацијата и со бугарските презимиња што ги забележал С. Илчев¹¹: *Сѣприганов*, *Сѣпригачев* и *Сѣпригулев*. На современ план името *Сѣприга* најдобро е сочувано во репертоар на презимињата во Хрватска и тоа како *Štriga* кај 35 фамилии, *Striga* кај 7, *Striganac*, *Strigo*, *Strigulica* и др¹². Во македонскиот јазик нема траги на антропонимиско рамниште од овој апелатив (или пак ние не успеавме да ги откриеме), но затоа пак се среќаваат многу аналогни, поточно синонимни образувања и тоа сочувани до денешен ден во презименскиот корпус како *Враѓовски* (во с. Бач, Битолско), *Вражалски* (Скопје), *Вражиновски* (с. Смрдеш, Костурско), *Дракул* (Скопје), *Дракулоски* (Кичево), *Каранџулоски* (Битола, Охрид и Прилеп и тоа од диј. *каранџул* од тур. *karakoncilos* „ѓавол“), *Шејџаноски* (Битола) итн.

Во сите други словенски јазици, како што се гледа, апелативот *сѣприга* се ономатизирал по пат на пропријализација и тоа со или без структурно-граматички средства. А тоа што личното име *Сѣприга* исчезнало како и другите профилатични именувања е резултат на големата промена на умствената насоченост на современиот човек, кому имињата сврзани со темната страна на животот повеќе не му одговараат¹³. Покрај тоа, познато е дека само иницијалното, почетно номинирање на личноста подразбира мотивациска маркираност и дека со

⁸ Н. М. Тупиговъ, *Словарь древнерусскихъ личныхъ собственныхъ именъ*, С. Петербургъ 1903, с. 819, 430, 819.

⁹ I. Пачичъ, *Имесловъ или рѣчникъ личны имена разны народа словенски*, Будимъ 1828, с. 98.

¹⁰ J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, с. 189.

¹¹ С. Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, София 1969, с. 468.

¹² V. Putanec, *Leksik prezimena SR Hrvatske*, Zagreb 1976, с. 619.

¹³ Б. Конески, цит. дело, с. 20.

текот на времето антропонимите го губат мотивациското обележје, поточно нивното сигнификативно апелативно значење и носител на ономастичката информација станува само фонискиот лик на антропонимот. Значењето им станува референцијално и таа семантичка празнина се пополнува со други јазични средства што придонесуваат ономастичката порака да биде што појасна и попрецизна. Сепак, нивното некогашно постоење со јасна семантика сведочи за богатиот духовен живот на Словените во далечните векови, за нивните суптилни верувања и обичаи како дел од целокупната културна историја. При тоа треба да се спомене дека споменатите имиња со апелативот *сѝриѣ* опстанале и во основата на некои словенски топоними. Оваа претпоставка може да се илустрира и со толкувањето на ојконимот *Сѝриѣичан* што се наоѓа 10 км. југозападно од Дебар, во областа Голо Брдо во Албанија. Тоа е област со население чијшто дијалект припаѓа на дебарските говори. На географската карта од 1949 година селото е забележано како *Strikčane* и *Tatuši*, а на карта од 1975 год. како *Strikčan*, во 1916 како *Сѝриѣичан*¹⁴. Во 1901 К'нчов го забележал како *Сѝриѣачин*, Селишчев во 1931 како *Сѝриѣичан*¹⁵, Ростковски во 1897 како *Сѝриѣочан*, а непознат автор, кој прави опис на Дебарскиот округ од 1880 како *Сѝркчан*¹⁶. Очигледно е дека името на ова село со текот на времето претрпело повеќе фонетски промени (асимилација по звучност, метатеза итн). Од сите споменати форми најчеста и најјасна е формата *Сѝриѣичан* и од неа тргнуваме при откривањето на семантичката мотивација. Се работи за етничко име со суфиксот *-ани/јани (-ане/ -јане)*, за што сведочи формата од 1949 година *Strikčane*. Неговата идентификација се открива според именувањето на неговите жители од времето на племенската организација на

¹⁴ Карта Елбасан, *Географско оделење и картографска радионица врховне команде*, Крф 1916, НУБ 11/100.

¹⁵ А. М. Селищев, *Славянское население в Албании*, София 1931, Карта.

¹⁶ Б. Конески, *Еден опис на дебарскиот округ*, Прилози на МАНУ II, 1-2, Скопје 1977, с.55.

општеството. За жителските (етнички) имиња во словенската топонимија има изграден став дека тие се секундарни образувања од други месни имиња. Преку нив се следат словенските преселби во минатото. Така и конкретниов топоним *Сѝриџичан* т.е. *Сѝриџичане* може да се изведе од постарото име на село **Сѝриџич* (веројатно турски изговор на словенското *Сѝриџица*), па формата *Сѝриџичане* се однесува на дојденците од селото *Сѝриџич/Сѝриџица*. Структурниот модел на *-ич* (*-ица*) и е познат на македонската топонимија. Сп. с. *Куманич* (Драмско), *Тодорич* (Демирхисарско), *Николич* (Гевгелиско), *Модрич* (Дебарско) и др.

Сега се поставува прашањето дали кај првичното именување *Сѝриџич* се крие личното име *Сѝриџич* во деминутивно-хипокористична форма од *Сѝриџа+ич* (како кај имињата *Радич*, *Милич*, *Владич* и др.), или се работи за топоним *Сѝриџич* < *Сѝриџиц/Сѝриџик* + *јѝ*. Во секој случај името *Сѝриџа* или *Сѝриџич* е присутно како што е присутен и структурниот модел со полиморфемниот суфикс *-ичане/ -очане* во македонската топонимија. Сп. с. *Сѝаричани* (Костурско), *Неџочани* (Леринско) и сл.

За ојконимот *Сѝриџичан* има и друго толкување од бугарскиот ономастичар Ј. Заимов¹⁷. Според него името *Сѝриџичан* е од исчезнат апелатив *сѝриџика*, т.е. од основата *сѝриџ-* „стрижење“ + *изка* како именката *владика*. Тој само претпоставува дека значи косидба. Ова толкување не ни изгледа прифатливо од повеќе причини. Пред сè апелатив *сѝриџика* не најдовме во речниците на словенските јазици, ниту во црковнословенскиот јазик, а суфиксот *-јане* или *-јани*, како што напоменаваме, не се врзува директно за апелативи, туку исклучиво за топоними, најчесто за ојконими.

¹⁷ Ѓ. Заимов, *Заселване на българските словени на Балканския полуостров*, София 1967, с.172.

Покрај тоа, не е исклучено микротопонимот *Сѝриџлово* (каменливо место во село Стиник, Струмичко) да претставува изведба од антропоним, заради присуството на суфиксот *-ово*. Антропонимот тука веројатно би гласел *Сѝриџло/Сѝриџал*, со основен формант *-л-* како кај името *Вражал*, во презимето *Вражалски*.

Потврда за овие претпоставки најдовме и при толкувањето на топонимот *Στρυγανία* (во Етолија, област во Грција) од грчкиот лингвист Федон Малингудис¹⁸. Според него нема сомнение дека овој топоним е изведен од лично име со присвојниот суфикс *-ја*. Идентична зборообразувачка структура има ојконимот *Вражале* (од л.име *Вражал* + суф. *-је*) во Скопско како негов синонимен пандан. Во таа насока, според Малингудис, треба да се бара и етимонот на руските топоними *Striganec*, *Striganci*, *Strigany*; на белоруското *Stryganec* и на чешкото *Střihanov*.

Сето претходно го потврдува познатото мислење дека онимите, коишто по својата функција во јазикот се асемантички структури, откако семантички ќе се сведат на апелативни податоци, претставуваат репрезенти на духовните и на материјалните културни текови на секој народ и тоа најмногу преку долгиот континуитет на јазикот чии големи потенцијали се потврдуваат во неговиот историски развиток.

XX научна дискусија на
Меѓународниот семинар за
македонски јазик, литература и
култура, Скопје 1994.

¹⁸ Ph. Malingoudis, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands*, Wiesbaden 1981, с. 108.

ДЕНОТ КАКО МОТИВ ЗА ИМЕНУВАЊЕ НА ЛУЃЕТО (ТРАДИЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ И ДРУГИ МОТИВАЦИИ)

Именскиот систем на еден народ е најстариот и најпостојан сегмент на неговата култура. Името – тоа е човекот, неговото *alter ego*. Во него се сублимирани: вероисповедта, припадноста на етничкото малцинство или мнозинство, а во некои култури и возраста, семејниот статус, па дури и професијата на неговиот носител. Преку името вешто е шифрирано минатото. Затоа имињата се и лингвистичка и социолошка категорија. Притоа, посебно треба да се издели уште една категорија на личното име, а тоа е ритуално-харизматичната. Тоа е она апстрактно значење што се врзува со митот. Старите Латини рекле *Nomen est omen*, но и *имеѝто е ѝреѝйскaзaниe*. Впрочем, познато е дека уште од првобитната заедница на луѓето името имало сакрално значење (во црковните обреди), т.е. имало своја сопствена религија која може да влијае на неговиот носител. Таа магиска сила е всушност онаа моќна сила на зборот (нели во Евангелието зборот е име, името е збор, ... во почетокот беше зборот...).

Речиси во сите култури имињата го имаат мистичното (т.е. тајно) и магиското (т.е. волшебено) значење. Во Северна Африка и Кина се верувало дека преку името може да се контактира со боговите.

Старите словенски имиња, донесени од нивната прататковина, според Конески, имале магиска функција најчесто со пожелна содржина, но и со заштитна спрема “сеновитата страна на животот” (Конески 1990:

250). Значи, двете сфери на животот (светлата и темната; Ерос и Танатос) се сврзувале со магиското дејство. Затоа имаме имиња, од една страна како *Живко*, *Камен*, *Огнен* (со ритуално-харизматична функција), а од друга: *Грозо*, *Грд*, *Грубо* како апотропајони. Тоа покажува дека изборот на личното име не бил случаен чин, а во некои затворени средини и денес тој е обусловен од одредени закономерности и е продолжение на конкретни, сè уште живи традиции, на чудни верувања и претстави.

Сè почнувало со крштевањето кое се сметало за духовно раѓање. Додека не се крсти детето е надвор од општеството, деперсонализирано, со маргинален општествен статус. Во Струга постоело мислење дека луѓето што лошо мирисаат не се крстени. Дури се мисли дека некрстеното дете е поврзано со ѓаволот. Затоа во македонскиот јазик, поточно во македонската дијалектологија, апелативите коишто означуваат некрстено дете како *бубера*, *евруш*, *кржсо*, *џурде*, *рулче*, *шуле* се сите со негативна конотација (*бубера* < влаш. *bubuire* ‘ужас; уплав’; *евруш* < трак. *εβρος* ‘јарец’, при што треба да се има предвид, според народното верување, дека јарецот потекнува од ѓаволот; *кржсе* < стсл. *кѣргати*, *кѣргѣ* ‘валка’; *џурде* од унгар. *purde* што значи ‘пакосник’; *циганче*; *чорка* < тур. *çör* ‘ѓавол’; *шуле* < аром. *şul* ‘е ‘оној кој се полни со нечистотија’ итн.). Живи сведоштва се личните имиња и прекарите, но и македонските презимиња кои ги содржат овие апелативи. На пр. личните имиња: *Евруш*, *Кржсо*, *Пурде*, *Руле*, *Шуле* и др., потоа презимиња: *Кржевски*, *Пурдевски*, *Рулчевски*, *Шулев* низ целата македонска говорна територија (повеќе за ова кај Коробар-Белчева 2001: 174-180).

Крштевањето (и бањањето) бил важен обреден момент. Откако ќе се крсти детето се дели од светот на деструктивните елементи и го зазема своето место во светот на регуларните односи. Крштевањето (една од 7-те тајни на христијанската религија) е всушност социјализација на

личност. Тоа е премин од хаос кон космос, од долниот кон светот на човекот, од темнина кон светлина.

Теренските истражувања и скромната литература покажуваат дека процесот на крштевањето на новороденчињата кај нас Македонците не се разликува многу од оној кај другите словенски и балкански народи. Главно, постојат два традиционални модела. Првиот, детето да се именува според името на неговиот дедо по татко и вториот да се именува по името на светецот, т.е. според денот кога е родено (според календарот секој ден има свој светец, па така дете родено на св. Илија, т.е. на 2 август се именувало како Илија; родено на 8 ноември, на Митровден – Димитар; на Петровден, 12 јули-Петар итн.).

Тадеуш Милевски (1959:119-175) споредувајќи ги индоевропските и астечките имиња дошол до заклучок дека првичните имиња и кај едните и кај другите се давале по денот кога е родено детето или по месецот, кај Астеките по положбата на ѕвездата со чие име се нарекувале божествата.

Треба да се спомене дека старите магиски имиња се пандан на христијанските, т.е. дека христијанските се континуитет на магиските бидејќи во христијанската наслојка се крие паганството. Гандев вели: "Името на светецот го изместува магиското име, но продолжува магиската заштитна дејност на човекот на едно повисоко рамниште, бидејќи светецот е поконкретна и поосознаена сила" (мислењето на Гандев е пренесено во книгата на Евгенија Крстева-Благоева од 1999, на стр.16). Притоа потсетуваме дека светците и Божјата мајка се застапници на луѓето пред бога, а тој – господ е еден, единствен, Исус, неприкосновен и по него не се крштевале деца. Ова покажува дека двете именувања (и она по дедо и она по светец) имаат религиозна содржина. Именувањето по денот, т.е. по името на светецот е христијанска иновација која во себе ја асимилира претставата за истоимениот личен покровител и според принципот на аналогијата претполага еднакви својства и судбини на двајцата (на светецот и на оној кој е именуван со неговото име). Но, останува како примарна заштитата, поточно помошта

од светецот. На тој начин светецот ги заменува древните мистични претстави и суштества и има покровителска функција. Постоело верување дека во тие случаи детето се раѓа заедно со името и дека е тоа волја на судбината, па отстапки немало. Иако првиот принцип на именување по име на дедо е почест (во извесен период и задолжителен за првороденчињата на целата македонска говорна територија), вториот, според името на светецот, морал дословно да биде применет, оти дете родено на “светол ден” можело да настрада ако не го добие името на светецот. Така во Охрид во XIX век едно семејство сите свои деца ги именувало според имињата на светците, бидејќи децата тогаш биле родени. Значи отстапки од првиот модел на именување (според името на дедото по татко) се правеле ако детето се роди на некој празник или ако детето почне да боледува. Штом еднаш се сменело името родот добивал ново име коешто во иднина функционирало како наследно. Женските именувања по имиња на светици сепак биле поретки затоа што мажите (во патријархалната средина) биле и сè уште се симболични продолжители на родот низ времето.

Првиот модел, именување според името на дедото, е карактеристичен за целиот Балкан: го имаат и Грците, и Турците, и Србите, и Бугарите, а има податок дека бил применуван и кај древните Тракијци. Предавањето на исто име од едно на друго поколение го истакнува родовото единство на дијахрониски план и асоцијативно се врзува со воскреснувањето. Се работи за бескрајно циклично повторување на името коешто се спротиставува на ограниченоста на човековиот живот. Ова мултиплицирање станува традиционален модел затоа што го поддржува, т.е. го продолжува родот како своевидна реинкарнација. Затоа клетвата што ја чув во с. Полчишта, Мариовско : “Да ти се сотре името” значи страшна прокоба. Оваа традиција на повторување на името е задржана и денес кај познатата фамилија Чашулевци (кај нив секоја фамилија го повторува името Никола,

понекогаш како Коле). Датумот на раѓањето не бил важен (па роденденот не се одбележувал како денес). Луѓето често и не го паметеле точниот ден (датумот), тој не се запишувал. Важен бил светецот, неговиот ден, па именувањето било во тој контекст, многу често без некоја прецизност. Се велело се роди околу Иванден (затоа е *Иван*), пред/по или на Митровден (затоа е *Митре*, *Димитар*), на св. Илија, на Благовец итн. Времето се определувало според верските празници, но и според земјоделските дејности. Старицата од Врбник ми рече дека е родена на грозјебрање. Ова јасно покажува дека човечкиот живот се мерел со непрекинатото повторување на стопанскиот циклус, пред сè во земјоделството. Затоа времето во нашата традиција е цикличен, а не линеарен феномен.

Овие два традиционални модела на именување, како што беше кажано, се познати и кај другите народи на Балканот. Но, она што е помалку познато е именувањето по самото име на верскиот празник. За тоа сведочат нашите презимиња како *Бадников* во Велес и *Велигденов* во Прилеп, во с. Три Чешми, Штипско и во Скопје. Можеби последново е само превод од грчкото лично име Паскал, но споредбите со другите словенски јазици ја потврдуваат нашата претпоставка. М. Грковиќ, во нејзиниот Речник на лични имиња кај Србите (Грковиќ 1997:50 и 229), личните имиња *Васкресије*, машко, и *Васкресија*, женско (како преводи од грч. Анастасиос и Анастасија) ги коментира како имиња што се давале на деца родени на или околу верскиот празник Велигден. Кај нас постои женско Васкресија, а во Охрид во дијалектна форма - *В'скра*, *В'скресија*. Во рускиот јазик *великден* се вика *пасха*, а лично име *Пасха* е забележано во Речникот на Тупиков (1903:353) уште во 1500 год. како *Палка Пасха*, потоа во 1606 како *Хома Пасха* итн. Пандан на нашето презиме *Велигденов* наоѓаме и во хрватскиот јазик. Во Лексиконот на хрватските презимиња (Leksik 1976:706) е регистрирано презимето *Vaskrsić* и *Vaskršić*, првото во Славонска Пожега, а второто во Подравска Слатина и во Беловар. Покрај овие и македонското презиме *Водасов* во село Долни Дисан, Неготинско, во Речникот на презимињата кај Македонците (т. I,

216), Маринко Митков го изведува од лично име кое укажува дека детето е родено на Водици.

Овие споменати презимиња мислата ни ја насочија и кон македонските презимиња *Божиков* (во с. Дабилџа, Струмичко) и *Божикоска* (во Скопје). Не се ли и тие образувања според името на верскиот празник Божик или се едноставно изведени имиња од постарите *Божидар*, *Боџослав*? Можеби. Бидејќи ова е балканска појава сирнавме во Речникот на романските презимиња (Јордан 1983:156) и таму најдовме презимиња *Crăciun*, *Crăciunas*, *Crăciunescu*, а во Речникот на Константинеску (1963:36) и лично име *Crăciun*. Сите овие антропоними се образувани од апелативот *crăciun* што на романски значи Божик. Тоа недвосмислено го наведуваат и авторите на речниците. Исто така и во презименскиот репертоар на Албанците и на Турците бележиме примери во чија основа се наоѓа името на најголемиот муслимански празник Рамазан како *Ramazani* во албанскиот и *Ramazan* во турскиот, потоа *Bayrami* и *Bayram* (Смаиловиќ 1977:160) според големиот муслимански празник Рамазан бајрам и Курбан бајрам. Со иста мотивација се и *Шабан/Шабани*, според осмиот месец на исламската лунарна година (Смаиловиќ 1977:480), *Resep/Rexepi* (име на седмиот месец), *Мухарем*, *Ариф*, *Хасан*, *Хусеин* и др. Зарем со идентичен мотив не е и грчкото презиме *Πασκαλίδης* од името *Πασκάλης* со значење Великден ?

И на крајот да споменеме дека и името на деновите во неделата бил мотив за именување на децата. Така, дете среќалија се сметало дека е она што ќе се роди в недела ‘седмиот, последен ден во неделата’ (не случајно за 7 дена е создаден светот, седум се небата на љубовта, седум се боите на светлината). *Неда* < *Недела* е едно од најфреквентните имиња во народната поезија и проза (тука секако ги имаме предвид и верските празниците Велика недела, Безимена недела, Бела недела). И не само в недела, ако се роди в среда било: *Средко* (и средата е среќен, средиштен

ден), во петок –*Пейќана* (Велипеток е празник со богата содржина), во сабота –*Сабойин* итн.

Мотив за именување бил и периодот од денот. Така, дете родено приквечер било *Вечерко*; преку ден – *Денко*, потоа *Деница* - ако се роди при појавувањето на свездата Деница и сл.

Сето ова е само еден мал сегмент од многуте мотиви за именување на децата (децата се именувале по имињата на растенија, на животни, предмети, појави итн). Но, секогаш именувањето на децата било со митско-магиска мотивација.

Современите практики на именување се со полна десакрализација на името. Конески истакнува дека современиот избор на личните имиња е лишен од магиската компонента бидејќи на пожелните имиња, кои сè уште се среќаваат, не им се спротиставуваат погрдните, архаични имиња, па ја нема нужната спрега низ која се јавувала магиската мисла. Сменета е умствената насоченост кај луѓето и имињата сврзани со темната страна на животот не му одговараат веќе на вкусот на народот (Конески 1992: 19 и 20). Именувањето по име на светец се губи како основна именувачка практика. Се јавуваат политички сервилни имиња, се засилува туѓото влијание (особено американското и она од Западна Европа), децата се именуват со имиња на актери, на поп ѕвезди, на спортисти. Со еден збор нè преплавуваат модните шундови. За да се сочува традицијата и да се покаже респект кон родителите се почесто се јавуваат т.н. компромисни имиња (според првата буква или слог на името на дедото, се прават неразбирливи комбинации од имињата на таткото и мајката и сл.).

И на крајот. Очигледно е оправдано мислењето на литературите кога велат дека во животот сè е приказна. Ние би додаде. И името е приказна, чудесна приказна во потрага по нашиот духовен супстрат.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Конески 1990, Блаже, *За имињата, ил.е. Чииач на имиња*, Разгледни бр. 5-6 (год. XXXIII), Скопје 1990.
2. Коробар-Белчева 2001, Марија Пурде, *крже, рулче и друџи синоними во македонската дијалектна лексика*, Зборник на трудови од собирот *Македонската лексикологија и лексикографија*, Скопје 2001, стр. 174-180.
3. Милевски 1959, T. Milewski, *La comparaison des systèmes antroponymique azteques et indo-européens*, Onomastica (Kraków-Wrocław), V, 1, s. 119-175.
4. Евгения Крстева-Благоева 1999, *Личното име в българската традиция*, София.
5. Грковиќ 1977, Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд.
6. Тупиков 1903, Н.М. Тупиковъ, *Словарь древнерусскихъ личныхъ собственныхъ именъ*, С.Петербургъ.
7. Лексик 1976, V. Putanes, *Leksik prezimena SR Hrvatske*, Zagreb 1976.
8. Марија Коробар-Белчева, Маринко Митков, Трајко Стаматоски, *Речник на презимињата кај Македонците*, т. I, Скопје 1994.
9. Јордан 1983, J. Jordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București.
10. Константинеску 1963, N.A. Constantinescu, *Dikționar onomastic românesc*, București.
11. Конески 1992, Блаже Конески, *Македонски имиња и месџа*, Скопје 1992.

Класика-балканистика-палеославистика,
Материјали од научноот собир по повод одбележувањето на 85-годишнината од раѓањето на акад. Пејтар Хр. Илиевски, МАНУ, Скопје 2005 г.

VI. ХРЕМАТОНИМИЈА

ХРЕМАТОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во студијата на Винсет Бланар *Теорија на сојсџвенийџе имиња*, излезена во Братислава во 1996 год., на страница 26 стои дека во однос на објектите што се именуваат сопствените имиња во секој јазик може да се поделат на *бионими* - имиња на живи суштества, *геоними* - имиња на објекти на површината на земјата и на *хремајџоними* - имиња на објекти создадени од човекот како резултат од неговата производствена или културна дејност. Оваа распределба претставува нов теоретски пристап во ономастиката.

Треба да се истакне дека хремадонимите се најпроблематичниот и најнеистражениот дел во ономастичката наука. Околу нивната дефиниција сѐ уште постои неусогласеност во литературата. Така, во *Основниот сисџем и џерминолоџија на словенската ономасџика* (Терминолоџија 1983, стр. 118), хремадонимите се толкуваат како "сопствено име на човечка творба која не е цврсто фиксирана во пределот". Во продолжение се конкретизира терминот хремадоним како:

- а) сопствено име на општествена појава (празник итн.);
- б) сопствено име на општествена институција и
- в) сопствено име на предмет или производ и тоа: единечен предмет (уметничко дело, камбана, брод итн.) или сериски предмет (автомобил, мотор, машина за пишување, козметички препарати, цигари итн).

Во *Енциклопедијата на јолскиите сопствени имиња* (Фелешко 1998, стр. 343-360) под хремотоними се подразбираат и имињата на фирми, но и на различни градби како: кина, бродови, воени формации, историски споменици, ресторани, фабрики, училишта, авиони, продавници, уметнички дела (како што се музички композиции, слики, скулптури, имиња на литературни творби, имиња на јадења, пијачки, театри, културни манифестации, на музеи, плоштади, на кафеани, саеми, фестивали) итн., што значи и на човечки творби што се фиксирани во пределот (спротивно од дефиницијата во Терминологијата). Се полемизира и околу имињата на градбите (дали се тоа урбаноними или хремотоними), потоа околу релацијата на хремотонимите со другите ономастички категории итн. Некогаш е нејасна и нивната релација со апелативите (на пр. прашање за дискусија е дали имињата на јадењата се оними, т.е. хремотоними, или се апелативи: *бедно макало*, *џури-џојџечи*, *џинџур*, *јавнија* и др., со оглед на фактот што тие се пишуваат со мала буква.

Хремотонимите бараат специфичен начин на јазичко истражување, бидејќи имаат специфични карактеристики и функции во јазикот. Нивниот јазичен систем е отворен и директно зависен од културниот живот, политичкиот, економскиот, од религискиот и сл. Тие се дел од т.н. привремена лексика во јазикот којашто може да се смени во зависност пред сè од промените што ќе настанат на пазарот. Се нарекуваат и ефемерни номинации кои често се надвор од традицијата на именување. Некои од нив се без никаква смисла и претставуваат јазични егзибиции. Се случува да се двозначни, да се сосема нејасни или крајно нелогични. На пр. *Коза Ностра* - името на италијанската мафија е име на пицерија во Охрид, а *K-15* од шифра на билет за повластено возење со воз, поминала во име на ТВ серија и на вид гевреци што се продаваат во Скопје.

Самиот назив хрематиноми потекнува од грч. *chrema*, *chrematos* со значење 'предмет; претпријатие; парче; случка' + грч. *onci* 'име'.

Во македонскиот јазик за хрематиномите има доста пишувано. Но, се пишува само за еден вид хрематиноми, главно за фирмите во Македонија. По овој повод заслужува да се спомене студијата *Фирмиите во Република Македонија од јазична гледна точка* (Минова-Ѓуркова, Велева, Тренески, 2000), потоа статиите *Скопје на брановиите на именувањата глобализација* (Фелешко МЈ, 1998), *Размислувања за фирмиите* (Илиевска 2000), *Услови и фирмиите* (Симјановски 2000), *Имињата на јавните услужни дејносии* (Петрова 2000) што се однесува на имињата на јавните објекти во градот Велес, *Имињата во изборните програми на политичките партии* (Дрвошанов 2000) итн. Само македонските ономастичари не се огласуваат за оваа проблематика. Тие сè уште ономастиката ја разбираат исклучиво како наука за најстарата наслојка на јазикот.

Досегашните написи, како што беше кажано, главно за фирмите во Република Македонија, особено онаа на Ева Фелешко (Фелешко 1998), покажуваат дека хрематиномите може да се класифицираат во две основни групи. Првата ги содржи хрематиномите образувани од лексеми коишто ѝ припаѓаат на апелативната сфера на македонскиот јазик, а втората група се оние од ономастичката сфера.

Образувањата од апелативната сфера се всушност општи именки коишто по пат на ономатизација добиваат функција на хрематиноми. На пр. *Крин* (име на цвет станало име на слаткарница во Скопје), *Лейница*, *Аз-буки*, *Брајсво* итн. Понекогаш тоа се состави од повеќе лексеми и тогаш претставуваат апелативни дескрипции, поточно апелативни искази. На пр. *Македонски народен театар*, *Музеј на современа уметност*, *Природно-математички факултет* и др. Овие апелативни дескрипции во улога на хрематиноми покрај означувачка функција имаат и полна семантика, при што се открива карактерот на денотатот, неговата дејност и сл. Тие не се пренесуваат на други десигнати токму поради

значењето што го поседуваат, но се разбира и поради ономастичката ентропија. Хрематонимите само од именка (веќе споменатите *Лејџница*, *Азбуки* и др.) ако немаат дополнителна определба пред името (како слаткарница, книжарница, фабрика, кафеана и сл.) функционираат како симболи, како знаци; всушност како вистински оними без семантичка асоцијација. Како ономастички формации тие може да се сметаат како метоними само на релација апелатив // оним. Покрај именките, придавките и другите зборовни групи и броевите ги среќаваме во функција на хрематоними. На пр. 511 се вика една продавница на слатки во Скопје и претставува крајно неинвентивно именување. Стопанот бил фудбалер и носел дресови 5 и 11.

Втората група хрематоними се образувања од лексеми што потекнуваат од ономастичката сфера на јазикот. Тоа се метонимиски имиња познати и чести во ономастичката наука. Притоа најчесто се преземаат антропонимите (личните имиња, презимињата и прекарите) и тоа со или без некој придружен елемент. Обично тие имиња ја истакнуваат припадноста на десигнатот. На пр. *Кај Злајџе*, *Рамче*, *Бубе* и др. Како хрематоними може да се сретнат и номинации од почетни букви или слогови од имињата на сопствениците на фирмите. Кај некои од нив се открива значењето (на пр. *Макоџекс* < Македонија текстил, *Макфакс*), додека кај други тоа не е можно (на пр. продавницата *Кома* е именувана според почетниот слог од името на мажот Коле и од името на жената Мара), па хрематонимот претставува шифра или асоцира на лоша здравствена состојба.

Во функција на хрематоними може да се јават и топонимите. Ова се поретки примери, но сепак се среќаваат како *Горни Град*, *Мосџ*, а во последно време имињата на големите градови во светот *Париз*, *Лондон*, *Каиро*, *Рио* станале имиња на познати кафеани во Скопје. Не се ретки и хидронимите во функција на хрематоними: *Вардар*, *Бреѓалница* и др.

(имиња на фабрики). Во оваа група наоѓаме и етнички имиња: *Скопјанка* (продавница во Скопје), *Струмичанка* (фабрика) и сл.

Се разбира дека овие оними може и поинаку да се класифицираат: според нивната структура, потекло, мотивација и сл. Тука се дава само една општа поделба како многу карактеристична. Освен тоа, како што беше споменато, тие веќе се доста прецизно претставени во погоре наведените статии. Меѓутоа, некои работи треба да се повторат, а некои евентуално да се дополнат. Пред сè тоа е проблемот на кој јазик и со кое писмо функционираат хремотонимите во Република Македонија.

Со демократизацијата и транзицијата на нашето општество дојде до промени во македонскиот јазик во сите негови сфери. Се разбира и во сферата на сопствените имиња. Највпечатлива е промената на начинот на именување на производите и производствените дејности, на фирмите и сл. Причината е во директна зависност со промените во пазарната економија. Капиталот се свртува кон оној од Западна Европа, и спонтано, без размислување и без свест за значењето на македонскиот јазик и за неговата улога во општеството се преземаат лексеми од англискиот јазик (најмногу), но и од францускиот, италијанскиот и од германскиот (за да се именуваат новоформираните фирми и производи). Се копира американскиот стил на најлош можен начин.

Се разбира постојат и македонски именувања, но тие како да се губат во морето туѓи номинации. Процесот на глобализација навистина се следи и во другите земји, особено кај оние од некогашниот источен блок, но таму реакцијата е многу пожестока, а објективно гледано последиците ќе бидат во помал обем. Кај нас на оваа несакана појава државата сè уште не обрнува внимание. Нема оправдување мислењето дека со употребата на англискиот или на друг европски јазик се постигнува попрагматично функционирање на називите. Уставна обврска е употребата на македонскиот јазик и кириличното писмо. Отстапки се можни само во ограничени случаи, точно прецизирани во статијата

Фирмиџе во Република Македонија од јазична гледна точка (Велева, Треневски, Минова-Ѓуркова 2000).

Треба да се напомене дека со овој тренд на употреба на странски хремотоними на виделина излегува не само нашето ниско ниво на јазична култура и непочитувањето на сопствениот јазик, туку и сето непознавање на јазиците што се употребуваат. Се мешаат латиницата и кирилицата, македонскиот и туѓиот јазик, се прават чудни комбинации кои убаво ги воочила Петрова (Петрова 2000). Имено, во нејзината статија се наоѓа хремотоним во чиј состав се содржани англискиот, францускиот и италијанскиот јазик – инаку име на ресторан во Велес. Тој гласи: *Restorant & grill & pizzeria PANINI*. Интересни се и обидите да се направат преводи на имињата на јавните објекти во Велес. Така покрај англиското *Fast Food* стои како превод на кирилица *Бифе, скара и кебајчилница*, а покрај *Irish Pub* стои *Ирски Паб*. Кажано со два збора – со имињата на фирмите се покажува големото безредие во овој сегмент на македонскиот јазик, но и нашата голема неукост како резултат на отсуството за самопочитување. Се плашам од изјавите на некои дилетанти дека тоа е нашата реалност на која веќе навикнавме. Не смее да нè фати летаргија затоа што кога е во прашање јазикот, во прашање доаѓаат сите сфери на нашето живеење. А Советот за македонски јазик, како орган на државата, ги даде сите насоки како да се дејствува во статијата *Препораки за регистрирање и за истакнување на имињата на фирмиџе во Република Македонија* (Тренески 2000, 18-32). Препораки дадоа и други колеги во нивните написи.

На крајотсј едува заклучокот дека од хремотонимите во македонскиот јазик се обработени главно имињата на фирмите. За обработка останува голем дел од хремотонимите што се однесуваат на називите на кината, училиштата, на историските споменици и особено на оние уметнички дела како: музички композиции, слики, скулптури,

литературни дела. Не треба да се забораваат и називите на јадењата, пијачките, културните манифестации, на плоштадите, фестивалите итн.

Остава впечаток дека, сепак, хремотонимите од областа на уметноста се со поголема гордост кон сопствениот јазик. При една неодамнешна посета на приватна галерија во Охрид ми оставија впечаток следниве именувања на сликите: *Заборавени секавања*; *Луѓе, години, судбини*; *Осланеји шупун* и др.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бланар: Vincent Blanár, *Teória vlasného mena*, Bratislava 1996.
2. Илиевска Красимира, *Размислувања за фирмиџе*, Зборник на трудови од собирот “Јазикот во јавното општење” одржан на 18-19 февруари 1999 год., Скопје 2000 стр.324-336.
3. Фелеко, Ewa Rzetelska-Feleszko, *Skopje na fali nazewniczej globalizacji*, Македонски јазик г. XLV-XLVII, Скопје 1998 год.
5. Петрова Снежана, *Имињаџа на јавниџе услужни дејности*, Зборник на трудови од собирот “Јазикот во јавното општење” одржан на 18-19 февруари 1999 год., Скопје 2000, стр. 340-343.
6. Дрвошанов Васил, *Имињаџа во изборниџе програми на политичкиџе партиџи*, Зборник на трудови од собирот “Јазикот во јавното општење” одржан на 18-19 февруари 1999 год., Скопје 2000, стр. 211-229.
7. Симјановски Бошко, *Уставиџи и фирмиџе*, Зборник на трудови од собирот “Јазикот во јавното општење” одржан на 18-19 февруари 1999 год., Скопје 2000, стр. 336-340.
8. Треневски Томислав, *Прејораки за регистрирање и за испраќување на имињаџа на фирмиџе во Република Македонија*, Билтен на Советот за македонски јазик, г. I, бр. 1-2, Скопје 2000, стр. 33-39.

9. Велева Славица, Томислав Треневски, Лилјана Минова-Ѓуркова, *Фирмиџе во Република Македонија од јазична гледна точка*, Билтен на Советот за македонски јазик, г. I, бр. 1-2, Скопје 2000, 18-32.

10. *Основниот систем и терминологија на словенската ономастика*, Скопје 1983.

XXVIII научна дискусија на
Меѓународниот семинар за
македонски јазик, литература и
култура, Скопје 2002.

Индекс на ономасийички термини

- автоетноним 53
- алетноним 53
- андронимски презимиња 49
- анојконим 72
- антонимско значење 51
- антропоним 32
- антропонимија 4
- антропонимски системи 118
- антропонимски формации 160
- антропоформант 41
- апелативни имиња 18
- бионими 98
- геоними 98
- деантропонимски топоними 283
- денотат 253
- денотација 3
- десигнат 22
- егзоними 31
- елиптични
 - изведби 75
 - образувања 258
 - структури 286
 - топоними 74
 - форми 74
- етноантропоними 54
- етноним 54
- етнотопоними 54
- зооними 95
- зоонимија 95
- именска формула 33
- именски репертоар 18
- именување 18
 - двојно 94
 - народно 94
 - пародично 105
 - спонтано 91
- интернационализација на личните имиња 19
- криптоними 50
- ктетик 48
- литературна ономастика 207
- лични имиња 13
 - административни 68
 - антички 13
 - апелативни 105
 - архаични 323
 - библиски 105
 - влашки 170
 - грчко-византиски 19
 - деминутивно-хипокористични 106
 - западноевропски 20
 - изведени 227
 - измислени 52
 - латински 19
 - метафорични 62
 - муслимански 19
 - народни 32
 - неутрални 144
 - официјални 144
 - прасловенски 28

- примарни 60
- ромски 30
- секундарни 60
- семитски 19
- сложени 28
- службени 29
- српски 24
- христијански 35
- црковни 29
- макроороними 81
- макрохидроними 84
- метоними 50
- микротопоними 6
- микротопонимиски корпус 12
- микротопонимиски систем 73
- нетопономастички апелативи 73
- номинации 53
- измислени 103
- конвенционални 93
- реални 105
- сложени 18
- ојконим 6
- префиксен 65
- суфиксен 65
- префиксно-суфиксен 65
- омонимија 4
- оним 3
- онимизација 34
- онимиски еквиваленти 159
- онимиски знаци 4
- онимиски полиња 89
- онимиски систем 12

- онимиски формации 5
- ономастика 1
- ономастикон 102
- ономастичка ентропија 22
- ономастичка информација 176
- ономастичка лексика 190
- ономастичка теорија 4
- ороними 79
- официјална именска формула 33
- палеобалкански оними 16
- пародични именувања 105
- патроним 45
- патронимиска дескрипција 45
- патронимиски изведби 47
- патронимиски суфикс 17
- поетоними 216
- потамоними 84
- презимиња 6
- албански 50
- андронимиски 49
- аромански 50
- грчки 50
- етнички 48
- ктетички 48
- словенски 43
- српски 50
- странски 50
- турски 50
- преименување 25
- прекар 6
- индивидуален 33
- колективен 33

- маркиран 51
- немаркиран 51
- приименска определба 33
- протопрезимиња 44
- псевдоними 33
- синтагматски ојконими 66
- систем на именување 34
- индоевропски 34
- прасловенски 34
- сопствени имиња 3
- споменични називи 91
- стандардизација на имињата 30
- структурен стандард кај
имињата 131
- структурни модели 5
- структурно-топономастички суфикс
75
- тополексема 62
- топоними 8
- грчко-римски 20
- елиптични 75
- културни 254
- метонимиски 62
- несловенски 12
- словенски 28
- со илирско потекло 14
- со супстратно потекло 20
- топонимија 2
- топонимиски апелатив 76
- топонимиски систем 25
- топономастика 13
- топономастикон 26
- топономастичка функција 64
- топономастички суфикс 17
- топооснови 68
- топоформанти 68
- трансонимизација 71
- урбаноними 88
- фамилијарно име 46
- фиктоними 50
- фитоними 95
- хидроними 16
- хрематоними 85

СОДРЖИНА

Предговор	v
I. Македонска ономастика	1
Македонски одредници во енциклопедијата „Словенска ономастика“ (Słowińska onomastyka/encyclopedia, Warszawa- Kraków, tom I, 2002, tom II 2003)	1
II. Антропонимија (лични имиња и презимиња)	117
1. Антропонимискиот систем во македонските средновековни ракописи	117
2. Антропонимиските образувања во градот Костур во 1445 година.....	127
3. Антропонимискиот систем во градот Охрид во 1582 година во споредба со рускиот од тој период	139
4. Антропонимите содржани во ојконимијата на македонскиот западен пограничен регион.....	147
5. Архаизми во основата на македонските презимиња	159
6. Македонски презимиња во балкански контекст	167
7. Турцизмите во основата на некои македонски презимиња	175
8. Презимиња од имиња на места во македонскиот јазик	185
9. Македонски презимиња на -овски/-евски и на -ов/-ев наспрема родовските формации на -овци/-евци и на -ови/-еви.....	197
III. Лични имиња во народната и во уметничката литература.....	207
1. Обид да се открие улогата на личните имиња во македонската поезија и проза	207
2. Антропонимите во романот <i>Пиреј</i> од Петре М. Андреевски ..	225
3. Личните имиња во македонската народна поезија	241
IV. Топонимија	251
1. Топонимите во селото Пустец	251
2. Населените места во Албанија со македонско население	263
3. Топонимите како сведоштва за македонските јазични простирања	271
4. Имињата на населените места во Дебарско	281

V. Митологијата и ономастиката	301
1. Митологијата во ономастичките истражувања на Блаже Конески	301
2. Лексемата <i>сѝприџа</i> во онимијата кај словенските јазици	309
3. Денот како мотив за именување на луѓето	317
VI. Хремотонимија	325
1. Хремотонимите во македонскиот јазик	325
Индекс на ономастички термини.....	333

Издавач:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Техничко уредување:

Авторот, Александар Штерјев

Печатница:

„МАР-САЖ“

Тираж:

200